J. Steenstrup

Vore
Folkeviser.

VORE FOLKEVISER

FRA

MIDDELALDEREN.

STUDIER OVER VISERNES

ÆSTHETIK, RETTE FORM OG ALDER.

AF

JOHANNES C. H. R. STEENSTRUP.

KJØBENHAVN.

FORLAGT AF RUDOLPH KLEINS EFTF.

TH. SØRENSEN.

1891.

VORE FOLKEVISER

FRA

MIDDELALDEREN.

STUDIER OVER VISERNES

ÆSTHETIK, RETTE FORM OG ALDER.

AF

JOHANNES C. H. R. STEENSTRUP.

KJØBENHAVN.

FORLAGT AF RUDOLPH KLEINS EFTF.

TH. SØRENSEN.

1891.

Kjøbenhavn. I. Cohens Bogtrykkeri.

Forord.

I Vinteren 1886—87 holdt jeg en Række Forelæsninger paa Universitetet over vore Folkeviser fra Middelalderen, idet jeg, foruden at belyse det Kulturliv, som aabenbarede sig i dem, satte mig til Opgave at paavise, hvad der var vore Folkevisers Eiendommelighed med Hensyn til ydre Form og indre Indhold, for saaledes at naa til en skarpere Bestemmelse af, hvilke Viser og Vers der vare ægte og gamle og hvilke der vare digtede eller indvandrede i en senere Tid eller dog havde faaet en fuldkommen moderne Form.

Det er denne Del af Forelæsningernes Indhold, som jeg her udgiver. Vore Lærde og dernæst vore Digtere, som jo dog idelig ty til hin evig rindende Kilde, have, som det forekommer mig, ikke ret faaet Øiet aabent for, hvorledes den gamle, i Naturlighed og Simpelhed endnu uovergaaede Visestil ser ud. Naar vi dog ellers lægge saa stor Vægt paa at finde den rette Tidskolorit, hvorfor skulle vi da sammenblande de Sange, som bleve sungne paa Renaissancetidens Herregaarde, med dem, der løde paa Middelalderens Ridderborge? Hvorfor

skulle vi se paa hvide Mure, naar det dog er muligt at afbanke Pudsen og finde livfulde Billeder under den paasmurte Kalk? Jeg har nu i dette Arbeide paa forskjellige Maader søgt at udskille det Gamle fra det Nye, det tilfældigt Paaheftede fra det Oprindelige, Hukommelsens Feiltagelser fra Digterens originale Frembringelse. Her er ikke Tale om et Nedbrydningsarbeide, men kun om at fjerne det Uskjønne, for at den ægte og rette Tone kan komme til Syne. Det fuldt Eiendommelige vil formentlig derved træde saa meget skarpere frem.

Ved mine Studier har jeg benyttet ikke blot de udgivne Viser, men hele den store haandskrevne Visesamling, som Svend Grundtvig har efterladt og som nu findes paa det Kongelige Bibliothek.

Jeg har søgt at gjøre Fremstillingen forstaaelig og læselig for Alle, hvorfor jeg overalt har tilføiet de fornødne Ordforklaringer; naar ikke Fortolkningen krævede den gamle Stavemaade fra Haandskriftet, har jeg gjengivet Visen i moderne Sprogform.

Januar 1891.

Johannes Steenstrup.

Indholdsfortegnelse.

Første Kapitel.

Indledning.

Formaalet med denne Bog lader sig angive med faa Ord. Det er et Forsøg paa at udfinde, hvorledes vore Viser fra Middelalderen oprindelig saa ud, deres rette Form og Indhold. Læseren vil maaske sige, at dette formentlig er vel bekjendt, og at Størsteparten af vore Viser foreligge i en mønsterværdig Udgave ved Svend Grundtvig, i hvilken Enhver saa at sige faar Viserne at se, saaledes som de ere optegnede i gamle Haandskrifter, ligesom han af Udgiveren bliver paa den kyndigste Maade veiledet til at vurdere de enkelte Visers Indhold og forskjellige Former, til at sammenligne vor danske og nordiske Viseskat med Udlandets.

Ikke desmindre tør det vist siges, at kun Faa have ret faaet Øie for den sande Form og Tone i vor Middelalders Viser. Grundtvigs Værk har Titlen „Danmarks gamle Folkeviser“, og vel har han især ønsket at give os Middelalderens Folkevisedigtning, men dog er der jo medtaget mange Viser, som han selv henfører til det 16de og det 17de Aarhundrede. Grundtvig har endvidere en stor Forkjærlighed for at iagttage den Forandring, som Viserne undergaa i Løbet af de senere Aarhundreder lige til vore Dage, skjøndt dette altid maa have en for-

svindende Interesse i Sammenligning med den store og vigtige Opgave at fremskaffe den ægte ældste Form; i mangfoldige eller i de allerfleste Tilfælde have Nydannelserne ikke fjerneste Krav paa litterær Opmærksomhed. Af Haandskrifter, hvori Viserne ere opskrevne, kunne dernæst ingen føres længere tilbage end til Reformationstiden, og kun nogle faa Brudstykker af Viser findes i Haandskrifter fra Middelalderen. Det er altsaa klart, at der i det store Værk er blandet adskilligt Nyt fra Reformationstiden og langt senere Tider sammen med det Gamle. Det bør aabenbart være en Opgave, at udskille det Oprindelige fra det senere Tilføjede og helt at lade de nyere Digtninger fra det 16de Aarhundrede og fra den lærde Periode til Side — saafremt man da ønsker at vide, hvorledes Viserne oprindelig løde fra den oprindelige Digters Mund. Grundtvig har ved mange enkelte Viser givet Bevisførelser og Vink, som kunne veilede herom, men han har desværre aldrig givet en almindeligere Haandshjælp, han har ikke opstillet de Kjendemærker, som viste os, hvad der var de nye Klæder, den nye Pynt om det gamle Legeme. I flere Henseender forekommer det mig ogsaa, at Grundtvigs Øre har svigtet ham, saaledes at han ikke ret har mærket Klangen fra de gamle Dage.

Hvad Grundtvig ikke fik naaet, at give en almindeligere Skildring af Viserne, have Andre forsøgt. Chr. Rosenberg har i „Nordboernes Aandsliv“ med Aand og Finhed trængt ind i Visedigtningen; han belyser mange Sider af dens Emner og dens Form paa træffende Maade, men han staar i alt Væsentligt paa Grundtvigs Standpunkt, og især har han ikke gjort noget Forsøg paa en søndrende Kritik. Imidlertid har Rosenberg med Flid studeret Grundtvigs Værk, hvilket man derimod aldeles ikke kan sige om Prof. Peter Hansen, der har givet en udførligere Fremstilling af Viserne i sin

„Illustreret Dansk Litteraturhistorie". Prof. Hansen har ikke gransket Grundtvigs Udgave, men ladet sig nøie med de folkelige Bøger eller Behandlinger af Viser, som Grundtvig har udgivet ved Siden af sit Hovedværk, særlig hans „Danmarks Folkeviser i Udvalg" (1882). Og man kan ikke undgaa at føle Bitterhed mod Forfatteren, naar man ser ham fælde følgende strenge Dom: „for vor Litteraturs Behov er Grundtvigs Udgave af Viserne nærmest et Luxusforetagende, baseret paa Principper, som ere i alt Fald omtvistelige." At det skal være „Illustreret dansk Litteraturhistorie", der stempler Grundtvigs Værk som et Luxusforetagende, er i og for sig mærkeligt. I hvert Fald har Forfatteren ved disse haarde og andre, endnu mere ubillige Ord selv kaldet Straffen over sit Hoved, og Hævnen er da ikke udebleven, idet Professor Hansens egen Skildring af Folkeviserne er bleven ganske utilfredsstillende.

Men fordi man i flere Henseender kan have en anden Opfattelse end Grundtvig om Visernes Udgivelsesmaade — anden Feil end den, at han har taget for meget med, har man dog vel ikke beskyldt ham for — og om hans Studier over dem, vilde det jo være aldeles urigtigt at miskjende hans Udgaves Betydning som et Hovedværk for vor Litteraturhistorie, der er udført med en enestaaende Nøiagtighed, med en sjelden Kundskabsfylde, med vidtstrakt Indsigt og megen Skarpsind. Og dernæst — ved den Maade, hvorpaa Alt er lagt til Rette for Enhver, der vil forske videre, forpligter det til Studium af denne kostbare Levning fra vor Middelalder.

Men hvor lidt Kundskab der i Virkeligheden findes om Folkeviserne, derom vidne de besynderlige Forestillinger om, hvad der kan siges i Middelalderens Sprog og om hvad der hører til den ægte Visestil, som man jævnligt møder, hvor Kæmpeviser eller Vers af dem

anføres. Saaledes kan man endog hos vore gode Forfattere — jeg nævner som nærliggende Exempler de store Skrifter om Danmarks Historie af Niels Bache og Troels Lund — idelig finde Vers anførte, der ikke have det fjerneste med Middelalder eller med Folkedigtning at gjøre, men skyldes senere Omdannelser eller Tildigtning af Anders Vedel, Peder Syv eller Andre. Man har med andre Ord altfor meget betragtet den hele Viseskat som en Helhed, der vel lod sig dele efter Emner, men ikke efter Tilblivelsestid, saaledes at de ældste og de nye Elementer lode sig udskille fra hinanden.

Denne Bog har nu sat sig til Opgave at komme paa det Rene med de gamle Visers rette Form og Væsen. Og Undersøgelsen vil da først og fremmest sigte efter at faa Klarhed i, hvorledes Viserne anvendtes, til hvilke Formaal de tjente, og hvorledes deres Anvendelse maatte faa Indflydelse paa deres ydre Skikkelse. Jeg vil undersøge, hvilken Forandring Viserne maatte undergaa ved at der sledes paa dem i dagligt Brug, ved at Hukommelsen idelig tabte det kostbare Kar til Jorden og kun fik det i Haanden igjen med Buler og Sprækker. Min Methode vil endvidere være den, at jeg forfølger en enkelt Vei saa langt jeg kan komme; jeg søger til Ex. at finde og fastslaa et almindeligt Karaktertræk som Eiendommelighed ved Visestilen eller ved Valget af Emnerne, hvilket Træk nødvendig maa bringe enkelte Viser, der fremtræde som Undtagelser herfra, udenfor den hele Kreds eller dog ud ved Yderkanterne. Jeg forfølger derefter paa lignende Maade et andet Forhold og fortsætter ad den valgte Sti, saa langt jeg kan naa.

Men naar da efterhaanden alle eller Størsteparten af mine enkelte Undersøgelser komme til at føre netop de samme Viser og Visegrupper udenfor det almene Gjærde, naar Sigtelinierne efterhaanden alle skjære hinanden paa det samme Sted og alle træffe, om end med

forskjellig Kraft, de samme udpegede Viser, da tror jeg ogsaa, at jeg maa være naaet til en rigtig Erkjendelse af, hvad der hører hjemme iblandt Middelalderens Viser, hvad der staar som noget Nyt og Fremmed og hvad der i alt Fald kun findes i disses sidste og yderste Omrids, enten op imod Reformationstidens Grænse eller udenfor den folkelige Poesi og nær ved den bevidste og lærde.

Men jeg gjør fremdeles opmærksom paa Følgende. Danmark er som bekjendt ingenlunde det eneste Land, der besidder Folkeviser fra Middelalderen. Tværtimod fandtes der saadanne i de fleste Lande. Ikke destomindre har vor Folkedigtning store Fortrin, som ikke noksom kunne fremhæves. I den danske Folkevise fra Middelalderen har aabenbart Folkets Fantasi, dets digtende Evne og fortællende Drift fundet sit eneste Afløb; det har gjennem Aarhundreder været saa godt som den eneste Form, hvorunder man gav sine Følelser Luft, i alt Fald udenfor Kirken og Bedetimen. Derfor er denne Digtning bleven saa righoldig i sine forskjellige Retninger og kommen til at rumme en lang og broget Række af Afskygninger.

Fra Færøerne og Island, Norge og Sverrig er der ganske vist bevaret rige Levninger af gammel Folkepoesi, men Danmark besidder dog en langt betydeligere Samling end noget af disse Lande, hvad enten man tager Hensyn til Tallet eller Værdien. Dernæst er det store Antal af historiske Viser særlig eiendommeligt for Danmark. Hvor meget man end nødsages til at skjære bort af hvad Svend Grundtvig henregner hertil, bliver der dog saa mange tilbage, at de i Tal og Værdi, i Skjønhed og i oplysende Kraft langt overgaa, hvad der haves af den Art fra Nabolandene i Norden. Og det er klart, at naar Spørgsmaalet dreier sig om vore Folke-

visers rette Form og deres Alder, have de Viser, som behandle historiske Emner, en høi Betydning.

For det Øiemed, som jeg her forfølger, er dog eet Forhold af endnu større Vigtighed, nemlig at Danmark har de tidligst nedskrevne Optegnelser. Hvor overordentlig værdifuldt et Litteraturstof der end i nyere Tid er fundet i Danmark i den levende Tradition, hvor forunderligt det end er, hvad man har opgravet paa Hederne ved Herning eller har hørt synge i Telemarkens Fjelde, nærer jeg dog ingen Tvivl om at hvis det skal lykkes at komme til Kundskab om den sande Visedigtning fra den katholske Middelalder, kunne vi alene rette Takken herfor til de danske adelige Damer i det 16de og 17de Aarhundrede. Dem skyldes det, at vi blive bekjendte med de gamle Former af Viserne, og at vi kunne se, hvilke Forandringer Viserne ere undergaaede paa forskjellige Tidspunkter. Vi behøve blot at sammenligne vort Kildemateriale med Sverrigs for at se dets Righoldighed, thi medens vi besidde omtrent 40 Visehaandskrifter fra en Tid, der er ældre end 1750, har Sverrig kun en halv Snes saadanne, og af de danske ere endda adskillige ældre end det ældste svenske. Af norske Viser findes kun saare faa opskrevne i ældre Tid, og det Samme gjælder, dog i mindre Grad, om de islandske Viser. Et Materiale til at oplyse om hvordan Viserne saa ud for tre—fire Aarhundreder siden, findes med andre Ord alene i Danmark, hvor den samme Vise desuden ofte er optegnet i mange Haandskrifter, hvilket har en stor Betydning for at komme til Kundskab om Visens rette Form.

Endelig vil jeg gjøre opmærksom paa et Forhold, der forekommer mig bestemt at tilraade Forsigtighed ved Benyttelsen af de islandske og færøiske Viser. Hos Befolkningen paa disse Øer var stadig Mindet om Saga- og Eddadigtningen levende, og dette maatte nemt komme

til at blande sig med og paavirke den senere Middelalders Poesi. I Danmark var derimod Kundskaben om Oldtidsdigtningen helt forsvunden. Medens der i Danmark udenfor Folkevisen saa godt som ikke fandtes nogen poetisk Digtning paa Modersmaalet, ere Folkeviserne paa Island kun en lille Del af en stor poetisk Litteratur fra den senere Middelalder. Det ligger i Sagens Natur, at det da ikke kan undgaaes, at den ene Gren af Digtningen faar Indflydelse paa den anden, med andre Ord, at Folkevisen let faar et mere bevidst og litterært Præg end den havde andensteds. Men dertil kommer endvidere, at „lærde Mænd“, det vil sige især Præster, have paa disse Øer i høi Grad bidraget til denne Poesis Blomstring eller i alt Fald dens Opbevaring; den har ogsaa derved faaet et Præg, som gjør den mindre egnet til at tjene som Prøvesten for hvad der er ægte og gammelt indenfor den danske Folkevise.

Efter saaledes at have angivet mine Studiers Maal og Veie, skal jeg gaa over til de enkelte Undersøgelser.

Andet Kapitel.

Dansen og Visen.

Der er Forskjel paa et Digt og en Vise. Middelalderens Folkeviser vare ikke Digte skrevne i en Bog, der læstes; det var Viser, der huskedes udenad og bleve sungne af En for Flere eller med Deltagelse af Flere og som sædvanlig tillige udførtes mimisk eller dramatisk ved Dans. Der er i hvert Folks ældste Poesi en nøie Forbindelse mellem disse tre Ting — siger en kyndig Forfatter — intet Digt, som ikke bliver sunget, ingen Sang uden at jo Dans træder til, og ingen Dans uden Sang[1]). Dette er en uomtvistelig Sandhed. Naar vi nuomstunder synge en Sang, lægge vi i det allerhyppigste Antal Tilfælde ingen Vægt eller en forsvindende lille Vægt paa Texten, som vi maaske endog slet ikke huske ret, og i alt Fald sjeldent synge helt til Ende. Det falder os i hvert Fald ikke ind at udføre Visen dramatisk eller mimisk eller at bevæge os selv i de Rythmer, som Melodien indeholder.

I ældre Tid hørte Sang og mimisk Bevægelse langt nøiere sammen. Det er ikke længere siden end 1767 —

---

[1]) Franz M. Böhme, Geschichte des Tanzes in Deutschland I. 13, 229, jfr. Böhme, Altdeutsches Liederbuch XLVII.

saaledes som vi kunne se af en af det kongelige Theaters Plakater — at en ung skotsk Dame optraadte i forskjellige Danse paa Theatret og, paa Danserindernes tidligere Vis, tillige sang franske og italienske Arier. Dersom vi gaa tilbage til Holbergs Tid, ville vi træffe en Plakat af 1726, hvorpaa der læses, at der i Mellemakterne under Opførelsen af *Den 11te Juni* vil optræde „en af de bedste Danserinder og Sangerinder af Opera i Stockholm“ [1]). Søge vi helt tilbage til Middelalderen, finde vi Dans og Sang nøie knyttede sammen; Dans var paa Island endog Betegnelsen for Vise. Saaledes kvad Gissur Jarl den *Dans:* „mine Sorger ere tungere end Bly“, og en Mand ved Navn Berg blev kaldet Danza-Berg, vistnok fordi han digtede satiriske Viser. Endnu i Ordet *Ballade* træffe vi en Henpegen paa den gamle Forbindelse med Dansen.

De islandske Sagaer, der omtale saa mange andre Forlystelser, Lege og Fester i den nordiske Oldtid, nævne ikke Dansen. Først i det 11te og 12te Aarhundrede hører man Dans jævnligere omtalt; men paa den Tid er Dans som sagt tillige Betegnelsen for en Folkevise eller et satirisk Digt; dets Versemaal var som de danske Folkevisers.

1. Dansens Art.

Det maa nu være vor Opgave at undersøge, hvad der forstaaes ved Dans paa de Tider og om vi tør overføre vore Forestillinger fra Nutiden paa vore Forfædres Dans. Svaret maa aabenbart blive Nei, Forskjellen er betydelig. Den Maade at danse paa, som vi nu sædvanligvis anvende og hvor Herre og Dame parvis bevæge sig frem over Gulvet, idet de hvirvle sig mer

---

[1]) Th. Overskou, Den danske Skueplads I. 228, II. 400.

eller mindre hastigt rundt om hinanden, tilhører en langt senere Tid. Vi kunne faa nogen Oplysning om det Tidspunkt, paa hvilket den nye Dansemaade trænger sig frem, ved at se hen til Forholdene i Tydskland, men jeg vil især henvise til et Skrift af Præsten Köster, kaldet Neocorus, fra Tiden 1598 „Chronik des Landes Dithmarschen". Han omtaler, at Dithmarskerne tidligere havde danset paa to Maader, dels nemlig Trymmeken-Dans med bestemt Træden og med mimiske Gebærder („Trymmeke" betyder en zirlig Person), dels en Springdans eller hoppende Dans. Men endelig var der paa Dithmarskerkrigens Tid (1559) fra fremmede Steder bleven indført „eine sonderlike Manere", hvorefter der dansedes parvis.[1]) Noget tidligere end til Dithmarsken er denne Dansemaade Syd fra trængt ind i andre Lande.[2]) Maaske er det de nye Moders Indtrængen, som bevirker følgende Paamindelse i den i 16de Aarh.s Slutning udkomne Bog „Alle christelige og dyderige Jomfruers Ærekrans", „at de gjøre en kort, ærlig og tugtig Dans, udi hvilken de gaa sindig frem efter hinanden, uden utilbørlig Omsvingen og anden Uhøviskhed"[3]).

Den fra Dithmarsken bekjendte ældre Maade at danse paa kjende vi udmærket godt, først og fremmest ved Hjælp af vore Folkeviser. Saaledes hedder det i Visen om Stolt Elselille (Nr. 220):

Det var om en Midsommers Nat,
Riddere og Svende skulde gaa paa Vagt.

I Lunden ganger den Ridderdans.
de danser med Blus og Rosenkrans.

---

[1]) Johann Adolfi's, genannt Neocorus, Chronik des Landes Dithmarschen, ed. F. C Dahlmann, I. 177 f. [2]) Böhme, Geschichte des Tanzes I. 49 f. [3]) Fol. VII. Jfr. O. Nielsen, Kjøbenhavns Diplomatarium VI. 157. Troels Lund, Danmarks og Norges Historie i det 16. Aarh. VI. 169.

For danser Hr. Iver under Sobel og Maar.
den fejreste Ridder i Kongens Gaard.

Kongen staar i Lofte,
han hører den Dans over Tofte.

„Hvem er den Ridder, der Dansen for træder,
hvem er den, der over de andre kvæder?“

Kort efter ganger Kongen i Dansen ved Hr. Ivers Haand. Heraf sees altsaa, at man ganger Dansen, man træder den; det er i Lunden der danses, man føres ved en Andens Haand, og en Forsanger leder Dansen. Eller vi kunne tage Visen om Hagens Dans og Kvad (Abrahamson Nr. 181):

Kongen han sidder i Ribe,
han drikker Vin.
saa byder han alle de danske Ridder
hjem til sin.
Saa herlig danser han Hagen.

„I stander op, alle mine Mænd
og Ridder bold!
Og træder I mig en Bedredans
over grønnen Vold!“

Nu lyster Dannerkongen
i Dansen at træde;
efter ganger Helled Hagen
han for dennem kvæder

Eller en tredie Vise (Nr. 76 Ridder Stigs Bryllup):

F 18. der ganger de Jomfruer udi en Dans
og hver med Sepel [Krone, Krans] og Rosenkrans.

19. Der danser han Stig saa smal som Vaand,
han havde en Sølvkar paa hviden Haand.

Ogsaa her gaar Dansen under aaben Himmel, i Lunden, paa grønnen Vold (ɔ: paa Græsplainen), og altid „træder“ man. Derfor lyder ogsaa et Omkvæd (Nr. 189): „hun

traad saa herlig", og i Nr. 261 hedder det: „det var Mettelil, Grevens Datter, hun traad Dans for dem". Hos de nordiske Bønder har denne Dans i det Frie holdt sig til vore Dage. Landsbyskomageren Jonas Stolt skriver saaledes i sine Optegnelser om Forholdene i Kalmaregnen ved Tiden 1820: „Sommeraften gik der Dans paa de græsklædte Gaardspladser og Søndag Eftermiddag paa Broerne, som førte over Aaen" (S. 114).

Herren kan bære et Kar, en Ring eller en Stav, Damerne Kranse eller som det hedder i to utrykte Viser (Nr. 27, 84): „hun danser med Speil og Rosenkrans". Fra Tydskland siges det, at Jomfruer gaa i Dansen med et koket Speil hængende i et Baand, og Krans og Dans hørte paa nøieste Maade sammen, ligesom Kransen blev benyttet som i vore Dage Cotillonsløifer og Buketter. Saaledes har det vel ogsaa været i Danmark. I Nr. 89 „Mø værger Æren" hedder det:

6. Der Ingelil kom til Thures Ø,
der gik en Dans med Fruer og Møer.

7. Riddere og gode Mænd begyndte en Dans,
stolt Ingelil satte sig, hun gjorde en Krans.

8. Det mælte Hr. Thure under Ø:
„hvem skal have den Krans, Du gjør?"

9. „Jeg gjør ikke Krans til anden Mand
end til min Broder, jeg vel and [ynder]."

I en Gildeskraa fra Ny-Larsker paa Bornholm fra 1599 siges det i Art. 32, at alle Mænd og Drenge, Brødre og Gjæster skulle være forpligtede til samtlige at være i Laden, medens Fordansen varer og Kransene udskiftes; findes Nogen at undslaa sig for Kransens Skyld, bøde 1 Fjerding Øl. Og i Art. 37, 38 læses, at det skal være ærlige Dannekvinder og høviske Piger frit for at tage Mai-Grever, naar Kransene ere med smukke

Urter beprydede, og hvilken Broder eller Dreng, der bydes en Mai-Greve Krans af ærlige Folk og vil den ikke annamme, men stræber imod og sønderriver Kransen, bøde for Modtvillighed 1 Fjerding Øl (Ny kgl. Saml. Nr. 399 c. Folio).

Vort Kjendskab til den gamle Dansemaade kan yderligere befæstes ved at kaste et Blik paa de billedlige Fremstillinger vi have af de Adeliges Dans i Middelalderen. Paa et Kalkmaleri i Ørslev Kirke ved Skjelskør fra 14de Aarh. se vi saaledes en Række dansende Mænd og Kvinder ledet af en Fordanser, der under stærke og livlige Bevægelser med venstre Haand fører de Meddansende, medens han i den høire Haand bærer en Ring eller en anden Gjenstand[1]). Paa nogle Freskobilleder fra Slottet Runkelstein i Tyrol seer man en lang Kjæde af dansende Par. Under Træerne i Haven fører Fordanserinden sin Herre, der er iført tæt Vams og Snabelsko, med høire Haand bagved sig, og han fører ligeledes under zirlige Trin den følgende Dame bagved sig[2]).

Paa den saaledes skildrede Maade maa vi altsaa tænke os Dansen i Danmark. Men foruden denne mere regelrette Dans med trædende Trin, fandtes der en anden, som Bønderne især yndede, med Springen, Hoppen og vildere Lader. Ved det mærkværdige Bryllup, som stod, da Iver Blaas Søster Solenta ægtede Grev Gunzelin vare alle de berømte Helte Vidrik Verlandsøn, Didrik af Bern, Holger Danske, Mester Hildebrand, Sivard Snarensvend og Langben Risker komne tilstede, og det gik drabeligt og lystigt til (Nr. 16). Men Bruden var ogsaa en imponerende Skikkelse:

---

[1]) En Afbildning findes i Aarbøger for nord. Oldk. 1888, 135 og i Tidsskrift for Kunstindustri 1890. 1. [2]) Böhme, Tanz 31, 320.

Vel sex Øxenkrop aad hun op
og femten Svine-Flykke [Sider],
syv Tønder Øl drak hun dertil,
saa tog hun til at hikke.

De begyndte en Skrikke-Rei
fra Ribe og indtil Sli;
den mindste Kæmpe i Dansen
var vel femten Alen over Knæ.

Der dansed Bord og Bænke
og Ilden fløi af Hat,
ud da løbe de Kæmper god:
„Og hjælper nu Moder Skratte [Fanden]!“

Rei betyder Rad, Række, Følge (jfr. Asgaards-Reien), og *Hoppelrei* var i Tydskland Navnet paa en meget yndet Bondedans, som Deltagerne dansede „som om de vilde flyve“. I det Hele hed det „den Reihen springen“, men „den Tanz treten“. *Skrikke* er at gjøre Krumspring eller at springe om som en Kalv eller et Kid. Det vil derfor sees, at det har været en mærkelig Dans, de overgivne Bryllupsgjæster have udført.

Selv den roligere Dans har dog havt stærke Bevægelser. Vi kunne se det af Afbildningerne, hvor man næsten overalt finder skarpe Strækninger af Arm, Ben og Fod, stærk Bøining af Hovedet, ofte en vis Vridning af Legemet. Bevægelserne synes stundom at gaa ud over hvad vi nu kalde Skjønhedens Grænser. I Kirken i Hecklingen i Sachsen se vi en Engel danse med Taaspidsen udad paa een Fod og indad paa den anden, saaledes at, medens Benene krydses, begge Taaspidser mødes. I nogle Miniaturer i et Haandskrift af Heinrich von Stretlingen se vi Damerne strække Bryst og Liv stærkt fremad; Hoved og Arm ere stærkt bøiede, mellem Ben og Fod ere meget skarpe Vinkler, Fingrene ere splittede og bøiede paa mangfoldig Maade. I Saint Sernin i Toulouse findes en Fremstilling af Herodias'

Datter Salome, som med en Klokke i Haanden danser for Herodes Antipas; den høire Fod gjør en mærkelig Bevægelse med Spidsen bøiet bagud tilhøire[1]).

Jeg nærer ikke destomindre nogen Tvivl om disse sidste Fremstillingers Bevisevne. Det besværlige Fodstykke, hvorpaa nogle af Figurerne staa, og Kunstnerens mangelfulde Evne kunne forklare nogle af disse Besynderligheder. Men saa meget er dog vist, at der under Dansen benyttedes et meget stærkt Minespil. I den islandske Vikivakidans stod man paa høire Fod og bevægede Overkroppen frem og tilbage. En Beretning fra Ostfriesland af 1691 fortæller om en gammel Dans, som Bønderne udførte. Den dansedes af to Mænd og to Kvinder med ganske bestemte Bevægelser af Arme, Hænder, Hoved og Ben, og de havde særlige Actiones og Bevægelser for alle Lemmer, hvorfor den kostede megen Sved. Mændene sloge snart Hænderne sammen bag paa Ryggen, derpaa foran Benene, og Kvinderne gjorde alt efter. Især ved den langsomme, sørgelige Udgang paa Visen havde de deres fornemste Posnavitiurer[2]).

Berømte i Middelalderens Slutning vare de Danse, som de patriciske Slægter i Sydtydsklands Byer udførte med stor Pragt og Anstand. Dengang Kong Christian den Første paa sin Udenlandsreise 1474 opholdt sig i Augsburg, opførte de patriciske Slægter en Dans til hans Ære, i hvilken netop det Lystige og det Alvorlige synes at have været tilstede i passende Blanding; det hedder herom i den gamle Beretning[3]): . . . „dem [Könige von Dennemarck] die Geschlechter alsbald zu Gefallen, und auf des Keysers Begeren einen lustigen Tantz mit grosser

[1]) Puttrich, Denkmale der Baukunst in Sachsen I, Tavle 32. v. der Hagen, Bildersaal, Tavle 16, 22, 39, 46. Böhme, Geschichte des Tanzes 33 f. Schultz, das höfische Leben, 2te Aufl. I. 550 f. [2]) Böhme, Tanz 51. [3]) Werlich, Chronica von Augspurg (1595). II. 229.

Grauitet und Gepränge, auf gewöhnlichem Tantzhaus fast vier stundtlang, da dann gemelter König mit sonderm Lust zusehen, gehalten."

En i Viserne ofte omtalt Dans er Bederdansen (II. S. 59 (8), III. 166 (13, 27), IV. 365, 455 (1)). Der staar om denne i Nr. 129 Stolt Signild og Dronning Sofie:

27. Der hun kom til Borgeled,
Beder-Dans saa gik der ved.

28. Tøsser [ɔ: to Gange] dansed de den Dans omkring,
alt stod Dronningen og saa paa hende.

29. Det tykte Dronningen være stor Vaand'
det Signelil dansed ved Kongens Haand.

Det synes heraf at fremgaa, at den dansedes med Ture. I Tydskland fandtes en *Bettlertanz*, der synes at være udført saaledes, at alle Parrene dansede i Rundkreds, medens et enkelt Par i Midten indtog forskjellige Stillinger og udførte en Scene, maaske noget som polsk Tiggergang. I hvert Fald sang man til denne Dans efter den gamle Tiggervise, der har samme Emne som det danske Drama *Karrig Niding*, hvor Tiggeren i Gnierens Fraværelse modtages paa bedste Maade af dennes Hustru og indsættes i alle Mandens Rettigheder. Det vovelige Emne har utvivlsomt gjort Dansen letsindig, derfor blev Betlerdansen 1580 ved Anordning forbudt i Kursachsen[1]). Den danske Bederdans maa vist svare hertil. Den kaldes ogsaa *Bedre-Dans* (og *Bede-Dans*) og har vist havt sit Navn af *Bedere*, en Tigger, se den gamle Bibeloversættelse: „nødtørftelige Menneske eller Bedere"; ogsaa Klostrenes Udsendinge, der indsamlede de milde Gaver, hed Bedere (jfr. Molbechs og Kalkars Ordbøger). I tre

---

[1]) Böhme, Tanz 57, 103, 116. Den tydske Sang er trykt hos Birket Smith, Ranchs Skuespil S. LXXXII f.

forskjellige Optegnelser fra vor Tid af Nr. 278 Peder og Malfred lyder Dobbeltomkvædet saaledes:

Træder I vel!
Træder og beder, om I vil!

eller: Træder op beder, om I vil!

Der forekommer mig at være god Formodning for at Omkvædet i sin oprindelige Form har været et opmuntrende Tilraab:

Træder op, Beder, om I vil!

Man faar Indtrykket af, at ogsaa i Danmark har denne Dans hørt til de mere dristige. Mulig har det, der bades om, været Kys; thi at Kys kunde blive udvexlede under Dansen er næppe tvivlsomt. I Tydskland overskred man ikke derved den gode Tone [1]).

En anden Dans nævnes i Nr. 240 Venderkongens Jomfrurov:

1. Saa herlig ganger der Beder-Dans
paa den grønne Vold:
Jomfruer træder Lykke-Dans,
og Ridder leger Bold.

Denne sidste Dans kjender jeg ikke.

Som bekjendt har den gamle Dans holdt sig paa Færøerne. Mænd og Kvinder tage hinanden i Haanden og danne en Rundkreds; Bevægelsen sker simpelthen ved at man gjør tre taktmæssige Skridt til Venstre, derpaa balancerer lidt, flytter den høire Fod hen imod den venstre, derpaa sætter den venstre frem o. s. v. Som oftest danser man langsomt og høitideligt, men de Unge i Rækken tage dog ofte et hurtigere Trin eller springe i Veiret og løfte Haanden over Hovedet: der

---

[1]) Böhme, Geschichte des Tanzes, Registret.

kan ogsaa danses lystigt og overgivent. Paa Syderøerne danser man hurtigere end andensteds. Her har man en Runddans med et langt hurtigere Tempo, der ansees for den ældste; de Deltagende danne vel som sædvanlig en Rundkreds, men man staar paa samme Sted eller danser tilbage, medens Verset synges, og farer derimod stærkt frem under Afsyngningen af Omkvædet. Under denne Dans høres Forsangerens Kvad langt bedre end ellers. I det Hele vise Færingerne under al deres Dans, at de ikke ere ligegyldige ved hvad Sangen angaar; ved deres Miner og Gebærder gjøre de sig Umage for at udtrykke dens forskjellige Indhold [1]).

Med alt dette for Øie maa vi betragte vore Folkeviser. Det er umuligt andet end at Dansemaaden har havt nogen Indflydelse paa Visernes Udseende, saa vel som omvendt. Og at Viserne ere blevne benyttede ved Dansen følger ikke blot af alt det anførte; enkelte af Viserne angive saa at sige selv, at de bleve dansede. Saaledes naar Omkvædet i Nr. 241 Skipper og Jomfru lyder: „Træd let over den grønne Vold — Maatte den Jomfru følge mig!“ og i Nr. 244 Den saarede Jomfru: „Træder vel op, Ædeling! — Man skuld ære de Jomfruer udi Dansen“.

Det skal iøvrigt ikke paastaaes, at Viserne altid bleve dansede — de kunde naturligvis synges paa samme Maade, som vi nu synge en Sang — og efter fleres Omkvæd at dømme, maatte man jo tænke dem sungne under Ridtet, under Roningen.

Eet er dog sikkert, at Emnet aldrig lagde Hindringer i Veien for at Visen jo benyttedes til Dans. Ved den lød til Ex. historiske Viser. Vi vide, at

---

[1]) Lyngbye, Færøiske Quæder 8 f. Antiquarisk Tidsskrift 1846—48, 259; 1849—51, 279. N. Winther, Færøernes Oldtidshistorie 442 f.

man paa Færøerne dansede efter Visen om Kong Hans' Bryllup („Konning Hans han sidder paa Kjøbenhavn"), og Præsten Köster siger, at en Sang om de Danskes Nederlag ved Hemmingsted „brugtes som en dithmarsisk Dans". Viser af religiøst Indhold dansedes paa Færøerne, og man kunde endnu i forrige Aarhundrede se Præster i deres Embedsdragt deltage i Dansen f. Ex. naar man ved Bryllupper sang „Isaks Vise": „I ærlige Brudefolk giver paa Agt o. s. v.", det var en Psalme af Psalmebogen, eller „Susannes Vise", om Daniel og Susanne. Præsten Lyngbye saae 1818 Menigheden træde ud paa Kirkegaarden og der opføre en pantomimisk Dans, iøvrigt til en gammel mythisk Vise („Grane bar Guldet fra Heden").

Erotiske Viser vare naturligvis selvskrevne ved Dansen. Hvad satiriske Digte angaar, da vide vi, at paa Færøerne bleve ogsaa Spotteviser dansede, og den, om hvem Visen var lagt og hvem Spotten gik ud over, maatte ovenikjøbet danse med, idet to haandfaste Mænd toge ham hver ved sin Haand og holdt ham fast i Rækken, indtil Visen var til Ende[1]). I Baiern bruges de saakaldte *Schnadahüpfl* (schnada ɔ: plapre, tralle), fireliniede Vers, med et eller to Rim, sungne paa bekjendte Melodier og ofte digtede af den Dansende paa staaende Fod. Disse Schnadahüpfl ere ofte erotiske, men dog især satiriske — tvende Karle more sig til Ex. med gjensidig at snærte hinanden paa bedste Maade — og i denne Leg kan Alt, Karlenes Feil og Pigernes svage Side, Naboerne og hele Dalen være Gjenstand for Drilleriet[2]).

Den Slags smaa satiriske Vers ere sikkert ogsaa blevne digtede herhjemme. De omtales allerede i Sagaerne

[1]) Skand. Litt. Selsk. Skrifter, 12.—13. Aarg. 265. Lyngbye, Færøiske Quæder 14. [2]) Böhme, Tanz 239.

(se foran S. 9), og et interessant Exempel paa en saadan improviseret satirisk Vise, der blev danset af den, der digtede den, have vi i en endnu ikke udgivet Folkevise, der er bevaret i gamle Haandskrifter (Utrykt Nr. 136). Jeg skal her hidsætte de fleste af dens Vers:

„Mig længes af alt mit Hjerte,
mig længes i allen Stund:
alt efter hine rige Beile,
Hr. Laves Sønner af Lund.
Mig længes af alt mit Hjerte!

I stander op, alle mine Møer,
I danser med mig en Stund:
saa kvæder I mig en Vise,
alt om Hr. Lave hans Sønner af Lund!

Kvæder I mig en Vise,
og kvæder mig den saa:
alt hvor de red udi min Gaard,
de kunde ikke gode Ansvar [Svar] faa.

Den ene han hedder Hr. Ove,
den anden Hr. Eskel Høg:
de haver saa længe til Hove været,
de taaler hverken Hede eller Røg.

Den tredie hedder Hr. Magnus,
den Helled er bogelærd:
der ligger et Guldspan [Smykke] i mit Skrin,
de er det ikke alle tre værd".

Ikke vidste Jomfru Elselille andet
end de var ene to,
alt stod Herre Magnus
og lydde han derpaa.

Det var Herre Magnus
han ind ad Døren tren:
det var Jomfru Elselille,
hun blegned under Skind.

„Stander I nu op, mine Dannesvende!
Og danser med mig en Stund:
og vil vi kvæde selv den Vise
om Hr. Laves Sønner af Lund.

Kvæder I mig en Vise,
og kvæder I mig den saa:
de rider til stolten Elselilles Gaard,
de kunde vel gode Ansvar faa.

Den ene hedder Hr. Ove,
den anden Hr. Eskel Høg:
de haver saa længe til Hove tjent,
de taaler baade Hede og Røg.

Den tredie hedder Hr. Magnus,
den Helled er bogelærd:
der ligger et Span i Jomfruens Skrin —
vi er det ikke alle tre værd!“

„Hør I, Herre Magnus,
I lader bort fare eders Gammel,
I møder i Morgen for Kirkedør
og lader os være tilsammel.“

Op stod Herre Magnus,
han stødte sig paa sit Sværd:
„Saa Mænd ved, stolten Elselille,
I er ikke den Høitid værd.“

Saa tog han Jomfru Elselille,
han satte hende paa sin Hest,
førte han hende til Skoven,
som tykken Ris var mest . . .

Det da fik stolten Elselille
for hendes spodske Ord:
i otte Aar sad hun Enke
alt over hendes eget Bord.

Da otte Aar forganget var,
han tænkte paa Dyd og Ære:
saa reiste han til hendes Faders Gaard,
han fæsted hende til sin Hjertenskjære.
Mig længes af alt mit Hjerte!

Til Slutning skal jeg, for at undgaa Misforstaaelse, tilføie Følgende. Uagtet Dans ubetinget oftest ledsagedes af Visesang, kunde ogsaa Musikkens Toner være de veiledende. Simplest var det vel alene at høre Trommen. Om Kjøbsvendenes Gilde i Randers hedder det, at Trommeslageren ikke maa slaa længer paa Tromme end Oldermanden tillader det (1570)[1], og i Bøndernes Gilder var Trommen jævnlig hørt. I Gildeskraa for Ny-Larsker paa Bornholm 1599 Art. 32 siges det: „Ingen maa tilstedes at spille i vort Gildes-Lag uden vor tilkeyste Trommeslager, uden det er med Oldermandens Samtykke.“

Men dernæst have Legere kunnet yde Bistand. Legerne svarede til vor Tids Musikanter og ofte, navnlig i ældre Tid, endda snarest til Bierfidlere eller Gjøglere. Den ældste Tids Legere vare temmelig ubeskyttede, foragtede Personer, om hvilke Lovene gave forskjellige humoristiske Bestemmelser. Senere synes Legerne at være blevne mere agtede; i hvert Fald nævnes disse ofte i Viserne som Tilbehør ved Bryllupper og andre Fester; „der var ikke Guld for Legeren spart“ er en staaende Viselinie. Der kan vist heller ikke være Tvivl om at Legeren ogsaa lagde sig efter Sang. Hans Hverv var i det Hele at være til Tidkort, og at lytte til Sang var en saa yndet Adspredelse, at Sang sikkert ogsaa hørte under hans Raaderum. At *lege* ogsaa kan betyde at synge ligger allerede i Udtrykket „de legte med den danske Tunge“; der nævnes ogsaa i den norske Thidreks Saga en Leger, som kvæder, slaar Harpe og stryger Fedel, og vi se i en Uplandsk Kirke Billedet af en Nar, der spiller paa Zither og synger dertil. Ærkebisp Johannes Magni († 1544) beretter da ogsaa, at man sang Kæmpeviser til Pibernes Lyd[2]. Derimod har Legeren

[1]) Stadfeldt, Randers 88. [2]) Axel Olrik i Mindre Afhandlinger, udg. af det philol.-hist. Samfund, 74 f., 265 f. Schück, Svensk Literaturhistoria 111 f.

vel næppe deltaget med i Dansen, i alt Fald har det beroet paa, i hvor høi en Anseelse den enkelte Leger stod. Imidlertid har Peder Laale det Ordsprog „Legeren danser gjerne for Vindingen“; herved kan dog mulig være tænkt paa Gjøglerens Krumspring.

Af det alt Anførte vil fremgaa, at selv om Visen ikke dansedes, kunde den ledsages af Strengespil, hvad der jo ogsaa var Skik i andre Lande. Herfor synes ogsaa følgende Vers af Visen om Hagens Dans at tale:

Og vaagned op dansk Dronning,
i Loftet hun laa:
„hvilken af mine Møer
slaar Harpen af?“

„Det er ingen af Eders Jomfruer
deres Harpeslet,
det er Helled Hagen,
han kvæder saa let.“

2. Dansens og Visens Begyndelse.

Jeg har søgt saa udførligt at gjennemgaa den gamle Dansemaade og Visernes Anvendelse ved Dansen, fordi jeg jævnlig vil komme til at anvende dette i mine følgende Undersøgelser. Men jeg vil her strax gaa ind paa et enkelt Punkt.

Hvorledes begyndes Dansen? I Dithmarsken skete det ifølge Neocorus saaledes, at en Forsanger traadte frem med Drikkekar i Haanden og begyndte. Efterat han havde sunget et Vers, gjentoge alle de Forsamlede dette, hvorpaa han sang et nyt Vers, som ligeledes blev gjentaget. Nu sprang en Anden frem, der vilde som Fordanser føre Dansen; han tager Hatten i Haanden, danser sindigt rundt i Værelset, idet han opfordrer de Øvrige til at danse med og ordne sig i Række. Ligesom Fordanseren retter sig efter Sangen, saaledes rette de

øvrige Dansende sig nøiagtigt efter Fordanseren, og en saadan er i Stand til at føre endog to Hundrede Dansende.

Vi have aabenbart en Skildring af det Samme i vore Folkeviser:

„Hvem er den Ridder, der Dansen for træder?
hvem er den, over de andre kvæder?"

Fordanseren skal have et Drikkekar, Bæger eller Glas i Haanden. Det finder man endnu i de Egne, hvor Schnadahüpfl danses, og i gamle tydske Beretninger høre vi ofte om, hvorledes Fordanseren sætter Skaalen eller Bægeret paa sit eget Hoved og danser rundt [1]). Noget Lignende have vi havt her i Norden. Ved en Trolovelse i Christiania 1637 hedder det, at Sognepræsten Mag. Kjeld Stub „dansede for med et Glas i Haanden og havde Fordansen", men da sprang Borgmester Laurids Ruus af sit Sæde, tog en Kvinde op og løb med et Glas paa Haanden mod Mag. Kjeld, hvorved han hindrede og spredte Dansen. Den 15de Mai Aaret efter udgik et kgl. Rescript til Bisperne om at formane Præsterne til at føre et mere christeligt Levnet, at afholde sig fra Drukkenskab og bl. A. „at holde sig fra Dansen med Glas paa Haanden og deslige verdslige Usømmeligheder" [2]). — Fordanseren er den, der begynder Dansen og opfordrer til at deltage; han er ogsaa den, der senere leder den.

Vi skulle nu se, om vore Viser ikke frembyde Forhold, som pege hen paa denne Dansens Begyndelse. Det vil vides, at vore Folkeviser ikke ere af lyrisk Natur eller indeholde almindeligere Følelsesudbrud af Sangeren. Jeg skal udførligere behandle dette Emne i

---

[1]) Böhme, Geschichte des Tanzes 27. [2]) Theologisk Tidsskrift, udg. af Caspari m. Fl., II. 463. Ketilson, Forordninger for Island II. 414.

det Følgende; her tør jeg forudsætte Visernes almindelige Karakter bekjendt, nemlig at vi ikke finde i dem subjektive lyriske Udgydelser, men derimod Beretning om Tildragelser. Ikke destomindre vil man i det første Vers af Viserne jævnlig finde saadanne Udbrud. Saaledes i Nr. 75 Det tvungne Samtykke:

B 1. Herre Gud løse vel vor Angest
og Sorgen af vort Bryst:
i hvem som haver en lønlig Sorg,
hans Hjerte det er vel tørst.
Herre Gud løse vel vor Angest!

2. Herre Peder han bad stolt Mettelille
i fulde Vintre fem:
ikke kunde han god Ansvar faa
i nogen af alle dem.
Herre Gud løse vel vor Angest!

Altsaa, først med det andet Vers begynder Fortællingen — eller maaske med det tredie, se saaledes Nr. 8 Kong Diderik i Birtingsland:

1. Kongen raader for Borgen
og saa for alle Land,
for saa mangen rasker Helt
med dragen Sværd i Haand.
Men Kongen raader for Borgen.

2. Lad den Bonde raade for sit Bo,
den Hofmand for sin Hest,
Kongen udaf Danemark
han raader for Borge og Fæst.
Men Kongen raader for Borgen.

3. Kong Diderik sidder paa Brattingsborg,
han ser ud saa vide:
„Ingen veed jeg i Verden til,
der kan være min Lige“ . . .

Nu først, fra dette tredie Vers af, begynder Beretningen, som Intet har med Kongen af Danmark at gjøre, men derimod med Diderik og andre Kæmper. Med disse Indledningsvers er en Introduktion givet, der er anslaaet en Grundtone, og tillige har i begge de nævnte Exempler Verset afsat Omkvædet[1]). Endnu et Exempel skal her nævnes, nemlig Nr. 60 Valravnen:

Ravnen han flyver om Aftenen,
om Dagen han ikke maa:
han skal have den onde Lykke.
den gode kan ikke faa.
Men Ravnen flyver om Aftenen.

Jomfruen staar i Høieloft
og hun ser ud saa vide,
ser hun vilden Valleravn
og han flyver for oven de Lider.
Men Ravnen flyver om Aftenen.

Vi se igjen, hvorledes det første Vers indeholder en almindelig lyrisk Udgydelse og skaber Omkvædet.

Men der er endnu mere at iagttage ved denne Omkvædsstamme. Visen Nr. 155 Kong Birgers Søster Bengta begynder saaledes:

Jeg tør ikke om lysen Dag udride:
jeg bær for saa stolt en Jomfru baade Sorrig og Kvide,
de kjender min Skjold saa vide.

Det var Junker Laurids,
haver sig en Jomfru fæst:
de haver hende i Kloster givet
den Sorrig ganger hannem næst.
De kjender min Skjold saa vide.

---

[1]) Om Stevstammen findes Bemærkninger af Grundtvig spredt om i hans Værk, saaledes i Forordet til tredie Del.

I første Vers taler *jeg* — hvilken Person næsten gjør sig til den samme som Junker Laurids, der ikke tør ride om Dagen, fordi han er forfulgt og hans Skjold velbekjendt — i hele Visens øvrige Del er dette *jeg* forsvundet, og der berettes paa sædvanlig Maade i tredie Person. Men det vil ogsaa sees, at første Vers eller Omkvædsstammen har et helt andet Versemaal end Visen selv. Dette have de ældre Optegnere og ligesaa Udgiverne ofte overset; de have troet, at Verset var mangelfuldt, og derfor omdannet det. Saaledes har Peder Syv af de ovenstaaende Linier lavet følgende skjønne Vers:

Jeg vil ei om lysen Dag
i Mark eller Skov udride,
thi jeg bær for en stolt Jomfru
baade Sorrig og megen Kvide.

Som andre Exempler kunne hidsættes af Nr. 129 Stolt Signild og Dronning Sofie:

1. Det er i Nat Vaage-nat,
der vaager i hvem som vil:
der vaager hin stolten Signelil under saa grønnen.

2. Stolt Signelil spurgte sin Moder saa brat:
— *der vaager i hvem som vil* —
„Maa jeg gaa at vaage i Nat?"
— *der vaager hin stolten Signild under saa grønnen.*

Nr. 142 Kong Hakons Død:

Det er nu sket,
som spaaet haver været for længe
om hin hellige Hagen Konning:
Norge haver han fanget.

Nr. 146 Marsk Stigs Døttre:

Kongen ud af Kollen
Op Rosen og ædelige Blomme!
hans Døttre blev baade bortstjaalen.
De tiede vel hveden de var kommen.

Den ældste hun tog den yngste ved Haand,
saa ganger de dennem i Kong Sifrid hans Land.

En Indledning om end ikke en Omkvædsstamme er ogsaa det første Vers af Fæstemanden i Graven (Nr. 90):

1. Der sidder tre Møer i Buret,
de to slynger Guld:
den tredie hun græder sin Fæstemand
under sorten Muld.
For hun haver trolovet den Rige.

2. Det var rige Hr. Aage,
rider han under Ø:
fæsted han Jomfru Elselille,
hun var saa væn en Mø.
For hun haver trolovet den Rige.

Det første Vers staar saaledes helt udenfor Beretningen, der begynder med andet Vers; det er simpelthen en Indledning, der paa Forhaand tegner den sørgende Pige, som har trolovet den rige Ridder.

Vi kunne paavise dette Forhold vel hos en Snes Viser [1]). Dette er ganske vist et lille Tal mellem saa mange Hundrede, men vi kunne ogsaa være forvissede om, at ved mange Viser er et saadant Vers, der oprindelig fandtes, i Tidernes Løb gaaet tabt, fordi man ikke længer forstod, at det hørte med til Visen, eller ogsaa er Verset i Tidens Løb blevet omdannet til at have den sædvanlige Versform. I hvert Fald udviser denne Begyndelse klart, hvorledes Viserne ere blevne foredragne. Mellem Indledningsverset og de følgende Vers er der en bestemt Modsætning, der i formel Henseende fremtræder ved at Rythmen ofte er en hel anden, og hvad Indholdet angaar, ved at Be-

---

[1]) Nr. 8, 32, 60, 67, 75, 83, 129, 132, 138, 155, 196, 202, 249, 261 og nogle utrykte.

gyndelsesverset er lyrisk, eller af almindeligt Indhold og vil anslaa en Stemning, medens den følgende Vise er berettende. Men staar det første Vers i Modsætning til de følgende, træder det paa den anden Side i nøieste Sammenhæng med Visens Omkvæd, ja afgiver ofte en af sine Linier til dette, eller bygges derover. Her er altsaa Indledningen til Sangen eller Dansen; Sangeren staar frem med sit Sølvkar i Haanden, han anslaar Tonen og indbyder til Deltagelse, der klinger os noget i Møde som de bekjendte første 35 Takter af „Aufforderung zum Tanze". Og den Stemning og Tone, som han har anslaaet, og som naturligvis tillige er Visens Grundtone, fortsættes nu gjennem det stadigt gjentagne Omkvæd.

Saafremt en Vise ikke havde noget saadant Indledningsvers, begyndte man ganske sikkert med Omkvædet. Det er ikke sandsynligt, at Sangeren strax har taget fat paa Beretningen. Dette kan udledes af, at den ældste Opskrift vi have af nogen Kæmpevise (Nr. 67 Ridderen i Hjorteham) begynder saaledes:

Drømth haffuer mik om jomfrwer i alle naath.
Thet wor herræ Peder,
han taler till swene tw:
„Kwnde i mik stolz Ose-lille
meth fager talen fa?"
Drømth haffuer mik om jomfrwen alle nath.

Der findes ligeledes en anden Viseopskrift, hvori Omkvædet er sat først (Utrykt Nr. 156):

Her er en Jomfru paa vort Land, hun gaar mig aldrig af Hue.

I Musikken til det færøiske Sigurds-Kvæde (i Lyngbyes Færøiske Quæder) finder man ogsaa Omkvædet sat først, og dette staar i Forbindelse med, at Færingerne endnu altid synge Omkvædet allerførst, idet det er bestemmende for Hastigheden af de Dansendes Bevægelser. Den Om-

stændighed, at næsten alle Viseopskrifter have Omkvædet anbragt efter det første Vers eller efter samtlige Vers, lader sig fuldt vel forklare af, at dér var i hvert Fald dets Plads[1]).

---

[1]) Jfr. ogsaa Grundtvigs Ord hos P. G. Thorsen, Om Runernes Brug til Skrift udenfor det monumentale 53.

Tredie Kapitel.

Jeg.

Ere vore Folkeviser lyriske? Det er ubestrideligt, at disse Sange ikke udtale Digterens egne Følelser, og paa den anden Side vil man næppe kunne nægte, at de i høieste Grad have det indre Følelsesliv til Maal for deres Fremstilling. Materielt set maa vi sige, at alle vore Viser alene ere Fortællinger om Handlinger og Begivenheder i Fortid eller i Samtid. Aandelig betragtet maa vi ogsaa tilstaa, at det ingenlunde er tilfældigt, at aldrig nogen Digter er nævnet, og at den Syngende altid træder i Skygge. Og hvor meget der end synges om Styrke, Heltekraft, Trofasthed og Kjærlighed, omtales disse Egenskaber og Dyder aldrig som Ideer og Begreber, aldrig i abstrakt Form, altid er det Personer, som i plastisk Skikkelse føre Billedet af Egenskaber frem for os. Saaledes bliver alt Subjektivt holdt tilbage; den objektive Beretning lider aldrig ved at blandes med Digterens egne Ideer eller subjektive Indskydelser. Følelsen faar ikke Overmagt over Beretningen, Digteren henfalder ikke i rørte Stemninger eller kjæler for sin egen Smerte. Tilhørerens Fantasi beskjæftiges ideligt ved Handlingen — og dog vækker Visen

altid en Følelse af egen, eiendommelig Natur, en særlig Stemning. Denne er det netop Beretningens Øiemed at ville vække, men det sker saa dulgt, at man ikke mærker Hensigten og derfor ikke heller forstemmes. I den Grad er saaledes det Lyriske smeltet sammen med det Episke i Visen; ja endog et didaktisk, et advarende, et retvisende Moment kan umærkeligt slutte sig tæt til Visens episke Meddelelse.

Hvor forskjellige end vore Viser ere, hvor mange Stemmer og Toner, hvor mange Akkorder og Klange der end lyde til os fra dem, bære de derfor ikke enkeltvis Præg af nogen Digterindividualitet. Til Kunstneren høres Intet. Det er som om Følelsen endnu ikke har lært at udtale sig uden Hjælp af Beretningen. Først i en sen Tid har det lyriske Element bredt sig i Viserne; indflettede lyriske Variationer blive givne Viserne med som Smykke, fordi Smagen nu kræver saadant, ja de flytte fra Vise til Vise. Der opstaar efterhaanden erotiske, satiriske, didaktiske og allegoriske Viser — men da ere vi ogsaa helt inde i Reformationstiden, i Nordens Renaissancetid.

Det Eiendommelige ved vor Visedigtning vil kunne belyses stærkere, naar vi foretage en Sammenligning med de tydske Folkeviser fra Middelalderen. Ved at gjennemgaa en af de mange Samlinger af disse, ville vi saaledes træffe Kjærlighedssange som denne fra Tiden før 1400:

All mein Gedenken, die ich han,
die sind bei Dir,
Du auserwählter einger Trost
bleib stets bei mir . . .

eller en anden fra Tiden før 1500:

Ach hertzigs Hertz,
mein Schmertz

erkennen thu!
Ich hab kein Ruh
nach Dir steht mein Verlangen . . .

I det Hele har den tydske Folkepoesi fra Middelalderen netop sat nogle af sine skjønneste Blomster i Kjærligheds-sangene, og allerede fra det 12te Aarhundrede stammer hint nydelige lille Vers[1]):

Du bist min, ich bin din.
des soltu gewis sin.
Du bist beslozzen
in minem herzen;
verloren ist das sluzzelin:
du muost immer dar inne sin.

Ligeledes findes her mangfoldige *Tagelieder*, i hvilke de Elskende udsynge deres Smerte over at skulle skilles, fordi Dagen bryder frem, eller *Wächterlieder* af lignende Indhold, hvori Vægteren forkynder Dagens Komme og advarer de Elskende om, at nu er det Tid at skilles:

Wohlauf, Wohlauf, mit lauter Stimm
thut uns der Wächter singen.

Oprindelig vare disse *Tagelieder* vel digtede af Minne-sangerne, men de trængte dog allerede i det 13de Aarhundrede ned i Befolkningen, bleve sungne af alle Stænder og vandrede om fra Hus til Hus. Fremdeles Natursange, som Dansen om den første Viol:

Der Meye, der Meye
bringt uns der Blümlein viel . . .

der er fra det 14de—15de Aarhundrede, og følgende, der er ældre end 1467:

---

[1]) Goedeke. Grundrisz zur Geschichte der deutschen Dichtung. Zweite Aufl. I. 48.

Est ist ein Schnee gefallen,
und es ist doch nit Zeit,
man wirft mich mit dem Ballen,
der Weg ist mir verschneit.

Fremdeles træffe vi Afskeds- og Vandreviser, Gaadeviser, Væddesamtaler, Ønskeviser, Landsknægt-, Rytter- og Soldaterviser, Standsviser, saaledes en Kappesang mellem en Adelsmand og en Bonde fra 14de Aarhundrede, en Studentervise fra 1454:

ich weisz ein frisch Geschlechte,
das sind die Bursenknechte [Burs ɔ: Kollegium]
ihr Orden steht also:
sie leben ohne Sorge
den Abend und den Morgen
sie sind gar stätclich froh . . .

Endelig aandelige Sange og historiske Viser[1]).

Til det Meste af hvad her er nævnt, leder man forgjæves om Sidestykker i vor store Viseskat fra Middelalderen. Hele denne Art Lyrik var os fuldkommen fremmed, i det Mindste er intet Spor deraf naaet ned til os Nulevende. Omvendt have vi af Heltesange eller egentlige „Kæmpeviser“ en hel Samling, medens der i Tydskland kun findes nogle faa. Ikke heller have Tydskerne synderlig mange Trylleviser og ikke netop overvættes mange

---

[1]) Under den Kamp, som i de sidste Aar er ført i Tydskland om den ældste Folkepoesi og dens Forhold til „die höfische Dichtung“ (der begyndte i det tolvte Aarhundrede), er det af Alle indrømmet, at der har været en Folkepoesi med subjektivt, lyrisk Præg før Minnesangen. Derimod har man været uenig om, hvorvidt denne Folkedigtning havde synderlig stort Omfang, og man har bestridt, at den skulde have været Mønster for Minnedigtningen eller at denne skulde have udviklet sig af Folkedigtningen. Zeitschrift f. d. Alterthum XXVII. 343 f., XXIX. 121 f., XXXIV. 146 f. Z. f. d. Philologie XIX. 440 f. Germania XXXIV. 1 f.

Kjærligheds-Ballader [1]). En alvorligere, mørk, ofte dæmonisk Digtning har ligesom følt sig længere hjemme her i Norden og har ikke ladet sig fordrive af Sydens Dannelse eller Christendommens Aand. Hvor mange ballade- og romanze-agtige Folkeviser Tydskland end kan opvise, har Goethe dog ikke Uret i sin Udtalelse, at denne Digtart ikke ret vilde lykkes hans tydske Forfædre [2]).

I Danmarks Viser kan et erotisk Element, en Naturstemning, et sædeligt Spørgsmaal være mer eller mindre stærkt fremme, men i ydre Forstand sker der altid Noget, findes der en Handling. Jeg nævnte Tydsklands Gaadeviser, og vi kunde jo hermed sammenholde, hvad der af tilsvarende Art findes i Vafþrúdnismál, Alvíssmál, Fjölsvinnsmál, Hervörs og Heidreks Saga. I Svend Vonvedvisen (Nr. 18) se vi paa lignende Maade en Række Gaader fremsatte og løste, men vel at mærke som en Bestanddel af en Handling. I Tydskland findes historiske Viser endog i stort Antal, dog især fra Middelalderens seneste Del; de danske Viser af historisk Indhold ere forholdsvis mange i Tal — over tre Snese — og dertil af den høieste Værdi, men fra de tydske adskille de sig ved, at disse snarere maa kaldes politiske eller politiserende, altsaa skrevne fra et bestemt Standpunkt og med en bestemt praktisk Tendens. Atter paa dette Punkt viser det sig, hvorledes i Tydskland det subjektive Element stærkt træder frem. Dermed staar saa atter i Forbindelse, at vore Viser ere lange, sjeldent under en Snes Vers, ofte have de langt flere, medens de tydske meget ofte ere Udbrud paa et Par Vers eller fem-sex. Og endelig synge Tydskerne sædvanlig om ein

---

[1]) Talvj, Charakteristik der Volkslieder 389 f. Böhme, Altdeutsches Liederbuch XXVIII. f. [2]) Böhme, Liederbuch XXVIII. f.

Fräulein, ein Jüngling, medens vi saa godt som uden Undtagelse lade navngivne Personer træde frem: Liden Kirsten, Stolt Elselil, Fru Mettelil, Hr. Ove, Hr. Peder, Hr. Lauge Stisøn o. s. v.

Og hvor nær det dog kunde have ligget, at vi ogsaa i Danmark fik en erotisk Lyrik, vil man se ved at læse Vers som disse fra vor Middelalder[1]:

Ret Elskovens Dyd med Sang og Fryd
det vil jeg love og prise:
et Blomster er til, jeg ei nævne vil,
som æres med denne samme Vise.
Hun er baade fager og dydelig
og vis og klog foruden al Svig,
og tro foruden Galle.
Som Solen for andre smaa Stjerner er,
slig er den Jomfru baade fjern og nær
blandt Fruer og Jomfruer alle.
Heia, heia,
vilde hun mig til sig kalde.

Saadanne Udtalelser vilde vi nu kalde erotisk Lyrik, men alligevel er Digtets Gjenstand ikke af jordisk Art, den Besungne ikke nogen jordisk Kvinde, men Jomfru Marie. Iøvrigt kan en Sammenligning mellem dette Digt og vore Visers erotiske Udtalelser være lærerig nok, idet den godtgjør, hvorledes den mere bevidste og lærde Digter (i dette Tilfælde Munken Peder Reff Little) anslaar en Tone, som stiger adskillige Oktaver høiere end Folkevisen og har et med Koloraturer og Løb prydet Foredrag, vidt forskjellig fra den jævne Vises naive Udtryksmaade.

Som den danske Folkevises Eiendommelighed her er skildret, vilde det øvrige Nordens Viser kunne karakteriseres, dog med nogen Afvigelse. Saaledes vil jeg

---

[1]) Brandt og Helveg, Den danske Psalmedigtning. I. S. X.

med Hensyn til Sverrig bemærke, at ligesom dets Folkevisestof jo ikke i nogen Maade er saa omfattende som hos os, saaledes begynder der her allerede i det 15de Aarhundrede en mere bevidst Digtning, som endog kan henføres til bestemte Digtere, f. Ex. Biskop Thomas, og der opstaar en politisk og satirisk Visedigtning [1]).

Efter denne almindeligere Karakteristik skulle vi undersøge noget nøiere, i hvilken Grad Viserne ere upersonlige og hvor skjult Sangeren og Digteren holder sig.

1. Jeg vil Eder en Vise kvæde.

Enhver veed, hvorledes de moderne Gadeviser begynde med et Vers, der meget ligner det, som vi træffe i Nr. 86:

Jeg vil Eder en Vise kvæde,
hun ligger mig ofte for Munde,
alt hvor Hr. Flores Bendiktsøn
han skjønne Fru Margret vel unde.

Enhver veed sikkert ogsaa, at det ikke er paa denne Maade, at vore Viser sædvanligvis begynde. I den her nævnte Vise om Flores og Margrete findes det i flere, dog ikke alle Former af Texten, men denne Vise hører da ogsaa til de saakaldte Romanviser, „som ikke give os noget Billede af Middelalderens virkelige Liv, men vel af dens Smag“. De kunne nærmest betegnes som en Efterklang af Ridderromanerne, og at de skrive sig fra en sen Tid, behøver vel næsten ikke at bevises; jeg vil iøvrigt senere komme ind paa en nærmere Karakteristik af dem.

---

[1]) Hyltén-Cavallius och G. Stephens, Sveriges historiska och politiska visor. H. Schück, Svensk Literaturhistoria 119 f.

Af Visen om Klosterranet Abr. Nr. 212 findes mange Opskrifter, der begynde saaledes:

1. Jeg vil Eder en Vise kvæde,
hvem der vil lytte paa,
alt hvor unge Hr. Morten
trolovet en skjøn Jomfru.

2. Hr. Morten fæsted Jomfru Lisbeth
baade dannis og dydelig:
det var alle hans Venner imod,
fordi hun var ikke rig.

Imidlertid begynder netop Optegnelsen i det ældste Haandskrift med det andet af de her nævnte Vers, hvad der jo er den almindelige Maade, hvorpaa Folkeviser begynde, og da tilmed det første Vers er saa høist tarveligt, bør det sikkert fjernes fra Visen.

Vi træffe da ogsaa Verset igjen i en Vise, hvis Alder er givet, nemlig Nr. 172 om Christian den Anden i Sverrig 1520, der er opskrevet i et Haandskrift fra 1550:

1. Ville I lytte og høre,
jeg vil Eder kvæde en Vise
af Konning Christiern, den høibaarne Fyrste,
jeg vil hannem love og prise.

2. Der man skrev MD
og paa det attende Aar
Konning Christiern lod sit Folk sammen komme
i Skaane paa Helsingborg. . . .

23. Ville I længer høre,
hvor det er ganget til:
Langfredag droge de til Upland,
da begyndtes et underligt Spil. . . .

30. Lovet være Gudfader i Himmerig,
de danske Mænd haver vundet den Ære!
Gud give os Ro i Himmerig,
hos sig evindelig at være.

Vers som disse lyde ligefrem skjærende i Øret, saa stærk er deres Dissonans fra den sædvanlige Visestil. Al denne Tiltale, denne Lærdom og dette direkte Opgjør med Tilhørerne falder aldeles udenfor Stilen i alle andre Viser; Versene ere derfor yderst betegnende for, hvorledes man digtede ved Tiden 1520 og for, hvorledes der ikke blev digtet i Middelalderen. Hin Art Indledningsvers tilhøre saaledes aabenbart en sen Tid og de uegentlige Folkeviser [1]).

Iøvrigt er det sikkert Tilfældet, at dette Vers senere er blevet føiet til Viser, hvor det oprindelig ikke hørte hjemme. Et lignende Vers findes saaledes i Nr. 195 Knud af Borg: de fire Former have dette Vers, den femte ikke, de tre norske Former lige saa lidt, hvorfor Landstad ogsaa bemærker, at den danske Version allerede ved hint første Vers antyder „sin sildige Tilblivelse". Af de islandske Former af samme Vise har 1 dette Vers, 4 ikke. — Visen hos Abrahamson Nr. 212 begynder paa samme Maade; den ældste Text har dog ikke dette Vers, lige saa lidt som den islandske Form.

Det turde vel altsaa staa fast, at ingen ægte Folkevise begynder med, at Sangeren meddeler, at nu vil han kvæde. Allerede for længe siden har en fortrinlig Iagttagerske gjort en lignende Bemærkning om de svenske Viser. Talvj (Mrs. Robinson) udtaler, at kun et Par danske og ikke en eneste svensk Vise, efter hvad der er hende bekjendt, begynder paa den yndede Sangermaade „Ich will euch eine Weise singen" eller „Kommt all' im Kreis und hört mir zu" eller lignende, saaledes som saa mange engelske og tydske [2]).

---

[1]) Om Nr. 141 Kong Valdemar fangen vil blive handlet udførligt ved de historiske Viser. [2]) Talvj, Versuch einer geschichtlichen Charakteristik der Volkslieder germanicher Nationen 340.

I Sammenhæng hermed lader det sidste Vers og dets Eiendommeligheder sig behandle. Visen om Ridder Stigs Bryllup Nr. 76 B ender saaledes:

Nu haver Stig Lille forvundet sin Harm,
han sover hver Nat i Frøken Regisses Arm.

Nu er Stig Lilles Vise at Ende:
Herre Gud han os sin Naade sende!

Det vil vides, at en Mængde af vore Viser ende som det første af disse to Vers, medens det sidste Vers aabenbart er en fri Tildigtning. Det findes alene i Formerne B og F, der ikke ere optegnede før 1600. En Del andre Former, tildels i ældre Haandskrifter, have det ikke. I Visen Nr. 158 Hr. Bugges Død have vi som Slutningsvers:

D 35. Hun holdt Hald et Aar eller saa,
mer kan jeg ikke sige fra.

Dette keitede Vers findes kun i een af fire Former, og til Ex. hverken i Karen Brahes Foliohaandskrift fra 1550 eller i Sten Billes Haandskrift fra 1555. I Nr. 155 Kong Birgers Søster Bengta har Texten B:

46. Jeg vil ikke mere kvide
alt om de ene to,
jeg haabes de ere i Himmerig
alt hos vor Herre at bo.

men denne Form er „en senere vilkaarlig Bearbeidelse af en ægte Opskrift", medens A „alene kan gjøre Krav paa Ægthed", og i A findes Verset ikke. Allerede disse Slutningsverses upoetiske Karakter viser dem hen til en sen Tid.

Men vi vende tilbage til Visens Begyndelse. Der findes nogle Viser, som paa en mere indirekte Maade kunde synes at bringe Sangerens Jeg med ind i Texten. Imidlertid vil man snart blive vaer, at her kun foreligger

det samme Forhold, som jeg har omtalt ved Omkvædsstammen. Paa en mærkelig uskyldig Maade føres saaledes baade Sangeren og Tilhørerne midt ind i Begivenhederne ved et Vers som følgende i German Gladensvend (Nr. 33 BC):

> 1. Vor Kong og unge Dronning
> de seilede dennem over Hav,
> der blev deres Skib paa Vanden holdet,
> de kunde ikke Børen faa.

Her er dog *vor* ikke helt afhjemlet; en lige saa gammel Text og en anden yngre have „Kongen og danske Dronning“.

Fremdeles forekommer i Nr. 123 Find Lille:

> 3. Byder han Kongen og alle hans Mænd:
> vor unge Dronning skal følge dem.

Da denne Vise imidlertid alene findes i Magdalena Barnewitz's Haandskrift fra 1650 og da Verset er laant fra Visen om Ridder Stigs Bryllup Nr. 76 (A 48):

> Han byder Konning og alle sin Mænd:
> og dansker Dronning skulde følge dem hjem.

har det ikke stor Beviskraft. I Nr. 68 Ridderen i Fugleham lyder Vers 1:

> Der bor en Jomfru paa vort Land,
> og hun vil aldrig have Mand.

Saaledes have Formerne B og C, det vil sige Haandskrifter fra 1650 og senere, hvorimod de andre fem Former og deriblandt A fra 1550 ikke have dette *vor*. Nr. 209 Stolt Elins Hævn i Karen Brahes Foliohaandskrift begynder med følgende Vers:

> 1. Det var bolde Hr. Renold,
> han red sig under Ø,
> han fæster Hr. Bundes Datter,
> saa væn en Mø.

2. Han fæster Hr. Bundes Datter,
han førte hend hjem:
Kongen og vor Ærkebisp
de red med dem.

Dette *vor* synes saaledes flere Gange at være kommet senere ind i Viserne, men iøvrigt kan det jo vel være, at Sangeren i Visens Begyndelse ved et *vor* har søgt at rykke Tilhøreren midt ind i Begivenheden. Der er saa meget mere Grund til at tro dette, som vi i enkelte Viser finde Omkvædsstammen forbunden dermed. Saaledes begynder Nr. 202 Oluf og Asser Hvid:

Her holder uden for vor Gaard
de ærlige Mænd;
her er to Jomfruer inde,
de vunde dem ei end.

Hr. Oluf og Hr. Asser Hvid
de taled til Smaadrenge to:
„Og I skulle os de stolte Jomfruer
med faver Tale faa.“
Her er to Jomfruer inde.

Første Vers har altsaa afsat Omkvædet.

Ligesaa karakteristisk er Forholdet ved Nr. 75 det tvungne Samtykke i Formen C (Karen Brahes Foliohaandskrift):

1. Jeg hørte en Herre Guldtavel lege
for inden min Jomfrues Bure,
Tærningen var af det røde Guld,
han gilled den Mø saa prud.
Men hendes Lige den veed jeg ei.

2. „Hør I det, min stolte Jomfru,
giver mig Eders Tro:
slide skal I rød Skarlagen
og gaa paa røde Guldsko.“
Men hendes Lige den veed jeg ei.

Saaledes er det aldeles sikkert kun en Ouverture, en Indledning til Fortællingen, der ligesom skal give Tilhørerne en Forsikring om, at her synger og beretter en Hjemmelsmand af Selvsyn. En anden Form af Visen begynder anderledes, nemlig med Omkvædsstammen:

B 1. Herre Gud løse vel vor Angest
og Sorgen af vort Bryst:
ihvem som haver en lønlig Sorg.
hans Hjerte det er vel tørst.
Herre Gud løse vel vor Angest!

Det saaledes Paaviste strider, som man vil se, aldeles ikke mod min Fremstilling af, at Sanger-Jeget aldrig kommer frem i Viserne; jeg har netop paavist, at dette ikke gjælder, naar Sangeren træder frem med sit løftede Bæger og indleder Sangen og Dansen. Og det er paa en lignende Maade vi høre ham her i det første Vers.

Imidlertid vil det være lærerigt at se, hvor lang Indledningen kan blive. I Ormekampen (Nr. 24) hedder det:

1. Jeg var mig saa liden en Barn,
jeg gjennd det Fæ under Lide:
jeg fandt paa den spraglet Orm,
I Græsset saa mon han skride.
Der hun bær Priset for dem.

2. Jeg tóg op den spraglet Orm,
jeg svøbte den udi Kaabe blaa:
og bar jeg hend til Lundegaard
Hr. Helsing hans Datter at faa.

3. „Du have Tak, favren liden Dreng,
Du have Tak for Din Gave:
Du haver en Bøn med mig igjen,
Inaar Du vilt den have.“

4. Fostred hun ham i Vinter
og fulde Vinter tre o. s. v.

Fra nu af høres kun Tale om Ormen og Jomfruen; Bondedrengen svinder helt af Syne. Ormen voxer op,

bliver led og stor og indespærrer Jomfruen; Jomfruens Fader Hr. Helsing lover, at den, som kan dræbe Ormen, skal vinde Jomfruen. Først forsøgte Sivard Ingvordsøn sig, men bukkede under. Da tilbød Peder Riboldtsøn sig at kæmpe; hyllet i en Tyrehud besmurt med Tjære, lykkes det ham at fælde Ormen og vinde Jomfruen.

Af lignende Art ere nogle andre Begyndelser, hvor Sangeren vil tilkjendegive, at han synger og meddeler efter Erfaring eller omtrent spørger Tilhørerne, om de ikke have hørt det Samme som han. Herhen høre de Viser, hvor Sangeren synger (Nr. 22): „det springer nu saa vide“, at Sligt er hændet, eller i Nr. 142: „det er nu sket, som spaaet haver været for længe“. Derpaa begynder Beretningen. Herhen maa ogsaa regnes Visen Nr. 164, der iøvrigt besynger en Begivenhed fra 1468. Inden Sangeren fortæller om, hvorledes Lave Brok dræbte Niels Paaskesøn, giver han en Skildring af, hvorledes de Paaskesønner, en Kjøbmandsfamilie i Randers, ved deres Bygninger gjøre alle Adelens Borge til Skamme.

1. De Paaskesønner lader bygge et Hus
midt paa Randers Gade:
jeg saa aldrig saa høit et Hus
i alle min Lives Dage.
De Paaskesønner forbygger alle Borrig.

2. Der er paa det samme Hus
femten høie Loft:
Knappen er af det røde Guld,
det skinner over Mur og Toft.

3. Der er paa det samme Hus
vel femten stærke Døre:
aldrig saa jeg saa høit et Hus
enten siden eller føre.

4. Der er paa det samme Hus
vel baade Mjød og Most:
der er paa det samme Hus
vel femten Vinters Kost.

5. Det var Niels Paaskesøn
han gaar paa Randers Gade . .

Derefter følger Fortællingen i almindelig berettende Stil.

2. Selvfortælling indeholdt i Visen.

Et eiendommeligt Forhold findes i flere af vore Viser. Den sædvanlige Fortællemaade er som bekjendt den episke Beretning af en udenforstaaende Sanger, der ikke blander sig eller sine Slutninger ind i det Meddelte, ligesom de Handlende i Viserne ikke selv tale, uden forsaavidt der i stort Maal anvendes Replikker for at frembringe den fornødne dramatiske Virkning. Men det Tilfælde forekommer, at hvad der i een Vise er en saadan Fortælling, i en anden Vise bliver lagt i Munden paa en her optrædende Person. „Hele det Billede, som den foregaaende Vise opruller for os — siger Grundtvig — er her skudt tilbage, saa det danner Baggrunden i et andet Billede, hvis Forgrund ved sin ydre Ro og Simpelhed tjener til at fremhæve Baggrundens kraftige Liv og Handling og tillige danner et væsentligt Komplement til selve denne Handling“ (II. 390, V. 289). I Visen Nr. 82 fortælles saaledes om, hvorledes Ribolt, som bortfører sin Elskede Guldborg, indhentes af hendes Fader og Brødre og kæmper mandeligt med dem; først da Guldborg, imod hans Paalæg om ikke at nævne hans Navn („nævne ham til Døde“) tilraaber ham: „Ribolt, skaan min yngste Broder!“, svigter Kraften ham, han bliver saaret og dør, og hun tager sig af Dage. I Nr. 83 Hildebrand og Hilde fortælles om, hvorledes Hilde syede sin Søm saa vilde, at Dronningen lagde Mærke dertil og udspurgte hende om, hvor hendes Tanker vare; saaledes fik hun hendes Sorg at vide. Der var hændt Hilde netop det Samme, som jeg nys har fortalt om Guldborg; hun havde tilraabt Hildebrand om i det

Mindste at skaane hendes yngste Broder, men da var Hildebrand bleven dræbt, selv var hun bleven solgt af sine Forældre. Nu fortæller Visen videre:

Det meldte Dronningen under Skind,
saa strid da randt hende Taar paa Kind:

„Imen Du haver nu sagt Sorrig Din:
da var Hertug Hillebrand Sønne min.“

Da Hildelil havde udsagt de Ord,
da faldt hun død for Dronningens Fod.

Dronningen fik saa stor en Harm,
stolt Hildelil døde udi hendes Arm.

Der er saaledes her lagt en Indfatning om Fortællingen i den foregaaende Vise, og selv om der i en stor Del af Visen lyder en Selvfortælling, er Beretteren stillet fjernt fra Visens Tilhørere ved den Ramme, der er skudt imellem.

Det samme Forhold gjenfindes i Viserne Nr. 55 Jomfruen i Ulveham og Nr. 58 Jomfruen i Hindeham. I denne sidste meddeles i tredie Person, hvorledes Hr. Peder dræber en Hjort; da han er ved at flaa den, finder han sin Søster inde i den; hun fortæller, hvorledes den onde Stifmoder har forvandlet hende til en Sax, et Sværd, en Hare, en Hind; Hr. Peder skar i sin Finger og gav hende Blod at drikke, hvorpaa hun forvandledes til en skjøn Jomfru; Stifmoderen blev straffet med at kastes i en Spigertønde. Samme Fortælling findes i Nr. 55, hvor Jomfruen selv fortæller, hvorledes hun, forvandlet til Varulv, havde sønderrevet Stifmoderen; hun bider i sin Broders Lilletaa og bliver igjen Jomfru, hvorpaa hun gaar i Kloster. Endelig kan som det tredie Par nævnes Nr. 270 og 271 i Forhold til Nr. 272 (samt 273). I de to første Texter fortælles om en bortført Pige, der i Skoven overfaldes af Fødselsveer og dør,

medens hendes Elsker er gaaet for at hente Vand til hende, hvorefter han dræber sig. I den sidste aflægger Elskeren selv Beretningen, hvad han naturligvis korrekt ikke kan gjøre uden til Slutning at synge:

A 21. Jeg satte mit Sværd imod den Sten,
Odden hun gjorde mit Hjerte stor Men.

Dette Vers er meningsløst. De islandske, norske og svenske Texter af denne Vise have Fortællingen som en Beretning af Elskeren til Faderen eller Moderen, f. Ex. følgende norske:

Fairen han spurde sónen sin:
„kvi site Dú mæ bleike kinn?

Dei aire bonni springe íkring,
alt site Dú mæ bleike kinn.“

„Eg ténte meg ein greive so rík,
han ha' dei døttanne trí . . .

Da han ha' fortålt si' sorgjenne fram.
då stuppa'n dø í sitt fairens fang.

Og netop paa denne Maade fremtræder en fjerde dansk Vise Nr. 273, hvor det er Stalbroderen, som spørger sin Fælle om han har en lønlig Sorg og denne derpaa fortæller sin sørgelige Skjæbne og umiddelbart derpaa dør.

Resultatet af denne Undersøgelse er altsaa, at vi i et Par Viser finde en Enetale af en af Handlingens Hovedpersoner, men at disse Viser ligesom fuldstændiggjøres ved andre Viser, hvor Enetalen er skudt ind i Beretningen og hvor i Visens Begyndelse og Slutning Meddelelsen lyder i tredie Person. Herved synes vi igjen at mindes om, at Jeg-Formen er lidet yndet af Visestilen eller endog staar fremmed for den og at naar den en enkelt Gang anvendes, en indfattende Ramme anbringes.

Karakteristisk nok kan man indenfor den oldnordiske Digtning gjøre en ganske lignende Iagttagelse. Det andet Gudrunskvad, i hvilket Gudrun selv fortæller sit Liv og Levnet, staar anomalt indenfor Kredsen af de gamle Oldkvad, og det kan uden Vanskelighed, næsten alene ved at forandre „jeg“ til „hun“, omsættes i en Form, der er analog med de andre Kvad, idet nemlig Enetalen gjengiver de omtalte Personers Ord i direkte Tale. Det har derfor, som Grundtvig paapeger, vist oprindelig havt den sædvanlige Form, hvori en Sanger fortæller og Personerne optræde talende inde i Handlingen. Nærmest ved dette Kvads Form staa de to yngre Kvad Oddrúnargrátr og Guðrúnarhvöt, men her gives først Situationen og Anledningen til den tilbageskuende Enetale, som derpaa følger som Sangens Hovedindhold, hvori da ingen af de handlende Personer have en Replik. Først en nyere Tid synes saaledes at have foretrukket en Tale i Jeg-Form[1]).

3. Den skiftende Fortælleform.

Et besynderligt Forhold foreligger i flere Viser, nemlig den skiftende Fortælleform. Saaledes begynder Nr. 254 Tro som Guld:

A 1. Den Ridder rider saa aarlig ud,
de Dyr agter han at bede:
Jeg fandt en Jomfru under Lide,
min Tjeneste mon jeg hend' byde.

Dermed forsvinder *jeg* og kun Ridderen og Jomfruen (han og hun) blive tilbage. I B og C lyder Verset:

---

[1]) Svend Grundtvig, Udsigt over den nordiske Oldtids heroiske Digtning 79 f.

Jeg red mig ud en Morgenstund
jeg agted de Dyr at bede:
jeg fandt en Jomfru under en Lind,
min Tjenest monne jeg hende byde.

I de følgende Vers er der derpaa kun Tale om Ungersvenden og Jomfruen. Som det senere vil blive paavist, er Visen et Laan fra Udlandet, men i de fire tydske og den nederlandske Parallel, som Grundtvig meddeler, er Fortællingen i tredie Person gjennemført.

I Jomfruen i Fugleham (Nr. 56) fortælles om, hvorledes en Jomfru af sin onde Stifmoder forvandles til Hind og hendes Møer til Ulve, senere bliver hun en Falk; den Svend, som har hende kjær, er netop ved at ville fange hende, da det siges ham, at han ikke kan fange Falken, uden at han giver den tam Brad. Han skjærer da Braden af eget Bryst og giver den til Falken, som strax forvandles til den skjønneste Jomfru. I det første Vers af Visen er det Jomfruen selv, som fortæller, og dette bliver ved i de første otte Vers, men derpaa hører man lige til Enden kun Tale om Falken og Jomfruen.

1. Jeg var mig saa lidet et Barn,
min Moder hun faldt mig fra:
min Fader red sig op ad Land,
fæst sig en anden Jomfru . . .

8. Min Kjærest han tjener i Kongens Gaard . . .

15. Den Svend skar Braden af sin Bryst,
hængte den paa Lindekvist,
hun flagred med Vinger og gjorde sig glad,
saa nødig vilde hun den miste . . .

23. Tak have favren Ungersvend,
han haver forvunden al sin Harm:
han sover nu saa gladelig
forinden den Jomfrus Arm.

Denne Forunderlighed viser sig i flere af Texterne, og Forholdet er Følgende: A Vers 1—8 jeg, 9—23 hun; B 1—8 jeg, 9—24 hun; C Vers 1 jeg, men om Sangeren ikke om Jomfruen, iøvrigt tredie Person; D overalt tredie Person undtagen i V. 2; E V. 1 jeg om Ungersvenden, 2—8 han; F V. 1—16 jeg om Møen, 17—18 hun.

I Visen Møens Morgendrømme (Nr. 239) træffe vi Fortællingen om en Mø, der behandles temmelig haardt af sin Moster; hun drømmer, at hun er en And i Venderkongens Dam, og da hun anmodes om at sælge Drømmen, vægrer hun sig derved. Imidlertid kommer Venderkongen og fordrer hende til Ægte, hvad der ogsaa sker, uagtet Mosteren søger at hindre det. Tre gode Texter have her i de første Vers en Fortælling med jeg (A 1—4, B 1—3, D 1—2), men derpaa gaar Beretningen over i tredie Person.

I Folke Algotsøn (Nr. 180) fortælles om, hvorledes Ungersvenden lyder det Bud, som han faar fra sin Jomfru om i Tide at komme og hindre hendes Bryllup. Snart kom ogsaa 30 jernklædte Svende tilstede, og Bruden føres bort. I Opskrifterne af denne Vise vil man finde den allerstørste Vaklen, saaledes har B tredie Person i V. 1, 26—29, men første Person fra V. 4—25; G tredie i V. 1—3, 9—16, første i 4—8; H (1650) tredie i V. 1—3, første i 4—12, I og K ligeledes vaklende, og D, det er Peder Syv, har i Begyndelsen (1—4) og Slutningen (23—24) første Person, medens de midterste Vers (5—22) ere i tredie Person. I utrykt Vise Nr. 46 finde vi ligeledes et Jeg, som efterhaanden forandrer sig til et Han. Af Utrykt Nr. 299 findes to gamle Former, den ene har gjennemført tredie Person, den anden et Jeg, som midt i Visen forvandler sig til den Jomfru (som dør).

Enhver Tanke om, at Viserne ikke skulde være

sungne paa denne Maade, maa falde bort, naar man iagttager, at de af Skolelærer Kristensen i vore Dage optegnede Viser frembyde det samme Forhold. Saaledes findes i Visen om den ustadige Jomfru (I. Nr. 78, II. Nr. 54) i dens første Del jeg, men i de sidste Vers han, og i Visen Mødet i Skov (I. Nr. 79, hos Grundtvig Nr. 284) synger den Handlende selv i nogle Vers i Begyndelsen, medens der i Resten af Visen berettes i tredie Person. I Krybskytten (II. Nr. 6) lyder jeg i samtlige Vers (af 22) undtagen i Vers 15, men her kunde det jo da være en Feilhuskning.

Naar man nu vil klare sig det Spørgsmaal, hvad der vel kan være ældst, Beretningen eller Selvfortællingen, er kun eet Svar muligt. Den simple Omtale af Begivenheder, der ere hændte Andre, falder langt naturligere end en Selvfortælling, som frembyder mange Ulemper. Det maa saaledes huskes, at Viserne ere i høi Grad dramatisk byggede og indeholde Replikker af alle de handlende Personer, medens det som Regel ikke siges, hvem det er som taler, hvad Tilhøreren dog aldrig er i Tvivl om. Hvis nu Visens og Handlingens Hovedperson tillige er den Fortællende og han skal samtale med en anden af de Handlende, vil det have sin Vanskelighed at faa Hovedpersonens Replikker til at fremtræde som saadanne, saaledes at de udskille sig fra den øvrige Beretning i Jeg-Form, med mindre man da vil anvende det lidet heldige „sagde jeg“. Med andre Ord, den dramatiske Kraft vil tabes og Indtrykket udslettes ved de mange forskjellige Jeg'er. Fremdeles er en Selvfortælling ikke mulig, hvor en for den Syngende tragisk Udgang findes, idet den Fortællende jo ikke kan berette om sin egen Død. Det ovennævnte Vers i Nr. 272 er jo Nonsens, og Rimkrønikens originale Fortællevis, hvor enhver Konge tillige meddeler, hvorledes han døde og blev begraven,

egner sig ikke til Efterligning i en Sang, der foredrages og synges.

Men først og fremmest kommer dog her i Betragtning Menneskenes naturlige Sky for at fortælle om sig selv til Alle og Enhver, tilmed hvor det, saaledes som i Viserne, i saa høi Grad kommer an paa at fremlægge sine egne inderste Følelser. Da Ingemann besluttede at skrive sine Oplevelser, søgte han efter en Maade, hvorpaa han kunde komme til at staa objektivt ligeoverfor sin Livsbane og som en Afdød beskue sit afsluttede Jordeliv. Denne „Afsondringsskammel“ ligeoverfor Livsbillederne i hans Fortidsspeil, som kunde give ham Frihed og ikke paalægge ham Skriftebarns-Forpligtelser, skriver han selv „fandt han endelig tilnærmelsesvis i den simple Form at sige *han* istedetfor *jeg* om sig selv“.

Men naar det gaar saaledes med den bevidste Kunstdigter i en gjennemkultiveret Tid, hvorledes tror man da det vil gaa med den friske Sanger, som synger for den naive Mængde? Selv om Visedigteren ikke, saaledes som Ingemann, vil berette om hvad netop han selv personlig har oplevet, veed han dog klart, at den, hvem d e t er hændt, som fortælles i Visen, nødig vilde have talt uden denne Afsondringsskammel.

„Det naive Menneske — skriver en tydsk Forfatter — helt opfyldt af en Sindsbevægelse, der vil skaffe sig Udtryk, har ikke Mod til at fremsætte denne i nøgen Umiddelbarhed; han undser sig for at fremtræde som lidende Objekt for sin egen Følelse. Derfor indhyller han denne i en Lignelse, et Billede, til hvilket hans Hjertes Stemning kun giver netop Grundtonen, eller han optræder som lidenskabsløs Beretter og bringer i en episk Situation det til Udtryk, som bevæger ham selv“ [1]).

---

[1]) Berger i Zeitschrift f. deutsche Philologie XIX. 443.

Netop af denne Grund er den episk-lyriske Romanze bleven den almindeligste Form for al Folkedigtning, og i allersærligste Grad følge jo vore danske Viser dette Fodspor. Hvor hin Form fraviges, hvor Jeg'et træder stærkere frem, have vi al Anledning til at se en Undtagelse. Man kan derfor forstaa den Trang, der har kunnet være tilstede til, naar alligevel en Jeg-Form er bleven benyttet, da ligesom at skjule sit Ansigt ved at lade det Fortalte være en Beretning, aflagt til en Anden og ikke til Eder, I som nu staa og lytte hertil!

Paa samme Maade maa de Viser forklares, hvor *jeg* efterhaanden og umærkeligt gaar over til *han*. I enkelte Viser kan jo ganske vist det i Indledningsverset forekommende Jeg, hvori Sangeren udtaler sig, stundom endog idet han stiller sig i et vist Forhold til Handlingen, have forplantet sig med Urette noget længere frem i Visen; men herved ere ikke alle Viser med en Vexlen af første og tredie Person forklarede. Det gaar dernæst ikke an at forstaa det som en Tilfældighed eller Mangelfuldhed ved Nedskrivningen, eftersom vi jo se det foregaa haardnakket endnu den Dag idag i Bondens Sange. Der viser sig derfor ingen anden Udvei mulig end at tolke det som en Eiendommelighed, knyttet til Folkedigtning og til naive Sangmaader. Barnet og Negertyendet have jo en lignende Lyst til at sætte deres eget Navn istedetfor *jeg*[1]). Folkesangeren skjuler sig, efterhaanden som Visen skrider frem, og bliver som en Udenforstaaende. Og vel at mærke, den Leg, der opføres, er altid den, at Jeg'et forsvinder, ikke den omvendte, at den tredie Person forvandler sig til et Jeg. Hvis hin Omskiften skulde bero paa en Tilfældighed eller en feilende Hu-

[1]) Jfr. ogsaa Jacob Grimm, Kleinere Schriften III. 241 f. Burdach i Zeitschrift f. d. Alterthum XXVII. 351.

kommelse, vilde dog sikkert ogsaa det modsatte Phænomen vise sig i Viserne, men det er ikke Tilfældet.

4. Jeg gjennem hele Visen.

Af det alt Udviklede vil fremgaa, hvorledes man maa lede længe for at finde Viser, hvori den Syngende og den Handlende smelte sammen til samme Jeg. Man spørger uvilkaarligt: men findes der da ingen Viser, hvor Digteren paa vor moderne lyriske Sangkunsts Maade beretter om, hvad der er hændt ham? Svaret kan ikke blive vidtløftigt, eftersom Antallet af saadanne Viser er meget lille og disse saa godt som alle føre os i samme Retning som den alt paapegede.

Her kan for det Første nævnes Hedebys Gjenganger Nr. (91.) Den begynder saaledes:

1. Jeg red mig ad Kvælde,
jeg lagde min Hest udi Helde.

2. Jeg lagde mit Hoved til en Tue,
saa gjerne vilde jeg der sove.

3. Den første Søvn, der jeg fik,
den døde Mand, han til mig gik.

4. „Og est Du en ud af min Æt,
da skalt Du føre min Sag i Rette."

Den døde Mand fortæller da, at han er bleven dræbt af sin Hustru, at hans Svend boler med hende og spotter hans Børn. Her ender Visen, saa at man altsaa kun faar et Brudstykke. Nogle fremmede Former have dog en Slutning, og en saadan faa vi da ogsaa af en norsk Form, som Sophus Bugge har hørt synge i Telemarken (Gamle norske Folkeviser Nr. 15). Den begynder med „Jeg", til hvem den døde Mand kommer og fortæller sin sørgelige Skjæbne, men samme Jeg forvandles i

Visens Slutning til Herrepær, der tager Hævn over Fru Ingeborg:

1. eg gjekk meg út saa seint um kvelli . . .

8. Herrepær blei i hugjen saa vrei,
han bar dæ líkje ó skógjen aa heim.

9. Herrepær kasta dæ líkje paa góv,
Fru Ingjebjør blikna, hó svartna som jór . . .

13. dei gróve hennar lívandes unde ein stein.

Her har saaledes Visen faaet sin Afslutning; den Døde faar Opreisning og Hustruen sin Straf. Samtidig taber imidlertid Visen sin Betydning for det her forfulgte Formaal; thi det vil sees, at den norske Form har det gamle bekjendte Spil, at det begyndende *Jeg* forsvinder og i Slutningen af Visen dukker op som Herrepær. Dertil kommer saa, at svenske, tydske og slaviske Texter have Fortællingen i tredie Person og at den danske Text alene forekommer imellem Vedels Viser uden at vi kjende hans Kilde.

Mærkelig enestaaende er en lille Vise Nr. 53 Ungersvendens Klage, der er i høi Grad subjektiv. *Jeg* er bleven forsendt af min Stifmoder, medens min Fader ikke var hjemme; i Dalen gik en Lindorm, saa ræd var jeg for ham; jeg saa to røde Roser, men dem skar Lindormen op med Rode; jeg saa paa en grøn Eng en Jomfru rede en Ungersvends Seng; jeg fandt under Linet min Broder hos min Allerkjæreste; jeg gik bort og paa en grøn Tved saa jeg en Raabuk lege med en Raa; siden min Faders og Moders Død (men Faderen levede jo endnu i første Vers!), har jeg ikke een oprigtig Ven. „Alt des mere jeg sørger, des mindre er min Bod". Denne besynderlige Vise kan ikke belyses nærmere ved nordiske eller fremmede Paralleller. Den fortæller om mange forskjellige Ting, giver spredte Antydninger og

allegoriske Vink, som man kun halvveis forstaar. Dens Hovedtendens er aabenbart at fremsætte den yderste Grad af Pessimisme, noget man ofte finder i Viserne fra det 16de Aarhundredes Slutning (se nedenfor). Det ældste Haandskrift, hvori den findes, er fra Frederik den Andens Tid.

I Anna Basses Haandskrift (c. 1600), men alene her, findes en Vise om, at *jeg* kom til en Borg og blev modtaget vel af to Jomfruer og bragt til Sengs; en Jomfru lagde sig ved min Side (Utrykt Nr. 134). Det er et indholdsløst, letfærdigt Brudstykke, og det mærkeligste er, at dettes fleste Vers gjenfindes i Visen hos Arwidsson Nr. 147, som omhandler Bjergjomfruer, der synge saaledes, at Strømmen staar stille derved; denne svenske Text er en Form af Elverhøisvisen og ender da ogsaa med det fra denne Vise bekjendte Vers, at om Hanen ikke havde slaaet sin Vinge, var han aldrig kommet af Bjerget. Til Elverhøisvisen skal jeg strax komme tilbage.

Visen Nr. 57 Nattergalen („jeg veed vel, hvor der stander et Slot") er ganske ufolkelig, saaledes som Grundtvig har erkjendt; at den tilhører det 17de eller 18de Aarhundrede, vil jeg paavise i det Følgende. En lyrisk Elskovssang, Utrykt Nr. 171, „jeg drømte om Natten som jeg laa", er oversat efter en tydsk Vise: „Mir träumt in einer Nacht gar spät".

Skolelærer Kristensen har i Jylland fundet en Vise, der indeholder Regler for, hvordan Ungersvenden skal bære sig ad med at gilje (beile til) Jomfruer (II. Nr. 27):

1. Ja jeg skal Dig, Du Ungersvend, lær,
hvorledes Du skal udi Fruerstow' vær!

hvorpaa følge en Del gode Raad. I Anna Urops Visebog af 1610 findes en lignende Vise med Veiledning for Ungersvenden, for Ex.:

Kryster Du hendes Fingre, træder Du hende nær:
est Du nogen Elskovens Svend, hun haver Dig kjær.

Men denne gamle Vise begynder med, at det er Ungersvenden, der gaar til Fostermoderen og beder om Raad til at vinde en Jomfru. I en svensk Vise er det Moderen, der giver Raad, i den norske Text ligesaa, idet Sønnen skal til Bryllupsgilde — atter altsaa se vi, at man undgaar at lade den direkte Tale lyde gjennem hele Visen. Ingen af alle disse Former kan forfølges længere tilbage end til 1610, og den hele fra Folkevisetonen afvigende Karakter peger hen paa, at Visen næppe er synderlig ældre. Nogle af Viseversene ere desuden laante fra tydske Viser.

Men en glimrende Undtagelse haves i Nr. 46 „jeg lagde mit Hoved til Elverhøi“. Her foreligger virkelig en lyrisk, subjektiv Vise. Af Handling har den meget lidt; Ungersvenden fristes af Elverpigernes Dans og er ved at lokkes ind i Høien, da Hanen lykkeligvis slaar sin Vinge og Elverpigerne maa flygte med den gryende Dag. Kun i Formen A er et yderligere Moment kommet til, nemlig at Sangeren gjenkjender sin Søster som Elverpige, og at hun raader ham til at lade den Drik, som Pigerne byde ham, rinde ned ad Brystet istedetfor at drikke den. Men i denne Form, som i alle andre Former, er Hovedsagen dog Udmalingen af Situationen, Skildringen af Sangens Virkning paa Naturen, paa Strømmen, paa Fiskene og Fuglene. At denne ypperlige Vise baade efter dens Sprogform og dens dvælende Lyrik, samt dens Mangel paa episk Indhold maa sættes til en sen Tid, vistnok det 16de Aarhundredes Begyndelse, forekommer mig utvivlsomt. Men den udgjør i hvert Fald en Undtagelse indenfor den store Viseskare.

Et Par andre Viser have Jeg gjennem alle Vers,

saaledes en noget forskruet Vise Utrykt Nr. 31 [1]) og dernæst Visen Nr. 20 i Grundtvigs Kæmpeviser (1867) om Klosterjomfruen, der synger om hvorledes hun er bleven svigtet af den Svend, hun havde kjær, og derfor vil give sig i Kloster:

9. Og nu vil jeg mig i Kloster give
og tjene vil jeg Maria Mø;
og aldrig vil jeg nogen Ungersvend tro,
det han brunde al i Gløde.

10. Først Du kommer i Kloster ind,
der møder Dig tre onde Retter:
den ene er Hunger, den anden er Tørst,
den tredie er Vaagenætter.

11. Herre Gud give, det Kloster var brændt,
og alle de Nonner var døde,
og jeg havde mig saa fuldtro en Ven,
der mig vilde klæde og føde!

12. Nu er jeg som den fattige Mand,
der bygger sit Hus paa Is:
Isen smelter bort, og Huset synker ned,
af Skaden bliver man viis.

13. Nu er jeg som det eneste Træ,
der stander paa vildene Hede:
saa langt fra By, saa lidet haver Ly,
der blæser paa Veiren hin vrede.

14. Nu er jeg som den lidele Fugl,
som flyver over vildene Hede;
hun veed sig hverken Ly eller Læ,
hvor hun tør bygge sin Rede.

---

[1]) Jomfruen har taget en Ungersvend i Arm, hvorfor Frænderne jage hende bort; hun gaar om som Tiggerske, da kommer der Pest i Landet, alle hendes Frænder dø, og hun bliver rig; hun tager den Svend, hun havde kjær og som havde givet hende Brød og Vand i hendes Fattigdom.

Grundtvig har selv været opmærksom paa, at denne Klagesang ikke kan være gammel; „den er maaske ikke ældre end 15de Aarhundrede“. Rigtigere vilde det være at sætte den til det 16de Aarhundredes første Halvdel. Der er altfor megen Kunst i dens gjennemførte Paralleller. Vers 5 og 6 ere parallelle, Vers 7, 8, 9 ligesaa, Vers 12, 13, 14 ligesaa, i Vers 10 falder Lignelsen med „de tre Retter“ altfor meget ind paa den litterært dannede Smags Omraade og ganske udenfor Visestilen, og i det Hele er dens Opdyngen af Billeder og Anvendelse af Ordsprog grumme lidt i Overensstemmelse med Folkevisens Sprog — hvorom jeg nærmere skal tale i det Følgende. I det Hele synes en senere tilkommen Ophobning at have ændret Visens Form. Og naar den syngende Kvinde i Begyndelsen af Visen agter sig i Kloster, er hun i Slutningen allerede derinde og ønsker Klostret brændt — hvilket er helt anderledes i den svenske Text (Arwidsson Nr. 123), der kun bestaar af fem Vers, af hvilke det fjerde lyder „de ledte hende i Kloster ind“ o. s. v.; her er altsaa Formen i første Person ikke gjennemført. Naar nu dertil kommer, at det samme Emne er stærkt behandlet i tydske Viser, forekommer der mig at være tilstrækkelig mange Grunde til at anse denne Vise for fremmedartet og i hvert Fald sen.

Hermed har jeg gjennemgaaet alle de Maader, paa hvilke et *Jeg* fremtræder i Viserne. Jeg har vist, hvor skjult Visedigteren holder sig og hvor lidet kjendt det er, at nogen Vise indeholder en Selvfortælling af den Handlende eller hengiver sig til lyrisk-subjektive Udbrud. Det Par Viser af denne Art, som findes, bære alle Kjendetegn paa at tilhøre det 16de Aarhundrede og ikke Middelalderen. *Jeg*'et og den direkte Lyrik ere henviste til Visernes første Vers (og Omkvædet); den øvrige Del af Visen lyder altid i objektiv, episk Form.

Hvor lidt dette Hovedforhold ved Visedigtningen er erkjendt, derom kan Følgende afgive et mærkeligt Vidnesbyrd. En kyndig Forsker, Professor L. Fr. Läffler har nylig paa Grundlag af to Viselinier, der ere optegnede i Runehaandskriftet af skaanske Lov fra Tiden 1300, skrevet en lille Sang paa fem Vers „saaledes som han har tænkt sig Visen fortsat“ [1]):

Drömde mik en dröm i natt
om silke ock ärlig päll.
Bärgad fick till sist sin skatt
min riddare båld och snäll.
Men hvar — hvar skall han finna fred?

Bröt ur klostret mik med makt
ock satte på gångarn sin.
Så med fröjd ock riddarprakt
vi redo i borgen in.
Men hvar — hvar skall han finna fred?

Bryllupper staar med Fryd og Gammen, og hun sover paa sin Herres Arm:

Vaknar så på klosterbädd
ock ligger allen ock kall.
Med alls intet är jag klädd
ock bröllopets fröjd är all.
Men hvar — hvar skall jag finna fred?

Lad nu dette være nok saa kjønt gjort, Prof. Läffler har dog fuldstændig forfeilet Maalet. Ikke blot høre den Slags klagende Nonner, der ere misfornøiede med den valgte Stand, helt hen i Middelalderens Slutning eller i Reformationstiden, men *Jeg*formen er som paavist saa godt som ukjendt i vor Middelalders Viser. Først og fremmest er her dog overset, at de to bevarede

---

[1]) Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif VI. Sm. medd. S. CI.

Verslinier ere en Indledning, i hvilken *Jeg*'et efter de gamle poetiske Love har Ret til at bevæge sig, men hvorfra det strax forsvinder efter at have anslaaet Tonearten og mulig afsat Omkvædet. Det er derfor ganske umuligt at vide, hvad hin Vise har omhandlet, men det kan anses for sikkert, at den har været ikke en lyrisk-erotisk Klagesang, men derimod en episk Vise med en Beretning i tredie Person.

5. Det vil jeg for Sandingen sige.

Hidtil har jeg dog skudt et *Jeg* til Side, nemlig det som optræder i den Verslinie, der forekommer Hundrede Gange i Viserne: det vil jeg for Sandingen sige. Vi have set, hvor lidt Digterens eget Jeg træder til Skue i Visen, selv om den Handlendes Jeg stundom kan findes. Kun i Indledningsverset kan Digteren vise sig — og saa dernæst i hin Linie, der møder os saa overordentlig hyppigt, at den er bleven betragtet som en karakteristisk Bestanddel af Viseformen. Men naar nu som paavist Jeget netop overalt er holdt borte, mon der da er Rimelighed for at denne Linie skulde besidde en Eneret i Viserne som en Ventil for Jegets Trang til at udtale sig? Mon det ikke snarere er en Linie, som, ikke Digteren, men den, som senere sang eller nedskrev Visen, har benyttet, hvergang Hukommelsen svigtede?

Allerede i de første Viser i Grundtvigs Samling træffe vi Linien. Vi begynde med Visen Nr. 1 Tord af Havsgaard. Den er fra ældre Tid kun bevaret i to gamle Haandskrifter (A) samt hos Vedel (B). I A forekommer Linien tre Gange:

A 14. Førte de den unge Brud,
de førte hende i Bryllupsgaard;
det vil jeg for Sandingen sige:
der var ikke Guld for Legerne spart.

20. Otte var de Kæmper,
der Hammeren bar ind paa Træ:
det vil jeg for Sandingen sige:
de lagde hannem over Brudens Knæ.

21. Det var da den unge Brud,
tog Hammeren i sin Haand:
det vil jeg for Sandingen sige:
hun slynged hannem som en Vaand.

I det midterste af disse godtgjør Linien af sig selv sin egen Umulighed; thi saa meget synes jo dog sikkert, at der maa være en Stigning i Udtrykket eller en uventet Opgang, som behøver en Forsikkring om, at man taler Sandhed; men at Kæmperne lægge Hammeren paa Brudens Knæ, indeholder dog vel ingen Overraskelse. Vedel har derfor ogsaa i sin Gjengivelse, der kun støtter sig til de to Haandskrifter, rettet Linierne til:

saa lagde de den saa snildelig
tvært over Brudens Knæ.

Det Samme gjælder V. 14, hvor tilmed den fjerde Linie „der var ikke Guld for Legerne spart“ hører til dem, der forekomme idelig i Viserne og som vel Legere, naar de foredrog Viser for Betaling, aldrig have glemt og mangen en Gang anbragt som en lærerig Veiledning for Tilhørerne. Her i Verset synes den at være indsat ganske mekanisk sammen med den foregaaende Linie, fordi man havde glemt de rette to Linier. De til V. 20 og 21 svarende Vers i den Visetext, som Skolelærer Kristensen i vore Dage har fundet i Jylland (Grundtvig IV. 582), lyde:

22. Tolv saa vare de Kæmper
den Hammer kast' op af Jord;
men atten saa vare de Kæmper
den Hammer bar ind paa Bord.

23. Atten saa vare de Kæmper,
den Hammer bar ind paa Bord;

men det var goden unge Brud,
tog den i Fingre to.

Af disse Vers skulde man synes berettiget til at danne et ægtere Vers end A 20, nemlig:

Tolv saa vare de Kæmper,
der Hammeren bar ind paa Træ,
atten vare de Kæmper
lagde hannem over Brudens Knæ.

Endvidere kan bemærkes, at den nævnte moderne Form ikke i et eneste af sine 25 Vers har en Linie „det vil jeg for Sandingen sige“ lige saa lidt som vi finde den i den svenske Text, opskreven i to Haandskrifter fra det 17de Aarhundrede. Man kan vist trygt paastaa, at hin Linie ikke fandtes i den oprindelige Vise og bør forvises.

Vi gaa over til Visen Nr. 2 Sivard Snarensvend, hvor det samme Forhold gjentager sig. I A findes hin Linie to Gange, i B slet ikke. Talen er om Sivards mærkelige Hest Skimling eller Gram:

A 9. Det var Sivard Snarensvend,
han tog [hug] sin Hest med Spore:
han sprang tre Spring i Marken ud,
og de var ikke gode.

10. Han sprang tre Spring i Marken ud,
og de var ikke gode:
det vil jeg for Sandingen sige:
han svedtes blodige Taare.

Enhver føler, at disse tarvelige, kjedsommelige Vers med deres utaalelige Gjentagelser ikke kunne være oprindelige eller rigtige. I Formen B er det tilsvarende Vers uklart, men i alt Fald fyldigt, og det indeholder ikke hin Linie:

B 7. Grammen hannd tog da [ad?] heden ud,
thett var icke altt aff gode:
saa vist[e] er suennden y sadelen saar,
der suettis then røde blod.

Længere frem i Visen lyder et Vers:

A 15. Det var da Sivard Snarensvend,
han tog sin Hest med Spore;
det vil jeg for Sandingen sige:
han sprang i den Borgegaard.

De to første Linier af B 11 lyde imidlertid saaledes:

Grammen han tog da Mile for Tand
og han sprang over de Tinde

og derfor er det maaske ikke urimeligt at gjette, at de to sidste Linier i A 15 oprindelig have lydt:

Grammen tog da Mile for Tand
han sprang i den Borgegaard.

Disse karakteristiske Linier finde vi desuden ogsaa i en af Kristensen optegnet jydsk Form (Gr. IV. 583):

D 13. Men det var Sivards gode Hest,
og han skød Mile for Tænd:
og femten Favn' over høie Mur,
saa had' begge deres Liv en End'.

I Nr. 21 Longobarderne hedder det:

A 10. Der de komme i Søen ud,
det lysted dennem fuldt vel at være;
det vil jeg for Sandingen sige:
de vunde baade Pris og Ære.

Hvor mat, hvor flovt er ikke dette Vers! Og da nu i de to andre Textformer, bevarede i gamle Manuskripter, de to sidste Linier lyde:

B 12. ihvor de kom i fremmed Land,
de vandt baade Pris og Ære.

C 11. ihvor de vandred i Landen ud,
de vandt stor Seier med Ære.

kan der jo ikke være fjerneste Tvivl tilbage om, at hin tredie Linie kun er en Fyldekalkslinie, der skal bøde paa det mangelfuldt Huskede.

I Dronning Dagmars Vise Nr. 135 læse vi:

A 6. Saa tog hun Sancte Marie Bog,
hun læste op alt det hun kunde;
det vil jeg for Sandingen sige:
saa saare hendes Øjen de runde.

Den i vor Tid gjorte Optegnelse af Visen (Kristensen I. Nr. 56) har en Linie, som meget vel kunde have staaet her:

9. Hun tog Biblen og den hellige Bog
og læste alt, hvad hun kunde:
for hver en Linie, hun læste deri,
saa stærkt hendes Øjne de runde.

Grundtvig formoder, at denne Text stammer fra Vedels Hundredvisebog, men i hvert Fald har Vedel ikke denne tredie Linie, og den klinger saa naturligt, som om den havde staaet der oprindelig. Saaledes viser det sig ogsaa ved denne Vise, at netop naar hin berømte Linie forekommer, daler Textens poetiske Værdi, Udtrykket bliver slapt og flovt, lige i Modsætning til, hvad Sammenhængen og hvad den bebudede Stigning gav Anledning til at vente.

Endvidere giver i alle disse Viser ikke paa nogetsomhelst Sted et *Jeg* sig tilkjende, hverken i Visens Indledning eller i dens Slutning, Alt siges i fuldstændig objektiv Beretnings Form. Kun i hin ene Linie viser ganske pludselig et *Jeg* sig. Kan der være nogen Mening heri, og strider det ikke imod al god æsthetisk Ordning?

Eller lad os gaa den omvendte Vei. Her er et godt

og fyldigt Vers af Nr. 33 German Gladensvend; det findes med nogen Variation i fire af Visens fem Former:

B 11. Det var German Gladensvend,
han red sig under Ø:
fæsted han Jomfru Adeluds,
hun var saa væn en Mø.

Hvorledes kan dette Vers nu udvandes? Vi kunne se det af den femte Form (A 14), hvor de to sidste Linier ere ombyttede med:

det vil jeg for Sandingen sige:
han fæsted saa væn en Mø.

Grundtvig, som i det Hele ikke er bleven Eiendommeligheden ved hin Linie vaer, har mærkeligt nok knæsat hin Verslinie i sin folkelige Udgave. Og hvad er det Rigtige i følgende Vers, enten:

B 24, C 27, E 22. Hun tog ud en Kam af Guld,
hun kæmmed hans favre Haar:
hver en Lok hun redte,
hun fældte saa modige Taare.

eller som de to sidste Linier lyde i D 20:

det vil jeg for Sandingen sige:
hun fældte saa modige Taare.

Her har Grundtvig dog ikke villet godkjende Linien. Men at det paa begge Steder er en Slegfredlinie, som har tilranet sig den ægte Linies Plads, synes ikke tvivlsomt.

Et andet Uheld, som klæber ved denne Verslinie, er, at den aldrig gjenfindes paa samme Sted i to Former af samme Vise. Saaledes i Visen om Peder Gudmandsøn og Dværgene Nr. 35. Grundtvig, som først ansaa A for den bedste Form, har senere

rettet det til, at B „giver os alt, hvad der overhovedet er bevaret af ægte gammel Overlevering, medens A er en senere vilkaarlig Udvidelse af dette Grundlag“ (IV. 790). Heri har Grundtvig vist ganske Ret. I B forekommer nu Verset:

3. „Vær velkommen, Hr. Peder Gudmandsøn,
I vær velkomment til vort:
det vil jeg for Sanden sige
I drikker Juel med Dværger iaar.“

Skjøndt Linien her, som forekommende i en Andens Tale, ikke kan komme i Strid med den hele Visestil, er der dog næppe Tvivl om, at den bør fjernes. A har i de tilsvarende Vers ikke Linien, medens den derimod paa dette Sted viser en utaalelig Bredde:

6. Vær velkommen, Peder Gudmandsøn,
vær velkommen i vor Gaard:
den brune Mjød, den klare Vin
skal være for Eder uspart.

7. Den brune Mjød, den klare Vin
skal være for Eder uspart:
som Mænd, Hr. Peder Gudmandsøn,
I skal drikke af Liste [afleds? afsides] med Dværgen iaar.“

Endvidere har A følgende ganske uudholdelige Versrække:

19. Det var aarle om Morgenen,
det første det Solen oprandt:
Det var Herre Peder Gudmandsøn,
han lyster fra Bjerget at gange.

20. Det var Herre Peder Gudmandsøn,
han lyster fra Bjerget at gange:
det vil jeg for Sanden sige:
det blev hannem lidet til Fromme.

21. Det vil jeg for Sanden sige:
det blev ham til Angest og Men:
fordi at [sic!] Dværgens Datter
hun stander hannem atter igjen . . .

25. Saa stedte hun hendes Minde dertil,
han maatte af Bjerget komme:
det vil jeg for Sanden sige:
det blev hender aldrig til Fromme.

Hele denne Udtværing viser tydeligt nok, hvorledes der er bleven lappet og stoppet paa Hukommelsens Huller; meget betegnende er det jo ogsaa, at *gange* gaar igjen som Rimord i Vers 19, 20, *fromme* i Vers 16, 20, 24, 25, *komme* i Vers 13, 16, 17, 24, 25, 26. Netop de sidst anførte Vers anser Grundtvig for „nyt Paafund“. Men at hin Linie igjen befinder sig i saare slet Selskab, er meget betegnende for dens Værd.

Visen Nr. 46 Elverhøi er helt holdt i Jeg-Form; derfor er hin Linie ikke i Modstrid med Stilen. Alligevel kan ogsaa her reises Indsigelse mod dens Ægthed. I Dronning Sofies Visebog og i flere andre Haandskrifter staar der følgende Vers:

B 3. „Vaagn op, favren Ungersvend!
om Du vilt Dansen røre:
min Jomfru skal Dig en Vise kvæde
den fagerste Dig lyster at høre.“

4. Den Jomfru begyndte en Vise at kvæde,
alt fagrest over alle Kvinde:
og striden Strøm han stiltes derved,
som føre var vant at rinde.

Man skulde ikke synes, at et Indskud mellem disse to Vers var nødvendigt; man kunde snarest synes, at det maatte skade den dramatiske Kraft, og dog bliver der i Formen A først givet Jomfruen en Stol at sidde paa, medens hun kvæder!

A 5. De bare [frem] en Stol af Guld,
den Jomfru skal derpaa sidde:
og det vil jeg for Sandingen sige:
det legtes mig saa ganske ilde.

Dette Vers er indskudt imellem de to forannævnte Vers; det findes kun i Sten Billes Haandskrift, og det kjendes ligesaa lidt af Texten B, som af alle moderne Optegnelser. Det vilde være en Godmodighed uden Lige om man lod det beholde sin tilranede Plads.

I Middelalderens bredt spundne Romaner, hvor Længde er tilstræbt og Rim ere efterspurgte, fører hin Verslinie sammen med „hvad kan jeg mere sige fra“ en behagelig Tilværelse. Man læse saaledes i Persenober og Konstantianobis Vers 250, 269, 365, 477, 1375. Men i disse Romaner gjør jo ogsaa Sanger-Jeget sig overalt gjældende. Fra vore Viser bør derimod hin Linie fjernes, idet den her ikke har været tilstede i den oprindelige Form, men er indkommen som en Følge af Visernes idelige Anvendelse ved Dansen og deres eneste Opbevaringsmaade ved Traditionen, uden at være nedskrevne. Jeg skal belyse dette paa en anden Maade.

Skjøndt Gjentagelsen er noget for Visestilen karakteristisk, saaledes som jeg senere vil omtale, er der paa mangfoldige Steder i Viserne indløbet Gjentagelser, som ikke høre til deres oprindelige Eie. I den færøiske Vise om Regin Smed hedder det:

74. Sværdets Stykker Sigurd slog
mod Regins Knæ saa brat,
da skjælvede hin Regin Smed
alt som et Lillieblad.

75. Og Sværdets Stykker Sigurd tog
og lagde i hans Haand,
da skjælvede hin Regin Smed
alt som et Lillievaand.

Visens Meddeler Præsten Lyngbye bemærker, at det sidste Vers jo kun gjentager med lidt forskjellige Ord, hvad der er sagt i det foregaaende. „Jeg har udeladt mange saadanne Vers, som vare aabenbare Varianter;

dog har jeg til en Prøve ladet nogle løbe med; thi denne Gjentagelse er noget Særegent ved den gamle færøiske Digtning (den findes og stundom i de gamle danske Kæmpeviser) og tildels nødvendig, aldenstund Qvæderne ei have været skriftligen optegnede, paa det at Forsangeren under Gjentagelsen kunde faa lidt Pusterum og imidlertid betænke sig paa det Efterfølgende" (Færøiske Qvæder S. 74 f.).

Bemærkningen er fuldkommen rigtig, ogsaa hvad vore danske Viser angaar, som Enhver vil vide; de nys anførte Vers af Visen om Peder Gudmandsøn (S. 67) kunne tjene som et Exempel blandt mangfoldige. Men naar nu Sangeren var nødt til at lave et saadant nyt Vers ved Siden af det gamle ikkun med en lille Ændring, saa var jo en Linie „det vil jeg for Sandingen sige" allerede paa Forhaand et behageligt Materiale til et saadant Vers. Man vil nu vist kunne forstaa, hvorledes Vers som følgende ere blevne til:

Nr. 145 B 24. Det var Konning Erik,
han ud af Vinduet saa:
„Hisset ser jeg Her Marsti,
han holder paa Ganger graa.

25. Hisset ser jeg Her Marsti,
han holder foruden vor Gaard:
og det vil jeg for Sandingen sige:
han glimmer som Duen hin blaa."

Ingen af alle de andre Texter har Vers svarende til disse. Gjentagelsen i det andet Vers er ikke blot overflødig, men trættende og tyngende; Verset indeholder intet Nyt og udvander kun, hvad der er sagt i det foregaaende Vers. Her er netop et af den Slags alene til Sangerens Bekvemmelighed dannede Vers, som den oprindelige Digter paa ingen Maade vilde vedkjende sig.

Jeg skal endnu kun anføre et Exempel paa, hvor-

ledes den Slags Overflødighedsvers opstaa. I Marsk Stig-Visen hedder det:

F 7. Det var Ranild Jenssøn,
han hug i Borde og Balk:
det vil jeg for Sanden sige:
han værged sin Herre som en Skalk.

8. De stak ham ind ad Skulder-bende,
og det stod ud af Hals:
det vil jeg for Sandingen sige:
det var alt gjort med Falsk.

9. De stak hannem ind ad Skulder
og ud af venster Side:
„Nu haver vi gjort den Gjerning idag,
al Danmark bær for stor Kvide."

Ikke blot Langspundetheden, men tillige det fire-dobbelte Rim (Balk, Skalk, Hals, Falsk) viser, at her foreligger en Tilsætning og Udvidelse; Fyldekalkslinien har jo da endog maattet gjøre Gavn to Gange. Den nærmest til F sig sluttende Text er G, og dér lyde Versene:

5. De stak hannem gennem Herde,
stod ud af venstre Side:
„nu haver vi den Gjerning gjort,
al Dannemark bær for Kvide."

6. Det da var han Ranild,
han hug saa fast i Bjælke:
død da laa den ædle Herre,
saa liden havde han Hjælp.

Den, som sang disse Linier, huskede godt; han havde ikke Fyld behov; han vidste, at Textens Skjønhed ikke skal maales efter Ordenes Tal. Men Enhver vil ved at prøve sig for finde, at Linien om Sangerens Sandfærdighed ret ofte indfinder sig ved de gjentagne Verslinier og Linier med alt anvendte Rimord.

Og endnu et Forhold skal jeg fremdrage som lærerigt angaaende Fremsigelsens Indflydelse paa Visens oprindelige Form. Jeg sigter til den Maade, hvorpaa *Finnerne synge eller sang deres Runesange*. De foredrages gjerne af tvende Sangere, af hvilke dog kun den ene er den egentlige Foredrager; den anden virker som et Ekko, som en Hjælper og Understøtter. Med Hænderne hagede i hinanden sidde de Ansigt til Ansigt. Sangeren reciterer syngende en Linie, men ved de sidste Stavelser af Linien har den Medvirkende forstaaet, hvad der vil blive sagt, hvorfor han synger dem sammen med Sangeren og gjentager derpaa alene den hele Linie i et ubetydelig ændret Tonefald, sædvanlig med en lille Forandring f. Ex. med et tilsat: visselig, rigtig, vel, jeg siger, sagde man, i Sandhed, eller lignende. Liniens sidste Ord synges paany i Forening, og Sangeren synger derpaa Digtets anden Linie, i hvis sidste Ord atter Medsangeren istemmer, hvorpaa denne gjentager Linien. Imidlertid har Sangeren faaet Tid til at huske, hvad der følger, og efterat de som Duo have sunget Liniens Slutningsord, synger Sangeren alene den tredie Linie og saaledes fortsættes til Enden [1]). Jeg skal hidsætte en Prøve paa, hvorledes en saadan Fremsigelse ser ud (dog udelader jeg den ene af Duo'erne, som ikke altid findes); ved forskjellig Sats har jeg udhævet, hvad Forsangeren og hvad hans Kammerat synger:

Gamle trygge { Wäinamöinen / *Wäinamöinen* }
Gamle trygge Wäinamöinen

drog det skarpe Staal af { Balgen / *Balgen* }
drog saa vist det skarpe Staal af Balgen

---

[1]) Gustaf Retzius, Finska Kranier jämte några natur- och literaturstudier 132 f.

stødte Sværdet ned i { Havet
Havet

stødte, sa'e jeg, Sværdet ned i Havet

hug op under Skibets { Side
Side

hug for Sanding op ad Skibets Side

i den store Gjeddes { Skuldre
Skuldre

i den store Gjeddes Skuldre

mod den grumme Vandhunds { Rygben
Rygben

mod, ei sandt! den grumme Vandhunds Rygben

Gamle trygge { Wäinamöinen
Wäinamöinen

Gamle trygge Wäinamöinen

søgte drage Fisken { opad
opad

søgte, rigtigt! drage Fisken opad

løfte Gjedden over { Vandet
Vandet

løfte, sa'e man, Gjedden over Vandet.

Gjedden brast i tvende { Stykker
Stykker

Gjedden, sandt nok, brast i tve[illegible] *Stykker.*

Stjerten sank og gik til { Bunden
Bunden

Stjerten, si'er jeg, sank og gik til Bunden,

kun dens Forpart faldt i { Baaden
Baaden

kun dens Forpart faldt i Baaden.

Hvis man nu vilde opføre alt hvad Sangerens Kammerat har sunget som Digtets rette Text, da vilde man forsynde sig groveligt mod Digteren. Men ved vore danske Viser er Forholdet det selv samme, at hin Verslinie og mange af Gjentagelserne kun ere en ved Foredraget af Visen tilkommende og lidet pyntelig Tilsætning,

som ikke har det fjerneste med den oprindelige Text at gjøre og som for Nutidens Læsning af Visen kun virker forstyrrende.

Saaledes tror jeg paa mange Maader at have belyst den bekjendte Linies Betydning og Værd. Forhaabentlig vil man for Fremtiden stræbe efter at udrydde dette Ukrudt, som er voxet i Folkevisernes Have.

Fjerde Kapitel.

Omkvædet.

Omkvædet er en mærkelig Eiendommelighed ved de nordiske Viser og giver Anledning til Betragtninger af forskjellig Natur. Det findes som bekjendt hyppigst ved det enkelte Verses Slutning, men dobbelte og endog tredobbelte Omkvæd ere ikke sjeldne. Den første Del af et saadant flerleddet Omkvæd kan indskydes i et toliniet Vers efter første Linie, i et firliniet efter anden Linie, den anden og den tredie Del efter den fjerde Linie. Omkvædet er paa ingen Maade urythmisk, men dets Rythme er en anden end Visens, og det kan i det Hele have de forskjelligste Former. Tidens Tand og dens omflyttende Evne have iøvrigt taget næsten haardere paa vore Visers Omkvæd end paa selve Texterne. Mange Omkvæd ere blevne meningsløse; ved den idelige Gjentagelse er deres Form bleven forstyrret og Indholdet misforstaaet. Endelig have mange Viser mistet deres oprindelige Omkvæd og maattet laane andenstedsfra; men tidt have de da faaet Omkvæd, som ikke ret passe. Tilsidst er man havnet i de moderne meningsløse Omkvæd: Nonnenino, didaderit og lignende.

1. Omkvædets Art.

Hvor mangfoldige og mangeartede end Omkvædene ere, vil man kunne samle dem i visse Hovedgrupper[1]). I Omkvædet kan saaledes næsten Visens Titel være given, dens Hovedbegivenhed være fremdragen, eller Hovedpersonen og den Egenskab hos ham eller Handling af ham, som Visen især vil fremhæve, være nævnt:

Nr. 30. Holger Dansk han vandt Seir af Burmand.
— 92. Død rider Hr. Morten af Fuglsang.
— 135. I Ringsted der hviler Dronning Dagmar.
— 145. Min ædelig Herre, hin unge Hr. Marsti!

Som det synes, findes dette især ved de historiske Viser. Men Omkvædet kan tillige stræbe efter at betone den Hovedstemning, som ønskes anslaaet, Viseemnets Grundtone:

Nr. 83. Sorgen er tung, hvem hende skal ene bære.
— 145. Og vi ere dreven af Danmark.
— 146. Og foer de vide om Verden.

Hyppigere klinger dog en almindeligere Feststemning Tilhørerne i Møde, idet der til Ex. hentydes til Aarstiden:

Nr. 45. Men[2]) Linden hun løves.
— 125. Saa vide som Løven udspringe.
— 184. (Skoven stander herlig grøn —
om Sommeren der nu gror.
— 186. Saa aarlig om Sommer.

---

[1]) Jfr. N. M. Petersen, den danske Literaturs Historie, anden Udg., II. 157. Rosenberg, Nordboernes Aandsliv II. 524. [2]) *Men* betyder mulig her *medens*; dog vil jeg i Anledning af dette ofte forekommende *men* bemærke, at „Bønderne i Jylland sædvanlig begynde deres Tiltale med denne Konjunktion“ (Lyngbye, Færøiske Quæder 577). Visen Nr. 298 L begynder saaledes: „Men der bor rigen Frue synden ved den Aa“.

Nr. 199. Det er saa favrt om Sommeren.
— 201. Der stander en Lind i Grevens Gaard saa herlig.
— 252. (Igjennem den Vinter saa kold —
I bider os, væne Viv, igjennem den Sommer!
— 273. Baade Vinter og Sommersens Tide.
Gr. (1867) Nr. 21. Der springer ud Løven isaa grønne.
Abr. Nr. 127. Hvi monne ikke Dagen oplide?

Hvor dobbelt Omkvæd findes, kan man stundom mærke to helt forskjellige Strenge anslaaede:

Nr. 116. (Under saa grøn en Lide —
Kongen af Sverrigs Krone han lader det hævne.
— 186. (Falder saa fager en Rim —
Saa vel da ganges der Dansen.
— 189. (Forglem ikke mig!
Hun traad saa herlig.
— 210. (Men Sommeren gror —
Jeg sover ikke, naar jeg længes.

Endvidere tage mange Viser Hensyn til den Syngendes Omgivelser. At Dansen omtales, er allerede flere Gange sagt i det Foregaaende, men stundom nævnes Ridtet eller Roningen:

Nr. 124. I ror vel ud!
— 140. Du ro Dig ved Din Aare.
Abr. Nr. 193. (For Norden —
Og nu ligger alle disse Aarer ude for Borde.
Nr. 244 (norsk). (Ró út, ærlige menn!
Å den Jomfrú.
Utr. Nr. 217. I ror fra Land, I taler med saa væn en!
Nr. 16. Vel op for Dag, vi kommer vel over den Hede.
Nr. 84. (Op under saa grøn en Lind —
I rider saa varlig gjennem Lunden med hende.
— 141. I rider ei!
— 134. Rid til Jomfruens Bur, Sællen [Kammerat] min!

Det Ord som hyppigst forekommer i Omkvædene er vel nok „Jomfru“. Imidlertid vilde det være urigtigt derfor at tro, at Svendene altid vare dem, som sang,

og der findes Viser, som lade en Jomfru udtale sig i Omkvædet:

Nr 20. Hvad heller I vinder mig eller saa væn en.
— 121. Vaare jeg saa væn, som Tovelille var!

ligesom det jo efter Visernes Fortælling ret ofte er Jomfruen, der synger for. En enkelt Gang kunde det synes, som om Visens Sanger stod i et bestemt Forhold til Visens Hovedperson, saaledes ved Nr. 145: Min ædelig Herre, hin unge Hr. Marsti! Jeg har foran paavist, at Sangeren stundom paa lignende Maade i første Vers tænker sig selv nærværende eller deltagende i Handlingen.

Hvad man aldrig finder er derimod saadanne Udraab som dem, der ere saa almindelige i de tydske Viser, og som forekomme i sildige danske Visetexter, i hvilke de i de sidste Par Aarhundreder have maattet afløse de gode gamle Omkvæd, nemlig Interjektioner som: *Haa! Haa!*, eller: *Eja!*, hvorpaa gjerne den sidste Linie gjentages. Saaledes er i Nr. 271, efter et Flyveblad fra o. 1770, Omkvædet *Haa, haa, haa!* med Gjentagelse af sidste Linie. Enkeltvis kan et saadant være sluppet ind i en Vise, der findes i et gammelt Haandskrift, men endda snarere som et Slags Forkvæd ved Visens Begyndelse og senere foran hvert Vers. Vi finde paa denne Maade „Saa vel hei!“ som Forkvæd foran hvert Vers i to Viser i Karen Brahes Foliohaandskrift (Nr. 25 og Utrykt Nr. 119) og i en Vise i Anna Basses Haandskrift (Utrykt Nr. 132 jfr. Grundtvig I. 351). Der fandtes en tydsk Dans Hoppeldei og en dermed beslægtet Heierlei, ved hvilke Raabet *heiâhei!* benyttedes[1]). Den sydtydske Digter Nithart (o. 1220) synger etsteds:

---

[1]) Weinhold, die deutschen Frauen 373. Böhme, Geschichte des Tanzes I. 35. v. der Hagen, Minnesinger III. 189, 283.

die sah ich den heijerleis
schone springen.

og i en anden Sang:

dennoch haben s'einen sit':
swer dem reigen volget mit,
der muosz schrîen heia hei! unt hei!

Jeg formoder, at Udraabet i de danske Viser stammer herfra. Da disse iøvrigt have et regulært Omkvæd ved Versets Ende, foreligger her aabenbart noget Særegent. Derimod kan et saadant Udraab staa i Omkvædet:

Nr. 37. Eia, hvad Sorgen Du est tung!

Fælles for alle Omkvæd er, at de anslaa Stemningen. Om de end blot nævne et rent faktisk Forhold, kan Grundtonen derved være angiven eller de kunne spænde Tilhørernes Opmærksomhed i en Retning, som først ved Visens Slutning vil blive forstaaelig. Men mange forskjellige Omkvæd kunne anslaa den samme Stemning, og mange Viser kunne bygge paa eller tilsigte den samme Grundtone, deraf følger, at en Vise godt kan have flere Omkvæd, og at Omkvædene lettelig kunne overføres fra den ene Vise til den anden. Omkvædet har tillige ofte en sammenholdende Egenskab; det indeholder for at benytte W. Grimms Ord „mangen Gang Grunden, hvorpaa hele Begivenheden beror, det forklarer Sammenhængen, og til en anden Tid toner det som en Skjæbnens Stemme“. Omkvædet skaber fremdeles en vis Hvile. Medens Texten vandrer episk fremad, er Omkvædet stillestaaende og betragtende [1]). Det giver Tilhørerne Tid til at opfatte Fortællingen; det afrunder hvert Vers til en Helhed, det giver Forsangeren Leilighed til at huske sig om. Naar paa Færøerne Forsangeren

[1]) Peder Grønland i Allgem. musikal. Zeitung 1816 Nr. 35.

ikke kan mindes Verset, gjentage Deltagerne Omkvædet, indtil han husker det, og i den finske Runesang gjentages som alt viist hver eneste Linie, for at Forsangeren kan faa Tid til at huske den næste.

Geijer har villet nægte, at Omkvædet foredrages af Koret. Men herom kan dog anføres mange Vidnesbyrd. Der staar hos en gammel tydsk Digter:

ein maget in süezer wîse
diu sanc vor, die andern sungen alle nâch [1]).

Baade i Tydskland og i Skotland synes Koret at have sunget Omkvædet [2]). Paa Island svarede ifølge en gammel Beretning [3]) Koret Forsangeren, En synger for, to eller flere synge efter, de øvrige danse til Rythmen; Halvverset gjentages enstemmigt af de øvrige. Paa Færøerne deltoge som oftest Alle i Visesangen, men i hvert Fald sang Alle Omkvædet [4]).

Derimod har Geijer afgjort Ret i, at Omkvædet væsentligt er et subjektivt Element. Det har været Hovedopgaven for flere af de foregaaende Undersøgelser at vise, med hvilken overordentlig Finhed der er sat Skjel og Grænse i Viserne mellem Beretteren og det Fortalte, saaledes at Digteren ikke har Lov til at indskyde

---

[1]) Böhme, Geschichte des Tanzes I. 27. [2]) Talvj, Charakteristik der Volkslieder 336. [3]) Crymogæa, per Arngrimum Jonam 57: staticulos voco saltationem ad statos musicos contentus; quæ carmen vel cantilenam, quasi præceptum saltandi adhibet: præcinit autem unus: duo pluresve paulo subcinunt: reliqui ad numerum seu rythmum saltant. Orbis saltatorius viris et fæminis alternatim incedentibus constabat et quodamodo intersectis et divisis [i Marginen: wikivake] . . . . hic singuli ordine cantilenam aliquam cantant per certas pausas, dimidiis versibus (qui a choro reliquo una voce canendo repetuntur) constantes: ad finem singulorum versuum, principio vel fine primi versus reduplicatione quadam (aliquando etiam sine ea) intercalato. [4]) Lyngbye i Magazin f. Reiseiagttagelser I. 216.

Bemærkninger eller Ræsonnementer. Kun i Omkvædet skaffer han sig Luft, dér faar Stemningen sit direkte Udtryk, og i den skulle de Lyttende selvfølgelig være delagtige og vise det ved at svare. Netop ved at de Dansende og Tilhørerne tage Del i det lyriske Udbrud, opnaaes der den smukkeste Helhed af Visesangen og Omkvædet. Omkvædet er saaledes en fortrinlig Bestanddel af Visen, det er æsthetisk fuldt berettiget, men som Læsning er det Snese Gange gjentagne Omkvæd ikke udholdeligt, hvorfor da ogsaa Texterne forkorte det eller lade det bort undtagen ved første og sidste Vers. Først naar det bliver sunget, og naar Melodien løfter det, først naar en Anden foredrager det end Forsangeren, og naar Alle deltage deri, og Dansen knytter sig dertil, kommer det til sin Ret. „Den Art sentimentale eller, som man kunde kalde det, egoistiske Sange, hvor Digteren eller Sangeren er som alene med sig selv, kjendte det gamle Norden ikke; her havde den Enkelte altid Vidner og Kammerater“ [1]).

En noget forskjellig Karakter faar Omkvædet, naar det bliver skiftende, det vil sige, naar nogle Ord eller Udtryk forandres i Omkvædet ved hvert enkelt Vers, for at bringe det i en vis Forbindelse med Versets Indhold. Dette er næppe god, gammel Visestil. Her bliver der følgelig ingen Ro for Sangeren, idet han skal minde Tilhørerne om, hvad der hver enkelt Gang skal synges. Den idelige Tilpasning ved hvert enkelt Vers fører let ind paa det Trivielle eller til noget Tilspidset. Omkvædet er i saa Fald blevet en vis Bestanddel af Texten, skjøndt det netop som Regel danner Modsætningen til den. At det skiftende Omkvæd kan anvendes med stort Held til komiske Formaal, viser Baggesens bekjendte Sang om Ridder Ro og Ridder Rap paa

[1]) Peder Grønland, l. c. Sp. 597.

glimrende Maade, men dette Exempel peger da ogsaa snarere bort fra, at det vexlende Omkvæd lader sig anvende i almindelige Viser. Og i lange Viser, af hvad Indhold de end ere, vil et skiftende Omkvæd blive lige frem utaaleligt. Selv om vi tænke os Tilhørerne ved Sangen som dem, der ved hvert Vers forandre Omkvædet, bliver det æsthetiske Resultat ikke tilfredsstillende. Det forsvindende Antal Viser, som have denne Art Omkvæd, peger da ogsaa hen paa, at vi her staa ved det Abnorme.

Det Samme vil fremgaa ved Betragtning af hver enkelt af disse Viser. I en Vise paa 30 Vers Nr. 28 Ungen Ranild have vi idelig Vexlen:

1. Vare jeg saa vis! sagde Ranild.
2. Jeg ræddes ikke stort! sagde Ranild.
3. Det fortryder og mig! sagde Ranild.
4. Saa vilde jeg og gjøre! sagde Ranild . . .

Her maatte altsaa Forsangeren ogsaa synge Omkvædet, da Tilhørerne jo ikke kunde huske, hvad der passede ved hvert enkelt Vers. I det Hele synes det vexlende Omkvæd langt mere egnet til at nedskrives end til at foredrages efter Hukommelsen. Visen, der, om den end maaske er gammel, anvender flere moderne Udtryk, findes kun i et eneste Haandskrift, Anna Basses, fra o. 1600.

I en anden Vise Nr. 29 Gralver Kongesøn, som er bevaret i 9 Former, af hvilke fire findes i Haandskrifter fra Frederik II.'s Tid, er der med stor Flid og Skarpsindighed i hvert Vers gjort én lille Ændring i Omkvædet. Men een Form (B) er bevaret i et Haandskrift fra Christian III.'s Tid, og her hedder Omkvædet uforanderligt „For hende stolten Signild under Stjernfjeld", ligesom to af Skolelærer Kristensen nylig gjorte Optegnelser have et uforanderligt Omkvæd: „Der ligger en

Worm for Isereland opaa Floden", til hvilket svarer det uforanderlige Omkvæd i to norske Optegnelser: „Fer di ligger ormen i Ysland úti flóði". Grundtvig udtaler, at dette Omkvæd vistnok maa være gammelt i Visen her i Landet (IV. 767). Saaledes svinder Hjemlen for det skiftende Omkvæd.

Nr. 48 Rane Jonsens Giftermaal har ligeledes skiftende Omkvæd i A (64 Vers!) og B; men Vedel, som synes alene at have benyttet B, giver dog Visen med fast Omkvæd: „Det er mig ofte før sagt — enddog jeg er udlagt [forviist] af Venner og Frænder". Dette samme Omkvæd findes ogsaa som fast i Nr. 128 C (Haandskrift fra 1555).

Derimod har Vedel givet Visen Nr. 42 Havfruens Spaadom et skiftende Omkvæd, endskjøndt hans Kilde („om end maaske ikke hans eneste"), nemlig den eneste bevarede Opskrift, har det uforanderlige Dobbelt-Omkvæd: „Den Havfru danser paa Tillie — For hun havde fremmet hendes Villie". Kristensens Optegnelser fra nyere Tid have ogsaa skiftende Omkvæd (I. Nr. 55, II. Nr. 82), men da Vedels Hundredvisebog, som Grundtvig udtaler, er disses eneste Kilde, bevise de ikke stort. En tilsvarende svensk Vise (Geijer og Afzelius Nr. 94) har ikke skiftende Omkvæd.

Af Kristensens to Opskrifter af Dalebo Jonsen I. Nr. 80, II. Nr. 50 har den sidste skiftende Omkvæd, den første ikke, og stemmer heri med den gamle Optegnelse, se Grundtvig, Gamle danske Minder III. Nr. 24, hvor ogsaa en nyere Form med skiftende Omkvæd meddeles. Den norske Form kan ikke regnes blandt Viser med skiftende Omkvæd, om end Omkvædet „Kenner Du Dalebu Jonson?" ved det 16de og sidste Vers lyder: „No kenner Du Dalebu Jonson?" (Landstad Nr. 24). Paa lignende Maade har den svenske Form (Arwidsson Nr. 18): „Men han var en! — Ty han var en".

Endelig kan nævnes den bekjendte Vise Abrahamson Nr. 196 Herr Lave og Herr Jon med det tredobbelte Omkvæd, hvoraf det midterste er vexlende:

I ere vel bon [rede].
Jeg rider med, sagde Jon.
I binder op Hielm af Guld og følger Herr Jon!

Saaledes ogsaa hos Kristensen I. Nr. 62, II. Nr. 86. Denne Vise findes ikke i Haandskrifter ældre end Midten af 17de Aarhundrede.

Resultatet af disse Oplysninger forekommer mig at maatte være, at kun yderst faa gamle Viser, optegnede i gamle Manuskripter, have et vexlende Omkvæd. Derimod har et saadant passet med Tidens Smag i det 16de og især i det 17de Aarhundrede, da man var træt af Meget i den ældre Viseform og gjerne ønskede Forandring; man kom derved rigtignok ogsaa bort fra noget af det mest Eiendommelige i de gamle Viser.

Omkvæd er ogsaa kjendt i andre Lande. Det findes i det Hele i al Folkepoesi Jorden over. I Omkvædet faar en af Skjønhedsfølelsens allerførste Yttringsmaader, Sansen for det rythmisk Tilbagevendende, det Parallelle, sit Udtryk [1]). Men jeg tvivler om at Omkvædet nogetsteds har igjennem saa lange Tider været i den Grad som et medfødt Tilbehør ved Visen som i de nordiske og særlig i de danske Viser [2]). Det følger ogsaa af vor Folkedigtnings episke Art, at her var langt mere Brug for den Afvexling, som et lyrisk Omkvæd maatte medføre. I Tydskland fandtes Omkvæd vel ogsaa, men især ved fortællende Viser, og paa ingen Maade saa almindeligt som i Danmark. Mange af de tydske Omkvæd ere vel tabte, men i mange Viser have de heller ikke oprindelig været tilstede.

---

[1]) Talvj, Charakteristik der Volkslieder 135. [2]) Jfr. ogsaa Rosenberg, Nordboernes Aandsliv II. 531.

Jeg vil gjøre opmærksom paa, hvor eiendommeligt Omkvædet og Visetexten i de danske Viser kunne flette sig i hinanden. Saaledes Nr. 14 Memering:

1. Memering var den mindste Mand,
som født var paa Karl Kongens Land.
Min skjønneste Jomfruer.
Den mindste Mand,
som født var paa Karl Kongens Land.

2. Før han blev til Verden baaren
da vare hans Klæder til ham skaaren.
Min skjønneste Jomfruer.
Til Verden baaren
da vare hans Klæder til ham skaaren.

3. Før han nam at gange,
da bar han Brynjen tunge.
Min skjønneste Jomfruer.

En Vise, der skrider frem paa denne Maade, har noget Trættende og Besværligt ved sig, naar den læses. Ved Sangen bliver Visen allerede mere levende, idet Omkvædet synges af Koret; men man spørger uvilkaarligt, om Forsangeren ogsaa skulde synge Repetitionen af selve Verslinien. Man synes ogsaa her at kunne ønske en Variation, og denne vilde fremkomme, hvis man tænkte sig to Forsangere, der understøttede hinanden, saaledes at den ene gjentog halvt, hvad den anden havde sunget for, og derpaa førte Visefortællingen et Vers fremad, medens Koret stadig faldt ind som den tredie Deltagende i Viseforedraget. Denne Tanke er jeg ikke den Første, der fremsætter; allerede Peder Grønland har udtalt den [1]. Men denne Afbrydelse og Gjentagelse findes i mange Viser, saaledes i Nr. 83 Hildebrand og Hilde:

---

[1]) Allgem. musik. Zeitung 1816 Sp. 598.

1. Stolt Hildelil sidder i Bure,
hun syer dansker Dronning en Hue.
Sorgen er tung, hvem hende skal ene bære.
I Bure
hun syer dansker Dronning en Hue.

2. Hun syer det med Guld,
det hun med Silke skulde.
Sorgen er tung, hvem hende skal ene bære.

Flere andre Opskrifter af Visen have ikke denne Gjentagelse, men derimod dobbelte Omkvæd.

Kjendte man da at have to Forsangere? Ja, ganske sikkert. Vi vide fra Kösters Beretning om Dithmarsken, at Forsangeren „enten synger alene eller tager en anden til sig, der ogsaa kan synge Sangen, forat han kan lette og hjælpe ham“ [1]. Ligeledes se vi paa Island Sangen delt mellem en Forsanger og Andre, som svare ham. Hvor nøie Sanger og Medhjælper høre sammen i den finske Folkepoesi, er alt omtalt.

Men ganske vist var der mange Maader, paa hvilke Sangen gjorde sig gjældende og som nu slet ikke eller kun halvveis mærkes under det Udseende, som Visen har paa Papiret. Jeg vil blot henvise til, hvor forunderligt Sang og Omkvæd maa have vævet sig i hinanden, naar to Forsangere have sunget for Ex. Nr. 146 Marsk Stigs Døttre saaledes:

Første Sanger.
Marsti haver de Døttre to:
saa trange Lykke saa monne de faa.
Den ældste tog den yngste om Hand:

---

[1]) De Vorsinger, de wol alleine edder ok wol einen tho sick nimbt, de den Gesang mit singen kan, dat he ehne entlichtere unnd helpe, steidt unnd hefft ein Drinkgeschir in der Handt. Dahlmanns Udgave af Johann Adolfi's genant Neocorus, Chronik des Landes Dithmarschen I. 178.

Kor.
Og foer de vide om Verden.

Anden Sanger.
Den ældste tog den yngste om Hand:
saa ganger de til Kong Malfreds Land.
Kong Malfred kom fra den Stævne hjem.

Kor.
Og foer de vide om Verden.

Første Sanger.
Kong Malfred kom fra den Stævne hjem:
Marstis Datter gaar hannem ud igjen:
„Hvadsens Kvinder monne I være?"

Kor.
Og foer de vide om Verden . . .

Da vi have Grund til at tro, at Viseforedraget er gjort saa levende og dramatisk som muligt, og da det netop omtales fra Island, hvorledes Verset brydes over i Halvdele [1]), tror jeg ikke, at jeg har Uret i at antage, at Visen er bleven sungen paa denne Maade.

Endelig vilde det vel være rimeligt at antage, at i Viser, hvor de tvende Omkvæd gaa i helt forskjellig Retning, har hvert af dem været sunget af en egen Kreds, saaledes til Ex.:

189. (Jomfruerne): Forglem ikke mig!
(Svendene): Hun traad saa herlig!

115. (Ridderne): Her holder Hertugens Mænd.
(Damerne): De komme ei end.

244. (Jomfruerne): Træder vel op, Ædeling!
(Svendene): Man skuld ære de Jomfruer i Dansen!

Man kunde ogsaa tænke sig en Del af Omkvædet tilfaldende Sangerens Medhjælper, den øvrige Del Koret, saaledes Nr. 278:

Første Sanger.
Hr. Peder rider ad Veien fram.

---

[1]) Se S. 80 Anm. 3.

Anden Sanger.
Men Gjøgen gal.

Første Sanger.
Der møder han en Kvinde, hun hilser ham.

Anden Sanger.
Paa den Høieloftssval.

Koret.
Udi Loftet græder hun Malfred, udi Lunden der hun sørger.

2. Viser uden Omkvæd.

Bør Omkvædet ansees for en nødvendig Bestanddel af vore Viser? Det lader sig jo ingenlunde skjule, at der findes Viser uden Omkvæd, og Geijer har da ogsaa besvaret Spørgsmaalet saaledes, at vel have Viserne gjerne et Omkvæd, men som et nødvendigt Tilbehør ved Visen kunne de ikke ansees. Alligevel maa det ganske sikkert hævdes som en Hovedsætning, at en Folkevise altid har Omkvæd, og at enhver Vise, som ikke har noget saadant, enten har i Tidens Løb sat det over Styr eller ogsaa aldeles ikke er en ægte Folkevise. Men netop fordi dette Karaktermærke er saa vigtigt, fortjener dette Punkt en nøiere Undersøgelse.

I Grundtvigs Samling ere 302 Folkeviser trykte, og 200 andre ere mig bekjendte fra hans skriftlige Samlinger eller andre Kilder. Blandt dette halve Tusind Viser findes omtrent en Snes, hos hvilke Omkvæd fattes. De ere altsaa afgjort Undtagelser og have saare lidt at sige lige over for den dominerende Hovedregel. Da Viserne først ere nedskrevne lang Tid efter deres Tilblivelse, er det jo meget muligt for ikke at sige høist sandsynligt, at de nævnte Viser have tilsat, hvad de oprindelig have besiddet, saa meget mere som vi ret ofte se, at nogle Texter og Former af en Vise ere opskrevne uden Omkvæd, medens de andre have det.

Men vi vende os mod den nævnte Snes Viser for at

se, om ikke de fleste af dem desuden frembyde egne Forhold. Jeg finder blandt disse saaledes Nr. 110 Den myrdede Hustru, der er optegnet 1845, Nr. 253 Junker Jakob, tidligst optegnet 1840 (og en af Formerne har endda Omkvæd), Nr. 284 Mødet i Skov, optegnet 1868, Abrahamson Nr. 153 Hr. Sallemand, en prosaisk, sentimental Romanvise, der ender saaledes:

ret aldrig hørte Nogen en større Elskov,
siden Tristram og Fru Isald døde.

Fremdeles en kunstfærdig, sexliniet Sang, Utrykt Nr. 292, og Visen To Jomfruers Samtale, Utrykt Nr. 291, der er oversat efter en tydsk Vise: „Es waren einmal zwei Gespielen". Disse Visers Mangel paa Omkvæd kommer aabenbart slet ikke i Betragtning, naar vi spørge, hvordan Middelaldersviser saa ud.

Endvidere møder os Nr. 39 Agnete og Havmanden, der kun har som Omkvæd et kjedeligt *Haa ja!* samt Gjentagelse af den sidste Linie af det toliniede Vers:

Agnete hun ganger paa Højelands Bro,
da kom der en Havmand fra Bunden op
— Haa ja! —
da kom der en Havmand fra Bunden op.

Grundtvig er først langsomt naaet til Klarhed over denne Vise. Skjøndt han allerede i andet Bind af sit Værk maatte indrømme, at den „maaske først for faa Hundrede Aar siden" var vandret ind i Landet, tog han denne Yttring tilbage strax efter; men i fjerde Bind gjentog han, at „den i forholdsvis sen Tid er indvandret fra Tydskland, om det end er umuligt nøiere at angive Tiden og Veien" (II. 39, 661, IV. 812). Muligheden for en tidligere Indvandring vilde Grundtvig imidlertid nødig slippe, og han meddelte Agnetevisen i sit Skrift „Kæmpeviser og Folkesange fra Middelalderen" 1867 (Nr. 9), ligesom i „Danmarks Folkeviser" (1882, II. Nr. 6). Her

vil jeg nu igjen bestemt hævde, at dersom man virkelig vil forstaa, hvorledes Middelaldersdigtningen saa ud, maa man udskyde det Usikkre og det Tvetydige og i hvert Fald alt det, med Hensyn til hvilket der ikke findes fjerneste Bevis for en saa høi Ælde. Og dette er til yderste Grad Tilfældet med Agnetevisen. Længere tilbage i Tiden end til et trykt Flyveblad fra sidst i forrige Aarhundrede, kan man ikke føre den, og der findes ikke eet Udtryk i Visen, ikke en Vending eller et Glimt, som røber gammel Tid[1]). Det er urimeligt at tro, at den Forbindelse med Udlandets Folkepoesi, som vi kjende fra Middelalderen, ikke skulde være fortsat i de følgende Aarhundreder, og paa denne Maade er Agnetevisen som flere andre Viser dragen ind i Landet.

Dette Forhold passer jo netop fortræffeligt med hvad Grundtvig selv har paavist, nemlig at den i Modsætning til nordiske Viser, som omhandle et lignende Emne (Nr. 37, 39 og 40), har bestemte Kjendemærker, som vise hen til Tydskland. „Der er først Navnet Agnete i de tydske Former (ogsaa i Omkvæd) optrædende som Agnete, Agnese, Angnina, Annerle, Hannale, dernæst Omtalen af Engelland (hun er Kongen af Englands Datter), Nedtagelsen i Hav, Sø eller Flod, i Modsætning til Indtagelse i Bjerg; Klokkeklangen og Kirkegangen; — alle disse Kjendemærker adskille den indvandrede fra den ældre nordiske Vise, med hvilken den i Nutidens Tradition har blandet sig.“ Til dette kan jeg føie, at

---

[1]) Slægtskabet mellem Agnete-Visen og Ewalds Liden Gunver er temmelig fjernt. Snarere har Ewald villet efterligne Folkevisen i Almindelighed, hvorfor han jo ogsaa medgiver sin Sang et Omkvæd. Iøvrigt kunde Ewald jo have lært Agnete-Visen at kjende under sit bevægede Liv i Udlandet, og selv om han havde kjendt den i en dansk Form, vilde vi jo dog ikke naa længere tilbage end Midten af forrige Aarhundrede.

netop et Udbrud som hint *Haa ja!* er ligesaa almindeligt i tydske Viseformer, som det er sjeldent eller rettere sagt ganske ukjendt i Danmark. I sin Folkeudgave af Visen gav Grundtvig den Dobbeltomkvædet „Fuglene synge . . . Skjønne Agnete!“ et af de Omkvæd, hvormed den synges i Nutiden, men at dette ikke er i god Visetone eller i mindste Maade smager af Middelalder, behøver næppe at siges. I en saadan drømmende Toneart ere ingen af de gamle Omkvæd skrevne eller sungne. Denne Vise har altsaa ikke mindste Krav paa at komme i Betragtning ved Behandlingen af vor Middelalders Digtning.

Vi have fremdeles nogle religiøse Viser uden Omkvæd. I Nr. 96 Jesusbarnet, Stefan og Herodes mangler det saaledes. Visen er optaget i et Skrift af Erik Pontoppidan, der udkom 1736, og den begynder paa følgende Maade:

En Jomfrue ren oprunden er,
en Rose over alle Kvinder:
hun er den væneste, i Verden er,
hun kaldes Himmelens Kejserinde.

Ligesaa moderne som disse Vers se ud, ligesaa lidt gammeldags ere de øvrige Vers. Over Halvdelen af dens elleve Vers have Enderim i alle fire Linier, hvad ingensomhelst Middelaldersvise har. Naar Grundtvig har sammenstillet den med Stefansviser fra Middelalderen, maa hertil bemærkes, at kun følgende tre af de elleve Vers angaa Stefan, og at end ikke den mest Skarpseende sikkert i dem vil kunne kjende Middelalderens Stil:

6. Sanct Stefan han leder de Foler i Vand
alt ved den ljuse Stjærne:
„For vist er nu Profeten fød,
som frelse skal al Verden!“

7. Kong Herodes han svarede saa dertil:
„Jeg tror ikke denne Tale:
foruden den Hane, paa Bordet staar stegt,
slaar ud sine Vinger at gale!"

8. Den Hane slog ud sine Vinger og gol,
vor Herre hans Fødsels Time:
Herodes faldt af sin kongelig' Stol,
af Sorrig begyndte at svime.

Dette sidste Vers anføres allerede 1695 af Peder Syv som tilhørende en Vise om Christi Barndom; vi have svenske Viser og færøiske Viser om Stefan, men ikke ældre end den danske. Naar man betragter dem som bevarede Levninger fra vor katholske Tid, afser man altsaa fra, at Formen ingenlunde peger saa langt tilbage, og dernæst fra den dog nærliggende Mulighed, at mange katholske, fremmede Viser ere paa Folkemunde vandrede ind i Landet senere. Sankt Stefans Patronat over Hestene er af flere Forskere blevet opfattet som en Afledning af Freys Forhold til dette Dyr og til Hestevæddeløbene ved Juletid, men hvilken Mening man end har om dette Spørgsmaal, kan Opfattelsen af Visen, der jo kun har benyttet Folketroen, ikke paavirkes deraf. Og selv om man maatte være ganske utilbøielig til at dele de her anførte Tvivl, vil den danske Vises Mangel af Omkvæd Intet kunne bevise, da dette synes at være rent tilfældigt; de færøiske og svenske Texter have et Omkvæd.

Ogsaa ved Visen Nr. 5 Grimilds Hævn savnes Omkvæd. Denne Vise frembyder høist eiendommelige Forhold, som jeg nærmere skal dvæle ved, da den paa mange Maader gjennem Modsætningernes grelle Farve kaster et klarende Lys over hvad der er ægte dansk og gammelt i Danmark. Den behandler Niflungernes Undergang og fortæller, hvorledes Fru Grimhild for at hævne sin Husbonde Sigfreds Mord sender Bud efter saadanne

berømte Kæmper som Helled Hagen og Folkver Spillemand. Hagen er bleven foruroliget ved en Drøm og faar en Havfrue til at spaa sig; hun spaar Ondt, hvorfor han dræber hende. Da en Færgemand nægter at ro for ham, dræber han ligeledes denne og ror selv over til Fru Grimhilds Land. Ved Heltenes Ankomst lod Fru Grimhilds Ægtefælle Kong Kanselin dem angribe af sine Mænd, men Folkver griber til en Staalstang og dræber et stort Antal af Fjenderne. Selv Kongen faar store Vunder, og Folkver dør.

Der forekommer mig ikke at kunne være Tvivl om, at Professor Sophus Bugge har rettelig paavist denne Vises Herkomst. Prof. Gustav Storm havde villet hævde, at den, paa Grund af visse Eiendommeligheder i Fortællingen, har laant sit Indhold fra den svenske Didrikssaga eller Didrikskrønike fra Tiden 1420—1450, derimod ikke fra tydske Kilder. Nogle Enkeltheder skulde dog skyldes den tydske *Heldenbuch* (trykt 1477), som Visens Forfatter dog formodentlig ikke direkte havde benyttet; det var naturligere at tænke sig, at det Haandskrift af Didrikskrøniken, han benyttede, indeholdt ogsaa disse Laan fra *Heldenbuch*. Storm afveg i sin Tolkning fra Döring, der var gaaet en anden Vei, idet han søgte at vise, at Hovedkilderne havde været den norske Thidrikssaga (fra Tiden 1250) og Niebelungenlied. I Modsætning hertil paaviser Bugge, at Visen maa betragtes som en Omformning af en nedertydsk Vise, der atter har staaet i nært Forhold til Niebelungenlied; derimod kan der ikke paavises nogen særlig Forbindelse med den norske eller svenske Didrikssaga. Den svenske Krønike har desuden været temmelig ubekjendt, og de stærkt udbredte Didrikssagn kunne ikke stamme fra den [1]).

[1]) Bugge i Grundtvigs Folkeviser IV. 595 f. Storm, Sagnkredsene om Karl den Store 197 f. Döring i Höpfner und Zacher, Zeitschrift für deutsche Philologie II. 274.

Bugges Beviser forekomme mig uomstødelige. Indholdet staar aabenbart de nævnte Kilder nærmest, og de sproglige Beviser føre bestemt hen til en nedertydsk Form. Jeg vil i det Følgende komme til at nævne de fleste af Bugges Beviser. Hvad jeg vil godtgjøre maa nærmest opfattes som en Fortsættelse af Bugges Redegjørelse; men for saa vidt kommer jeg til et andet Resultat, at jeg tror, at Visen ikke bør betegnes som nogen Folkevise, og dernæst, at den tilhører en meget sen Tid, en Tid, der ligger længere fremme end den, til hvilken Gustav Storm sætter den.

Bugge gjør opmærksom paa det mærkelige Udtryk

A 2. der var saa mangen helt,
der skulde fordoie sit unge liff.

7. skal jeg til den hedenske land
fordoye mit unge liff.

9. fordoit er dit unge liff.

I ældre Dansk bruges ganske vist *fordøje* om at øde, sætte over Styr, men næppe nogensinde i denne Forbindelse om at miste Livet, hvorfor det snarest maa forstaaes som en Gjengivelse af Plattydsk *vordoden,* dræbe, *sik vordôn,* tage sig af Dage, paa nuværende Hollandsk: *zijn kind verdoen,* dræbe sit Barn.

I A Vers 4 læses:

Frem da gick hun Buodel
Hellet Hagens moder:
„Mig tøcte, de fogle
alle døde vaar“.

Her mangler Rimordet eller Assonansen, hvilket derimod, som Bugge viser, træffes i Forbilledet Niebelungenlied (Lachmanns Udgave):

1449. mir ist getroumet hînte
von engestlicher nôt
wie allez dasz gefügele
in disme lande wære tôt.

Vi kunne i Vers 17:

Saa kast hand det blodige hoffuit,
han kaste hende udi sund,
saa kaste hand kropen effter
hand bad, de skulde findes ved grund.

finde samme Rimord som i Niebelungenlied:

1502. er sluoc im ab daz houbet
unde warf ez an den grunt:
diu mære wurden schiere
den Burgonden kunt.

Fremdeles kunne følgende Linier

B 25. det hørde Falcko Spillemandt,
han snart offuer borden spranck

sammenlignes med Niebel. 1903:

von dem tische spranc.

I B 22 giver *Slag* ikke Rim med *laa*, men vel de enstydige tydske Former *slag* og *lag*.

At der ikke kan tages Feil af, at Bugge her har paavist det rette Spor, synes givet. Dette fører efter min Mening imidlertid langt videre.

Da Hagen kommer til Stranden, finder han *marreminde* sovende under Lide. Dette Ord skal man forgjæves søge i Middelalderens Sprog, omend Anders Vedel efter eget Tykke benytter det i Gjengivelsen af Visen om Dansk Kongetal (Nr. 115 B 19). I Formen B af vor Vise hedder det:

6. sig mig det, god maræ,
mon du est en kunstig quinde:

skal jeg paa det hedenske landt
forlade unge liiff min.

Grundtvig gjør den sindrige Bemærkning, at her skal læses: god maræmon, Du est o. s. v., og at *mon* vel er oldn. *man*, Pige, hvoraf ogsaa *mare-minde*, der svarer til det tydske *mereminne*. Men *man* i Betydning af Pige kjende vi jo aldeles ikke i Dansk, og det er derfor urigtigt at sætte Ordet i nogensomhelst Forbindelse med det nordiske Sprog. For Nedskriveren er der bleven sunget det tydske *mereminne* eller et efter det dannet Ord, som han ikke har forstaaet, og derfor har han kløvet Ordet, som sket er; i den anden Afskrift (A 6) staar *mare-mynd*, ovenover hvilket der klogelig er skrevet til veiledende Forstaaelse: *haff frue*. Hvorvidt det iøvrigt var korrekt Dansk at sige „forlade mit unge Liv“, maa staa hen; i Kalkars Ordbog nævnes ingen Parallel hertil. Paa Plattydsk hedder det: dat levent vorlisen („ich verliese mînen lîp“ er ogsaa et staaende Udtryk hos de tydske Minnesangere).

Hagen tiltaler Havfruen saaledes:

7. Vaag, vaag, marre-minde
skøne lande-viff!

Bugge bemærker: „lande-viff forstaar jeg ikke; vande-viff vilde give et ellers ukjendt Udtryk for en Havfrue“, og det forekommer mig, at man simpelthen er henvist til det Plattydske *lantwîf*, der betyder Landbeboerske, i Landet hjemmehørende Pige (Flensborg Stadsret § 11: quænæs lanzman til by eldær lanzquinnæ giftæs til by; gyft sick eyn lantman edder lantvrowe in de stat).

Hagen rider derpaa *saa friskelig* (V. 11) ind til det hedenske Land, og senere i Visen omtales *tre saa friske helt* (V. 24, 37). At herved forstaaes modig, rask, er utvivlsomt, men naar undtages, at Visen om Kong Didrik og Løven Nr. 9 B 2 har „den friske Løve“, findes det

næppe i vort ældre Sprog, medens det derimod er særegent for det tydske Heltesprog. Bagved det uforstaaelige V. 15:

jeg kommer aldrig i den stad,
jeg tager ey for hender nød

(vistnok: jeg bliver aldrig saaledes stillet, at jeg har den [Guldringen] Behov) synes man at mærke det tydske *not hebben* (med Genitiv), have Noget Behov.

18. Der de komme der mit paa sund,
daa reiste veier til haan.

Bugge sammenligner hermed oldnordisk *til handa;* man kunde jo ogsaa nævne Exempler fra Gammeldansk paa Brugen *til hand*, men baade i Islandsk og Dansk (se Kalkars Ordbog) har *til hand* nærmest og oftest Betydning af til Gunst for, til Bistand for, medens Uveiret netop er dem imod. Det ligger saa nær at tænke paa *to hant*, det almindelige tydske Udtryk for: strax, paa Stand. Med Vers 20:

den næste mand, hannem effter tren,
det var Falquor Spilmand

kan sammenlignes Niebel. 1416:

dô kom der küene Volkêr
ein edel spilman

hvorved det maa huskes, at Spilmand ikke er et gammelt dansk Ord og aldrig forekommer i Viserne (derimod nævnes Folkvar Spillemand ogsaa i Nr. 7, 8).

23. Den ene hand førde en høg,
er det sinner skjold;
den anden hand førde en feddel,
en hertugs søn saa bold.

Den anden Linie kan vist alene omklædes til: ist es seiner schild (han havde en Høg i sit Skjold), og hvad Fedlen angaar findes den ellers aldrig i Viserne. Folkebogen Lucidarius omtaler „then ætlæstæ fydlæ, ther man mattæ høræ", medens ellers Fedel først nævnes i 16de Aarhundrede (jfr. Kalkars Ordbog, Fidle)[1].

25. „Ver vel alle nu kommen,
for-uden Helle Hagen."

27. „Wi vil holde en rend i dag
met Helle Hagen."

Bugge bemærker, at Hagen her maa læses med Tonen paa sidste Stavelse. Hvis man forandrer det til „Hagenen" (i Nominativ: Hagene), saaledes som det hedder almindelig i den tydske Text, vil man vinde den manglende Stavelse. Naar endelig V. 32, 33 har:

In nomine domini, sagde Helle Hagen,
nu gaar min fedel vel .

staa vi ved det aldeles uhørte og ukjendte Forhold, at der tales Latin i en Folkevise!

Hvad Formen B angaar, har Bugge sammenstillet V. 20:

Her maa ingen suerde
paa dett slott nu drage:

med Niebel. 1683:

man sol deheiniu wâfen
tragen in den sal

hvor man vil lægge Mærke til den slæbende Maade, paa hvilken den danske Text paa Trællevis slutter sig til

---

[1]) Thomas Gheysmers Krønike kalder den Mand, som sang for Erik Eiegod „citharedus vel fiellator", idet den aabenbart benytter et fremmed Udtryk. Det samme gjælder Rimkrøniken, som lader Kong Erik tage en *Spelman* med fra Rom. Jfr. A. Olrik i Mindre Afhandlinger, udg. af phil.-hist. Samfund, 265.

den tydske, og hvor Verbet er kommet til at staa i Linien efter det Ord, det styrer, hvad der ikke er Visestil.

Hermed maa vistnok Visens Karakter i det Hele være tilstrækkelig betegnet. Til Overflod skal jeg imidlertid hensætte følgende Linier med dertil knyttede Bemærkninger.

A 7. Skal jeg til den hedenske land
fordoye mit unge liff?

Det er vist: to dem lande.

A 8. Du est en knect saa baald

Men nævnes Knægt ellers i Viserne, og bruges det om en Kæmpe? Jeg mindes kun at have truffet det et eneste Sted, nemlig i Vedels Gjengivelse af Visen om Dronning Margrete:

Nr. 159. 2. Koning Albret met rytter oc knecte
oc de ville ind til Skaane

hvor imidlertid alle de ældre Former i mange Haandskrifter vidne imod Vedel: „Kong Albret og hans gode Hofmænd“. I Kalkars Ordbog ere ingen af de mange Citater ældre end det 16de Aarhundrede, naar undtages at der i et Inventarium over Agershus Slot fra 1487 nævnes „1 Knecktpill meth 6 Tylther“ (Danske Magazin 3 R II. 14). Underlig forkomne ere ogsaa Vers som disse blevne paa deres Vandring til Danmark:

A 9. Du haffuer paa dit eget land
saa meget gods saa fri.

10. Det vaar søllige marre-mind
och der han hoffdet aff hug.

16. Det vor den sellige ferri-mand,
der hand hoffden fra hug.

25. Ud stander frue Kremold
i siner skind grøn.

Endelig findes der overalt Inversioner og urimelige, ærgerlige Gjentagelser, se A Vers 17: saa kast . . . hand kaste . . . saa kaste . . . hand bad.

Resultatet af det Paaviste er altsaa dette. Her foreligger en ofte meningsløs, i slet Versemaal foretagen Overførelse paa slet Dansk af en plattydsk Vise. Man bør aldeles ikke betegne det som en dansk Form, der vel har havt et tydsk Forbillede men som selv har vandret paa dansk Grund. Det er ligeud en Oversættelse, nærmest sket med Pennen, en Oversættelse, der slet ikke har villet frembringe en sangbar Vise. Denne Opfattelse understøttes paa afgjørende Maade af flere Forhold. Denne Vise er saaledes aldeles enestaaende blandt alle Viserne ved sin Form og sit Versemaal. Baade Texten A og Texten B ere skrevne i otteliniede Vers, og det er rent vilkaarligt, naar Grundtvig (som tidligere Vedel) har delt de otteliniede i to firliniede. Engang imellem er der endog i nogle af Versene kommen et Par Linier for lidt eller for meget. Men dernæst er Rythmen aldeles uimodsigeligt ikke den almindelige Folkevises, det er et Versemaal, der ellers aldrig findes paa Dansk, nemlig Niebelungenverset (herom nærmere i det Følgende). Fremdeles peger Manglen af Omkvæd hen paa det samme Forhold, at den aldrig har været bestemt til at synges. Til Syvende og Sidst kommer saa hertil, at Visen kun er bevaret i et eneste Haandskrift, nemlig Svanings, hvor begge Texter ere blevne indførte paa to forskjellige Steder (det sammensatte Haandskrifts sidste Del). Saaledes har denne Vise sandsynligvis aldrig havt nogen Udbredelse, den er aldrig kommen ud over en eneste Herregaard, hvor en tydsk Knægt har foredraget Visen for Husets Frue, og hun har opskrevet den to Gange. Eller vel endnu rettere,

Tydskerens Medtjenere have søgt at give den tydske Vise en dansk Form, hvad der imidlertid er lykkedes saare ilde, og to Gange har man derpaa nedskrevet dette tydsk-danske Misfoster.

Der er ikke mindste Grund til at antage, at en dansk Vise med saa meningsløse Vers, saa slet og uforstaaeligt et Sprog, saa usangbar Form skulde have vandret i Folkemunde. Den er simpelthen bevaret ved Pennen, og den er ganske ung, vistnok fra det 16de Aarhundrede.

Det er klart, at Visen derfor ikke har mindre Interesse. Den viser os Grimhildssagnets Leveevne og belærer os om en ukjendt tydsk Digtning; den er ved hele sin afstikkende Karakter høist oplysende til Forstaaelse af vore andre Viser. Men Visens Værdi ligger ikke i, at den giver en Prøve paa middelalderlig Visestil, derimod i at den danner en Modsætning dertil.

Med Hensyn til Visen Nr. 57 Nattergalen er Grundtvig efterhaanden kommen til den rette Opfattelse. Allerede i andet Bind paaviste han dens nære Forhold til fremmede Texter; af følgende Sammenstilling vil man se, hvilket Søsterforhold der er mellem den danske og en nederlandsk Vise:

1. Jeg veed vel, hvor der stander et Slot,
det er saa vel beprydet
med Sølv og med det røde Guld,
med udhuggen Steen opmuret.

1. Daer staet een clooster in oostenrijc,
het is so wel ghecieret
met silver ende rooden ȝout,
met grauwen steen doormoeret.

6. Est Du i Verden en fremmed vild Fugl,
og ingen Mand monne Dig kiende:
Dig tvinger vel Hunger, Kuld og Snee,
som falder paa Veien hin brede.

6. Sidi een clein wilt voghelken stout,
can u gheen man bedwinghen,
so dwinghet u die haghel, die coude snee
die loovers vander linden.

Imidlertid ere netop disse Stropher ikke helt afgjørende, idet de høre til en Art flagrende lyriske Vers, som komme igjen i forskjellige Viser i Sverrig og Tydskland. Men hele Visens Tonefald er udenlandsk.

I den danske Vise fortæller Nattergalen Ridderen, at den er en ung Pige, som er bleven omskabt af sin Stifmoder. Efterat Ridderen har fanget Fuglen i Bur, forvandler den sig i mange forskjellige Skikkelser og tilsidst til en Lindorm, som Ridderen skjærer med en Kniv, hvorefter Ormen bliver til en Jomfru, en ægyptisk Kongedatter. Uagtet nu de tilsvarende fremmede Viser ikke have en lignende Fortælling om Fortryllelsen og Forløsningen, nærer Grundtvig ikke Tvivl om, at Visen stammer fra et fremmed Forbillede, „dens rige Lyrik og dens Egypte-Land giver den et underlig, fremmed Udseende“; dog tilføier han, „at antage en af dem [den danske eller svenske Text] for en ligefrem med Pennen foretagen Oversættelse fra et andet Sprog, det forbyder alene Textens mangelfulde Rim os, thi disse bære kjendelig Præget af, at Texten maa have været i Folke munde hos os, før den kom i Trykken.“ Senere har Grundtvig bestemtere set Visens „Mangel paa ægte folkelig Rod“ og at „den fra først af har havt et ufolkeigt Tilsnit med en tildels kunstigere (men ganske vist ikke skjønnere) Form end der tilhører den ægte Folkevise. Den har været helt rimet, istedenfor at den nu ikke engang er ordentlig halvt rimet“ (III. 833). Tillige har Grundtvig paavist, at ingen dansk Tradition viser sig uafhængig af de Flyveblade, hvori den først forekommer. Da nu disse ere fra Frederik IV.'s Tid, „prentet i Aar“, det vil sige noget før 1721, forekommer

det mig let at give Visen dens rette Navn. Det er ikke nogen Folkevise, men en Gadevise, oversat fra Tydsk af en Poet paa Holbergs Tid.

En Vise, som Grundtvig har behandlet med stor Udførlighed, er Nr. 258 Skjøn Anna; den indtager 40 Sider i hans Bog, er ledsaget af Oversigtstavler o. s. v. Det er utvivlsomt, at den har hørt til de mest yndede Viser i de sidst forløbne Aarhundreder. Den handler om en stjaalen Kongedatter, som kjøbes af en Ridder, der tager hende til Frille og avler syv Sønner med hende. Ridderen beslutter senere at indgaa Ægteskab med en Anden, men da Frillen skjænker Vin for Bruden, ser denne nysgjerrigt paa den sørgende Kvinde og spørger om, hvem hun er. Saaledes faar Bruden at vide, at Skjøn Anna er hans Frille, ja det viser sig endog, at hun er Brudens Søster. Bruden træder da tilbage, og Anna bliver Ægtehustru. Visen, der findes i to af vore ældste Haandskrifter, Sten Billes og Karen Brahes fra c. 1550, kommer en tydsk og en nederlandsk Vise meget nær, saaledes som Grundtvig har paavist. Hvis vi nu tage Texten A for os, ville vi finde følgende mærkelige Forhold:

1. Der red en Mur ad stellen ud

hvad der vil sige, at en Mor red ud for at stjæle.

2. Skyøn Anneck munne hon hyede

hvilken tydske Navneform findes i hele Visen.

17. Yeg gyffwer hynne mynne møller ny,
de lyge paa wyllene hedde:
oc de malle ecke annet mell
ænd ydelyg kanelle.

30. Hon felde saa mangen modyg taar
ner y ten skall at syncke

se den nederlandske Form (Bilag 3 V. 17):

zii liet er alzoo menigen traan
al in de gouden wijnschaal zinken.

38. Hade yeg nu en lanssknæt god
aff ære oc aff pryss:
ter meg wylle følle y-gæmen tete land
udy frowe-wysse.

19. 23. Skjøn Anneck, myn frynd-ynne.

Disse Prøver bevise vel noksom, at vi have med en tydsk Frembringelse at gjøre, eftersom vore Viser jo ellers ikke omhandle Morer, Landsknægte — som først opstod i Tydskland i Slutningen af det 15de Aarhundrede — eller Kanel. Sproget er i høieste Grad udansk. Frynt, Ven, findes ganske vist paa Indvandring til Danmark i 16de Aarhundrede, men næppe heller tidligere. Kalkar har ikke noget Exempel fra en tidligere Tid, og i Viserne forekommer det næppe. I Langebeks Kvarthaandskrift fra Frederik II.'s Tid staar i Nr. 254 B: „mett stor fryntlighed hunn hannem unndfick", hvor de to andre Haandskrifter af B og endvidere de andre Former have: „mett stor tucht".

De to andre Texter fra 16de Aarhundrede have i mindre Grad tydsk Ordform dog:

B 27. thag met din kamer-viff

men fælles for samtlige Former af Visen, lige fra vort Aarhundredes til de tidligst opskrevne er den fra andre Viser ukjendte Tiltalemaade og Replikkløvning, saaledes:

B 4. Skjøn Anne gaar for hans Moder at staa:
„Moder!" sagde hun, „Frue!
ville I Eders Søn adspørge
om han vil mig trolove?"

12. Den Herre gaar for Skjøn Anne at staa:
„Anne, min Trøsterinde!
Hvad Gaver giver Du nu
min edelig Brud, Fyrstinde?"

13. „Jeg vil give hender Gaver nok,
Koning!“ sagde hun, „Herre!
jeg vil give hende min Sønner syv,
som jeg selv Moder af vorde.“

14. „Det er ikke Gaver nok,
Anne, min Trøsterinde!
Du skalt give hende anden Gave,
om Du mit Venskab vilde vinde.“

15. „Da vil jeg give hende Gaver nok,
Kongen!“ sagde hun „Herre!
jeg vil give hende Eder selv,
som jeg fuldt nødig ombaare [undværede].“

Denne Tiltalemaade med Bestræbelse for at give to Titler ved hinandens Side vedbliver gjennem hele Visen, og man skal forgjæves lede om Sidestykker hertil i vore andre Viser, hvorhos det endvidere strider mod al Visebrug, at man anbringer et „sagde hun“ midt inde i en Verslinie og et Udsagn. Derimod har man Parallellen hertil i de fremmede Texter: „och moeder, zeide ze, landsvrouwe!“ eller: „koning Alewijn, zeide ze, heere!“

Hvilket nu end Forholdet er mellem de danske Texter, saa er det vist, at ingen af dem har anslaaet den rette danske Folkevisestil, at tydsk Sprogform er bevaret i nogle af dem, og at Texten A endnu slæber Oversættelsesmærkerne med sig paa en lidet tiltalende Maade. Grundtvig erklærer, at Visen „næppe tør sættes længere tilbage end til c. 1400.“ Forholdet er jo imidlertid følgende. Visen er optegnet i Danmark 1550 og har endnu paa denne Tid de tydeligste Mærker af sin Hjemstavn, endog saa stærke, at Sproget er meningsløst. Den har altsaa end ikke da faaet afstrøget sit tydske Mæle, og naar man antager, at den er bleven oversat paa Dansk i Løbet af det 16de Aarhundrede, giver man sikkerlig Visen Alt, hvad der tilkommer den. Den beviser kun, hvorledes Smagen var i det 16de Aarhundrede,

men den har Intet at gjøre med det 15de Aarhundrede eller med Middelalderen. Dens Fremtræden er afstikkende ligeoverfor de andre Viser, og hvis den Art Visedigtning havde været kjendt herhjemme i det 15de Aarhundrede, vilde den ganske sikkert have havt en Indflydelse paa vor danske Visedigtning, som vilde kunne sees paa varige og umiskjendelige Mærker.

I Nr. 254 Tro som Guld træffe vi ligeledes en fremmed Vise i danske Klæder. Ungersvenden træffer Jomfruen, som lytter paa Fuglesangen, og tilbyder hende sin Kjærlighed, men hun svarer, at hun har en god Ven. Da stryger han Hætten af og giver sig tilkjende for sin Elskede. Den uhjemlige og noget lærde Tone gjenfindes i saa godt som alle Texter, saaledes i Vers som disse, der komme igjen i næsten alle Former

A 3. Jeg lyder paa Fryd og Fuglesang
i denne her Sommerens Grøde.

A 10. De Fugel de sang i dybe Dal,
de Nattegal lod dennem høre:
de frygted da for Klafferens Tale,
som altid vil Glæde forføre.

C 10. De Fugle de siunge udi de Dale,
Fru Nactegal lod sig høre.

jfr. Bilag 3 V. 1. darauf da sitzt Frau Nachtigall,
das kleine Waldvögelein vor dem Wald.

Visen har nære Slægtninge i en Mængde Lande, og hele dens Holdning viser dens Afstand fra de almindelige Folkeviser. Folkevisen har ikke saa korrekt byggede Vers, og særlig mistænkelig er den tredie Linies Regelrethed („jeg haver en Svend udi Hjertet saa kjer“, „alt med stor Tugt hun hannem undfik“ — Bb har her: „med stor Fryndtlighed (!) hun hannem undfik“). Ikke heller tale vore Viser om saa abstrakte Ting som Klafferen, der forfører Glæden (se herom det Følgende), de

omhandle ikke en Svend og en Jomfru, men derimod Ridder Oluf og Jomfru Else. Man kan saaledes lige saa lidt undre sig over, at den mangler Omkvæd som at A B C begynde med en Beretning i *Jeg*form (men iøvrigt ende i tredie Person), thi begge Dele ere eiendommelige for tydske Viser.

Visen Nr. 101 Liden Karen er bygget over den gamle Legende om den hellige Katharina, der af Keiseren faar fristende Tilbud om at være hans Frille; da hun standhaftig værner om sin Dyd, kastes hun i Taarnet og lider den pinlige Straf, at sønderrives af Hjul, besatte med Spiger. Visen findes her i Norden kun i moderne Optegnelser; dog omtaler Peder Syv en „S. Karens Vise“. Derimod findes der en Række tydske Viser om Sancta Cathrina, og en af disse staar saa nær ved en svensk Form, at Visen maa være oversat fra Tydsk eller fra Svensk paa det andet Sprog. Grundtvig anser Originalen for at være svensk, medens Bergström og Höijer (S. 17) formode, at den tydske Form er den oprindelige. Af de 7 danske Texter mangle de sex Omkvæd og kjende høist en Gjentagelse af første eller af begge Linier i Verset. Den syvende Form har Omkvædet: „Ja, Du er den jeg haver tænket [ɔ: tinget] i min Ungdom“, altsaa det samme som findes ved Visen Nr. 82 om Ribold og Guldborg (M). Det kan vistnok vanskeligt forsvares, at henføre denne Vise til Middelalderen, og man har lige saa fuld Føie eller endog større Ret til at betragte den som indkommen fra Tydskland til Danmark i det 17de Aarhundrede. Hvorfor skulde Vandringer have været umulige ogsaa paa dette Tidspunkt? I den allerseneste Tid er Visen, saaledes som Bugge har paavist, indvandret fra Sverrig til Østerdalen i Norge; ja til Telemarken er den kommen dragende i en næsten fuldkommen dansk Form (II. 546, III. 895). Som afgjørende Grund for dens moderne Karakter skal jeg til Syvende og Sidst henvise

til dens Versemaal, der er aldeles forskjelligt fra alle andre Visers; herom vil nærmere blive talt i det Følgende.

Visen Nr. 15 Den skaldede Munk besynger en af hine djærve Munkeskikkelser, som ikke saa sjelden ere blevne behandlede af Digtningen og Folkesagnet i den senere Middelalder. Tolv Kæmper ligge for Klostret og dræbe Munkenes Øxne og Køer, hvorfor den skaldede Munk tager den tunge Øxe, giver sig i Kamp med dem og dræber dem alle tolv. Greben af en Art Bersærkergang gaar Munken derpaa ud i Skoven, hvor han træffer en Trold, som han gaar saa haardt paa Livet, at Trolden for at faa ham til at holde inde, maa give ham en stor Del Guld og Sølv. Ved Hjemkomsten til Klostret fortsætter Munken sin voldsomme Færd, mishandler de andre Klosterbrødre og slaar det ene Øie ud paa Abbeden, hvorfor Munkene beslutte sig til at vælge ham til Abbed.

Enkelte af Versene maa være slet huskede, saaledes:

7. de skreff krensen [Kredsen] paa den iord,
de quad huer-ander en vise;
det vil jeg for sanden sige:
det vaar saa beesk en lise.

I andre komme tydske Ord frem, saaledes:

9. hand lystet da at spatzere.

I V. 13: hand slog den munck til plade, er det sidste Ord det tydske Platte, Tonsur.

Visen findes kun i een Form, og denne stammer fra trykte Flyveblade fra det 17de Aarhundrede. Selv om nu virkelig her en Middelaldersvise er bleven trykt, har man ingen Grund til at antage, at Visen ogsaa oprindelig har savnet Omkvæd, blot fordi det ikke findes i Flyvebladet.

Henrik af Brunsvig (Nr. 114) er draget bort for at kæmpe med Hedninger og har bedet sin Hustru vente i syv Aar og ikke lægge Hare i Bjørnens Leie. Henrik bliver imidlertid fangen af Hedningerne og maa trække Harve og Plov. Da han ser en Lindorm og en Løve kæmpe sammen, hjælper han Løven, som derpaa følger ham trofast som en Hund. Engang sætter han sig paa en Sten og falder i Søvn; da fører en Engel ham syv Hundrede Mile til Brunsvig, hvor han kommer netop som hans Hustru skal holde Bryllup. Jeg tror, at det vil være tilstrækkeligt til at betegne denne Vises Karakter, at hidsætte følgende Verslinier af den:

A 1. Hertugen af Brunsvig,
hvor finder man ien iginn nu slig![1])
A 11. Du læg aldrig Hare i Bjørnens Leie.
12. Fangen blev Hertugen, det var værre.
18. Saa underlig Ting emthyrit ham
25. Saa underlig Ting wyndthyres han.
28. Du sætte Dig neder og hvile Dig,
men jeg vil bede min Skaber for Dig.

Saafremt virkelig det gamle Visesprog kjendte et Verbum *emthyre*, opleve Eventyr, hændes, vilde de have benyttet det idelig, saa stor en Brug er der derfor i vore Viser, men det findes aldrig. Ligesaa lidt omtale Viserne „min Skaber“, og ligesaa lidt tale de i det Hele i denne Vises Sprog. Den frembyder væsentlig kun Karakteren af en rimet Fortælling.

Af Visen findes to Former A og B, men B bærer ifølge Grundtvig helt igjennem „Præg af en ufolkelig Bearbeidelse“, „den synes at være en vilkaarlig Bearbeidelse, til hvilken A har afgivet Grundlaget, men hvortil desuden har været benyttet en anden ægte Opskrift, som nu ikke kjendes“. A findes i Karen Brahes

[1]) Persenober V. 4 (Brandt II. 35): man finder ikke nu mange slig.

Foliohaandskrift og desuden i to andre Haandskrifter, der have havt fælles Forskrift, men det førstnævnte Haandskrift skal dog ifølge Grundtvig give den ældste og bedste Text. Denne Text er imidlertid skreven i sexliniede Vers, hvoraf første og anden Linie er en Gjentagelse af det foregaaende Verses halvanden sidste Linie; tredie og fjerde Linie rime derpaa sammen, ligesaa femte og sjette. B har firliniede Vers, ligeledes med Rim for de to første og to sidste Linier, men uden Gjentagelser (dog maaske oprindelig med disse). Saaledes har kun Ab og Ac de almindelige toliniede Vers, hvoraf halvandet gjentages, men det er i høieste Grad tvivlsomt, om dette ikke er en Omarbeidelse og Udvidelse af den fremmedartede Form, hvorved den blev tvungen mere ind i almindelig Folkevisestil.

Visen Nr. 103 St. Jørgen og Dragen er en temmelig mat og upoetisk Fremtoning, hvis tre svenske Former have et Indledningsvers:

Loffuat warde Jomfru Maria
och henne welsignade son!
jack uill Eder en viso at queda,
hon är giordt om riddar sancto Orrian.

„Et saadant har vor Vise vistnok ogsaa havt", siger Grundtvig. I saa Fald kommer den Romanerne og den religiøse Munkedigtning meget nær. I Slaget paa Brunkebjerg (1471) skulle Svenskerne have kvædet „Sankt Jørgens Vise"; mulig er det den bevarede, skjøndt man vanskelig kan forstaa, at Visen skulde være en Kampvise, men i hvert Fald er den fra en sen Middelalder og nærmest at stille i Klasse med Romanerne.

Den historiske Vise Nederlaget i Dithmarsken (1500) Nr. 170 er, som Grundtvig siger, „digtet i en helt ny Stil, den allegoriske" og „har en anden Verseform end alle vore andre gamle Folkeviser. Desuagtet er den afgjort en saadan og ikke noget Kunstdigt, saa-

lidt som noget Krønikerim: den er bleven til i Folkemunde og har holdt sig indtil den et halvt Aarhundrede efter blev bragt paa Papiret i tre forskjellige Skikkelser, der alle ere meget forvanskede, først i Munden og siden ved Pennen". Paa Visens æsthetiske Plads skal jeg her ikke komme ind. Saa meget er i alt Fald vist, at denne Vise med dens Vers paa 3—5 Linier, dens hele afvigende forblommede og allegoriske Karakter, er saa afvigende fra de andre Hundreder af Viser, at den ikke kan komme i Betragtning, hvor Talen er om at bestemme Folkevisernes almindelige Bygning. Naar Texten B ender med: „det siger den Svend, som med var i den Skare", mindes man om de tydske historiske Viser, hvor til Slutning ofte siges, at Visen er sungen „von einem der auch dabei gewesen".

Der findes nogle faa andre Viser uden Omkvæd, men hvor dette nærmest maa betragtes som tabt. Den mærkeligste af disse er Nr. 156 Niels Ebbesøn, en ægte Folkevise; ingen af dens fem Opskrifter, ei heller Vedels Text har noget Omkvæd. Denne Vise maa altsaa nævnes som en egentlig Undtagelse; dog er der vel ikke Tvivl om at kun en ulykkelig Hændelse har berøvet den hvad den oprindelig besad.

Resultatet af den foregaaende udførlige Undersøgelse er derfor dette. Der findes kun saare faa Viser, som mangle Omkvæd, og hos de fleste af disse skyldes det sikkert et tilfældigt Tab i Tidens Løb. Hos enkelte af dem er Fraværelsen af et Omkvæd derimod særdeles betegnende, og det udpeger dem ved nærmere Eftersyn som Viser, der ikke tilhøre Middelalderen eller i alt Fald ikke dansk Folkedigtning. Nogle af dem ere saaledes indvandrede til Landet i det sidste Par Hundredaar eller i det 17de og 16de Aarhundrede; andre ere ligefremme Oversættelser og bære i Sprog og Form Mærker af deres oprindelige Herkomst og Udseende, atter andre

kunne kun betegnes som uægte Folkeviser, idet de slet ikke synes at være sungne og ikke ere byggede for Sang, men ene og alene skrevne, hvorfor de ogsaa kun ere forefundne i et enkelt Haandskrift.

I det Følgende ville vi komme til at se, hvorledes vi træffe de samme Viser igjen, naar vi redegjøre for den ægte Visestil og ægte Visetone samt undersøge det eiendommelige ved Visernes Indhold og Aand. Dersom man skulde mene, at et *Skyldig!* dog maaske ikke tør udtales ligeoverfor alle de foran gjennemgaaede Viser, skjøndt de ganske vist maa regnes i Klasse med mistænkelige Personer, vil det altsaa i hvert Fald ikke kunne volde Overraskelse, om vi senere gjenfinde de samme Viser paa de Anklagedes Bænk, tiltalte for andre Forbrydelser.

Femte Kapitel.

Rim, Rythme og Melodi.

Det er Folkevisernes ydre Form og Fremtræden, som vil være Gjenstand for mine Undersøgelser i dette Kapitel. Af Visernes metriske Bygning skal jeg dog ikke give nogen udførligere Fremstilling. Det er allerede gjort med megen Sagkundskab af Ernst von der Recke og af Chr. Rosenberg; jeg tør ikke tillægge mig nogen særlig Indsigt paa dette Omraade, ligesom jeg heller ikke kan fremlægge nye Iagttagelser. Men da netop v. der Reckes Undersøgelser paa det Nøieste føre hen imod flere af de Slutninger, som jeg er naaet til ad andre Veie, skal jeg i al Korthed redegjøre for Visernes Metrik.

Som vore Folkevisers Grundform kan man, med Anvendelse af den klassiske Oldtids Metrik, betegne det jambiske Dimeter, og enten 2 eller 4 Linier danne Verset (Strophen). Men det er yderst sjeldent, at den jambiske Grundform findes overholdt, Anapæsten træder i Jambens Sted, de dansende Trin af Choriamben — en enkelt Arsis efterfulgt af en Anapæst — høres ofte, og i det Hele raader stor Frihed. Jeg har kunnet lede i Dage for at træffe saa regelrette Vers som følgende:

Nr. 114 (B 51). Du rag mit Skjæg, Du to mit Haar!
saa maa Du se mit dybe Saar.

Nr. 31 (A 16). End haver jeg en danske Hest,
er født i Sæbylund:
hver Sinde han til Møllen gaar,
da bær han femten Pund.

Det er saaledes ikkun rent konstruktivt, at vi naa til det jambiske Dimeter som Grundform. Under den store Frihed, hvori Rythmen bevæger sig, lader sig som fast Regel vel kun sige, at hver Verslinie bestaar af fire (eller tre) tonevægtige Stavelser, forbundne ved een eller flere tonløse Stavelser i hvert Mellemrum.

Den toliniede Strophe, der maaske er den ældste, holdt sig gjennem hele Middelalderen lige til dens Slutning og ind i det 16de Aarhundrede. Men Sproget var imidlertid undergaaet en Forandring, som maatte udøve Indflydelse paa Versemaalet. Bøiningsendelserne tabtes, og der anvendtes istedet derfor Præpositioner, de tonløse Smaaord bleve mange, Artiklerne trængte sig frem [1]. Under denne Væxt blev det gamle rythmiske Skema i det toliniede Vers fortrængt, og man var paa Veie til langsomt at glide over i en mere langstrakt Rythme, der skaffede Plads for flere Stavelser i Verset og hvorved det toliniede Vers fik en udvidet Form.

Ernst von der Recke har illustreret Forandringen i Visebygningen ved at sammenstille følgende Vers:

Islandsk: Første Terning paa Tavlbord randt,
Svenden tabte, Jomfruen vandt.

Norsk: Første Guldterning paa Tavlebord randt,
Ungersvend tabte, skjøn Jomfru hun vandt.

Dansk (E): Den første Gang Guldterning over Tavlebordet randt,
den Baadsmand han tabte og Jomfruen vandt.

---

[1]) Rosenberg i Nordisk Tidskrift, udg. af Letterstedtska Föreningen 1883. 294.

Dansk (C): Den første Gang Guldterning
over Tavlebordet randt,
den liden Baadsmand tabte,
og den skjøn Jomfru vandt.

Man vil se, hvorledes Taktslagenes Tal her er voxet og Rythmens Bevægelse ændret. Dimetret er blevet udvidet, først gjennem Smaatilføielser, Ordombytninger og Forsiringer, først i anapæstisk Retning og derpaa i pæonisk, tilsidst brister Pæonen (⏑ ⏑ ⏑ —) over og bliver til to rene Jamber (⏑ — ⏑ —), og man falder tilbage til den gamle jambiske Grundrythme, men med et fordoblet Antal Arses, idet en Accent er traadt frem mellem alle de oprindeligt hosliggende [1]). Saaledes fremkommer da bl. A. den saakaldte Liden Karen Strophe:

Og hør Du, liden Karen, og vil Du være min,
syv silkestukne Kjoler dem vil jeg give Dig.

Den har optaget nogle af Eiendommelighederne ved Niebelungenverset (om hvilket jeg strax skal tale) nemlig ved sin Anvendelse af Pauser efter tredie Fod (Ka-ren, Kjo-ler) og ved sin dipodiske Bygning; men helt identiske ere disse to Arter Stropher dog ikke [2]).

Her vil jeg nu gjøre opmærksom paa, hvorledes vi altsaa igjen møde Liden Karen Visen (Nr. 101) paa en enestaaende Plads. Jeg har i det Foregaaende af andre Grunde udpeget den som en sildig Vise, der var overført til Danmark fra Tydskland i Løbet af det 17de Aarhundrede (S. 107); nu viser den sig ogsaa af rythmiske Grunde som en fremmed Plante. Flere af de i nyere Tider fundne jydske Viser have antaget samme

[1]) Recke, Principerne for den danske Verskunst I. 101. Recke, Dansk Verslære § 93. [2]) Se nærmere herom Rosenberg l. c. 502.

Versemaal som Liden Karen Visen. Men især er Rythmen bleven almindelig anvendt i nyere svenske Viser, og den passer forsaavidt ogsaa bedre med dette Sprog, som Svensk ofte har en Biaccent, hvor vi have en fuldkommen tonløs Stavelse (hellige — heliga), hvilken let kunde blive for svag efter Pausen (og alle de Guds Engle — och alla små Gudsenglar)[1].

Ved Siden af det almindelige toliniede og firliniede Vers findes et meget eiendommeligt Versemaal gjennemført i flere Viser. Vi finde det i Nr. 3 Sivard og Brynild:

1. Sivard han haver en Fole,
   den er saa spag.
   Han tog stolt Brynild af Glarbjerget
   om lysen Dag.

3. Stolten Brynild og stolten Signild,
   de Jomfruer to,
   de gaar dennem til Strande,
   deres Silke at to.

og ligeledes i Nr. 90 Fæstemanden i Graven:

„Du stat op, stolten Elselille,
luk op Din Dør!
jeg kan saa vel Jesu Navn nævne.
som jeg kunde før“.

Op staar stolten Elselille
med Taare paa Kind:
saa lukker hun den døde Mand
i Buret ind.

I Texten B af denne Vise er allerede Rythmen bleven noget udvisket, og dette Forhold foreligger ved flere Viser, hvor man netop kun kan skimte den gamle Rythme af denne Art gjennem Forklædningen. Om dette Versemaal nu end ikke findes i mange Viser, kunne dog en Del saadanne nævnes, saaledes Nr. 209 Stolt

[1]) Rosenberg i Nord. Tidskrift 501.

Elins Hævn, Abrahamson Nr. 181 Hagens Dans og Kvad (se foran S. 11), Utrykt Nr. 42, Kristensen I. Nr. 65, II. Nr. 11, 27.

Jeg tvivler ikke paa at denne Rythme er gammel. Rosenberg udtaler den Formodning at følgende Vers af en islandsk Spottevise fra 1221 (Sturlunga-Saga VII. c. 44) har havt samme Versemaal:

Loptr er í eyjum,	Lopt er paa Øerne,
bítr lunda-bein;	gnaver Ben af Lunde [Fugl];
Sæmundr er á heidum,	Sæmund er paa Hederne,
etr berin ein.	spiser ikkun Bær.

Imidlertid forekommer det mig, at der paa *bítr* og *etr* nødvendig maa falde en Accent i Forening med en svag Bitone; der er med andre Ord i anden og fjerde Linie tre Taktslag, hvilket for fjerde Linies Vedkommende yderligere fremgaar af at et Haandskrift har: „ok etr berin ein“. Man vil saaledes næppe kunne regne denne Vises Versemaal herhen.

Hvad der mest forundrer ved Rythmen, er at første og tredie Linie saa bestemt danne en Modsætning til anden og fjerde Linie. Medens den første Linie danser paa Taaspidsen, gaar den anden stift i Takt; man ligesom føler traadte Trin. Men hertil skal jeg komme tilbage ved at omtale Melodierne.

Helt forkjelligt fra de foran nævnte Versemaal er Niebelungenverset. Dets Form er velbekjendt i dansk Poesi. Otte Linier, hvoraf anden og fjerde, sjette og ottende Linie parvis rime sammen og ordentligvis have mandlige Rim, medens de andre Linier ligeledes parvis have kvindelige Rim, en karakteristisk Pause ved den første, tredie, femte og syvende Linies Slutning, eller for at tale mere videnskabeligt, istedetfor den fjerde Arsis i et ufuldstændigt jambisk Tetrameter, en Pause, som bliver en Bestanddel af selve Rythmen, det er de

vigtigste Kjendetegn paa denne Versart[1]). Det ægte gamle Niebelungenvers har desuden den Eiendommelighed, at den ottende Linie altid har en Arsis mere, fire udfyldte Taktslag. Denne sidste Egenhed er dog gledet bort i vore nyere Digteres Vers af denne Art, og i disse har i det Hele Strophen modtaget nogle smaa Modifikationer. For at bringe Rythmen i Erindring hidsætter jeg som Prøve et Vers af Øhlenschlägers Helge:

Da sagde Konning Helge:
af tvende haarde Kaar
det blideste vi vælge,
som Helten vel anstaar.
Jeg seiled over Vandet
med Kæmper og med Mod,
men jeg vil skaane Landet,
og jeg vil spare Blod.

Overfladisk betragtet kunde Formen opfattes som en sexfodet jambisk med Anapæst i fjerde Fod, men da overhører man netop Versets mest karakteristiske Eiendommelighed nemlig det Taktslag, som falder i Rummet mellem tredie og fjerde Arsis (Hel-ge). Her fattes en Arsis, som Øret forlanger erstattet med en Pause.

Niebelungenstrophen kan nu undergaa en Række Modifikationer, uden at Grundformen nogensinde udviskes. Den anden Thesisstavelse kan bortkastes (Des antwurte Sîvrit), Pausen kan forlægges fremad, to Thesisstavelser af to hosliggende Fødder kunne bortkastes (Wol ûf, sprach Sîvrit), og saa fremdeles. Versemaalet er overordentlig rigt, udspændeligt og sammentrækkeligt, med høist udtryksfulde Variationer og det formrigeste af alle[2]). Efter Reckes Udregning kan der i det otteliniede Vers forekomme 50,000 Millioner Kombinationer; men

---

[1]) Recke, Verskunst I 178 f II. 68 f. Verslære, Cap. 8.
[2]) Recke, Verskunst II. 68 f.

uagtet Variationernes Mangfoldighed beholder Verset dog sin Karakter ubeskaaren.

Af dette Versemaal findes ikke mindste Spor i vore Folkeviser, skjøndt man rigtignok stundom har sammenblandet disses Rythmer dermed, især fordi man regnede Liden Karen Strophen herhen. Hvad der bestemt skiller Folkevisernes Versemaal herfra, er, at dette mangler hine Pauser, at det ikke har de fire betonede Stavelser i sidste Verslinie, ligesaa lidt som det ved Bortkastelse af Thesisstavelser skaber Dobbeltarses. *Herfra danner dog een Vise en Undtagelse, nemlig Nr. 5 Grimilds Hævn.* Grundtvig har været opmærksom paa Visens Nærhed ved Niebelungenlied; han opstiller Vers af den tydske Sang parallelt med Vers af Grimildsvisen for at godtgjøre Ligheden, uden dog nærmere at bedømme denne Vises Rythme. Rosenberg og ligesaa Recke have imidlertid med fuld Føie erklæret dens Versemaal for helt afstikkende fra andre danske Visers og derimod paavist dens Overensstemmelse med Niebelungenverset. En Sammenligning vil let vise det:

Dô wuohs in Niderlanden
eins rîchen küneges kint,
des vater der hiez Sigemunt
sin muoter Sigelint,
in einer richen bürge,
wîten wol bekant,
nidene bî dem Rîne:
diu was ze Sántén genant.

In sînen besten zîten,
bî sînen jungen tagen,
man möhte michel wunder
von Sivrîde sagen.
waz êren an im wüchse
und wie schöne was sîn lîp.
sît heten in ze minne
diu vil wätlîchen wîp.

Det var Fru Kremold
hun lod Mjøden blende:
det var saa mangen fri Helled,
hun Buden efter sende:
„Du bed dennem komme til Orlog,
Du bed dennem komme til Krig!
der skal saa mangen fri Helled
forlade sit unge Liv!“

Det var Helled Hagens Moder,
hun drømte saa underlige,
at den gode Fole styrte,
som han skulde hen ride:
„Den Drøm, han haver at sæde,
kjære Sønne min!
Vogte Dig alt fuld saare vel,
Din Søster forraader Dig!“

I Ordene *Orlog*, *Moder, styrte, sæde,* vil man tydelig mærke de foran nævnte Pauser; de bortkastede Theses komme høist karakteristisk frem i: Det var Fru Kremold, Hun lod Mjøden, Du bed dennem o. s. v. Saaledes er der ikke Tvivl om, at vi i denne ene Vise af hele vor Viseskat træffe Niebelungenverset. Men herved vinder jeg en ny Bekræftelse paa den Paastand, som jeg foran hævdede ved mange andre Grunde, at denne Vise slet ikke bør betegnes som en Folkevise. Det er ingen Behandling eller Omdannelse af en tydsk Vise; det er en Oversættelse af en fremmed Text.

Om vort Folkeviseverses Herkomst vil jeg dernæst bemærke Følgende. Flere Forskere, saaledes N. M. Petersen, Grundtvig og Rosenberg, have udtalt, at den toliniede Strophe maa være den ældste. Rosenberg har endvidere fremsat den Tanke, at det firliniede Vers er opstaaet af det toliniede derved, at i Sange med tvende Omkvæd (et Indstev og et Efterstev) disse ere blevne medtagne i Texten og gjorte til Bestanddel af den. Ernst v. der Recke har, som det forekommer mig, med fuld Føie forkastet en saadan Antagelse. Han gjør opmærksom paa at i Viser, hvor disse dobbelte Omkvæd forekomme, er i det langt overveiende Antal Tilfælde det første Omkvæd kort, det andet langt (som Exempel: Med Raade — Kong Valdemar han lover dem baade), og at denne Type i rythmisk Henseende utvivlsomt er mere fuldendt end to ligelange Linier, fordi Indstevet tydelig viser sig som Bistev, Efterstevet som Hovedstev [1]). Omkvædenes sædvanlige Form peger saaledes ikke hen paa at de skulde have dannet Broen over til det firliniede Vers.

Som Overgangsled maatte man jo endvidere nærmest antage den Viseform, hvor første og andet Omkvæd

---

[1]) Recke, Verskunst I. 114 f.

rimede sammen, men denne Type er forholdsvis sjelden repræsenteret. Rosenberg har som Exempel paa en Overgangsform anført Nr. 42 Havfruens Spaadom, hvor det første Omkvæd er uforanderligt: „den Havfrue danser paa Tillie“, medens det sidste Stev afvexlende lyder: For hun skal fremme min Villie, Nu haver jeg fremmet Din Villie, Da fremmed hun ikke min Villie o. s. v., og altsaa paa en vis Maade er bleven en Del af Strophen. Dette Exempel forekommer mig dog ikke heldigt, idet alene Vedel har det skiftende Omkvæd. Den gamle Opskrift i Svanings Haandskrift, som Vedel har benyttet, har uforanderligt: For (eengang: men) hun haver (havde) fremmet hendes Villie. Og i det Hele ere, som foran paavist, de skiftende Omkvæd en saa sildig og med Visernes hele Væsen uoverensstemmende Frembringelse, at de sikkert ikke kunne have havt denne Indflydelse paa Visernes Grundform.

Jeg tror ikke, at man er i Stand til at paavise noget Overgangsled mellem den to- og den firliniede Strophe, og jeg vil derfor snarest være tilbøielig til at slutte mig til Ernst v. der Recke, der antager, at den firliniede Kæmpevisestrophe er indvandret til Danmark fra Tydskland sammen med Visernes Emner, hvilke jo i stort Maal ere bragte til Landet sydfra; man behøver saaledes blot at tænke paa Alt, hvad der er modtaget af Sagnkredsen om Didrik af Bern.

Den toliniede Kæmpevisestrophe har N. M. Petersen villet udlede af den gamle nordiske Kviðuháttr. Altsaa skulde Vers som disse (af Völuspá):

Önd þau ne áttu
óð þau ne höfðu
lá né læti
né litu góða

være omdannede, idet første og anden Linie dannede det toliniede Kæmpeviseverses første Linie, de

to andre dets anden. Rosenberg har tiltraadt denne Antagelse, som han finder bekræftet ved det Udseende, som nogle af de tidligst optegnede Visevers have. Han benytter saaledes den i Runehaandskriftet fra c. 1300 forefundne Visestump: „Drømde mik en drøm i nat um silki ok ærlik pæl [kostbart Tøi]“ og det i et gammelt svensk Haandskrift fra 1420—50 forefundne Visestykke [1]):

Redhu kompana redhobona [Fællerne rede redebonne]
iwer thiokka skogha
oc gildo met synd
venisto jomfrw.

Her hvor Verset indeholder Bogstavrim, skal Ligheden formentlig blive slaaende. Rosenberg sammenstiller altsaa Versene saaledes:

lá né læti	drømde mik	redhu kompana
né litu goða	en drøm i nat	redhobona

Imidlertid har Rosenberg selv fremsat en Indvending mod denne Antagelse [2]). Han gjør opmærksom paa, at i Kviðuhátt er hver Betoning lige stærk, medens i Linien „Drømde mik en drøm i nat“ anden og fjerde Betoning er svagere end første og tredie. Og saaledes er Tilfældet netop i alle Viser, eller med andre Ord: Viseverset har en langt lettere og hurtigere Gang end Kviðuhátt. Rosenberg fremdrager dog et andet Moment, der kunde pege hen paa en Oprindelse fra Kviðuhátt, nemlig at der mærkes en Cæsur i vore Viselinier (Dronning Dagmar ligger — i Ribe syg). Dette Indsnit er formentlig gjennemgaaende og synes at vise hen paa en stærk Trang hos den, der først opfandt et saadant Vers, til at høre hver Versedel for sig. Eller med andre Ord

[1]) Fornsvenskt Legendarium 877. [2]) Nordboernes Aandsliv II. 412.

paa det Sted, hvor Kvíðuhátts to Kortlinier ere voxede sammen, mærkes endnu Arret. Recke har imidlertid paa fyldestgjørende Maade godtgjort, at der ikke findes nogen saadan Cæsur i Verslinien; hvis en saadan havde været tilstede, vilde man aldrig have kunnet anbringe Flerstavelsesord med dobbelt Betoning netop tværs over det formentlige Gab (Det maa nu hver Danekvinde vide), saaledes som det dog ofte er Tilfældet[1]).

Mod Nedstamningen fra Kviðuhátt anfører Rosenberg desuden selv, at man ikke kan forstaa, hvorfor kun den halve Kviðuháttstrophe er bleven benyttet til at danne Viseverset istedetfor at de fire sidste Kortlinier jo burde have kunnet danne endnu to Viselinier. Men endvidere afviger Rythmernes øvrige Smykke helt fra Kviðuhátt. I dette Versemaal findes jo saaledes aldrig Enderim, men Bogstavrim, og Rosenberg erkjender, at i Viserne Bogstavrimet „aldrig er søgt eller brugt som regelbunden Udsmykning“. Jeg skal i det Følgende paavise, at Bogstavrim ikke spille nogensomhelst Rolle i Viserne. Endelig er Omkvædet en umistelig Del af Viseformen. Iøvrigt vil jeg bemærke, med Hensyn til de af Rosenberg parallelt opstillede gamle Visevers, at der findes den Vanskelighed ved at benytte dem, at de ere Begyndelsesvers, som meget ofte have en fastere Bygning end den øvrige Text, og derhos ofte et Versemaal, der afviger fra de følgende Vers i Visen. I det Hele er det bedst endnu at lade Spørgsmaalet om, hvorledes vore Visers Versemaal er opstaaet, staa hen. Ikkun Eet tror jeg der er al Grund til at hævde, nemlig at man Intet vinder, men snarere bringer Forstyrrelse og Uklarhed til Veie, om man tager de gamle islandske Verselag til Udgangspunkt eller til Sammenligning. Det gjælder her som i saa mange andre Henseender med Hensyn til

[1]) Recke, Verskunst I. 109 f.

Visernes Form og Emne, at man ser langt rigtigere, om man er opmærksom paa den store Afstand og den fremtrædende Forskjel mellem Viserne og Oldtidsdigtningen.

Vi skulle derefter betragte Rimet. Viserne have Stavelserim. I Rimordene stemme de betonede Stavelsers Udlyd fra Vokalen til Enden overens. Dog gjøre Viserne ikke Fordring paa kun at benytte egentlige Rim (konsonerende), hvor alle de efter Vokalen følgende Bogstaver ere i Overensstemmelse. Dersom vi tage en Vise som German Gladensvend (Nr. 33) for os, finde vi her, foruden Rim som Hand—kan, smaa—slaa, Ø—Mø, Rim som disse: Stavn—kan, sammel—Vand, Strand—Barn, hvide—given, Vinge—paa Kinde, Rhin—Tid, hvad der kan betegnes som Vokal-Halvrim; Konsonanterne, som følge efter den samme Vokal, ere forskjellige. Men vi finde endvidere Rim i denne Vise, i hvilke Vokalerne ere forskjellige, saaledes fem—kom, fem—Søn, Hand—hjem, de saakaldte Konsonant-Halvrim, hvor Lydligheden og Velklangen frembringes ved en vis Overensstemmelse af Konsonanterne.

Det kunde altsaa synes, som om Middelalderens Digtere slap langt lettere til deres Rim end Poeterne i den nye Tid. Imidlertid har vor Tid den store Fordel at have et ganske anderledes rigt og mangfoldigt Sprog, og dernæst vare mange af de Rim, der nu ansees for gode og tilladelige, ja velklingende Rim dengang ikke tilstedelige eller brugelige. Jeg vil saaledes gjøre opmærksom paa, hvad jeg tror Enhver, der kjender Noget til Folkevisesproget, vil godkjende, at man ikke eller dog høist nødig benyttede en Diphtong som Rimvokal, altsaa ikke Rim som Vei—ei, Feide—Leide, havde—lagde (i Nr. 196, opskrevet 1650, findes i Vers 13 Ravn—Navn). Selv om man brugte en Diphtong i det ene af Rimordene, dannede man nødig et Helrim med det andet Rimord. Netop i German Gladensvend-Visen have vi

Rimene Stavn—kan, og naar i et Vers tillige Rimet Stavn—Havn forekommer, skyldes det en Feilskrift for Hav („ud af den vilde Hav“). Saadanne Rim som undre—dundre, vandre—andre, vil man ogsaa søge forgjæves i Viserne. Medens det endvidere i de rimede Romaner mylrer med Rim som Bjerg—Dværg, Konster—Blomster, Borrig—Sorrig, er man i Viserne afgjort betænkelig ved denne Slags Rim. Allermindst kan man træffe paa Rim som ringende—klingende. Dette viser et Maadehold, som man havde paalagt sig, og peger bestemt hen paa, at man undgik Alt, hvad der kunde synes Klingklang.

Vi skulle fremdeles undersøge om foruden Enderimet ogsaa Bogstavrimet er anvendt. Ved Alliteration, Konsonantrim eller Stavrim forstaaes, at tvende hurtigt efter hinanden følgende Ord have samme Begyndelses-Konsonant eller -Konsonanter umiddelbart foran Vokalen (Skam og Skjændsel, Spot og Spe, fra Top til Taa) samt at disse falde paa betydningsfulde Stavelser (Recke, Verslære 192). Saaledes findes der, som Grundtvig siger, „stærke Stavrim“ i Indledningsverset til Sune Folkesøn Nr. 138:

A 1. Nu ligger de Helte veien
saa vidt over Sveriges Land:
det voldte Hr. Sune Falkursen,
voldtog den Lillievand.

og det gjælder ogsaa om det tilsvarende Vers i den svenske Vise:

De hjelther de ligge slagne
så vitt om Sveriges landh,
alt sedan Hr. Sone Folvarson
borttog det lillievand.

Om det danske Vers vil jeg iøvrigt bemærke, at Sangeren, dersom han havde været ret kunstfærdig, burde have

givet et nyt Rimbogstav i de to sidste Linier, og om det svenske Vers, at egentlig kun den tredie Linie indeholder et korrekt Bogstavrim, nemlig et saadant i hvilket alle Konsonanter, der gaa foran Hovedvokalen, stemme overens.

At der findes Bogstavrim i vore Folkeviser bliver gjerne betragtet som en Kjendsgjerning. Allerede Rask omtaler dem i Indledningen til sin angelsachsiske Sproglære (S. 28). Mange, især Philologer, have senere bemærket dem eller glædet sig ved at kunne paavise dem, selv om man muligvis erkjender, at de ikke ere brugte som regelbunden Udsmykning. Een Stemme har dog bestemt lydt mod denne Antagelse, nemlig Ernst von der Reckes, og hans fine poetiske Høresans turde vel i et saadant Spørgsmaal gjælde mere end Philologernes af Ordenes Udseende hildede Syn. Vi skulle nu paavise, at der ikke paa nogen Maade findes flere Stavrim i vore Folkeviser end i ethvert velklingende Digt, at Stavrimet aldeles ikke er blevet benyttet bevidst af Visernes Forfattere, og at det skyldes Misforstaaelse, naar man mange Steder enten har iagttaget dem eller ment at kunne fremstille en ældre og rigtigere Form, som havde Stavrim, hvilke vare gaaede til Grunde under Tidens Tand.

Den Tids Digtere følte ikke mindre end Nutidens uvilkaarligt Nytten af Bogstavrim til at give Verset Fald og Klang; men de anvendte det aldrig forsætligt eller dog kun undtagelsesvis som et væsentligt Moment. De anbragte ikke Bogstavrimet paa de vægtige Stavelser eller der hvor Taktslaget falder, og dog er det først naar Bogstavrimet og Taktslaget falder sammen, at der kan være Tale om Alliteration. Dette vil blive klarere ved at gjennemgaa de paaberaabte Exempler. Saaledes udtaler Bugge om Formen A af Visen Nr. 72 Unge Hr. Thor og Jomfru Thore, at den „har en alderdommelig,

kraftig og fuldtonende Klang; Stavrim er meget hyppigt". Vi skulle som et Stykke af den lange Vise (III. 843), i hvilket disse formentlige Rim vel særlig vise sig, hidsætte følgende Vers. Ridderens Datter siger til sin Fader:

A 40. *L*over I mig til Tavlbord at gaa,
den *l*ange Dag maa mig forgaa.

41. Den Ridder *l*ærte sin Datter
den *l*ange Dag til Aften.

42. „En *l*iden Stund dog ikke *l*ænge:
Du vinde ikke Guld af fremmede Svende!

43. Du *v*ogte Dig *v*el for Thor hin rige:
jeg frygter saa *v*ist, han *v*il Dig svige."

44. Bruden axler *Sk*arlagen*sk*ind:
hun gaar i Loft for unge Thor ind.

45. Jomfruen ind ad Døren *t*ren.
unge *Th*or staar hende op igjen.

46. Den første *T*avel paa *T*avelbordet randt,
hin unge *Th*or Legen vandt.

Jeg har udpeget alle de Steder, hvor der i disse Vers kunde synes at være anvendt Rimbogstaver, men man vil se, hvor slap og mat, hvor lydløs og spagfærdig al denne Alliteration falder, hvad der simpelthen har sin Grund i at Rimbogstaverne dels kun halvveis ere saadanne, dels findes paa svagt betonede Stavelser.

Høist karakteristiske ere de Udtalelser, som ere faldne om Nr. 106 Sjælen for Himmerigs Dør, ligesom i det Hele den Opfattelse af denne Vise, der er bleven fremsat. Visen lyder saaledes:

1. Der kom en Sjæl for Himmeriges Dør:
— Herre Jesu være her inde hos os! —
hun bad sig ind udi Jesu Navn.
Herre Jesu Christ, for han bær Himmeriges Krone.

2. Der udkom en Engel, for Sjælen at staa:
„Slet ingen Naade saa kan Du faa.

3. Hvad gjorde Du om *M*andagen?
Du vilde ikke give den Hungrige *M*ad.

4. Hvad gjorde Du om *T*irsdagen?
Du vilde ikke lædske den *t*ørstige Sjæl.

5. Hvad gjorde Du om Onsdagen?
Du vilde ikke laane den Nøgne Dine Klæder.

6. Hvad gjorde Du om Torsdagen?
Du vilde ikke laane den *H*usvilde *H*us.

7. Hvad gjorde Du om *F*redagen?
Du vilde ikke høre den *F*attiges Bøn.

8. Hvad gjorde Du om *L*øverdagen?
Du vilde ikke op*l*ukke de Fangnes Dør.

9. Hvad gjorde Du om *Søn*dagen?
Du vilde ikke gaa til Kirken med *Bøn*.

10. Prædiken var ikke halv endt,
— *Herre Jesu være her inde hos os!* —
førend Du gik hjem og syndede igjen.“
Herre Jesu Christ, for han bær Himmeriges Krone.

Grundtvig har ved at optage den mellem „Danmarks gamle Folkeviser“, som jo hans Værks Titel er, vistnok ment, at den tilhørte Middelalderen. Her forekommer det mig dog rigtignok, at man kan fremsætte det Spørgsmaal, med hvilken Ret denne Sang kan stilles sammen med vore Folkeviser og i det Hele taget, hvorfor man skal antage, at den er ældre end Aaret 1732, i hvilket den udkom i et Flyveblad. Den eneste Lighed med Folkeviserne er dens dobbelte Omkvæd, men i Folkedigtningen fra det 17de og 18de Aarhundrede anvendtes jo ogsaa Omkvæd, de gamle Folkeviser med Omkvæd levede videre paa Folkets Læber — ligesom Omkvæd jo endnu findes der i vore Dage — og selv

religiøse Sange forsynede man jo med Omkvæd. Om Visen i det Hele kan siges at indeholde en Rythme, er vel høist tvivlsomt; om Enderim er der ikke Tale og Visens „Digter“ har istedetfor anvendt en egen Slags Rim, hvis Lige man næppe har set Mage til før eller siden, saaledes Fredagen—Fattiges Bøn, Løverdag—oplukke Dør, Søndagen—Bøn o. s. v. Der er i den hele Vise ikke mindste Levning af Katholicisme, saaledes at den af den Grund skulde antages for at være Aarhundreder gammel; der findes i den ikke fjerneste Spor af gamle Ordformer, som kunde nødsage os til at føre den tilbage til en ældre Tid end 1732. Endelig er — som Grundtvig siger — Emnet om en Sjæl for Himmerigs Dør flere Gange behandlet i tydske Sange. Her er med andre Ord ingensomhelst Grund til ikke at overholde den ved alle andre historiske Kilder iagttagne Regel, at et Aktstykkes Alder først og fremmest bestemmes efter den Tid, da det for første Gang fremtræder. Visen kan med andre Ord kun opfattes som et barnligt, poesiløst Forsøg af en Skillingsvisedigter og Poet i Aabenraa paa Holbergs Tid.

Ikke desmindre udtaler Bugge om dette Misfoster af en Vise, at „det synes at være mere end et Tilfælde, at Stavrim findes i flere Vers, som derimod mangle Enderim“, og at vi af disse Stavrim maa slutte, „at der ogsaa har været Stavrim i V. 5, 6 og 9. Maaske skulde i V. 6 for *Hus* sættes *Tag* og i V. 9 for *Bøn* læses *Sang*. Af V. 4 maa da videre sluttes, at Visen er forfattet efter at Lyden þ var tabt i Dansk, thi Ordene *Tirsdag* og *tørstig*, som her danne Rim sammen, hed i den gamle danske Tunge *Týsdagr* og *þyrstr*. Stavrimede Vers digtedes altsaa paa Dansk endnu paa den Tid da Lyden þ ikke længer hørtes“ (III. 903). Til denne Antagelse har en anden udmærket Forsker Gustav Storm sluttet sig; han har benyttet Visen under sine Beviser

for at Stavrim og Fornyrdalag have holdt sig længe i Danmark; Visen er „ikke ældre end 14de Aarhundrede, kanske 15de“, „men den staar aabenbart paa et Overgangsstadium, da den har opgivet Fornyrdalaget“ [1]).

Jeg kan ikke indse Andet end at en stakkels Gadepoet fra forrige Aarhundredes Begyndelse her har ledet de ærede Lærde aldeles paa Vildspor. Hvis Forholdet ikke var det, at vi have været vante til at betragte Folkeviserne som en tæt Hob, tilhørende en Tradition, der gaar tilbage til Middelalderen, uden at det var os muligt at skjelne mellem Fjernt og Nærmere, Gammelt og Nyt, vilde vi jo dog aldrig have antaget en Kilde for at være et halvt Aartusinde gammel, som bærer Aarstallet 1732.

Grunden til den hele Misforstaaelse maa imidlertid søges i den ganske urigtige Opfattelse af, paa hvilken Tid Bogstavrimet opkommer i Viserne. Thi Forholdet er lige modsat af, hvad der af saa mange Lærde er bleven antaget. Bogstavrimet er netop noget Nyt og stammer fra Kunstdigtningen. I den følgende Undersøgelse skal jeg søge at godtgjøre dette.

Vi vende derfor tilbage til det foran omtalte Vers af Sune Folkesøns Vise (Nr. 138):

C 1. Nu ligger de Helte veide
saa vide under Sveriges Ø:
det volder Hr. Sune Folkesøn,
voldtog den væne Mø.

Denne Vise er optegnet i en Snes forskjellige Haandskrifter, og der findes en halv Snes forskjellige Former af Visen. Saaledes er der god Grund til at undersøge, hvor vi træffe den bedste og tidligste Textform. I Karen Brahes Foliohaandskrift fra 1550 og Rentzels Haand-

---

[1]) Storm, Sagnkredsene om Karl den Store 171.

skrift fra Frederik II's Tid samt i nogle andre senere Haandskrifter finde vi den tidligste Optegnelse, der begynder saaledes:

B 1. Kong Magnus var Konge i Sverrig,
han havde de Døttre to:
de var dem baade liden og unge,
der dennem faldt Moder fra.
Nu ligger de Helleder veien.

Saaledes savnes her aldeles hint Indledningsvers med dets Bogstavrim. Nærmest efter denne Form falder, hvad Optegnelsestiden angaar, C, der findes blandt Andet i Langebeks Foliohaandskrift fra Tiden henimod 1600, hvor Verset læses i den ovenangivne Form. Ligesaa forekommer det i Texterne A, D—F, K—L, i Haandskrifter tidligst fra Begyndelsen og Midten af det 17de Aarhundrede, hvorimod Komtesse Christianes Haandskrift fra 1660 (G) ikke har det. H fra samme Tid har intet Vers med Bogstavrim, skjøndt Texten ender med følgende Vers:

H 33. Nu ligger de Hellede veied
og ind i Sverriges Rige:
bort da red Hr. Sonnildt
alt med den Jomfru saa rige.

Texten I fra det 17de Aarhundrede har ikke heller Verset. Derfor er Resultatet dette, at de ældste Haandskrifter ikke have hint Vers og at ligesaa flere Former af Visen mangle det.

Gaa vi til de svenske Texter, har Formen B, efter et Tryk fra det 18de Aarhundrede, en hel anden Begyndelse og intet Bogstavrim i det første Vers (Geijer Nr. 92). Om C gjælder det Samme. Formen A (Arwidsson Nr. 163) efter et Haandskrift fra det 17de Aarhundrede har derimod Verset:

De hielther de ligge slagne
så vitt om Sveriges landh,
alt sedan Hr. Sone Folvarson
borttog det lillievand.
Der ligge de hielther slagne.

Rimbogstavet, hvis et saadant findes, er her et andet, men i hvert Fald har kun tredie Linie en virkelig, regelret Alliteration. Det er derfor høist tvivlsomt, om i det Hele dette Vers kan anføres som Bevis for en Alliteration fra Middelalderen.

Andre Vers ville yderligere vise, naar Bogstavrimet opkommer. Vi læse saaledes i Vedels Tragica Visen om Hr. Ebbes Døttre (Nr. 194):

33. Hver den Svend, som rider ad gilie,
og *B*eilen til *B*olen vil vende,
han *v*over der*v*ed baade Liv og Gods,
slig Forsæt tager aldrig god Ende.

Her er saa tydeligt som muligt, især i anden Linie, lagt Vægt paa Bogstavrim med klar Bevidsthed om dets Betydning. Peder Syv har da ogsaa et Ordsprog: „Mangen vender Beilen til Bolen“ (i Ordsprog ere Bogstavrim almindelige). Vi kjende imidlertid Vedels Kilde, og her findes dette Vers ikke, saalidt som det findes i alle de andre Haandskrifter af denne Text og ei heller i de andre Former B og C. Derfor er der ikke Tvivl om, at Vedel er Versets Forfatter.

Ligesaa tydeligt lyder Bogstavrimet for vore Øren i Verset af Visen Nr. 130 Mettelil og Dronning Sofie:

C 13. Ingen *F*ugl *f*løyer saa *f*ast under Sky,
som Hr. Nielus rider sin *G*anger *g*jennem By

men Vedels Kilde er os vel bekjendt, og hans Vers er, som Grundtvig paaviser, laant af Texten B, hvis V. 9 lyder helt anderledes:

Ingen [Fugl] flyer saa snart under Sky,
som Hr. Nicholaus rider igjennem den By

hvor der intet Rimbogstav findes, men ganske vist Velklang uden Anvendelse af den saa lovpriste Alliteration.

Vi kunne fremdeles anføre et bekjendt Vers af Visen om Niels Ebbesøn (Nr. 156), hvor Vedel synger:

F 25. Herr Anders Frost, den duelig Mand.
forsvarer saa vel sin Ære:
*v*ilde han af Eder Orlov have,
hvi *v*ilde I ham det *v*ægre?

medens de andre og gamle Former have:

A 20. vilde han Orlov af Eder tage,
hvi maatte han det ikke gjøre?

B 18. vil han Orlov have,
hvi monne han det ei faa?

C 17. Om en Svend vil Orlov have,
hvi maa han det ei gjøre?

(D og E have ikke dette Vers). Atter her har Vedel tilspidset den sidste Linie til at give et Bogstavrim. Det turde ikke være tvivlsomt, at i fyldig og vexlende Klang ere de gamle Vers nok saa gode.

Saaledes er det Vedel, der laver Bogstavrimene, og der er jo dog ingen Grund for os til at fortsætte paa denne Vei, hvad man dog jævnlig gjør. Det hedder saaledes i Visen om Svend Vonved (Nr. 18) ved Fortællingen om den underlige Kæmpe, Dyrekarlen, der bærer de mange Dyr:

A 16. Og han havde Lossen paa sin Bag
og Bjørnen paa sin høire Hand.

B 22. Bassen havde han paa sin Bag
og Bjørn i Hænde.

C 28. Han havde Bjørnen paa sin Bag
og Bassi paa sin Lænde.

Sophus Bugge bemærker nu: „Dette Vers har i ingen af de tre Former, hvori det forekommer, Enderim, og jeg ser intet Spor til at det nogensinde har havt det. Derimod have vi her Stavrim, thi bassen i B C er rigtigere end laassen i A. Her er altsaa midt i en Vise med Enderim blevet staaende et Vers, der ligesom de i Oldtiden brugelige nøier sig med Stavrim“ (III. 787). Som alt paavist findes der ikke i vore Viser mindste Spor til at Bogstavrim skulde være blevne staaende fra en ældre Tid end sige at det skulde have traadt i Stedet for Enderimet. Men fremdeles forekommer det mig en let Sag at finde det Enderim, som Verset efter al Sandsynlighed har havt, nemlig:

Han havde Bjørnen paa høire Hænde
og Lossen paa sin Lænde.

Grundtvig er i sin Gjengivelse af Visen i „Folkeviser i Udvalg“ falden paa samme Tanke, men da ogsaa han gaar ud fra, at Viserne tilstræbe Bogstavrim, skriver han:

22. Bassen bar han paa Lænde
og Bjørn i høire Hænde.

Af flere Grunde er jeg tilbøielig til at tro, at mit Forsøg paa at gjenskabe Verset kommer den rette Middelalders Tone nærmere.

Det er i det Hele karakteristisk at se, hvorledes Bogstavrim i Tidens Løb hæftes paa Versene, saaledes at hvor et Vers oprindelig har havt et Bogstavrim paa simpel og naturlig Maade, fyldes efterhaanden flere paa. Man vil saaledes kunne sammenholde følgende Vers af Nr. 166 Kong Hanses Bryllup:

A 17. Dagen dages østen,
og Bølgen blæser blaa.

B 16. Dagen den dages østen,
og Bølgen den blæser blaa.

C 19. Børen blæser for Østen,
og Bølgeren [Bølgerne] driver paa Sand.

Den sidste Form er utvivlsomt den ægte; ikke blot findes den i det ældste Haandskrift fra 1550 — A er dog omtrent samtidig — men C passer langt bedre i Sammenhængen, idet der netop skal fortælles om, at der nu er gunstig Leilighed til at vende hjem til Danmark, og Lysten til Bogstavrimet har i A og B skabt en tankeløs Linie (Bølgen blæser blaa). I Svend Feldings Vise Nr. 32 skildres netop samme Situation, at de, som skulle hente den fremmede Prinsesse, ikke ville vente længere, men drage hjem:

A 16. Børen blæser saa mildelig,
og Bølger leger paa Sand.

Der er en Vise, som i sine fortrinlige Vers ofte blandt andre Midler anvender Bogstavrim, nemlig Nr. 52 Trolden og Bondens Hustru. Her finde vi i en af de gamle Former:

B 4. Hunden gjøer i Gaarden,
og Hyrden tuder i Horn:
Hanen galer i Bænke,
som hannem gives Korn.

Hvor klinge disse Linier ikke prægtigt! Men er det nu, fordi Visen har lagt an paa at anvende Bogstavrim? Nei, ganske sikkert ikke derfor alene, men langt snarere, fordi Bogstavrimet ikke har faaet Lov til at dominere, fordi i det Hele alle Midler, hvorved et Sprog kommer til at klinge, Variation i Lyd og vexlende Fald have virket. Ikke een af Sprogets samtlige Vokaler er glemt i disse fire Linier. Til Sammenligning læse man blot, hvorledes dette Vers lyder i en senere Form, der med

det 17de Aarhundredes Forkjærlighed for Bogstavrim helt igjennem lader dette have en fremragende Rolle:

C 7. Saa høit da *g*jøde den *g*ode Hund,
som Jægeren blæser i Horn:
og saa da *g*aled den *g*ode Hane,
som Bonden havde *g*ivet sin Korn.

Eller man vil kunne sammenligne andre Vers af Visen, saaledes:

B 2. Han hugger neder Eg, han fælder neder Bøg,
han bygger op Husen saa faste.

C 3. Han hugger Eg, han hugger dér Birk,
og Bøgen monne han dér fælde.

Medens vi i B glæde os over den rythmiske Bølge, Parallellismen og dog Variationen i Lydene, har C havt overveiende Opmærksomhed henvendt paa Bogstavrimet; derfor anvender den ogsaa Birketræet, som ellers ikke forekommer i Visernes Botanik.

Saaledes kan jeg i Et og Alt slutte mig til Ernst v. der Reckes Udtalelse, at der i Kæmpeviserne intet Spor findes til Alliteration; „den Mening, at slige Spor virkelig skulde findes, gjentages fra Tid til anden; men den er aldeles grundløs“ [1]). Jeg har her søgt at vise, hvorledes de formentlige Bogstavrim slet ikke ere saadanne og netop ikke findes i de ældste Former, ligesom jeg har paavist netop den senere, kunstmæssige Tids Lyst til at benytte denne Art Rim ved Versebygningen.

Hertil skal jeg imidlertid endnu føie Følgende. Af hint forunderlige Stof, hvoraf en Verslinie er sammensat, den Farve, Klang og Duft, som forvandler Prosa til Poesi, er og vil Bogstavrimet altid være en Del. Selv i

---

[1]) E. v. der Recke, Principerne for den danske Verskunst I. 112.

vor daglige Tale kunne vi ikke undgaa at anvende det; enhver, som siger fra Top til Taa, Haand i Hanke, frank og fri, med Hud og Haar, anvender slige Rim, og naar vi tale med Kraft og Klem, komme Bogstavrimene som et naturligt Vaaben og Smykke. Naar vi først ere gjorte opmærksomme derpaa, opdage vi, i hvor høi Grad vi ynde denne Brug. Da Hr. Jourdain i Molières „Le bourgeois gentil-homme“ bliver belært om Forskjellen mellem Prosa og Poesi, udbryder han henrykt: „Saa har jeg min Tro i over fyrretyve Aar talt Prosa uden at jeg havde mindste Anelse derom“. Netop saaledes gaar det os, naar vor Opmærksomhed henledes paa, at vi anvende Bogstavrim, og naar vi se, at Folkeviserne benytte dette som mange andre poetiske Midler.

Ethvert Sprog stræber efter Velklang; det gjorde ogsaa vort Middelalderssprog. Ogsaa de moderne Digtere anvende ofte Bogstavrim, men atter her bør der vel skjelnes mellem, om Bogstavrimet i Digterens Sang er det dominerende, der indtræffer sammen med Verseliniens vægtigste Ord og med Accenten, om det er Digterens væsentligste poetiske Middel ved Siden af Enderimet, eller om Bogstavrimet hjælpes af og afstemmes efter alle de andre Midler, der føde Verseklang. Og dér maa jeg særlig fremhæve A s s o n a n s e n, Overensstemmelse af to Ords Hovedvokaler, der er langt mere værdifuld end Bogstavrimet; det skaber en Accord, hvor Bogstavrimet ofte kun giver den samme Tone Octaven lavere. Dette er ofte overset af vore allernyeste Digtere og Prosaister — thi med den megen gyselige Affektation, som brød ind over Landet i Halvfjerserne, kom jo ogsaa Anvendelsen af Bogstavrimet i Prosaen. Hos Oehlenschläger og vore ældre Digtere begaaes saadanne Feil visselig ikke, og allerede et Vers som følgende velbekjendte, skrevet af Præsten Laurids Kok († 1691), kan være oplysende:

*D*anmark, *d*eiligst *V*ang og *V*ænge,
lukt med *B*ølgen *b*laa,
hvor de *v*akre *v*oxne Drenge
kan i Leding gaa
mod de *T*ydsker, Slaver, Vender,
hvor man dem paa *T*og hensender;
en Ting mangler for den Have,
*L*edet er af *L*ave.

Hvor tæt fyldt med Bogstavrim er ikke dette Vers, og dog virker der mange andre Forhold med i skjønneste Forening, en Klangfylde af Assonanser byggede over alle Sprogets Vokaler, en Variation i Lydene, som gjør, at man ikke bemærker Bogstavrimet men kun glæder sig over Velklangen. — Hvad her er udviklet vil blive yderligere bestyrket ved en Betragtning af Omkvædene.

I Omkvædene finde Bogstavrim lidt hyppigere Anvendelse, hvad der jo ogsaa maa blive en Følge af at Omkvædene ikke have Enderim som Smykke. I det Hele følge Omkvædene, saaledes som jeg jævnlig vil have Leilighed til at vise, andre Regler end Verset. Jeg skal her anføre:

Nr. 146. Og foer de vide om Verden.
— 183. Se, Folen før Liget over Hede.
— 63. Saa render han rank alt under skjønne Jomfruer.

I Grundtvigs „Folkeviser i Udvalg“ anfører han som Omkvæd for Nr. 1:

Tor han tæmmer Fole sin i Tømme

men om dette Omkvæd har været brugt i Danmark, kan være tvivlsomt; derimod vise Haandskrifter fra det 17de Aarhundrede os, at det paa Norsk hed: Torekal tömmaa föelen sin med toumaa, og paa Svensk: Thorer tämjer fåhlen sin i tömme. Omkvædet har i Danmark i ældre og nyere Tid været: Saa vinder man Suerkin [den stolte, heftige Kvinde]. Langt snarere end Bog-

stavrim findes imidlertid i Viseomkvædene Assonanser eller Overensstemmelse mellem to Ords Hovedvokaler.

Nr. 8. Men K*on*gen raader for B*or*gen.
— 35. Maatte jeg *en* med de v*æn*este f*ang*e!
— 59. Den R*os*en vilde han l*ov*e.
— 79. Saa haver hun l*agt* hans Hjerte udi Tv*ang*.
— 80. Saa vel da forg*ang*es vor *Ang*est.
— 84. De *dans*ke Fruer udi *Dans*en.
— 84. Det volder min egen R*os*e: min Hjerte haver ei *Ro*.
— 127. Saa let da *gang*er der *Dans*en.
— 206. Der min *Fo*le render igjemmel *Sko*ve.
— 231. Alt om en S*o*mmerens *Mo*rgen.
— 260. Denne *So*rg haver I mig *vo*ldet, Herre.
Abr. Nr. 146. Thi *sø*rger hun for hannem saa *lø*nlig.

Flere af disse Rim bør maaske kaldes Vokal-Halvrim; Navnet er ligegyldigt, vist er, at de have en langt større Betydning end Alliterationen. Ofte er det iøvrigt kun en vis Parallellisme i Bygningen, en vuggende Rythme, der frembringer et besynderligt, forunderligt tiltalende melodisk Indtryk, saaledes:

Nr. 45. Men *Li*nden hun *lø*ves.
— 66. Im*od* saa bl*id* en Sommer.
— 84. Det volder mig den *e*ne, som jeg haver *A*gt paa

Hvor langt større Vægt der lægges paa Vokalklang end paa samme Begyndelseskonsonanter, vil man føle ved at læse et Omkvæd som ved Nr. 7:

Der stander en Borg hedder Berne, han bor derpaa Konning Diderik.

Iøvrigt lyder i nogle Former af Visen (D, E, G) Omkvædet saaledes:

Det donner under de raske Hovmænd, dér de udride

og af dette har Vedel igjen lavet:

Det donner under Ros, de danske Hovmænd dér de udride

imod hvilket Vers der bl. A. kan gjøres den Indvending, at Ros er et tydsk Ord, som aldrig forekommer i Viserne. Man kunde ligeledes tro, at der i Nr. 158 Hr. Bugges Død skulde være et Slags Bogstavrim i Omkvædet:

De fare saa fri igjennem Jylland

hvilket findes i første Vers af Formen A, men alle de andre 25 Vers i A og dernæst de andre Former B, C, D have:

De rider saa frit gjennem Jylland.

I Nr. 63 Bedeblak, i et Haandskrift fra det 18de Aarhundredes Begyndelse, træffe vi et smukt Bogstavrim:

Saa render han rank alt under skjønne Jomfruer.

Atter her er det dog mere Vokalklangen, som bringer Vellyden.

Endelig skulle vi nævne et karakteristisk Exempel paa, hvad Viserne i denne Retning tilstræbe og hvad de ikke sigte efter. Ved Visen Nr. 49 Malfred og Magnus er Omkvædet i Formen A, der findes i mange Haandskrifter:

Saa *ra*sk da *var* de Ædeling udi deres Brynje

og i B (et ligesaa gammelt Haandskrift):

Saa karsk da rider de Ædeling i deres Brynje.

Det laa saa uendeligt nær, om det var Bogstavrim Digterne eftertragtede, at danne et Omkvæd:

Saa rask da rider de Ædeling udi deres Brynje

men et saadant Rim har ingen af Formerne villet kjøbe for en Klang som denne „saa rask da var“, „saa karsk da rider“.

Derfor kan det vist fastslaaes, at Digterne af vore Folkeviser ikke vilde have Bogstavrim; de tilsigtede dem ligesaa lidt, som de nogensinde stræbte efter at have Rim mellem første og tredie Linie. Heri viser sig den fuldstændige Afstand fra Oldtidsdigtningen, og heri er der fremdeles en stor Afstand fra Viserne fra Færøerne og Island. Som et karakteristisk Exempel paa et Vers, hvor en Overflod af saadanne findes, kan nævnes første Vers i den færøiske Form af Ulv van Jærns Vise (Nr. 10):

> *v*ítt um *v*ölli gyltir hjálmar *s*yngja,
> *s*tíga teir á *s*inar hestar, teir springa,
> hoyrast mátti *l*angt á *l*eid, hvar teirra sporar ringja,
> *v*ítt um *v*ölli gyltir hjálmar syngja.

Dette Vers er dog først optegnet 1846 (V. 113). Men paa Færøerne og Island have Folkeviserne levet langt mere mellem Præster og litterært Dannede, der vare indlevede i Oldtidens Litteratur og stode den nær, end i andre Lande, og der er derfor ikke det mindste Forunderligt i at vi her træffe digteriske Midler, som aldeles ikke findes i Danmark.

Til Slutning skal jeg hidsætte nogle Bemærkninger om Melodierne.

I Middelalderen havde man ikke vore nugjældende Tonearter Dur og Mol. Man anvendte de saakaldte græske eller Kirke-Tonearter, hvilke vare den Joniske (nærmest lig vor C Dur), den Doriske, Frygiske, Mixolydiske og Æoliske (nærmest lig vor A Mol). Der fandtes i disse Tonearter kun Halvtone-Intervaller paa to Steder mellem e og f og mellem h og c, altsaa for at bruge et moderne Billede kun Klaverets hvide Tangenter vare

i Brug; undtagelsesvis kunde dog en enkelt anden Tone, især b, forekomme. Vore moderne Tonearter, som fremkom omtrent ved Tiden 1600, have et langt større Udvalg af Overgange og mere Bevægelighed, men de ældre vare til Gjengjæld overordentlig rige paa Accorder, langt rigere end de nyere Tonearter.

Hvis vi nu tage Berggreens „Folkesange og Melodier“ for os, ville vi finde, at han ganske vist kjender nogle Melodier i græsk Toneart (Nr. 28 a Valravnen; i de svenske Folkesange Nr. 39, 49), men at det aldeles overveiende Antal staar i Dur og Mol. At dette oprindelig kan have været Tilfældet, er ganske usandsynligt. I Middelalderen fandtes der ikke nogen Forskjel paa Tonearterne indenfor den kirkelige og verdslige Musik, eller med andre Ord ogsaa de verdslige Sange og Folkeviser stode i de græske Tonearter. Hvis nu altsaa vore Melodier dengang skulde have benyttet de moderne Tonearter, maatte vi Danske have været et Par Aarhundreder tidligere fremme end det øvrige Europa, thi det er ellers først ved Overgangen til det 17de Aarhundrede, at de nye Tonearter vise sig, og først ved Midten af hint Aarhundrede, at de gamle Tonearter trække sig tilbage [1]).

For de tydske Folkemelodiers Vedkommende er det da nu ogsaa erkjendt, at de oprindelig have staaet i Kirketonearterne [2]). Organist Thomas Laub har i sin Bog „Om Kirkesangen“ (S. 45 f., 134) ved at gjennemgaa de bevarede Melodier fra Danmark kunnet paavise, at flere af de hos Berggreen trykte Melodier aabenbart slet ikke passe i de nye Tonearter, idet de hverken ville falde til Rette i Dur eller i Mol, hvorimod de finde sig som hjemme i Kirketonearterne. Andre Melodier kunne ganske

---

[1]) Böhme, Altdeutsches Liederbuch LXI. [2]) Böhme, l. c. LIX f.

vist ret godt passe med vore Tonearter, men de stemme mindst ligesaa godt med de gamle. Ogsaa de af Skolelærer Kristensen optegnede Melodier vise afgjort hen paa det gamle Musiksystem. Det lader sig saaledes vist ikke bestride, at det alene er den Omstændighed, at Melodierne ere blevne optegnede i en sen Tid og paa et Tidspunkt, da man var bleven fremmed for det gamle System, der har ført dem over i de nye Tonearter [1]). Netop den samme Iagttagelse har en anden Musikkyndig gjort for de svenske Folkemelodiers Vedkommende [2]). Det bør derfor aabenbart være en Opgave for Musikerne at bringe i alt Fald en Del af de nordiske Melodier tilbage til deres gamle Skikkelse.

For de gamle Tiders Musik, især Folkemusikken, var det fremdeles meget karakteristisk, at den ikke havde nogen bunden og regelmæssig Rythme, at den ikke som Nutids-Musikken krævede, at et helt Stykke skulde være skrevet i samme Taktart. I vor Tid kunne jo adskilte Dele af en enkelt Komposition være holdte i forskjellig Takt, men vi tillade som Regel ikke, at til Ex. i et enkelt sammenhørende Musikstykke nogle Dele, en kort Række af Toner, staa i $^3/_4$ Takt, de næste i $^2/_4$ Takt o. s. v. Herfor var dog ikke det Mindste til Hinder i ældre Tid. Mange Melodier vare ganske vist skrevne i gjennemført ensartet Takt, men meget hyppigt var Rythmen skiftende, hvad der kunde give Melodien en egen Varme og Naturlighed. Endog i Dans, hvor vi saa bestemt kræve en gjennemført, ensartet Takt, brugte man meget ofte en Skiften, saaledes som det forresten endnu er almindeligt i Bondedansen i Tydskland. Vi kunne i tydske Dansemelodier, der ere optegnede saa

---

[1]) P. Grønland i Allgem. musik. Zeitung 1816 Sp. 613.
[2]) K. Valentin, Studien über die schwedischen Volksmelodien 22 f., 55, 72.

langt tilbage som i det 14de Aarhundrede, finde en Taktvexel, saaledes at der efter nogle $^3/_4$ Takter komme flere Takter i $^4/_4$, hvorpaa $^3/_4$ Takten indtræder igjen.

Mest lærerigt er det dog maaske at iagttage, hvorledes Bønderne endnu den Dag idag danse i Øvre-Pfalz. Foruden *Schleifer* (Vals) i $^3/_8$ Takt har man *Dreher* i $^3/_4$ Takt, men oftest danses med *Eintreten*, som det hedder, saaledes at man hurtigt gaar over fra den ene til den anden Takt. Saaledes f. Ex. synger og danser man i en *Dreifach* først 3 Takter i $^3/_4$, derpaa 3 Takter i $^2/_4$, 4 Takter i $^3/_4$, 3 Takter i $^2/_4$ Takt. Hvad Udførelsen af disse Danse angaar, er Forholdet dette, at hvor Melodien er i $^3/_8$ Takt, er Bevægelsen omtrent som i vor Vals. Under $^2/_4$ Takterne foretage de Dansende en vis Bevægelse i Lighed med en Bjørns Rokken; man vugger sig uden at bøie Legemet forover snart til den ene snart til den anden Side, idet man afvexlende staar paa høire og venstre Fod. Hvad der udmærker den rigtig flotte Danser i Øvre-Pfalz er ikke egentlig nogen medfødt Grazie i Bevægelsen eller stor Livfuldhed, men derimod en forbausende Virtuositet i at kunne skifte Takt [1]).

Ogsaa vore danske Melodier kjende den vexlende Takt. Allerede i Berggreens Folkeviser finde vi nogle Melodier, hvor en Forandring af Takten indtræder paa et enkelt Sted i Melodien, saaledes ved Nr. 25 b „Jeg veed vel hvor der stander et Slot“, men der er ikke Tvivl om, at det har fundet Sted langt oftere, end vi nu have Oplysning om. Vi kunne desuden i enkelte Melodier og deres Forhold til Texten finde Spor heraf; man kan ogsaa stundom i vore Dage i Bøndernes Sang høre sammen med det faste Taktslag den fri Rythme [2]).

---

[1]) Böhme, Geschichte des Tanzes 192 f., 248, 254. [2]) Laub, Om Kirkesangen 64 f., 135.

Et Spørgsmaal fortjener særlig at undersøges, om ikke denne vexlende Taktart skulde kunne mærkes i Versemaalet. Der er i alt Fald en af de Rythmer, som findes i Viserne, der særlig drager Opmærksomheden til sig. Det er det Versemaal, som jeg har omtalt S. 116 og som især vil være bekjendt fra Visen om Fæstemanden i Graven. Jeg skal her hensætte nogle Vers af Nr. 209 Stolt Elins Hævn:

3. Og saa førte de den unge Brud
i Hr. Renoldts Gaard:
der var ikke det røde Guld
for Legeren spart.

4. Saa fulgte de den unge Brud
i Salen ind:
for gik Ridder og Svende,
de bar hendes Skind.

5. Og saa satte de den unge Brud
paa Brude-Bænk:
frem gaar Ridder og Svende.
de bar hender Skjænk.

6. Op stod stolten Ellind,
hun tog sig Kanden i Haand:
saa gaar hun at skjænke Vin.
men Dagen vaand [mens Dagen randt].

7. Saa gaar hun at skjænke Vin,
men Dagen vaand:
saa vredlig tog hun Sølvkar
af Brudens Haand.

Her er en mærkelig Modsætning mellem Rythmens Gang i første og tredie Linie og i de tvende andre Linier. Medens de sidste lyde som trampende Trin, haste de lange Linier fremad i en vis flyvende Fart. Vil man imidlertid ikke godkjende, at denne Forskjel nødvendig er en Følge af en skiftende Rythme — de bevarede Melodier modbevise i hvert Fald ikke min Gjætning —

maa det dog sikkert indrømmes, at de pege hen paa en ved hver Linie indtraadt Ændring i Dansemaaden.

Ewald har i sin Romance om „Liden Gunver“ nærmet sig dette Versemaal, navnlig stemme de to af Linierne fuldt overens med Viserythmen:

Liden Gunver vandrer som helst i Kvæld,
saa tankefuld.
Hendes Hjerte var Vox, hendes unge Sjæl
var prøvet Guld.

Liden Gunver meder med Silken-Snor
ved Havets Bred;
da hævedes Bølgen, og Vandet foer
saa brat afsted.

Men Sammenstillingen af det moderne Digt og den gamle Vise vil gjøre det klart, hvor stor Afstand der alligevel er i Rythmen, idet der hos Ewald paa ingen Maade føles en saadan Modsætning mellem de to Liniepar; den første Linie har en langt stadigere Gang og ikke det hastige Løb som i Folkevisen, hvilket er en Følge af den stærke Anvendelse af Anapæster og af Strophens hele gjennemførte regulære Bygning.

Sjette Kapitel.

Visernes Indhold og Formaal.

Det ligger udenfor dette Arbeides Opgave at betragte alle de Emner, som ere Gjenstand for Visesangen, at følge den gamle Gudetros sildige Rester i Digtningen fra den christne Tid, at granske Overtroens Art og Væsen, at se Forbindelserne med Digtningen og Sagnverdenen i andre Lande, at udmale de Billeder af Ridderliv og Almuefærd, af Livsanskuelse og Sæder, som vore Viser oprulle for os. Her kan kun være Tale om at fremdrage de almindelige Træk af Visedigtningen som Digtart, at se, i hvilken Grad den holder sig indenfor det episke Raaderum med lyrisk Baggrund, som den nu eengang har valgt til Virkeplads, at paavise denne Folkedigtnings almindelige Standpunkt ligeoverfor Religion og Fædrelandsfølelse. Men disse forskjellige Undersøgelser maa ogsaa foretages for nærmere at tegne Visesangens Omrids og for ogsaa paa denne Maade at fastslaa, hvad der er Nyt og hvad Gammelt. Endelig vil jeg søge at belyse de Midler, hvorved Viserne fremme deres digteriske Formaal.

1. Naturen.

Under Betragtningen af vore Visers Standpunkt som episk, dog med lyrisk Baggrund, bringes Tanken først hen paa, hvorledes Visesangerne stille sig til Naturen.

Naturen skildres i Viserne altid kun som Baggrund for Begivenheden; det er høist saadanne Antydninger som „silde om Aften, da Røg drev paa“, eller Bemærkninger om at nu galede Hanen, der møde os. Stedet betegnes altid i al Almindelighed: under Ø, under Lide, under Linden, i Abildgaarden, i Rosenslunden, ved Borgeled, paa den grønne Vold. Af Blomster nævnes kun Roser — men Rosens realistiske Torne omtales ikke — og Lillier; til Nød staar der en enkelt Gang „hun gjorde en Krans, var fiol-blaa“ (Nr. 189 B 8). Først i Omkvædet kommer Naturglæden bestemtere frem, men aldrig over Naturens mange Enkeltheder. Her gjenlyder da Fryden over Linden, som er Visernes kjæreste Træ [1], over Vaaren og Sommeren. Fuglene synge, men deres Navne findes ikke, og først i sildige Viser lader Nattergalen sig høre. Ogsaa i Farverne viser sig liden Naturalisme; de staaende Udtryk komme igjen. Jomfruens Arme ere lilliehvide, stundom kan Gangeren være murehvid (Nr. 182 E 5), men især skinner Sølvet det hvide, som Guldet det røde. Den døende Dronning Dagmars Øine ere blodige røde (Nr. 135 A 19), ellers er ved Rødt gjerne Rosens Lighed paakaldt. Jorden er sort, og sort er Heden; „hvad er sorter end en Slaan?“ spørger Svend Vonved og faar til Svar: Synden (Nr. 18 A 29); „sortere end Slaan“ er iøvrigt et Udtryk fra de romanske Sprog (IV. 751). „Som Duer blaa“ kan en enkelt Gang forekomme (Nr. 181 E 15). Kort sagt, ogsaa i Farverne viser sig et meget begrænset Udvalg af Billeder

---

[1]) Joh. Steenstrup, Normannerne I. 182 f.

og alt andet end Realisme. Vers som disse have allerede vovet sig langt frem:

Nr. 73 A 26. Jeg var mig gangendes ude ved Aa:
jeg skuede de Blomster, brune og blaa.

27. Jeg skuede de Blomster, brune og blaa:
det feireste agter jeg mig at faa.

28. Jeg skuede de Roser, hvide og røde,
de staar udi deres allerfeireste Grøde.

De ere opskrevne allerede 1550; i den selvstændige fra den gamle Text nedstammende Form hos Kristensen II. Nr. 34 ere de forsvundne.

I Omkvædet lader derimod Naturglæden sig høre, saaledes som alt foran er omtalt. Og da nu det første Vers, som vi have set, ofte staar i nøie Forhold til Omkvædet, vil man ikke kunne undres over, at der ogsaa i første Vers kan forekomme en Besyngelse af Naturen. Saaledes har den ældste Form af Visen Den utro Brud (Kristensen I. Nr. 90, II. Nr. 73, III. Nr. 57) i Karen Brahes Foliohaandskrift (Utrykt Nr. 37):

1. Her stunder saa blid en Sommer i Aar,
forgangen er Vinter hin kold:
der springer ud Roser og Lillier,
og Skoven hun stander saa bold.
Og nu da kommer Bliden [den smukke Tid].

2. Det var bolde Hr. Nilaus . . .

Verset er her næsten blevet Omkvædsstamme. Samme Vers forekommer i Utrykt Nr. 183, og et Vers af lignende Art kan forekomme i en enkelt anden Vise, dog er det sjeldent, og det hører i hvert Fald til Rammen ikke til Texten selv. Vi kunne undres over, at Vers om Naturen ikke forekomme langt hyppigere i vore Viser; thi en saadan Naturindledning er til Ex. meget almindelig

i den tydske Folkevise, ja den findes egentlig i al Folkedigtning over den hele Verden, lige fra de romanske Folks Sange i Vest til Kinesernes og Malaiernes Poesi i Øst. Noget helt Andet er derimod en saadan Afstemmen af Naturomgivelserne med Digterens individuelle Følelse. som vi finde i tydsk Kunstdigtning, Minnesangen[1]. I vore Folkeviser møder man den ikke.

Det her fremsatte vil ogsaa kunne belyses ved Betragtning af enkelte afvigende Viser. Den berømte Vise Nr. 238 „Og hør Du goden Ungersvend, leg Tavlebord med mig!“ findes ogsaa opskreven paa Island, og Grundtvig erklærer, at „næppe nogen anden af de islandske Folkeviser bærer et bestemtere Præg af sin danske Oprindelse“. Imidlertid afviger den islandske Text stærkt fra den danske, hvortil Grunden formentlig maa være, at den repræsenterer en meget ældre dansk Tradition end den, der møder os i det 17de—19de Aarhundredes Optegnelser. „Den islandske Overlevering giver os snarest Visen saaledes som den lød i Danmark i det 12te og 13de Aarhundrede“. Det forekommer mig dog, at man maa være noget forsigtig i Retning af at sige, hvorledes Digtningen saa ud i det 12te Aarhundrede; det vilde sikkert falde vanskeligt at give noget Bevis for Visernes Udseende netop dengang. Herved skal jeg imidlertid ikke dvæle. Jeg skal her kun hidsætte Begyndelsen af den islandske Vise i Grundtvigs danske Oversættelse (Ísl. Fornkvæði Nr. 38):

1. Det er saa fagert om Sommertid:
hver en Mø gjøres mild og blid.

2. Jomfruer klæde sig saa vel:
somme i Silke, og somme i Peld.

---

[1]) Jfr. Zeitschrift f. d. Alterthum XIX. 199 f. XXIX. 192 f. Z. f. d Philologie XIX. 444 f.

3. Silke svøbe de sig om Ben,
de hviles op under Lindegren.

4. De hviles op under Linderod,
Hjorten støder sine Horn imod.

5. Hjorten støder sine Horn i Træ,
Fisken leger saa let i Læ.

6. Jomfruen sidder i Høieloft,
tavler hun baade tidt og oft'!

Disse Vers findes allerede i det ældste Haandskrift fra 1665. Jeg behøver vist ikke at udtale, at den Art Vers aldrig forekomme i danske Viser, og at dersom man havde digtet paa denne Maade i Danmark i det 12te—13de Aarhundrede eller i det Hele i Middelalderen, dersom man havde givet saadanne Skildringer, der dvæle ved Naturens Enkeltheder, vilde det sikkert have afsat Mærker i Viserne. Men saadanne findes absolut ikke.

En Form af Nr. 56 Jomfruen i Fugleham, der findes i et Haandskrift fra Frederik II.s Tid, begynder saaledes:

C. 1. Jeg veed vel, hvor en Skov hun stander,
hun staar for uden under Fjord:
der gror inde de feireste Træ,
som nogen Mand haver hørt.

2. Der gror inde de feireste Træ,
som man kalder Sillier og Linde:
der spiller inde de ærlige Dyr,
som man kalder Hjorte og Hinde.

3. Der spiller inde baade Hjorte og Hinde
og andre Dyr saa skjønne:
der synger saa liden en Nachtegal
udi en Lind saa grøn.

4. Det spurgte Niclaus Erlandssøn . . . .

De andre Former have ikke disse Vers, hvilke derimod spøge om i en Del norske og svenske Viser og ogsaa

dukke frem andensteds paa Dansk. I Fuglehamvisen høre de ikke hjemme, og deres Herkomst røber sig allerede ved det tydske Ord Nachtegall; i tydske Sange forekomme disse Vers ret hyppigt (jfr. Grundtvig III. 834).

Ligesom Lyrikken i Viserne sjeldent slaar sig til Ro i malende Billeder af Naturens Enkeltheder, saaledes er den maadeholden i at anvende Naturen i allegorisk Øiemed som da overhovedet i at omklæde Tanker i Billeder. Enhver vil sikkert studse ved at læse følgende Vers hos Abrahamson Nr. 123 Jomfruen i Skoven. Ridderen har i Skoven fundet en Jomfru og hvilet den Nat saa lang ved hendes Side. Da han næste Morgen møder hendes Brødre, bliver han spurgt om, hvor han har været. De beskylde ham for, at han har sovet hos Søsteren, hvorpaa han svarer:

Jeg red mig at jage de Dyr,
Eders Søster jeg ei kjendte;
Jeg beded det væneste Dyr saa bold,
som mig kom først tilhænde.

Det gav sig under mit Skarlagens Skind,
var mig saa vel til Føie.
Jeg tog til Takke og var saa glad,
og lod mig dermed nøie.

De vilde Dyr jeg løbe lod
ad Skoven for mine Hunde;
den tamme Hind jeg tog i Favn,
vi glædtes af Hjertensgrunde.

En Jomfru var hun bold og fin,
som man med Øien vilde se.
Er hun Eders Søster, jeg beder derom,
I lade vort Bryllup ske.

Saaledes vilde en moderne Digter kunne synge, men den lange Lignelse og det hele Billedsprog er slet ikke i Slægt med den gode Visestil. Manuskripterne have aldeles ikke disse Vers, ligesom de da heller ikke findes i

de moderne Optegnelser (Kristensen I. Nr. 43, II. Nr. 80, III. Nr. 65). De ere digtede af Vedel, og adskillige tydske Viser kunde give ham Forbilleder hertil.

Der findes nogle flagrende Vers, hvis Hefterødder tage fat overalt, hvor de kunne komme til, og som Ingen ret vil kjendes ved:

> Slig er Ungersvend i sin Tale,
> som man tager en Aal om Hale.
>
> Slig er Ungersvend i sin Tro,
> som man rider paa røden [eller trøsken] Bro.

I Dronning Sophies Vise-Haandskrift gik de endnu paa egen Haand; i Vedels Tragica fandtes de som Slutning paa en Vise, og i Viseopskrifter fra det 17de Aarhundrede ligesaa. Endnu i vore Dage flagre de rundt og knytte sig sammen med andre flyvende Vers (se Nr. 230, Kristensen II. Nr. 27). Saaledes ere de bl. A. komne i Forbindelse med to andre Linier, der ligeledes høre til Vagabonderne i den senere Folkesangs Verden (Kristensen l. c.):

> Ak, havde jeg Nøglen til denne Daw,
> jeg skulde kast' den i den dybeste Haw

eller i mere klar Anvendelse i Bryllupsvisen Nr. 88:

> Og havde de havt den Nøgel til den Laas,
> saa ønsked de, den Nat den skuld' aldrig forgaaes.

Hvor fortræffeligt dette Billede end kan være, saa hører det helt udenfor vor Visestil — hvorimod Linierne høre som hjemme i den bevidste, den stærkt lyriske tydske Sang. Og jeg er ogsaa i Stand til at paavise dem her, idet de ere meget almindelige i gamle tydske og hollandske Folkeviser, hvor de Elskende udtale deres Ønske om, at Natten aldrig maatte faa Ende, at de kunde laase Morgenrøden og Dagen inde og kaste Nøglen i

Vandet. Allerede i et nederlandsk Haandskrift fra 15de Aarhundrede findes disse Linier anførte, og Versene lyde for Ex. saaledes (Böhme, Altdeutsches Liederbuch Nr. 103):

Had ic den slotel vanden daghe,
ic weerpen in ghender wilder Masen
oft vander Masen tot inden Rijn,
al en soude hi nemmer vonden sijn

2. Religion.

Vi vende os fra Naturfølelsen til Visernes Standpunkt i religiøs Henseende. Her møder os da først Legende-Viserne, for hvilke Grundtvig synes at have havt en vis Forkjærlighed — han har medtaget ikke mindre end 14 i sin Bog „Danmarks Folkeviser i Udvalg“. Jeg tilstaar, at jeg med Hensyn til disse Viser nærer kritiske Tvivl. At der i Middelalderen digtedes Legendeviser i Danmark, er rimeligt nok. Jeg vil ikke heller benægte, at nogle af de bevarede Viser skrive sig fra Middelalderen, det er jo mulig til dem Peder Palladius sigter i sin Visitatsbog, hvor han forbyder Pibere ved Bryllup og Gjæstebud at synge „deres ugudelige Viser om Helgens Paakald og andet saadant“ (S. 79). Imidlertid savnes ved ikke faa af dem ethvert Bevis herfor. De fremkomme paa Flyveblade i det 18de Aarhundrede, og deres Form er ikke en saadan, at den giver noget Bevis for, at de ere gamle.

Vel er det sandt, at Bruddet med Katholicismen her hjemme var saa skarpt, at Alt hvad der bar Mærker af den gamle Tro vanskeligt fik Lov til at leve. Imidlertid er det dog besynderligt, at slet ingen af disse Viser findes i Haandskrifterne; flere af dem indeholde dog egentlig meget lidt Katholicisme. Paa den anden Side kan man meget godt tænke sig en ny Indvandring

af Legendeviser fra Udlandet i det 16de og 17de Aarhundrede. Vi vide jo, og det er alt oftere paavist, hvorledes nye Arter af Viser paa de Tider droge ind i Landet. Der synes heller Intet til Hinder for, at vore Soldater fra Trediveaarskrigen eller vore Tropper i fremmed Tjeneste, vore Sømænd i Udlandets Havne, for ei at tale om mangfoldige indvandrede Krigere og Haandværkere kunde have hidbragt slige Viser. Jeg vil ikke gaa videre ind paa dette Emne, da en Omtale af disse Viser ikke vil være nødvendig for at fastslaa de Sætninger, som her søges hævdede. Netop da de gamle Optegnelser mangle, unddrager disse Visers Historie sig vort Øie. Jeg udtaler kun en vis Frygt for, at Meget af hvad her udgives for Gammelt, i Virkeligheden ikke er det [1]).

Vi lade derfor de egentlig religiøse eller Legende-Viser ude af Betragtning. Om alle andre Viser gjælder da som en Hovedregel, at hvor meget mærkeligt og vidunderligt der end kan foregaa, s k e r d e r a l d r i g M i r a k l e r. Det er ikke ved Bøn og Paakaldelse af Gud eller Helgene, at den forvandlede Ridder eller Jomfru igjen faar sin oprindelige Skikkelse tilbage, ikke ved at slaa Kors for sig eller læse i Skriften, at det Onde viger. Jomfru Maries eller de hellige Mænds Mellemkomst er ufornøden; hvad der læger eller hvad der omskaber, hvad der drager den kolde Elskede til

---

[1]) I hvert Fald maa den egentlige Legendevise vist opfattes som staaende tjernere fra Folkedigtningen. Indenfor den tydske Folkepoesi — men altsaa indenfor et lyrisk Omraade — vægre flere tydske Forfattere sig ved at ville erkjende en geistlig eller religiøs Folkevise, saaledes Vilmar. Selv Böhme udtaler: „man kan overhovedet ikke kalde de aandelige Sange sande Folkeviser, selv om de undgaa alle kirkelige Kjendemærker og blot ville være religiøse Digte; der mangler dem den rette Folketone, fremfor Alt Naivitet". Altdeutsches Liederbuch XLVI, 676.

den Længselsfulde, det er hemmelige Midler, Overtroens mangeartede Redskaber, det er Tegn og mystiske Ord. Runerne have en vidunderlig Magt til at lokke; i et Menneskes Navn indeholdes hans Liv som i en Potents, og med og imod det kan man virke som ligeoverfor ham selv. I et Kys ligger en Trolddom, som forløser det Bundne, og om Du drikker et Menneskes varme Blod eller nyder hans Kjød, kan Du vorde omskabt.

Leilighedsvis har Grundtvig netop udtalt, hvad der her er paastaaet, og han har sagt det paa en saare træffende Maade. Hvad der gav ham Anledning hertil var Nr. 64 Dalby-Bjørn. Der gaar en Bjørn paa Dalby Mark, som slaar Alting ned og forvolder Bønderne stor Sorg. I Virkeligheden er Bjørnen en Kongesøn, omskabt af sin Stifmoder. Den gamle Opskrift af Visen mangler nu Oplysning om, hvorledes Bjørnen igjen bliver forvandlet; man ser, at den indlader sig i Kamp med en Mand, men heller ikke videre. Anders Sørensen Vedel opgiver derimod i sin vidtløftigere Text, at Manden, efter at have kæmpet med Bjørnen, og efter at denne har fortalt, hvorledes Stifmoderen har omskabt den og lagt et Jernbaand om Halsen paa den, siger:

22. „Jeg vil hjælpe Dig af Vaade:
Mariæ Søn, som Alting monne raade,

23. han løsne paa Dig dette haarde Baand,
saa vel det mægter hans høire Haand“.

24. Den Hovmand gjorde over hannem Kors,
det Baand det brast, og han var løs.

25. Han blev til en Ridder saa bold,
sin Faders Rige fik han at volde.

Disse Vers og i det Hele den Vedelske Fremstilling vil Grundtvig ikke erkjende for ægte; der er Intet i Sprog, Stil eller Rim, som tyder paa nogen høiere Ælde, „og

hvad Indholdet angaar, da er derved det Mistænkelige, at altsaa Bjørnens Forløsning skulde ske ved et Mirakel, hvad ikke finder Sted i noget af de mange andre Forvandlings- og Forløsningssagn, vi finde besungne i vore gamle Viser; thi det er netop en meget mærkelig Omstændighed ved disse, som viser deres høie Ælde, at de Spor af Christendom, som kan findes i dem, aldrig berøre deres egentlige Væsen: selve Handlingen, men denne overalt gaar for sig efter (om man saa tør sige) det Overnaturliges egne Naturlove. I Modsætning til denne faste Analogi vilde det her ene være ved guddommelig Bistand, at Hovmanden skulde formaa at bryde Baand, som holdt Bjørnen fangen.“ Disse Ord ere sande og træffende, og deres Rigtighed vil kunne prøves ved mange Viser.

Men Grundtvig har dog ikke altid bragt sin egen rigtige Sætning til Anvendelse eller fulgt den ud i dens Konsekvenser. Netop fordi de religiøse Momenter og den christne Guds Indgriben i Begivenhederne ere saa sjeldne, forekommer det mig saaledes, at Grundtvigs Bemærkninger om Nr. 238 Tærningspillet ere urigtige. Det er den bekjendte fortræffelige Sang: „Hør Du, goden Ungersvend, leg Tavlebord med mig,“ hvor Jomfruen spiller bort Alt hvad hun eier og tilsidst sin Ære og Tro. Hun vil kjøbe sig fri, men Ungersvenden vil ikke give Afkald, og hun sukker allerede fortvivlet over, hvad Giftermaal hun har faaet. Da giver han sig tilkjende som Kongesøn. I en af de nyere Viser, som Kristensen har indsamlet (II. Nr. 40), lyder imidlertid Fortællingen saaledes, at Jomfruen i Begyndelsen af Spillet har Lykken med sig:

A 13. Skjøn Ridder gik i Gaarden, saa bitterlig han græd:
„Nu haver jeg spilt Tærning med Jomfruer des værr'!“

14. Saa kom der en Røst fra Himmelen og ned:
„Du spiller Guldtærning med Jomfru een Gang mer'!“

Han vover saa endnu en Gang, og da vinder han hendes Ære og Tro.

Ifølge Grundtvigs Opfattelse fortjene de nye Former særlig Opmærksomhed, fordi de give os Visen i en ældre Skikkelse og oprindeligere Sagnform, hvori Visen endnu er holdt i en alvorlig Tone, medens den senere bliver en Skjæmtevise. Nu er der imidlertid det uheldige ved de nye Former, at de ere ganske meningsløse. Vi kunne sige det med Grundtvigs egne Ord: „Ridderen, som i Formen A har bortspillet Hest og Sadel og atten Gaarde i Skaane, i B endogsaa to Kongeriger og syv Skibe i Floden, han kan ikke bag efter antages af Jomfruen for at være en simpel Baadsmand". Dette er aldeles uomtvisteligt, og her er et af de ikke sjeldne Tilfælde, hvor netop de nye Viser have saa grumme ringe Værd og næsten mere vildlede end veilede. Men dertil kommer jo, at den stolte Kongesøn aldeles falder ud af Rollen ved at gaa ned i Gaarden og græde over at have tabt atten Gaarde i Skaane. Naar han saa tilmed skal have en Røst fra Himlen til Bistand, en Røst, som kan tilraabe ham, at det kan blive godt engang igjen, om han vover et Tærningkast endnu, saa ere vi inde paa det Komiske, det Smagløse og det Profane.

Grundtvig peger paa den islandske Form (Íslenzk Fornkvæði Nr. 38), som skal give os Visens ældste Skikkelse — ja endog „Visen som den lød i Danmark i 12te og 13de Aarhundrede". Visen anslaar her en alvorlig Tone; det er ingen forklædt Prins, men en Riddersmand, der er bleven fangen af Lidenskaben og bortspiller Alt; da gaar han ud og anraaber Gud om bedre Lykke og vinder. Men i hvilken Grad Visen her er bleven katholsk, vil fremgaa af Vers som disse:

han gekk þá i garðinn út,
heitir á guð og hinn helga Knút,

hann heitir á guð og hinn helga kross:
„að jómfrúin tefli ei lifið af oss!"

hann heitir á guð og hinn helga Pál,
að megi hann sigra taflsins tál.

hann heitir á guð og hið helga skrín,
að jómfrúin skuli verða sín.

Jeg tror, at samtlige vore Viser kunne bevidne, at en saadan pludselig Paakaldelse af høiere Magter i de høitideligste Former er lige saa ukjendt, som disse Magters Indgriben er uomtalt i dem. Endvidere er det dog høist mærkeligt, at alle de mangfoldige danske, norske og svenske Texter, hvor forskjellige de end se ud, aldeles ikke have Spor af denne Himlens Indblanding, naar bortsees fra de to sidst fremkomne meningsløse Texter. Om Visen er fra Middelalderen, kan vel være gode Tvivl underkastet, da den ikke kan forfølges længere tilbage end til Peder Syvs Tid. Den islandske Vise har faaet et saa præsteligt og lærdt Anstrøg, at den nok kan vække Mistanke; med Undtagelse af det sidste Vers findes de nævnte Linier allerede i Haandskrifter fra 1665. Alligevel er Visen i denne Form dog saa maadeholden ikke at lade Himlen selv tale eller endog give Ridderen Anvisning paa at spille videre. Men kunne disse Linier bevise andet end den Smag, som var raadende i det 17de Aarhundrede! At flytte Visen paa Grund af Helgenpaakaldelsen tilbage til den katholske Tid vilde være at bortse fra de lærde Hænder, gjennem hvilke de islandske Viser ere bevarede.

Iøvrigt findes en lignende Anvendelse af en Røst fra Himlen i en Vise (Utrykt Nr. 101) om, hvorledes under Fæstemandens Fraværelse hans Moder lader hans Trolovede Amor levende begrave:

Det maatte man høre saa langt af Led.
hvor Amor under Jorden skreg.

Det maatte man høre i fremmede Land,
hvor Amor under Jorden galt [raabte].

Der kom en Røst for den Ridders Port:
„Din Moder haver sat Amor levendes i Jord".

Nu skulde man dog synes, at det maatte være tilstrækkeligt, at Amors klagende Skrig naaede hans Øre i det fremmede Land, men den i det Hele smagløse Digter har her ogsaa faaet Himlen anbragt. Visen findes kun i eet Haandskrift, som er fra 1650.

Jeg skal ved nogle yderligere Exempler godtgjøre, at der ikke sker Mirakler i Viserne. Hvad saaledes Nr. 66 Jomfruen i Linden angaar, vil man her kunne se Forskjellen paa, om en Opskrift er fra det 16de eller fra det 17de Aarhundrede. I A og B hedder det endnu naturligt og smukt:

A 24. Selv minded han den Linderod,
saa blev hun til en Jomfru god.

B 22. Han lagde sig neder og kyste hendes Rod:
saa blev hun til en Jomfru god.

Derimod fortæller C, nedskreven o. 1650:

28. Kong Magnus han lagde sig paa grønnen Jord,
og saa mindte han den Linde-Rod.

29. Han mindte den første og anden Gang:
alt stod Linden ligedan.

30. Den tredie Gang raabte han paa Mariæ Søn:
da blev hun omvendt til en Jomfru saa skjøn.

At disse tre Vers hverken tone gammelt Flag eller poetisk kunne opveie de simple Linier i de andre Former, turde være sikkert.

Af Visen om Trolden og Bondens Hustru Nr. 52 udsige de tre Former, som vi kjende fra gamle Haand-

skrifter, at Trolden befries og omskabes ved at minde Bondens Hustru, Vedel er ene om at fortælle, at da han vilde minde for tredie Gang, raabte hun paa Mariæ Søn og saa faldt Troldehammen. I Lindormen (Nr. 65) har Peder Syv — saaledes som Grundtvig erkjender — tilsat et Vers, hvori Mariæ Søn paakaldes.

Der er en Vise, hvor vi kunde synes at støde paa Miraklet. Kongen har opdaget et mistænkeligt Forhold mellem Dronningen og Algreven, hvorfor han lader Algreven dræbe, hakke i Stykker og sætte som en Ret frem for sin Hustru. Hun opdager, hvad der bydes hende, sanker alle Stykker sammen og bærer dem til Maribo Kilde:

A 20. Hun dypped dem i det klareste Vand:
„Stat op, stat op, Du christen Mand!“

21. Den Mand stod op og takkede Gud:
saa drog han sig af Landet ud.

Saaledes lyder Visen (Grundtvig Nr. 94) hos Peder Syv. Men i en Optegnelse fra Folkemunde hedder det:

B 15. Hun sanked de Fingre, hun sanked de Ben:
saa gik hun til det levende Vand.

16. Hun toede de Fingre, hun toede de Ben:
„Stat op, liden Løfgren, og bliv til en Mand!“

Hvad der sigtes til ved „det levende Vand“ er det oldtydske *heilawâc*, Lægedomsvand, Lægedom, *hâlewæg* i en oldengelsk Trylleformel, *heilivágr* i nogle islandske Sagaer; ogsaa i norske og færøiske Viser forekommer det, dernæst i den danske Vise om Valravnen (Nr. 60 A 16, 17): saa fløi han til Hilevas Kilde, døbte Jomfruen i Hilevas Flod (se Grundtvigs Oplysninger herom III. 835). Her ere vi altsaa fremdeles stadig indenfor Overtroens Omraade; Ordet har Intet med „Hellig“ at gjøre, men

med *hel* (Skaanske Lov: hel ællær siukær), *Helbred*, *Helse*, og Opsamling og Gjenoplivelse af Dødes Ben findes i mange Sagn og Eventyr, som da ogsaa i Mythen om Thors Bukke. Peder Syv har ladet denne Helbredelse foregaa ved Maribo Kilde.

Vi saa, at Lægevandet ogsaa fandtes i Visen om Valravnen (Nr. 60). I denne foregaar forskjellige Forvandlinger. Jomfruens Fæstemand, der er omskabt til en Fugl, drikker hendes Blod og bliver derved forløst. Den døde Jomfru bliver derpaa kaldet til Live ved at toes i Hilevas Kilde. Deres Barn endelig, der skulde tilfalde Valravnen som Løn for dens Medhjælp ved disse Forløsninger, taler strax ved Fødslen tre Ord, og derved forløses Valravnen og omskabes til Ridder. Saaledes lyder Formen A, hvorimod Formerne B—E have en lidt anden Fremstilling og navnlig, at Valravnen drikker Barnets Blod og derved omskabes; Barnet kaldes derpaa til Live ved at alle falde paa deres bare Knæ og bede Gud for det (eller ved at det føres til det hellige Sted). Ved Læsning af disse Texter har man Følelsen af, at Noget brister i den hele Skildring, en vis logisk Orden i Verdensstyrelsen. Naar man nemlig ved Sagnets og Overtroens Midler kan foretage Omskabning og andre underlige Gjerninger, synes det lidt besynderligt, at man tilsidst dog maa ty til et christeligt Mirakel, en Paakaldelse af Gud. Hvorfor lod man da ikke strax fra Begyndelsen af Gud være den Hjælper, som man ved Bøn kunde formaa til at gribe ind? Rimeligere synes saaledes den førstnævnte Text at være; den har strax fra Begyndelsen af ladet Ridderen være forvandlet til Valravn paa det Vilkaar, at han først, naar Jomfruen har født sit Barn og dette taler, skal blive forløst. Grundtvig maa være kommen til et lignende Resultat; thi han har i sin folkelige Gjengivelse af Visen i „Folke-

viser i Udvalg" Intet om hin Paakaldelse af Guds Bistand.

Med Hensyn til Nr. 93 Dødningens Bistand (Sankte Gertrud, hvis Land overfaldes og ødelægges af en Greve, læser sin Gudfader op af Graven, og han hjælper hende) skal jeg nøies med at henvise til hvad Grundtvig har udviklet. Den er en Mellemting mellem en Legendevise og en Tryllevise. I Beretningen om Sankte Gertrud synes hedenske Elementer at være tilstede, og „Gertrudesbog" havde nogle Steder en Anvendelse paa samme Maade som Cyprianus (III. 875).

Af alle vore Viser, hvor høit og sikkert de end have sigtet og truffet, er der ingen, som kunne maales med Trylleviserne. De synes ligesom at have set dybest ind i Menneskehjertet; de have frembragt Skildringer ikke alene af Elskov, men af anden Glæde og Ve, som kan ramme Mennesker, og de have i uforlignelige Ord og Billeder bragt trøstende Tanker og kvægende Tilsagn. Som udmærkede Exempler vil jeg nævne Moderen under Mulde (Nr. 89) og Fæstemanden i Graven (Nr. 90). Dersom Gjætning var tilladt, vilde jeg sige, at disse skrive sig fra samme geniale Digter. Men selv ved disse Viser, hvor vi føres til Steder hinsides Jorden og Jordelivet, vil man kunne iagttage, i hvor liden Grad det Kirkelige, det strængt Katholske, eller hvad man nu vil kalde det, faar Lov at træde frem, uagtet disse Viser selvfølgelig som alle vore Viser bestemt bygge paa christelig Grund. Da Moderen under Mulde mærker, hvorledes hendes Børn forsømmes af Stifmoderen Blide, og hun derfor uimodstaaelig drives til at se Børnene igjen, maa hun naturligvis først hos Gud erhverve Tilladelse til at gaa til Middelhjem (svarende til det oldnordiske *miðgarðr*, Menneskeverdenen; Grundtvig III. 870):

Det var om en Løverdag ad Kvælde,
hvile skulde da alle Sjæle.

Hun gaar sig til Englevist [Englebo],
hun bad sig Lov af Jesu Christ.

Hun bad, hun maatte til Middelhjem gaa
og tale med sine Børn saa smaa.

„Ja, saa Mænd, da maat Du saa:
vær her ikke længe fraa!“

Det er Alt hvad vi høre om Gud eller Christus. Det er ikke for at prædike nogen christelig Lære, at den Døde optræder, hun holder ingen truende Tale, men siger blot til sin tidligere Ægtefælle Hr. Bjørn:

Men skal jeg tiere hjem til Dig gaa,
saa haard en Død skal Blidelil faa.

Naar Du hører de Hunde bange [støie],
da maat Du vente den Døde paa Gange.

Stifmoderens Straf loves her som en naturlig, nødvendig Hævn, og hun taler Intet om at Gud straffer alle onde Mennesker. Saa gaar hun bort, og Alt er opnaaet:

Hun ikke snarere i Mulde laa
end hendes Børn var lagt paa Bolster blaa.

Blide dem børste, og hun dem flette,
og hun dem løfte, og hun dem lette.

Hun gav dem Vin, hun gav dem Brød,
ret aldrig da lidde de Børn mere Nød.

Hver Gang hun hørte de Hunde gjø,
da lege de Børn med Guld saa rød.

Naar Heiberg har bebreidet Hertz, at Englekoret i Slutningen af Svend Dyrings Hus førte Stykket ud over en saadan maadeholden Anvendelse af det Overnaturlige, som giver Illusion, vil det sees, at han ogsaa i Visen har Medhold i, at det Hinsidige holdes i stor Afstand.

Det Samme gjælder den anden herlige Vise Nr. 90 Fæstemanden i Graven. Det strængt Christelige er saa tilbagetrængt som muligt, om det end forudsættes, saaledes som da Ridderen klapper paa Døren til sin Fæstemøs Bur:

9. Det mælte liden Elselille
med Taare paa Kind:
„Kan I Jesu Navn nævne,
saa kommer I ind."

10. „Du stat op, stolten Elselille!
luk op Din Dør:
jeg kan saa vel Jesu Navn nævne,
som jeg kunde før."

Da hun følger ham til Kirkegaarden, gjentager han, at hun ikke maa sørge mere:

29. „Du stat op, stolten Elselille!
Du gak nu hjem:
Du græd nu aldrig mere
Din Fæstemand igjen.

30. Du se Dig op til Himmelen,
til Stjernerne smaa:
saa faar Du at vide,
hvor Natten hun gaar."

31. Saa snarlig slap den døde Mand
i Jorden hen:
saa sørgelig gik stolt Elselille
tilbage igjen.

Det er jo muligt at Vers 30 er blevet omdannet og oprindelig har lydt anderledes, men saaledes som det foreligger, indeholder det i hvert Fald ikke en Henvisning til at søge religiøs Trøst; der ligger snarest en Henpegen paa den Glæde, som Beskuelsen af Stjernehimlen giver, og først og fremmest henviser Hr. Aage til Himlen for at fjerne Elses Blik, som holder ham fast, for at

han kan „slippe“ i Jorden igjen. Nei, gjennem hele Visen klinger snarere en Trøst af mere almenmenneskelig Natur — om end som sagt den christne Tro altid tænkes bagved — og da fremfor Alt i de sublime Vers, der have en iboende Lægedom af vidunderlig Kraft:

For hver en Gang Du græder for mig,
Din Hu gjøres mod:
da staar min Kiste forinden fuld
med levret Blod.

For hver en Gang Du kvæder,
Din Hu er glad:
da er min Grav forinden omhængt
med Rosensblad.

Jeg forlader nu Miraklet og skal endnu kortelig kun omtale, hvorledes der endog ved Nævnelsen af Guds Navn iagttoges Tilbageholdenhed. Den Maade, hvorpaa Gud blandes ind i en enkelt Form af Nr. 52 Trolden og Bondens Hustru, fortjener at paaagtes. Jeg har alt tidligere omtalt, at Texten C viser et tydeligt Forsøg paa at tilveiebringe Bogstavrim, hvor de ældre Former ikke have det. Men ogsaa i en anden Henseende viser den hen paa en nyere Tid.

C 6. Han ganger sig til Bondens Gaard
en Aften alt saa silde:
Hunden gjøede i Bondens Gaard,
for det var Herre Guds Villie.

Den meningsløse Indblanding af Gud i denne fjerde Linie fortjener sikkert ikke at man dvæler derved; der findes da heller intet Tilsvarende hertil i de andre Former. Men der læses senere i Visen Følgende:

14. Op da stod den usle Bonde,
Herre Gud løse vel hans Vaande:
gav han Elline, Hustru sin,
den lede Trold i Haande.

Det Udbrud, som den anden Linie indeholder, Digterens personlige Yttring, er sikkert ikke oprindeligt. Nedskriveren har misforstaaet et Udbrud, som har været lagt Bonden i Munden. altsaa f. Ex.:

Det da mælte den usle Bonde:
„Herre Gud løse vel min Vaande!“

Paa denne Maade finde vi nemlig Gud paakaldet i de andre Former. som ogsaa i det følgende Vers af C. Ikke Sangeren, men de Handlende paakalde ham:

A 11. Hustruen blev i Hjertet saa ve:
„Nu hjælp mig Gud-Faders Søn!“

B 10. „Det forbyde vor Herre,
jeg driver med Trolden Hoer!“

C 15. „O Herre Gud naade mig fattig Kvinde,
min Lykke er mig saa haard.“

Men hvorledes Tonen i den senere Tid forandrede sig, derom vil man kunne overbevise sig ved at høre, hvordan der synges paa Reformationstiden. Det er rigtignok ogsaa i en Vise, der begynder med „Ville I lytte og høre, jeg vil Eder kvæde en Vise“ I Nr. 172 Christian den Anden i Sverrig (1520) staar der:

8. De droge baade over Bjerg og Dale
igjennem de mørke Skove:
til Gud, i hans Hænder, stod al deres Trøst:
til ingen Mand satte de Love . . .

11. De Høvedsmænd raabte Bøsseskytterne frem,
de bad dennem Bøsserne stille:
„vi ville her frem, om Herre Gud vil,
imod de Svenskes Villie.“

13. Hr. Sten hans Ben blev skudt sønder
ud af det andet Skud;
det vil jeg for Sandingen sige:
det var forseet af Gud . . .

30. Lovet være Gud-Fader i Himmerig
de danske Mænd haver vundet dem Ære!
Gud give os Ro i Himmerig
hos sig evindelig at være!

Af alt det saaledes Udviklede ville formentlig tvende Ting fremgaa ret klart. For det Første vil man have set Visernes store Forskjellighed fra de rimede Romaner, i hvilke der jævnlig møder os Hentydning til christelige Dogmer og katholske Læreregler, og hvor Sproget paa saa mange Maader minder om Kirkens Tale. Dernæst peger det Paaviste afgjort bort fra, at Geistlige ere Visernes Forfattere. Der findes med andre Ord i de gamle ægte Viser ikke noget Tegn til at Mænd af Lærdom eller med store Kundskaber og allermindst at Geistlige ere Visernes Forfattere. Det fortælles ved Aar 1370, i en Krønike fra Limburg, at en spedalsk Munk var Ophavsmand til netop de allerbedste Sange og Melodier, og at der ikke fandtes Nogen ved Rhinen eller andensteds, der kunde være hans Lige[1]. Det er jo muligt, at man ogsaa i Danmark har havt Munke, der digtede Folkeviser, men i hvert Fald have disse et Udseende, som afgjort ikke opfordrer til at tænke paa et saadant Ophav.

3. Moral og Ønsker.

I nært Forhold til det behandlede Emne staar Spørgsmaalet om hvorvidt Viserne udtale sig om det Maal, hvortil de sigte, det moralske eller æsthetiske Indtryk, de ønske at tilveiebringe.

I den Henseende gjælder nu som Regel, at Viseberetningens fuldstændig objektive Gang aldrig forstyrres ved nogen Henvendelse til Tilhørerne. Vi have jo ogsaa

[1] Böhme, Liederbuch XXII.

set, hvorledes det er gjennem Omkvædet, at al Tale til Omgivelserne finder Sted. Det er interessant at se, hvorledes den nordiske Oldtidsdigtning indenfor sin Udviklingsgang danner en Parallel hertil. Først i dennes sidste Blomster finde vi Digte, der i Slutningen udtale en Moral eller et Ønske som Digtets Maal. Saaledes ender Gudruns Æggelse (Gudrúnarhvöt) med Følgende (jeg citerer efter Gödeckes Oversættelse, den eneste fuldt lykkede):

Må alle jarlars
öde bättras
alla kvinnors
kval minskas,
då denna sorgesång
sungen varder
Gudruns äggelse,
för alla slägten!

Vi finde Sidestykker hertil i Atlekvadene:

Säll må en hvar sägas,
som slik son aflar,
sådan hjälteättling,
som Gjuke födde.
Hans lof skal lefva
i landen vida
så långt, som folken lyssna
på de lidnes strider.

men ikke i ældre Digte.

I nogle af Viserne findes saadanne Henvendelser eller Slutningsbetragtninger. Vi kunne let komme til Klarhed om hvilket det sande Forhold er. Nr. 205 Linden paa Lindebjerg slutter saaledes:

F 28. Gud naade den Jomfru, ihvo hun er,
som hyldisløs [ubeskyttet] leve skal!
hun tinge ved Gud, hun ikke skal fristes
og værge sin Ære over al!

Allerede Grundtvig har erkjendt, at Formen F er „en bearbeidet Text, der dels ændrer Udtrykket for at hjælpe paa Rimet, dels tilføier det moralske Slutningsvers 28“; Verset findes kun i Dorothea Thotts Haandskrift fra Frederik III.s eller Christian V.s Tid. Fra samme Tid haves et Flyveblad af Visen med Rim i alle fire Linier og med et helt andet, men ligesaa moralsk Slutningsvers:

27. Gud give den Lykke og Salighed,
som Æren efter mon tragte,
og lad den aldrig have Fred,
sin Kjæreste vil foragte.

Visen foreligger imidlertid i fem andre Former, der ere baade ældre og bedre end disse to mishandlede Texter, og her mangler Verset.

I Nr. 209 Stolt Elins Hævn hedder det:

Thi raades hver en Gilie-Svend,
som beiler under Ø:
han love sig aldrig for Hadings Ret
nogen ærlig Mø!

Han svige ret aldrig sit Løfte eller Ord,
i hvad han formaar!
Thi Falskhed slager sin Herre paa Hals
stundom inden Aar.

Disse Vers, der tale som om de vare skrevne ud af en Lærebog, har imidlertid Vedel tildigtet til Visen, som findes i den eneste ægte Form i Karen Brahes Foliohaandskrift, ligesom da i det Hele denne Art Tildigtninger idelig findes fra Vedels Haand (til Ex. ved Nr. 145, 149, 156, 295).

Men hint Haandskrift lader dog den her forsvarede Theori i Stikken med Hensyn til en anden Vise. I Nr. 239 Møens Morgendrømme læse vi nemlig følgende to Slutningsvers:

B 37. Saa skal der slet Ingen hinanden forsmaa,
de veed ikke, hvad Lykke de kan faa

38. Saa skal der slet Ingen hinanden forvide [hindre, formene],
de veed ikke. hvad Lykke Gud vil os give.

Uagtet der maaske ikke i dette Haandskrifts store Visesamling findes nogen anden Vise, som har en saadan „Moral“ til Slutningen, fremgaar dog af disse Linier, at man ikke blot paa Vedels Tid, men 1550, kunde finde Behag i en saadan Tiltale. Naar Spørgsmaalet imidlertid er om vore Visers rette Præg, om hvorledes man sang i Middelalderen, da kan man, uden at paaagte disse to lige saa exceptionelle som tarvelige Vers, hævde, at saadan Viseslutning var ganske ukjendt. Vi have heldigvis et Middel, hvorved man nogenledes kan kontrollere, om det er et Undtagelsesforhold, som hin Opskrift udviser. Der findes nemlig ialt 12 forskjellige Optegnelser af Visen, hvoraf 6 i 9 gamle Haandskrifter, 6 i moderne Optegnelser; Visen findes endvidere paa Islandsk, Svensk samt i 8 norske Former, men midt imellem alle disse Variationer staar hin Optegnelse B i forknyt Ensomhed uden at have nogensomhelst Parallel til sine to moralske Slutningsvers. Vi kunne derfor uden Tvivlen betragte dem som ikke oprindelige i Visen.

Det er i det Hele interessant at studere de Viser, som foreligge i et stort Antal Opskrifter fra ældre Tid. Man kan da have Leilighed til at se, hvorledes en bestemt Smag arbeider sig frem og søger at paatrykke Visen et Stempel, som den fra først af ikke havde. Saaledes møder os i fem Former (B C E I M) af Nr. 298 Svend af Vollersløv et Jeg i Indledningsverset:

Jeg veed saa rig en Jomfru
for Sønden ude ved Aa;
og hende bad Svenden af Vollersløv,
han kunde hende ikke faa.

De andre Texter, hvoraf nogle endnu ere nedskrevne i det 16de Aarhundrede, begynde derimod saaledes:

Der bor en Fru i Vermerland,
hun haver de Døttre to

eller

Der bor saa høvisk en Frue
sønden ud ved Aa

og der er ikke fjerneste Tvivl om, at det er rigtigere Former. Til denne Fremtrængen af Jeget svarer nu, at *jeg* ogsaa kommer frem i Slutningsverset. Saaledes ende L N O med Verset:

Lovet være Gudfader af Himmerig,
som alt Ondt kan afvende!
aldrig hørte jeg en værre Færd,
der fik en bedre Ende!

I K P er imidlertid denne Udtalelse Fru Mettelils Slutningsord og vedkommer aldeles ikke Sangeren. Og naar B C ende med: Tak have ungen William o. s. v., er dette i A (jfr. K) Fru Mettelils Slutningsord: Hav Tak, unge Her William o. s. v.

Endelig slutter D med et Vers, der er enestaaende mellem de 15 forskjellige Former:

Nu raader jeg baade Fruer og Møer,
som leve vil med Ære:
de spotte hverken Fattig eller Rig,
om han end ufød monne være [sic!].

Man vil se, hvor uhjemlede alle disse Udtalelser af Sangeren ere, og da saadanne Jeg-Vers slet ikke findes i A E F G H I K M kan man rolig paastaa, at det kun skyldes det 16de og senere Aarhundreders Smag.

I Nr. 252 Troskabsprøven finde vi i Formen D følgende Vers, hvormed Visen ender:

49. Slig er det, tro og fast at være
og prøve sin Kjærest med Lempe og Ære.

50. Det sker jo, hvad Gud have vil,
der hjælper ei Falsk eller Klafferi til.

Denne Form betegnes af Grundtvig som „en senere, sagtens i 17de Aarhundrede foretagen, ufolkelig Udtværing af et ægte Grundlag, der har staaet A B nærmest“. Da nu de tre ældre Former A B C ikke have dette Vers, men ende Visen paa gammel Folkevisemaner med at Brylluppet blev holdt, og da de fire Optegnelser fra Nutiden ikke heller kjende det, saalidt som den færøiske eller den svenske Opskrift, kunne vi vel heri søge et nyt Bevis for, at Sligt ikke hører hjemme i Viserne.

En Vise, som i en usædvanlig Grad præker Moral, men har taget en Paragraf af Moralens specielle Del for sig, er Nr. 112 Helligbrøden. Den indskærper ved sin Fortælling, hvor ulykkeligt det er at gaa paa Jagt paa Helligdage, „alt om den hellig Paaskemorgen“. De tvende Jægere, som gjøre sig skyldige i denne Synd, komme i Trætte om deres Hunde og Heste og dræbe hinanden. Visen udtaler imidlertid ikke nogen almindelig moralsk Læresætning til Slutning. I syv forskjellige Texter findes ikke et eneste Slutningsord, som angiver Visens Kvintessens. Kun i den ottende Form, opskreven i 17de Aarhundredes Begyndelse, møder os Verset:

G 23. Nu raader jeg alle, hver og en,
som rider saa aarlig ud:
at de rider dem til Kirke
og frygter den øverste Gud.

„Denne Moral er aabenbart et nyere Tillæg“, siger Grundtvig med fuldeste Ret. Men hvor betegnende er det ikke, at den nyere Tids Smag har anset en udtrykkelig Udtalelse om Visens praktiske Moral nødvendig, istedetfor paa god gammel Maade at lade Visens egen moralske Grundtone klinge igjen i Tilhørerens Bryst!

Jeg skal endnu kun tilføie, at i Anna Urops Visebog ender Visen om den utro Brud (se foran S. 149) saaledes:

Mælte det liden Kirstin,
der hende randt Sværd i Side:
en bedre Lykke var mig agtet,
nu maa jeg Sorrigen bide [finde mig i Sorgen].

Nu raader jeg hver stolten Jomfru,
som agter at holde sit Bo:
love sig aldrig mere end een
og mene det saa med Tro!

Det kunde se ud som her udtaltes en Slutningsmoral af Visedigteren; men i Virkeligheden er det Liden Kirstens Ord, saaledes som det sees af Karen Brahes Foliohaandskrift. Rent tilfældigt er Verset i Anna Urops Haandskrift blevet Slutningsvers.

Visestilen er altsaa en fuldkommen objektiv Beretning om, hvad der er sket. Sangeren blander aldeles ikke sin Dom eller sine Bemærkninger ind i Fortællingens Gang. Lader han undtagelsesvis sin Person til Skue, er det i Visens Begyndelse eller rettere i Visens første Vers og mulig i det sidste Vers. Dette er et saa afgjort Karaktermærke, at man studser, hvor Visen indeholder Andet. Nu læses der følgende Vers midt inde i Visen om Jomfru Ellensborg og Hr. Oluf (Abrahamson Nr. 146), nemlig efterat Jomfruen har givet Ridderen sin Tro, uagtet han var hendes Morbroders Banemand og hendes Brødre stræbte ham efter Livet:

12. Saa sørgende vare de unge to,
de bøde hverandre god Nat:
Give det Gud Fader i Himmerig,
at de maatte findes brat.

Derpaa berettes videre om hvorledes Brødrene dræbe Hr. Oluf og Jomfruen sørger. Sligt er ganske imod

Visestilen, og undersøger man nøiere Kilderne, vil man finde, at det er Peder Syv og efter ham Abrahamson, der have forandret i den gamle Text, der i alle fire Former lyder:

Saa sørgende var de unge to,
de bøde hverandre god Nat:
„Give det Gud Fader i Himmerig,
at vi maatte findes brat!“

I Visens Slutning kan stundom et Ønske bryde frem. Exemplerne derpaa ere dog ikke mange. I Nr. 224 Væddemaalet findes saaledes en Tak i et af Slutningsversene:

B 24, C 21. Tak have hver en Dannekvinde,
sin Datter optugter med Ære!
Hr. Peder rider sig til Landsthing,
fæste hende med Hæder og Ære.

men af de 9 gamle Former have kun 2 Texter dette Vers, og disse ere begge nedskrevne i det 17de Aarhundredes første Fjerdedel, medens nogle af de andre Former ere nedskrevne et halvt Aarhundrede tidligere. Det Vers, som de andre Haandskrifter have, er holdt i almindelig Visestil og lyder med nogen Variation saaledes:

Det fik hun Ingerlil Thorlofsdatter,
for hun Her Peder saa svarte:
Hr. Iver rider til hendes Faders Gaard,
han bad hende til sin Kjære.

Derimod findes det selv samme Vers „Tak have“ i alle Former af Nr. 225 I Tugt og Ære, og her ogsaa i Haandskrifter fra 16de Aarhundrede, fremdeles i den ligeledes i gamle Opskrifter bevarede Nr. 218 Stolt Ellensborg, endog sammenknyttet med en anden omvandrende Linie:

Tak have stolten Ellensborg,
og hvor finder man hendes Lige!
Hun turde hente sin Fæstemand
af Østerkongens Rige.

Noget usandsynligt er dette Udbrud i Nr. 202 (12). Et af de bekjendteste Exempler er endelig det „Tak have“ som findes i Niels Ebbesøn Visens sidste Vers (jfr. ogsaa Nr. 181 Magnus Algotsøn). Som et andet Exempel paa, at et Ønske høres i Visens Slutning, kan nævnes Visen om Hr. Bugges Død Nr. 158, hvor det i alle fire Former hedder:

De Medelfar Mænd, Christ give dem Træge [Sorg],
de veide Hr. Bugge udi en felig [sikker] Leide!

De Medelfar Mænd, Christ give dem Skam,
de veide Hr. Bugge, den velbyrdige Mand!

4. Fædreland.

Et Begreb, som ikke findes omtalt i vore Viser, er Fædrelandet. Lige saa lidt som i Tydsklands Viser kommer det frem [1]). Dog maa jeg udtrykkelig betone, at her stadig kun er Tale om Begrebet Fædreland. Det er jo klart, at vi bør skjelne vel mellem om et Navn fattes, om Begrebet mangler eller om i det Hele den Følelse, som vi kalde Kjærlighed til Fødelandet, ikke er tilstede. At denne Følelse fandtes i fuldeste Maal, er naturligvis udenfor al Tvivl. Vor danske Nationalitet blev af Middelalderens Mænd forsvaret lige saa tappert som paa nogen anden Tid mod Vender, Tydske og Svenske; men hos os, som i andre Lande, stod Fyrsten som den legemliggjorte Repræsentant for Folket og dets

---

[1]) Böhme, Liederbuch XL, XLII.

Villie og Ønsker. Kampen for Landet smeltede paa en egen Maade sammen med Kampen for Kongen.

Det er vel allerede et Spørgsmaal om Ordet Fædreland forekommer i Viserne. I Visen om Marsk Stigs Døttre (Nr. 146) bede disse:

vi vil ikke andet af Eder begjære,
end I lader os føre hjem til vort Færne

og Dronningen befaler Riddere fem: „I skal føre de Møer til Kollen hjem!“ Disse ere nemlig i Formen A ikke Døttre af Marsk Stig, men af „Kongen ud af Kollen“, hvilket er et Eventyrland, der ogsaa nævnes i andre nordiske Viser og maaske oprindelig har været Colonia, Køln. Imidlertid er *Fædrene* her nærmest tænkt som „vor Faders Land“ (eller vore fædrene Besiddelser):

33. De kom ikke for Juleaften for deres Faders Land.
44. Forlover os at blive i Eders Faders Land.

Endvidere betyder *Færne* mulig fædrene Slægt; det findes i begge disse Betydninger meget almindeligt i Provinslovene og senere Kilder, jfr. ogsaa Nr. 222 A 17: „da vilde jeg Eders Naade mit Farne give“, Nr. 56 B 14—15. Som bekjendt kæmpede netop Marsk Stigs landflygtige Tilhængere for at komme til at nyde deres Arvegods, og Huitfeld siger, at det omsider tillodes dem at „nyde fæderne og møderne“ (I. S. 344). Kalkar tolker i sin Ordbog *Færne* i hin Vise som Fædreneland, men han anfører ingen Parallel hertil, derimod mangfoldige Exempler paa Betydningen af fædrene Gods eller Slægt.

Nr. 82 Ribold og Guldborg hedder det dog i B 2, D 2: „til min Fæderne Land saa fører jeg Dig“, men Modsætningen mellem disse Texter fra Sophie Sandbergs Haandskrift og det større Stockholmske Haandskrift fra Begyndelsen og Midten af det 17de Aarhundrede og de

mangfoldige andre Textformer taler netop bestemt imod at her oprindelig skulde have staaet Fædreland, ja ved at sammenligne „min ferne land“ (B 2) med „til en hal fieer land“ ɔ: dobbelt saa fagert Land (A, F, H), „til det feierste land“ (D), ser man, hvorledes Ordene oprindelig have lydt.

Uagtet jeg saaledes ikke kan finde hverken dette Ord eller Fosterland i danske Kilder fra Middelalderen, maa det vel dog have været brugt, siden vi i Magnus Smeks Stadslag finde *fadhurlandh* og *fædhernis land,* i ældre svenske Love ligeledes Fosterland, baade om Fødeprovinsen og Landet.

Men som sagt, i vore Viser kommer i det Hele ikke Kjærligheden til Fædrelandet frem. I Sverrigs Middelalder gaar det paa samme Maade. De enkelte Landskaber stode endnu med saa stærk national Selvstændighed ligeoverfor hinanden, at man vanskelig kunde vente nogen i særlig Forstand svensk Fædrelandsfølelse. Rigsenheden, siger Henrik Schück i sin fortræffelige „Svensk Literaturhistoria“, og Tanken om Sverrig, som et for alle, Upländing som Vestgöte, fælles Fædreland var endnu ikke traadt frem; „deraf er en ganske naturlig Følge, at lige til Albrecht af Meklenburgs og Engelbrekts Dage, den svenske Litteratur viser en iøinefaldende Mangel paa svensk Patriotisme“. I det sandsynligvis ældste Arbeide, som er bevaret til vore Dage, St. Sigfrids Legende fra 1206, mærker man, hvor varm Forfatteren bliver, naar han taler om sin Hjembygd, det skjønne Värend, men længere end til Lokalpatriotisme var man ikke naaet. Forfatteren til den ældste af Rimkrønikerne, Erikskrøniken, er en Enthusiast af det reneste Vand, men egentlig Fædrelandsven er han ikke. „I Indledningen har han kun nogle faa og temmelig intetsigende Ord at sige til Sveriges Berømmelse, men da denne Indledning blev skrevet om (1452), ændredes Tonen.

Den nye Forfatter kan i poetisk Henseende paa ingen Maade taale en Sammenligning med sin Forgænger . . . men i eet Tilfælde er han Skjald, man kunde næsten sige en stor Skjald, og det er, naar han taler om sit Fædreland . . . Jo mere man nærmer sig mod Middelalderens Slutning, desto kraftigere stiger denne Patriotisme. Dens Form bliver et stadig vildere og vildere Danskhad“ (S. 85).

Forholdet har vistnok været det samme i Danmark, og hvis vore Viser bare Aarstal, vilde vi maaske træffe en lignende Forandring i den nationale Følelse. Saaledes kommer en ny national Tone karakteristisk frem i Viserne om Svend Felding. Denne berømmelige Helt rider til Rom og gjæster paa Veien en Jomfru. Da hun ser hans guldsyede Skjorte, yttrer hun. at enten maa han være Kongen af Danmark eller dog en af de Bedste. Hun har alle sine Dage hørt, at de danske Mænd ere saa fromme (tappre), hvorfor hun er meget glad ved at se en af dem hos sig. En Trold plager nemlig hendes Land og tager Fruer og Jomfruer til Føde. Svend Felding har nok Lyst til for hendes Skyld at bryde en Stage med Trolden, men da maatte han have en Hest og et Harnisk, som var ham vel til Maade. De spanske Heste, som man ledede frem for ham, faldt til Jorden, blot han lagde Haand paa dem, og han udbryder:

A 14. „Der vilde jeg give til det røde Guld
og vel et Hundred Mark:
at jeg havde nu en danske Hest,
var født udi Dannemark.“

15. Der kom gangend en Møllermand,
han fik saa vel til Orde:
„Jeg haver saa god en danske Hest,
ihvem hannem ride turde.

16. End haver jeg en danske Hest,
er født i Sæbylund:

hver Sinde han til Møllen gaar,
da bær han femten Pund."

17. „Hør Du, goden Møller,
Du lad mig Hesten se:
da vil vi os, vi Danske to,
og stride mod Valske tre."

Svend Felding spænder Sadelgjorden, saa at Hesten synker i Knæ, og rider i Strid mod Trolden. Spæret brast imidlertid, og Skjoldet drev i Marke.

27. Saa gik han sig til Kirke
og lod han sig berette:
saa tog han det viede Aflad,
lod i sin Spærstage sætte.

28. „Lægger I nu bort det kronede Spær,
jeg kan der intet med gjøre:
I tager mig hid en Skude-Mast,
den mægter jeg vel at føre."

I den nye Dyst bryder Svend Felding den Ondes Hals. Da bliver det tilbudt den djærve Kæmpe at faa Jomfruen og Land og Rige, men han har alt fæstet en anden Jomfru og vil ikke svige hende. Men gjæster Eder nogen dansk Pilegrim, da spar hverken Vin eller Brød!

Man vil se, at det er en Vise, som er yderst tiltalende for den danske Nationalfølelse. De Danskes Ry var alt naaet til det fremmede Land, inden Svend Felding kom der ned, men paa glimrende Maade godtgjør han, hvilken Kraft der ligger i den danske Mands Arm, og hvilken Styrke der bor i den danske Hest. Der er kun eet saarligt Punkt i al denne Herlighed, men som dog, vel beset, er en Achilleshæl — det er den Omstændighed, at al den danske Styrke alligevel aldeles Intet hjælper. Først da Svend Felding har lagt Hostien i Spydstagen, opnaar han at seire. I Virkeligheden er dette en høist kjedelig Sag, thi derved bliver det jo snarere ved et

Fif, et Krigspuds, at Svend bærer Seiren hjem. Jeg kan ikke indse andet, end at to Tanker her gaa imod hinanden; tilmed forstaar man ikke, hvorfor Svend Felding tager en Skude-Mast til Vaaben, naar dog ikke Værget selv, men kun hvad der er skjult i det, bliver det afgjørende. Atter her føler man, saaledes som jeg har paavist ved saa mange andre Viser, at det religiøse, kirkelige eller katholske Element er blevet ligesom tilsat senere, at det kommer paatværs og støder imod. Svend Grundtvig maa have havt den samme Følelse; thi i den Text, han har givet i sine „Folkeviser i Udvalg“, har han rent udeladt Verset om Hostien i Stagen, som ogsaa er ganske overflødigt.

Ogsaa i den anden Vise om Svend Felding (Nr. 32) forekommer Anvendelsen af Hostien, men her dog paa en mere fornuftig Maade:

A 64. Lader han vie Guds Legem,
lader sætte i sin Spær-Stage:
saa snart da flyede den lede Trold,
som sad paa Mandens Bag.

65. Det andet Ridt, de sammen red,
de Hellede var baade stærke:
det var Hr. Peder Kæmpe
hans Hals i sønder gik.

Tydskeren har en Trold siddende bag paa Hesten; det er ham, som Svend fordriver ved Guds Legeme. Derved bliver Partiet atter lige mellem Tydsk og Dansk, og nu seirer den danske Kæmpe. I Texterne B og C er hele dette Moment angaaende Trolden og Hostien borte, og heraf fremgaar da ogsaa klarlig, hvor tilheftet det er.

Ifølge den sidstnævnte Vise er Svend Felding udsendt til Tydskland af „Dannerkongen“ for at fri paa hans Vegne til Frøken Juttelil. Hun er forud meget indtaget mod de Danske og spotter dem paa forskjellig Maade, men faar djærve Svar af Svend Felding. Ogsaa

da Jutta kommer til Danmark, er hun misfornøiet; Bryllupshuset er ikke godt nok, og hun glæder sig, da Svend Felding bliver overvunden i Dystridtet af den tydske Peder Kæmpe. Men næste Gang seirer Svend og knækker Tydskerens Hals, medens Dronningen græder. Den Maade, hvorpaa Formen B i Omkvædsstammen danner sit Omkvæd, viser da ogsaa Visens Tendens:

1. Der stunder ind til Danmark
saa mangen ærlig Mand
og flere tydske Riddere,
end jeg nævne kan
De stunder ind til Danmark

Hvem Svend Felding er, om han som Bugge formoder, er den mythiske Helt Sinfjøtli i ny Skikkelse, eller han, som Grundtvig antager, er „en folkemythisk Personlighed, vistnok dannet i forholdsvis senere Tider, men ganske i gammel Stil“ (III. 804), skal jeg lade være usagt. Men naar Grundtvig formoder, at Visen om Dronning Jutta er digtet i Anledning af Erik Plovpennings Giftermaal med den sachsiske Fyrstedatter Jutta, forekommer dette mig rigtignok lidet sandsynligt. Man kan ganske vist paavise f. Ex. i Ryd Klosters Aarbøger stærke Udbrud mod Tydskerne i Anledning af Kong Valdemars Fangenskab: „Og skulle I vide, at Tydske have sjelden eller aldrig vundet nogen Pris eller Seir over danske Mænd, uden med Forrædelse og Svig, som bevises maa med disse to Konger, og i mange andre Maade“. Men dette er blot en midlertidig Opblussen, som hurtig slukkes og afløses af en endnu nøiere Forbindelse med Tydskerne, som medfører endnu større Ulykker for dansk Nationalitet. Hverken den nationale Følelses positive Side, Glæden over hvad der er dansk, eller den negative, Hadet mod det Fremmede, kommer synderlig stærkt frem i Middelalderens ældre Perioder. Og først i det 15de Aarhundrede, da vore

Konger toge Kampen op mod Tydskerne, hvad enten de kom i Kjøbmænds Lignelse eller som Krigere, blusser ret den nationale Følelse i Veiret. Hvem veed, om ikke den kæmpestore Kong Christian den Førstes Reise til Rom, og den Opsigt og Berømmelse, som hans Reise skaffede det danske Navn, kan have givet Anledning til en ny Optagelse af Fortællingen om Svend Felding og til den Behandling af Emnet, der findes i de to Viser?

Jeg skal endnu kun tilføie, at Sagnet om Holger Danske som bekjendt ikke er af national Herkomst, men indvandret i Middelalderens seneste Del, og at i hvert Fald Visen Nr. 30 Holger Danske og Burmand ikke kan siges at fremtræde med noget egentlig patriotisk Præg. Derimod kommer et saadant snarere frem i Nr. 17 Kong Diderik og Holger Danske, men denne Vise har ogsaa alle Mærker af af være ung. Grundtvig betragter den som „vistnok den yngste af Dideriksviserne og deri væsentlig forskjellig fra de andre, at den ikke er nogen umiddelbar, troskyldig Gjengivelse af de gamle Sagn, men snarere en vilkaarlig Benyttelse af disse i patriotisk Øiemed.“ Gustav Storm henfører Visen til det 16de Aarhundrede[1]).

5. Romanviser.

Som en egen Gruppe maa udskilles de Viser, som Grundtvig leilighedsvis har kaldet Romanviser. Han har ikke nærmere bestemt disse Visers Karakter, hvorfor jeg her skal søge at fremdrage forskjellige Træk af deres Fysiognomi. Den bekjendteste af Viserne er Axel og Valborg (paa 180 à 200 Vers, Abrahamson Nr. 143); de andre ere Nr. 49 Malfred og Magnus (89 Vers),

---

[1]) Storm, Sagnkredsene om Karl den Store 187.

Nr. 86 Flores og Margrete (30—40 Vers), Nr. 87 Karl og Margrete (50—70 Vers), Nr. 88 Kong Apollon af Tyre (25 Vers), Abrahamson Nr. 88 Hertugen af Skåge eller Klosterranet (94 Vers), Nr. 200 Thorkil Trundesøn (indtil 207 Vers), Utrykt Nr. 306 Oluf Gudmundsøn (152 Vers) og enkelte flere.

Jeg skal anføre Indholdet af en af disse Viser for at anskueliggjøre deres Karakter. Jarl Iver Ulfsøn fører Kongens Banner og falder seirende. Han har betroet sine tre Døttre til Dronningens Varetægt, men da det af en Spaakone siges hende, at den Yngste, Malfred, skal ægte Magnus, hendes Søn, sender hun denne Datter bort paa et Skib. Dette strander ved Spanien, og hun tages til Brud af en Høvding. Inden Brylluppet finder Sted ser hun imidlertid Magnus, der er bleven fanget af Røvere og ført til fremmede Lande: nu sidder han ved Aaren og ror. Hun faar ham løskjøbt; Magnus dræber Brudgommen og flygter med hende. Medens de nu engang hvile i en Skov, bliver Malfred taget ind i Bjerget af Bjergtrolden, og Magnus reiser ene hjem. Efter ni Aars Forløb vil han ægte Thorelille, men netop da slipper Malfred ud af Bjerget og kommer seilende hjem til Norge. De to Kvinder blive nu enige om, begge at have Magnus til Ægtefælle.

Som man vil se, er her egentlig Handlingens Enhed opgiven. Om dramatisk Kraft er der ikke Tale; istedetfor er traadt en hel Række Eventyr. En lignende Eiendommelighed har Fortællingen om Flores og Margrete. Flores elsker Margrete, men hendes Frænder gifte hende bort imod hendes Villie til Hr. Herman, den rige Greve. Da Flores møder Margrete i Kirken, tilstaar hun ham, at hun endnu elsker ham. Hendes Ægtefælle, som ved Hjemkomsten mærker, at hun har grædt, erklærer, at han i Grunden kunde være til Sinds at afstaa hende til Flores. Men Flores' Moder er imid-

lertid kommen til Hjælp og udsender en Trold i Skikkelse af en Hjort, paa hvilken Greven skyder; Pilen vender sig imod Greven selv. Nu er da Margrete Enke, og Flores frier til hende, men hun vil dog sidde Enke et Aar. Derpaa bliver der Fryd og Gammen. I denne Vise er det lige saa meget en manglende Enhed i Tanken som i Handlingen, der gjør sig gjældende.

Visernes Længde er paafaldende og synes at skulle bøde paa Manglen i deres Indhold; men den viser ogsaa hen paa deres Bestemmelse, nemlig at berede en Underholdning paa lange Aftener. Romanviserne søge desuden at fastholde Interessen ved nye Midler; de beskjæftige sig meget med fremmede Lande, saaledes Spanien (Nr. 49), Tyrus og Neapel (Nr. 88); de bruge fremmede Personnavne (Flores) og de ere lærde, saaledes lader Visen om Malfred og Magnus Jarl Iver tale i klassisk efterlignet Sagastil „saa hjælpe mig Freja Fru og Thor og vogte mit Liv fra Vaande“ (Nr. 119 A 10). Istedetfor den gode dramatiske Diktion anvendes endvidere megen Tid og mange Ord paa Drøftelser, Overveielser og Overtalelser. Det Hele har en langspundet Nøiagtigheds Præg.

Dernæst er den moralske Kraft tabt, eller jeg vil hellere sige, at disse Viser ere moralsk forkludrede. Uden at forknyttes lader Nr. 49 det være Enden paa Visen, at baade Malfred og Thorelille tage Magnus til Ægte:

Det er sket udi Norige-Land
og drages det saa vel til Minde:
Hr. Magnus han levde i atten Aar
med begge de Ædelkvinde.

De levde tilsammen i atten Aar
med Elskoven og god Villie,
der hørte ingen Jorderigs Mand
de Fruer et Ord atskille.

Til saadan Vansmag var man naaet. Visernes Helte tør ikke gjøre Ondt, og Godt ikke heller. Margrete vil ikke have, at Flores dræber Grev Herman; Grev Herman vil gjerne afstaa sin Ægtehustru til Elskeren. Flores skal belønnes for sin smægtende Troskab, men hvorfor blander saa Visen ind deri den stygge Historie om hans Moders Tryllekunster? Og dog er Grev Herman indtil det sidste saa dydefuld, at han døende sørger over, at han og hans Hustru intet Barn have — ikke fordi han ønsker sig en Hævner, men fordi Margrete da ikke vil komme til at tage Arv, men Slægtningene. Det vilde saaledes være urigtigt at sige, at disse Viser ere umoralske, de ere snarere dydzirede.

Der er i det Hele kommen en sentimental Aand ind i dem. I sin store Sorg fatter Flores den Beslutning: „jeg vil ligge i Høieloft og sørge mig selv til Døde". Og dette gjælder ogsaa Visen om Axel og Valborg, hvor meget Skjønt den end indeholder. En Mester som Oehlenschläger kan tilintetgjøre Tvivlen og kan faa os til at tro, at Valborg dør af en Vise. Men det er et Topmaal af Dydighed, der faar Udtryk i Vers som disse:

118. „Vel haver jeg skjøn Valborg kjær,
hun var min høieste Trøst,
men hende jeg aldrig saa mægtig var,
at jeg hende engang kyst."

119. Den Jomfru lagde Haand paa Messebog,
og svor hun om vor Frue:
„jeg aldrig min Øine saa høit opslog,
jeg kunde hannem dristig skue."

Vel fandtes der baade i Oldtid og Middelalder Kvinder og Mænd, der havde fattet Elskov til den, de aldrig havde set, thi stærk er Runernes Magt og Elskov vidunderlig, men de vovede dog at se paa hinanden, naar de mødtes. Og netop ved at de Elskende selv fortælle om deres store Blyhed,

gaar noget af den naive Skjønhed tabt. Man kan derfor paa den ene Side nok tiltræde en svensk Forfatters Ord om disse Linier: „der gaar en fin Rødme op over disse Stanzer“, men paa den anden Side føle vi os dog temmelig nær ved det ret Naturliges Grænse, og vi kunne forstaa, at Fogden paa Anholt kunde bebreide sin Hustru, at hun var druknet fast i Graad forgangne Fest, for man hende havde lidt om Axel Thorsen læst. Her føler man, at vi befinde os ved Riddertidens Slutning. Og i Virkeligheden behøver man, naar man har dvælet lidt ved disse Viser, blot at skotte om Hjørnet. Man vil der se hin berømte spanske Ridder af den magre Skikkelse i Anmarsch.

Disse Viser ere endvidere vanskelige at huske ved deres store Længde og end mere maaske ved Handlingens Mangel paa Sammenhæng. Eventyr afløses af Eventyr og Tale af Tale. Om nogensinde professionelle Sangere have været nødvendige ved Visesangen, da maa det vel have været ved disse. Men Viserne godtgjøre da ogsaa selv, at de høre hjemme mellem Romanerne. Emnet til Visen om Kong Apollon af Tyre er hentet af Romanen med tilsvarende Navn. Visen om Malfred og Magnus behandler et bekjendt tydsk Sagn om Greven af Gleichen med de to Hustruer. Den sentimentale Vise om Hr. Sallemand, der elsker sit Søskendebarn (Abrahamson Nr. 153) ender da ogsaa med at slig Elskov aldrig var set „siden Tristram og Fru Isald døde“. En saadan Begyndelse som denne i Nr. 86:

1. Jeg vil Eder en Vise kvæde,
hun ligger mig ofte for Munde,
alt hvor Hr. Flores Bendiktsøn.
han skjønne Fru Margret vel unde

eller en saadan Afslutning som denne om Oluf Gudmundsøn (utrykt Nr. 306 Vers 152!)

Af Intet er denne Vise gjort,
jeg siger Eder sandt,
nu maa en anden begynde,
som bedre kan

findes jo idelig i Romanerne. Grundtvig har ved det sidst anførte Vers skrevet i sin haandskrevne Samling: „Sidste Vers er mærkeligt, fordi det viser os Visens Anvendelse til selskabelig Underholdning, foredraget af en enkelt, sagtens en vandrende Sanger af Profession. Folk af denne Klasse have sagtens ogsaa digtet Viserne af denne Art“.

At disse Viser høre til de yngste maa vel anses for sikkert. Visen om Axel og Valborg kan efter hele dens Kostume og Apparat ikke sættes længere tilbage end det femtende Aarhundrede, saaledes som R. Bergström har bevist (Historiskt Bibliothek III. 419 f.). Endelig henleder jeg Opmærksomheden paa, at disse Viser gjerne foregaa i Norge; dette gjælder saaledes Nr. 49 Malfred og Magnus, Abrahamson Nr. 143 Axel og Valborg og Abr. Nr. 88 Klosterranet (en svensk Kongesøn raner en norsk Hertugs Datter i Lyse Kloster). Hvorvidt Nr. 87 Karl og Margrete, der som Grundtvig siger „har en Del Lighed“ med den sidstnævnte Vise, egentlig har noget at gjøre med danske Personer, turde være tvivlsomt; mest handler den i hvert Fald om Sverrig. Nr. 200 Thorkil Trundesøn foregaar i Danmark og hos Kongen af Island.

Med disse Bemærkninger skal nu ingenlunde være sagt, at hine Viser helt mangle Poesi. I flere af dem findes ved Siden af meget Udvandet og Mat gode Vers og gode Scener. Som Helhed betragtet kunne de imidlertid kun anses for en Afart.

6. Visestil.

Jeg vender mig nu til forskjellige Eiendommeligheder ved Visestilen.

Vi forstaa ved Inversion som bekjendt, at et Ord sættes hen paa en anden Plads i Sætningen end den, som det sædvanligvis i naturlig Tale vilde have. I daglig Tale flytte vi ofte et Ord frem for at fremhæve og betone det, i Digtningen sker det af samme Grund, men oftest af Hensyn til Rythmen eller Rimet. Der er meget stor Forskjel paa, i hvilket Omfang de forskjellige Digtere anvende Inversionen; slette Digtere ville hyppigt anvende den af Rimnød eller vildledte ved den Tro, at det skulde være den eneste Maade at vække Opmærksomhed paa. Den stærkt belærende Digter vil knuge Ordene sammen til vægtige Sentenser. Det er sikkert, at den Digter maa sættes høiest, som med de simpleste Midler naar ligesaa vidt som den, der tager de kunstige til Hjælp.

Ogsaa i denne Henseende er der overordentlig meget at lære af Viserne, idet disse ere yderst maadeholdne i Anvendelsen af Inversion som Hjælp ved Bygningen af Verset og Anbringelsen af Rimet. Man kan finde: Sønnen min, Riddere gode, Jomfru skjøn (hellere dog Jomfru saa skjøn) og Objektet før Verbet, men i det Hele ere Inversioner ikke hyppige og i hvert Fald aldrig voldsomme. Naar det i Ribold og Guldborg (Nr. 82) hedder:

G 62. Ribolt var død, før Hanen goel:
Guldborg døde før oprand Sol

saa indeholder den sidste Linie selv for vor Tids Eftergivenhed i dette Punkt en altfor voldsom Inversion. Men det viser sig ogsaa, at kun Peder Syv har dette Vers, som ikke forekommer i de øvrige 18 forskjellige Former. Et tilsvarende Vers findes i flere Texter fra Midten af det 17de Aarhundrede i Nr. 266 Søborg og Adelkind, men den ældste Form af Visen, i Karen Brahes Foliohaandskrift, har en langt mere beskeden Inversion:

E 2. Hun blev født en Aftensmaal,
hendes Moder var død før op randt Sol.

I Frændehævn (Nr. 4) læse vi:

C 44. Hun redte deres Senge paa Dunen blød,
hun vilde dennem unde Søvnen sød

men kun under Vedels Haand har Verset faaet disse to Inversioner; hans eneste Kilde er, som Grundtvig paaviser, Vers 32 i A:

Stolt Ellind gjorde deres Senge paa Dune:
hun vilde [dennem] Søvnen vel unde

med den langt mildere Inversion i anden Linie, om der overhovedet er nogen. Man maa i det Hele vel erindre, at mangen Ordstilling, som afviger fra vor nuværende Talebrug, dengang var naturlig og sædvanlig i det daglige Sprog. Og to Inversioner efter hinanden tror jeg Visedigterne vilde anse for utilladelige.

En bekjendt Inversion findes i Visen om Niels Ebbesøn (Nr. 156):

E 15. „Hør Du det, Hr. Niels Ebbesøn,
jeg taler med Dig saa længe,
Du skal enten af Danmark rømme
eller jeg skal lade Dig hænge."

16. „Tyve maa I i Galgen ophænge
baade for Ugle og Ørn,
men jeg vil alt udi Danmark bo
alt hos min Hustru og Børn."

Om end det foran stillede *Tyve* klinger djærvt, synes det dog at komme overraskende og saa haardt, at Linien næsten faar Overbalance derved. De tre andre Texter have følgende Form for Verset:

Skal jeg ud af Dannemark rømme
fra Hustru og Børn saa smaa,
ussen skal I sige deraf,
at I mig nogen Tid saa.

Grundtvig maa derfor indrømme, at „dette stolte Vers, som jo i poetisk Henseende afgjort er en Vinding for Visen, i Oprindelighed sikkert maa staa tilbage for de tre andre Opskrifters Vers“; „der er størst Sandsynlighed for, at det er tilkommet samtidig med den Fornyelse af Udtrykket, som E paa flere Steder udviser, og hvori et utvivlsomt poetisk Talent mesterlig veed at bøde paa Hukommelsens Svaghed, der dog som oftest kun rammer Udtrykket, ikke Indholdet“. Alligevel har Grundtvig medtaget Verset i sin folkelige Udgave af 1867. — I samme Vise er i A 84, 85: „sige Dronning Tiding slig“ ligeledes en Voldsomhed; Vedel har vist det rigtigere „Dronningen Tidende sige“ jfr. iøvrigt A b 84 „sige Dronningen sligt Men“.

Endnu paa mange andre Steder kunde Inversioner, dannede i senere Tider, paavises. Saaledes i Nr. 194 Hr. Ebbes Døttre C V. 9 „Op da vaagned de Jomfruer snild“; det er en stærkt bearbeidet Text med Rim i alle fire Linier; de ældre Former have ikke denne Linie.

I Omkvædene findes allermindst nogen Inversion. Jeg hidsætter følgende:

Nr. 130. Selv lader hun sig vel.
142. Og saar er min Haand af den Brynje.
167. Saa glad rider Erik Stygge imod sin Jomfru.
174. Til Meissen kom den Frøken med stor Ære.
195. Deraf al vor Sorg maatte sig vel fordrive.

Man vil se, at der er ingen af disse Inversioner, som ikke kunde findes i almindelig Prosatext fra Samtiden.

Sætningsforbindelsen udmærker sig ved stor Simpelhed. De parallelle Sætninger ere afgjort de almindeligste, og alle indviklede Konstruktioner undgaaes. Eftersætningen kommer i den nærmest følgende Verslinie; hvis Verset er fireliniet, udgjøre de to første Linier gjerne en Helhed for sig, og sjeldent eller ingensinde

finder man den tredie Linie konstruktivt knyttet til den anden. Saa sent som efter Hr. Tyge Krabbes Kamp i Skaane 1510 (Nr. 171) kunde man nok skrive:

C 21. Hr. Tyge sender de Kundskaber [Speidere] ud,
de skulde til Visse forfare,
hvad Fjenderne tog sig for,
og hvad Vei de monne drage

og dog have de ældre Former af Visen ikke dette eller andre lige saa tungt konstruerede Vers. Men især danner hvert Vers en Helhed for sig. „Det strider mod god gammel Visestil at have Forsætning i eet og Eftersætning i et andet Vers“, siger Grundtvig i Anledning af Nr. 220 A (S. 287—88). Naar vi nu ikke desmindre i Nr. 89 Moderen under Mulde finde i alle Haandskrifter Versene:

16. Hun gaar sig til Englevist [Englebolig]
hun bad sig Lov af Jesu Christ.

17. Dette hun maatte til Middelhjem [Jorden] gaa
og tale med sine Børn saa smaa.

maa aabenbart den første Linie i Vers 17 rettes til:

hun bad, hun maatte til Middelhjem gaa.

I sin Folkeudgave af Viserne (1882) har Grundtvig da ogsaa ændret Linien paa denne Maade.

I det Hele er Gjentagelsen et Hjælpemiddel, hvorved man undgaar enhver tung eller indviklet Konstruktion. Simpelhed i Sætningsbygning er et Hovedtræk i Viserne og stiller dem paa et vidt forskjelligt Standpunkt fra Nutiden, ja de afvige i den Henseende ogsaa aldeles fra den Stil, som raader i Romanerne. Og Konstruktioner som dem, der findes i Niebelungenlied vilde være ganske umulige for en Visedigter. Man behøver blot at kaste et Blik paa det første Vers af det berømte Digt for at se Forskjellen:

Uns ist in alten maeren
wunders vil geseit
von helden lobebaeren,
von grôszer kuonheit,
von fröuden hôchgezîten,
von weinen und von klagen,
von küener recken strîten
muget ir nu wunder hoeren sagen. —

Som ved mange andre Leiligheder ere ogsaa ved Sætningsbygningen de falske Vers lærerige.

Nr. 4 C 22. Hun lagde under deres Side
deres Knive, de kunde paa lide

er et Vers af Vedel; den gamle Text lyder:

B 17. Hun lagde under deres Side
deres Sværd og dragne Knive.

Nr. 20 har i Formen A følgende Vers:

10. Hør I, stolten Signild,
vil I mig det unde:
at jeg maa Sligned [Haandgjerning] af Eder lære?
saa faa er de, hende kunne.

Ikke en af de andre syv Former i ligesaa gamle Opskrifter have i det tilsvarende Vers en saa tvungen Bygning, men f. Ex.:

C 13. Hil sidder I, stolten Signild,
I spinder det Silketvinde:
Hafbard Kongensøn haver mig til Eder sendt,
om I vil mig Slyngning kjende [lære].

Karen Brahes Foliohaandskrift indeholder følgende Vers:

Nr. 30 A 18. Han svor om den øverste Gud,
at han de Ord vilde holde:
om hun kunde fly hannem den Mand,
der turde stride imod Burmand saa bolde.

De to andre Texter have ikke noget tilsvarende Vers, og netop i Anledning af denne Vise er Grundtvig bleven opmærksom paa, hvorledes hint Haandskrift „udvider og bearbeider de traditionelle Texter“ (IV. 782).

En stærk Parallellisme kommer frem i et Vers af Magnus Algotsøns Vise Nr. 181 (B 8, E 17):

Skarpe er deres Glavind
og spændt er deres Bue:
vrede er de i Sinde
og haarde er de i Hue.

Dette fra et moderne Standpunkt fortrinlige Vers findes i Haandskrifter fra 1590 og fra 1610, men det er ret karakteristisk at se, hvorledes Verset tager sig ud i andre Former:

A 7 (1550). Her holder tre Hundred væbnet Mænd
over for vor Gaard:
uden er de i Silke klæd
og under i Staal saa haard.

C 8 (1650). Over er de i Silke
og under i Brynje blaa:
vred ere de i Sind,
og ondt haver de i Hue.

D 9 (1625). Her holder tre Hundred raske Hofmænd,
og alle som Duer blaa:
den Hest han er udi Silke tækt,
den Herre han rider paa.

Den firefolds Parallel findes saaledes kun i een Form, og den er næppe vel afhjemlet.

Og saare sjelden er Antithesen anvendt. Prof. Peter Hansen har anført følgende Vers i Visen om Klosterjomfruen (Danske Kæmpeviser 1867 Nr. 20) som Exempel derpaa:

Nu sidder den Svend i Høieloft,
han leger med Sølvet hin hvide;

saa lidet da passer den Svend paa mig,
saa mangefold er min Kvide.

Nu sidder den Svend i Høieloft,
han leger med Guldet hint røde;
saa lidet da tænker nu Svenden paa mig,
saa mangefold er min Møde.

Af denne Vise tør imidlertid Intet sluttes. Den er som foran paavist næppe ældre end det 16de Aarhundrede. Prof. P. Hansen anfører endvidere Ordene af Agnete og Havmanden (Nr. 38):

„Men naar Du skal til Kirke gaa,
saa maa Du ikke tage Dit røde Guld paa.

Og naar Du kommer paa Kirkegaard,
saa maa Du ei slaa ud Dit fagre gule Haar.

Og naar Du triner i Vaabenhuset ind,
saa maa Du ikke smile under Skarlagenskind.

Og naar Du kommer paa Kirkegulv,
saa maa Du ikke gaa til Din Moder i Stol.

Og naar Præsten han nævner den Høie,
saa maa Du Dig ikke nedbøie.“

Men der hun nu skulde til Kirke gaa,
saa tog hun sit røde Guld paa.

Og der hun nu kom paa Kirkegaard,
Agnete slog ud sit fagre gule Haar.

Og der hun tren i Vaabenhuset ind,
Agnete hun smiled under Skarlagenskind.

Og der hun nu kom paa Kirkegulv,
Agnete gik ind til sin Moder i Stol.

Og da Præsten han nævned den Høie,
hun monne sig dybt nedbøie.

Her have vi den fuldt gjennemførte Parallellisme, hvad man i egentligste Forstand kan kalde Antithesen, og

derved ere vi atter komne ind paa det rent Kunstmæssige. Vi staa nu lige paa Grænsen af det Stramme og Uniformerede, ved Tærskelen af den lærde Periode, medens vore Middelaldersviser tale barnligt eller dog som en Moder taler til et Barn. Beviset for, at Agnete og Havmanden skulde tilhøre Middelalderen, skjøndt Visens afstikkende Form og sene Fremkomst bestemt føre den hen til det 18de Aarhundrede, er imidlertid endnu ikke tilveiebragt, og den, som skal føre det, vil faa en trang Gjerning. Indtil det sker, bør vi lade Visen ude af Betragtning, naar Spørgsmaalet er om Eiendommelighederne hos Middelalderens Viser.

Af det Foregaaende vil sees, at Stilen i vore Viser udgjør en fuldkommen Modsætning til vore Ordsprog. I disse møder os netop hyppigt Antithesen (Loven er ærlig, Holden besværlig; een Gang, ingen Gang; alle ere Beile rige og Fanger fattige) og Inversionen (Fred skal man dyrt kjøbe; stakket er Bardags Glæde; langt er mellem Mund og Sagn; from er frels Mands Fremfærd). I Ordsprogene befinder Bogstavrimet sig som hjemme (lige Børn lege bedst; Bonde er Bos Værge; Mø maa ei mandes uden sin Værges Villie) og de ynde det afknappede Sprog (Tyv tror, Hvermand stjæler; taus Mand troes mest; Usel er Usel værst; Meget vil Mer have; ilde børjet, galt endet). Naar det derfor er blevet sagt, at vistnok mange gamle Ordsprog skjule sig i Folkeviserne, forekommer det mig, at man misforstaar det Sprog, som i det Hele føres i dem. Her findes netop slet ikke noget af det Sentensagtige, Tanketunge og Afknappede, som overalt gjør sig gjældende i Ordsprogene.

Maaske vilde man kunne sige, at vi i Marsk Stig Visen høre ikke faa Ordsprog og Sentenser. Dette gjælder især den djærve Samtale mellem Marsken og Kong Erik (Nr. 145):

A 42. Det svared unge Hr. Marsti,
han var ikke meget glad:
„det er et gammelt Ordsprog:
Spotten og Skaden vel følges ad.“ . . .

47. „Marsti, Du rider ikke saa stærk,
jeg kan mig jo for Dig værge:
vilt Du ikke være min Ven,
da maat Du vel lade være.“

48. „Ikke rider jeg saa stærk,
I kan jo være min Magt:
haver I det ikke førre hørt:
at Styrke ganger Stien for Magt?

49. Ikke rider jeg saa stærk.
ikke er jeg heller saa stræng [stind?]:
man finder dog tidt en Mynde,
der løber ad baade Hjort og Hind.

50. Drages det til Minde.
at jeg haver Eder undsagt!
det kommer saa tidt: en liden Tue,
hun vælter fuldstort et Læs.“

Alt dette lyder prægtigt nok, dog maa jeg tilstaa, at Marsk Stig forekommer mig stoltere i de andre Former. Dette Væld af Ordsprog, som Marsken endog anfører som Ordsprog, gjør ham i mine Øine for boglærd. Det maa huskes, at Formen A, hvori disse Vers findes, i det Hele er stærkt overgaaet i en ny Tid; der har vist her fundet en Tilsætning eller en Udvidelse Sted, som har hidført lidt for meget af det Gode. I hvert Fald have de andre Former intet tilsvarende til disse Ordsprog.

Vedel har ladet Nr. 151 Mindre-Alfs Endeligt ende med en lang Enetale, hvori Alf bekjender, hvilken gruelig Synder han har været, til Skræk og Advarsel for Alle. Her findes da ogsaa dette Vers:

19. Nu haver jeg tagen og røvet uden Skjel
saa mangen god Dag og Aar:

hvad man med Synd og Uret bekommer,
med Skam og Sorg det gaar.

Men dette maa komme paa Vedels Kappe.

I hvert Fald maa der skjelnes mellem to Ting. Eet er, at gængse Ordsprog benyttes i Replikkerne og at den Talende former de Ord, som Begivenheden lægger ham i Munden, fuldkommen sentensagtigt. Sligt kan forekomme, saaledes som vi have set i Marsk Stig Visen. Og naar Niels Ebbesøn siger:

aldrig saa I mig saa ræd,
jeg turde ei fuldt vel skjælve

er det jo muligt, at denne Linie er original hos Visens Digter; den anføres iøvrigt som et Ordsprog allerede af Peder Laale. I samme Vise siger Niels:

Greven loved mig tvende Kaar,
og ingen af dem var gode

hvilket er en gammel (ogsaa i Sagaerne kjendt) Udtryksmaade, jfr. Nr. 300 (14): Det er to Vilkaar, og ingen er god. Men helt forskjellig herfra er, at Digteren i sin egen Beretning skulde stræbe efter at samle sine Indtryk, sin Betragtning eller Lære til tankevægtige Sentenser. Sligt findes ikke i Viserne.

Til Slutning vil det maaske være oplysende at betragte et Vers, som man jo endnu den Dag idag kan finde anført, som om det virkelig var en herlig Levning fra Middelalderen. Det er Slutningsverset af Niels Ebbesøns Vise i den Form, som Anders Vedel har meddelt (Nr. 156 F 83):

Christ signe og hver god Dannesvend,
som baade med Mund og Haand,
uden Skjæmt og Tant, med Flid og Tro
vil tjene sit Fæderneland.

Verset fortjener virkelig at blive gjort til Gjenstand for Studium, eftersom man her har et indholdsrigt Exempel paa, hvorledes Middelalderens Vers ikke vare byggede og ikke talte. Allerede i den første Linie vækker Ønsket eller Bønnen vor Opmærksomhed, da, som foran paavist, Ønsker ikke findes i Viserne eller dog kun saare sjeldent. I anden og tredie Linie møde os de tre Gange to parallelle Ord, som man sikkert aldrig skal finde Mage til, saalidt som til en relativ Sætning, hvis Begyndelse og hvis Subjekt findes i anden Linie, men hvis sidste Del og hvis Verbum findes i fjerde Linie. Endelig er „Fædreland", som paavist, et Begreb, som Viserne ikke omtale eller omhandle.

7. Dramatisk Bygning.

Hvad der ofte er saa vidunderlig digtet i Viserne er Indledningen. Det første Vers fører os tidt helt ind i Situationen, og hver Linie af Verset bringer os et Trin fremad i Fortællingen. Jeg vil saaledes henvise til Begyndelsen af Nr. 70:

Det var ungen Sveidal,
han skulde Bolden lege:
Bolden drev i Jomfruens Bur,
det gjorde hans Kinder blege

Bolden drev i Jomfruens Skjød,
og Svenden efter ginge:
forinden han ud af Buret kom,
stor Sorrig han i Hjertet finge.

„Hør Du, ungen Sveidal,
hvi driver Du Bolden til mig,
der sidder en Mø i fremmede Land,
hun lider fast efter Dig."

Dermed er Sveidals Opgave sat, og han maa nu lede efter denne Mø, som ved Runer er bunden til ham.

Paa lignende Maade sættes strax i det første Vers Opgaven og Emnet frem i Nr. 87 Karl og Margrete.

Eller kan man tænke sig en mere sluttet Fortælling end den, hvormed Nr. 90 begynder:

Det var Ridder Hr. Aage,
han red sig under Ø,
fæsted han Jomfru Elselille,
hun var saa væn en Mø.

Fæsted han Jomfru Elselille
alt med sit meget Guld.
Maanedsdag derefter
laa han i sorten Muld.

Det var Jomfru Elselille,
hun var saa sorgefuld:
det hørte Hr. Aage
under sorten Muld.

Hundreder af moderne Digtere vilde kunne misunde Sangeren fra de svundne Dage en saadan Evne til med Tryllestavens Magt i Sekunder at føre os midt ind i sin fremmede Forestillingskreds og dog paa en saadan Maade, at vi tro, at vi ere vandrede derhen Skridt for Skridt og føle os som hjemme.

En Indledning af anden Art er omtalt i det Foregaaende, hvor Sangeren anslaar en almindeligere Stemning og i nogle faa Accorder bringer Tilhørerne ind paa det Omraade af Følelser og Forestillinger, paa hvilket Visens følgende Text bygger. Som grel Modsætning til disse Begyndelser høre man de senere Gadevisers: „jeg vil Eder en Vise kvæde!“

I den sande dramatiske Fortælling berettes ikke om Alt, hvad der sker. Redegjørelsen tilstræber ikke det Fuldstændige, men derimod, at Alt staar levende og klart for Tilhøreren. Alle Mellemled springes derfor over, og kun det mest Fremtrædende meddeles, hvorved den sande Energi og den gribende Kraft i Skildringen

naaes. Hvad en Person tænker eller dømmer, siges i al Korthed; det er af hans Handlinger, vi lære Helten og Ridderen, hans Karakter og Eiendommelighed at kjende. Viserne ere ikkun sjeldent beskrivende. Jomfruens eller den Elskedes Skjønhed udmales aldrig; den nævnes i almindelige Udtryk, og vi tro paa den, fordi vi høre, hvor vidt om Lande dens Ry er spredt, hvor mange Beilere den har hidlokket, hvor kummerfuldt de Forsmaaede leve. Mandens Styrke stilles klar for os ved hans Handlinger; men hans Udseende beskrives ikke uden i de almindeligste Udtryk, og først i sene Viser hører man en udførligere Dragtbeskrivelse som den, der findes i de rimede Romaner. „Med *Aventiure* (Romanerne) fremkomme de tomme Skildringer af Heste, Sadler, Tømmer, Telte, Tæpper, Senge, Kapper, Rustninger — som ere saa kostbare, fordi de ingen Ting koste," siger en tydsk Forfatter [1]).

Enhver Standsning i Handlingen er undgaaet, Scene knytter sig til Scene, og Overgange beredes, som naar det fortælles, hvorledes „Kuren stander paa høien Værn", og ser den Kommende: det er paa den samme Maade, at Øiet i Bayeux-Tapetets Fremstilling ledes fra Scene til Scene [2]). Den jævnlig anvendte Præsensform af Verbet, Fortællingen i Nutid, maner ogsaa Billedet klarere frem for Tilhøreren. Dernæst er der en Stigning i Beretningen, som vækker Opmærksomhed („de var der i Maaned, de var der i tre"). Naar Tilbud gjøres, naar Ed aflægges, da kommer efter flere mindre rummende Udsagn til sidst det dyreste og høieste. Naar Rigdom skildres, opregnes ikke Besiddelserne parallelt, men der gaaes frem fra det Mindre til det Større, fra det Hverdagslige til det Mærkelige.

---

[1]) Gödeke, Grundrisz zur Geschichte der deutschen Dichtung, zweite Aufl. I. 75. [2]) Joh. Steenstrup, Bayeux-Tapetet 44.

Med alt det savnes dog heller ikke den fornødne Hvile i Skildringen. Gjentagelser præge ofte Billedet dybere ind i Tilhørerens Bevidsthed [1]). Flere Verslinier ere med Villie tilbagevendende, saaledes naar Budet modtager sit Hverv og bringer sit Budskab med de samme Ord.

Replik, Tiltale og Gjensvar udgjøre en Hovedbestanddel af hver Vise. Men mærkeligt er tillige, at Replikkerne mangfoldige Gange, ja i de allerfleste Tilfælde falde, uden at det siges, hvem det er, der taler. Der findes som Regel ikke nogen indledende Linie: „det da svared o. s. v.“ Saaledes bestaar Nr. 184 Den farlige Jomfru af en Beretning om, hvad Hovedpersonerne gjorde, og dernæst af en hel Række Replikker udvexlede mellem dem, uden at det nogensinde siges, hvo der taler, og uden at Tilhøreren er i mindste Tvivl om fra hvem Replikken kommer. Det samme er i høi Grad Tilfældet med Replikkerne i Hagbard og Signe Visen (Nr. 20). I den oldnordiske Digtning kunne vi træffe det Samme, til Ex. bestaar Alvíssmál alene af Replikker mellem Dværgen Alvis og Thor.

Man kunde spørge, om ikke flere af de handlende Personer komme igjen med staaende Karaktertræk i forskjellige Viser. Dette gjælder selvfølgelig de bekjendte mythiske Helte og Heltinder ligesom ogsaa enkelte historiske Personer; Folkevisernes Dronning Sophie skildres saaledes paa samme Maade i mange Viser. Derimod gjælder det ikke Ridderne og deres Damer. Der knytter sig ikke noget bestemt Karaktertræk til Hr. Iver eller Hr. Oluf [2]) og næppe heller til Kirstine eller Margrete;

---

[1]) N. M. Petersen, Literaturhistorie, anden Udg. I. 146.
[2]) Snarest maatte man tænke paa Lave. Lave er saaledes voldsom. Lave Stisøn prygler med Bidslet sin forførte (eller sin uskyldige) Hustru Eline til Døde (Nr. 259). Men han er ogsaa uheldig. Da Lave Stisøn vil øve Vold mod Stolt Margrete, dræber hun ham med sin Kniv (Nr. 196). Da Lave

kun er det vist, at den første altid hedder Liden Kirsten (og ikke „stolten“), medens Margrete, Ingeborg, Else jævnlig benævnes „stolten Mettelil, Ingerlil, Elselil“ o. s. v.

8. Enfold.

Skolelærer E. T. Kristensen omtaler etsteds[1]) „det forunderlige Foredrag og det Udtryk, hvormed en gammel Kone kan synge en Folkevise. Dertil udfordres en vis Enfoldighed, et fuldkomment Ukjendskab til den store Verden og dens brogede Travlhed, et Liv med faa Tanker og dog med en vis Grad af Poesi.“ Men hvad der saaledes fordres af Sangeren, maa ogsaa findes i Digtningen selv, og kun derved kan denne vedblive at leve og bevares trofast i de lavere Lag. Saa baner den sig paa ny Vei og gjenopstaar i det litterært dannede Publikums Kreds for her maaske at blive tilegnet paa en dybere Maade.

Det er da ogsaa denne uforlignelige Enfoldighed og Simpelhed, som er Folkevisernes mest eiendommelige Eie. Den fremtræder i lige Grad i Visernes Sjæl og Legeme, i Forudsætningerne ud af hvilke der digtes, i de Midler, som anvendes, den præger sig i deres Stil og Tone, i de Øiemed og Formaal, som Viserne sigte imod.

Pedersøn bryder ind i Jomfru Ludselils Bur ved Nattetid, afhugger hendes Broder hans ene Haand, og han rider med Skam derfra (Nr. 199). Liden Kirsten elsker Hr. Peder, hvem hun ikke maa faa, og da hun tvinges til at skulle ægte Hr. Lave, dør hun af Sorg (Abrahamson Nr. 135). Hr. Lave holder Bryllup, men Hr. Jon lukker Døren og sover hos Bruden; Lave klager til Kongen, et Dystridt bestemmes, hvori Jon seirer (Abrahamson Nr. 196). Hr. Lave forfører Eline i Vaagestue, men han er dog tro og ægter hende (Nr. 282). I Visen Nr. 122 maa Hr. Lave ægte Tovelille, Kongens Frille.

[1]) Jydske Folkeminder I. S. VIII.

Sproget er jævnt og simpelt som den daglige Tales og benytter det Ordforraad, som findes i den jævne Mands Mund; ikkun enkelte staaende Udtryk fra en høiere Verden findes som i ethvert Digtersprog. Og Viserne ere overordentlig maadeholdne i Brugen af Billeder. Den besungne Pige kan skinne som en Stjerne, hun kaldes den Rose, den Lillievand eller det Speil for alle Kvinder, men ud over saadanne Lignelser gaa Sangerne sjeldent.

Atter her viser sig den overordentlige Afstand, som findes mellem Oldtidsdigtningen og Middelaldersvisen. Thi Intet kunde være mere fjernt fra denne end ikke at kalde en Ting med sit rette Navn og istedetfor at anvende et konventionelt, der skal omsættes i dets reelle Værdi. Viserne tale ikke om Søtræer istedetfor Skibe, ikke om Hær-øder for Helt. Ikkun i een Vise er der benyttet en Kenning (Omskrivning); det er i Nr. 10 Ulv van Jærn:

> 15. Det svared Kongen af Blideuinder,
> han svarede som en Mand:
> „jeg møder i Morgen i Høvdingens Storm,
> om Hesten mig bære kan."

Her have de norske og færøiske Former *Odderstorm, Oddabragd*, en Kenning for Kamp, hvad der altsaa ogsaa maa forstaaes ved Høvdingens Storm[1]). Dette er saa enestaaende, saa afstikkende i en dansk Vise, at det bringer paa allehaande Tanker om, hvem der vel har nedskrevet Visen eller ad hvilke Veie den er vandret, førend den blev nedskreven. I færøiske og islandske Viser kunne Kenninger nemlig nok paavises.

Alt hvad der kan kaldes Lærdom og Udenforliggende er borte. Uden Forudsætninger, uden Kundskab eller Dannelse kan Enhver lytte til dem og glæde sig ved

[1]) Grundtvig I. 145, III. 783, IV. 687. 691, 697, 701.

dem. Der findes ingen mythologiske, bibelske eller historiske Hentydninger. Handlingen foregaar i Danmark eller allevegne; Englands Konge, Islands Konge og Venderlands Konge besidde alle en lige høi Grad af poetisk Virkelighed, uagtet de savne ret historisk eller geografisk Jordbund at staa paa. Enhver, der har Interesse for menneskelig Handling og Følelse, kan glæde sig ved Viserne.

Begreber eller Personer, der fremtræde som legemliggjorte Begreber, forekomme som alt foran sagt ikke i Viserne. Den onde Stifmoder, der bagvasker, den snedige Tærne, som stifter Splid, den utro Svend, der forraader sin Herre, alle slige Personer kunne optræde i Viserne og i dem faa deres Straf, men vi faa dog deres Navne at vide, hvor de bo og hvem de tjene. Det er virkelige Personer, ikke Fru Invidia i egen ætheriske Person, ikke, som i Skolekomedierne, Spøgelserne Fallacia eller Perfidia. Netop som Modsætning hertil er det 16de Aarhundredes poetiske Frembringelser karakteristiske. I den Tids rent lyriske Poesi spøger Klafferen om overalt. Den modfaldne Tone, som kommer frem i meget af den Tids Digtning, stemmer godt med den idelige Anvendelse af „Klafferen“.

Hvis man tager en Visebog for sig som Svenskeren Harald Oluffsons fra 1572 (udg. af A. Noreen og H. Schück), vil man overalt i disse Viser finde „Klafferen“, se Nr. 1 (Ak, Klaffer. hvad Du est underlig o. s. v.), 3 (Gud skille mig fra den Klaffere), 5, 8 (de Klaffere ere saa mange), 18, 22, 23, 25, 29, 37, 41. Man kunde mene, at dette mulig beroede paa denne Samlers individuelle Smag, men det samme Forhold findes i Nils Larsons Bog; og af Bröms Gyllenmärs Visebog fra c. 1620 kan jeg nævne Sangene Nr. 5, 7, 9, 10, 13, 27, 34, 36, 43, 47, 48, 50, 51, 52, 55 o. s. v., o. s. v. Kort sagt, det er blevet en Mani; hvor man sidder, staar

eller gaar, viser „Klafferen“ sig, endog „om Natten, naar jeg skal roligen sove, saa tænker jeg paa Tro og Love“. Men det stemmer meget med hele den mistænksomme, i al Magelighed pessimistiske Tone, som anslaaes i disse Sange, hvor Verdens Ondskab, Venskabs Upaalidelighed, Kvindens Falskhed og Klafferens Tvetungethed ere de mest yndede Emner:

Ja, en falsk Tunge,
hun lignes ved en Baselisk,
hvo hannem i Nettet griber,
han fanger en skadelig Fisk.

„Klafferen“ ville vi finde indbragt i forskjellige danske Visevers, der ere blevne paaheftede i denne Periode; Exempler ere alt givne i det Foregaaende (se S. 55, 106, 173). —

Men er da nu ikke ogsaa denne Poesi med al dens Simpelhed ensformig og trættende? Ganske vist er vore Folkevisers Tal mærkelig stort, men i Udseende ligne de hinanden som Slægtninge, og i Karakter og Væsen findes meget Ensartet, lige som jo da ogsaa Folkedigtning kun repræsenterer een Side af et Folks poetiske Virkefelt. Men iøvrigt vil, hvad en tydsk Forfatter siger om Minnesangen, netop kunne anvendes paa vore Folkeviser. „Man har mangen en Gang bebreidet den Ensformighed, og helt og holdent kan den vel ikke undslippe Beskyldningen herfor; men ikke desmindre vil det Øre, som lytter nøiere til, finde et uendelig bevæget Liv indenfor denne Ensartethed. Det gaar os, som naar vi træde ind i Skoven og vort Øre gjennemklinges af Røster fra utallige fjedrede Struber. I Begyndelsen tro vi kun at fornemme et Virvar af Stemmer, hvor Intet lader sig adskille, men en skarpere Iagttagelse lærer os, hvorledes det Enkelte dog træder ud af det Almindelige.

Hist kunstfærdig slyngede Løb og Triller, her en lunefuld Kvidren, atter hist dybt fra Brystet hentede Klagetoner, her en øm forførerisk Lokken, pludselig midt i alt dette Kaldetoner som en lydelig Manen, en uendelig Række af Klangfarver og Tonetrin“ [1]).

---

[1]) Roquette, Geschichte der deutschen Literatur I. 130.

Syvende Kapitel.

De ældste historiske Viser.

For videre at forfølge de samme Synspunkter, som ere fremsatte i de foregaaende Kapitler, gaar jeg over til en Betragtning af de historiske Viser. Leilighedsvis har jeg allerede kunnet gjennemgaa enkelte Dele eller Vers af dem; nu vil jeg tage en Del af Viserne for mig til Enkeltundersøgelse, for at fastslaa deres Forhold til den Begivenhed, som de omhandle. Det er jo klart, at der ad denne Vei vil kunne naaes et yderligere Middel til at bestemme den hele Visedigtnings Alder og dens forskjellige Skikkelse til forskjellige Tider. Men jeg vil paa ingen Maade udstrække Undersøgelsen til alle de historiske Viser. En stor Del af de Viser, som Grundtvig har udgivet i sit Værks tredie Bind, ere jo kun i uegentlig Forstand at kalde historiske, idet alene Navnet paa en af de optrædende Personer knytter dem til en historisk Skikkelse af samme Navn, men ofte af en helt anden Karakter og med vidt forskjellig Skjæbne. Imidlertid vil det blive de mærkeligste og berømteste af Viserne, jeg vil komme til at behandle.

1. Nr. 116 Erik Emuns Drab (1137).

1. Aarlig om morgen, lercke hun sang,
Under saa grøn en lide.
her Karl hand kleder sig for sin séngh.
Kongen aff Suerigs krune hand lader det heffne.

2. Hand drog paa sig skjorte saa skøn
och silcke-trøe, vaar stucken med [guld].

3. Buck-skind-støffuel drog hand paa been,
forgylte spore spent hand omkring.

4. Forgylte spuore spent hand omkring,
saa rider her Karll allene til ting.

5. Her Karl hand rider at veien frem:
saa mange veder prøffuede handt.

6. Her Karl hand ganger at tinge frem:
Der rømer for hannem saa mangen mand.

7. Dan-kongen hand heder paa suenne ni:
„I binder her Karl, i lader mig det see!"

8. Op da stod de suenne ni,
de band her Karl, lod konning det see.

9. Di førde her Karl for offuen bye:
de lagde hannem paa en stiele aff nye.

10 Saa brat kom der bud for her Plog ind:
„Dan-koning lader stiele broder din."

11. Her Plog han sprang offuer breden bord:
[den brune miød paa gulffuet stod.]

12. Buckskind-støffle drog hand paa been.
forgylte spore spent hand omkring.

13. Forgylte spore spent hand paa been:
saa rider her Plog alene til tingh.

14. Fast hand red, faster hand rend:
hand for rede folck hand sprend[1]).

---

[1]) Hans favre fole han sprængte (?).

15. Her Plog hand ganger at tingen frem:
dan-kongen hand stander hannem op igjen

16. „Haffde ieg været her førend i dag,
saa haffde det bedre været i lag.“

17. „Du maat end saa lenge tale der-om:
du kanst end fange den samme dom.“

18. Dan-kongen heder paa ridder ni:
„I binder her Plog, i lader mig det see!“

19. „Est du en mand nu for dig,
da maat du end selff binde mig.“

20. Kongen drog aff sit harnsk saa huid:
her Plog hand ryster met gyldene spiud.

21. Først vog hand fire, saa vog hand fem,
saa vog hand dan-kongen oc alle dem.

22. Saa voget hand otte, saa voget hand ni,
saa vog hand kongen oc alle de.

23. Først voget hand dan-kongen och alle hans mend,
Alt under saa grøn en liede.
saa og [agede] hand sin broder hjem.
Kongen aff Suerigs krune hand lader det heffne.

Denne Vise giver Anledning til følgende Bemærkninger. Saxo oplyser Intet om, hvorfor Plog havde fattet Nag til Erik Emun. Knytlinga c. 103 siger derimod, at Drabet var en Hævn, fordi Erik havde ladet hans Fader dræbe, blot fordi denne talte imod ham paa et Thing. Hvis vi nu i Vers 10 og 23 rette Broder til Fader, vil Visens Indhold i dette Punkt forsaavidt passe. At Kong Erik dræbes af Plog med Spyd, stemmer ogsaa med de gamle Kilder. Men Visen har den originale Tanke at lade Kongen ligefrem bryde en Lanse med Plog. Der staar i Vers 20: „Kongen drog af sit Harnsk saa

hvid", og Grundtvig har i Overensstemmelse med Vedel fortolket eller rettet det saaledes: „drog af sin Handske saa hvid". Dette gaar dog ikke an, da man aldrig i Viserne benytter hvide Handsker; det staaende Adjektiv ved Handske er „smaa". Det kunde imidlertid rettes til: „drog Handske af Handen hvid"; Hænder ere altid hvide i Folkeviser; i en serbisk Vise ere endog Moerens Hænder „hvide". Ikke desmindre er en anden Læsning vist rigtigere; men til Belysning heraf maa jeg fremdrage en færøisk Vise.

Den findes i to Former (se det paa det Kgl. Bibliothek opbevarede Værk Föroyia kvæði, ved Svend Grundtvig og Jørgen Bloch, XIV Nr. 161). Der fortælles her, at Plog og Ingimann hviti drak Mjød i Ribe. Plog havde Anelse om, at han skulde dræbes samme Dag og dræbes paa sin egen Hest. Ingimann tilbyder at ledsage ham og udtaler, at paa ham kunde Plog da lide som paa en fuldtro Svend. De drage da afsted. Plog klager over Hede; Ingimann tilskynder ham til at løse sin Brynje og lade Vinden kjøle sig:

„Sprett brynju af tær hvíta,
lat vindur á teg líða!"

Plógur spretti brynjú frá háls,
Ingimann hjó, tí har var fáls.

Ingimann sínum svörði brá:
hann kleyv Plóg í lutir tvá

Da Ingimann hviti melder til Kongen, at han har dræbt „ein danskan Plóg", befaler Kongen, at han skal henrettes. Ingimann, som ser den reiste Steile, udraaber: „Her stár eitt örs at riða á!" Saa brød de ham over Hjulet.

Man vil se, at disse to Viser ere Speilbilleder af hinanden. I den færøiske Vise kommer Gjengjældelsen

over Plog for det begaaede Mord; han dræbes svigelig, da Harnisket er fjernet, saaledes som Kong Erik — i Virkeligheden[1]) — var bleven dræbt, efterat Plog havde set, at han var brynjeløs. Vi maa da antage, at i den danske Vise Kongen ogsaa har draget Harnisket „over Halsen hvid“ (Plóg floytti brynju yvir hvítan háls). Formodentlig er Grundtvig ved senere Overveielser kommen til et lignende Resultat; i Folkeudgaven (1882) har han i alt Fald „drog af sit Harnisk hvid.“

Grundtvig havde ikke været opmærksom paa, at Ingimann, som dræbte Plog, virkelig var en historisk afhjemlet Person; dette har derimod Dr. Oluf Nielsen paavist (Malt Herred S. 162). Knytlingasaga c. 108 siger nemlig, at Ingvar Kveisa (Kvésa) paa Svends Opfordring dræbte Plog. Man maa give Oluf Nielsen Ret i, at Navnet Ingimann, oprindelig maaske Ingimar, kommer Ingvar saa nær som muligt. Men jeg tror, at man kan gaa endnu videre. Han kaldes paa Færøerne „Ingiman hvide“, og man kunde antage, at dette Tilnavn var opstaaet som Modsætning til „Sorte Plog“. Plogs Tilnavn findes dog hverken i den danske eller i den færøiske Vise (med mindre det lidt besynderlige „hin danske Plog“ skulde oprindelig have heddet „hin sorte Plog“), og jeg tror, at det ligger nærmere at tænke paa en anden Oprindelse. *Kvæse* betegner Blegn, Byld eller indre Sot; flere Lægeplanter ere betegnede derefter, saaledes Pimpinella; 1554 lod Christian III ved en Apothekersvend opsøge paa Amager „nogle Urter, som kaldes Pipemæla, paa Dansk Quesurt“[2]). Som Tilnavn kjendes Navnet Kvæse fra Ribeegnen eller Vest-Jylland, en Kannik i Ribe Niels Quesæ stifter en

---

[1]) Se Saxo 665. Scr. Rer. Dan. I. 273, II. 370, IV. 255. [2]) Bricka, Kancelliets Brevbøger, 1551—55, 351.

Messe i Domkirken i det 13de Aarhundrede, en Kannik i Viborg Petrus Quesæ nævnes 1402, paa Ærø Jons Queze 1398, i Sverrig i det 13de Aarhundrede Karl Kvesa [1]). Jeg formoder nu, at det netop er dette Tilnavn, som gaar igjen i „Hvide“. Paa Færøisk udtales nemlig hvite som kvite (hvad der i ældre Tid skreves quite); man har oprindelig sunget Kvæse, men dette er bleven omdannet og afslebet til *kviti*. Herfor taler, at Schrøters Opskrift i Ny kgl. Samling 346, 8vo, Nr. 24 netop staver „Ingjiman Qvuidi“ (som ogsaa „ivur qvuidan haals“).

Historisk kan man kun kalde denne Vise, forsaavidt den lader historiske Personer optræde og delvis benytter en historisk Begivenhed. Men som Erik Emuns Drab er beskrevet her, er det ikke gaaet til. Det er rigtigt, at Plog lagde Mærke til, at Kong Erik var brynjeløs og benyttede sig heraf, men ikke at han opfordrede Kongen til at løse sin Brynje eller at han brød en Lanse med ham. Et Forhold fortjener dog maaske her Opmærksomhed. „Er Du nu en Mand for Dig, da maatte Du end selv binde mig“, tilraaber han Kong Erik. Plog føler sig selv aabenbart som „en Mand for sig“, hvilket er det gamle Udtryk for den selvstændige, fri og mægtige Mand, se Ivan Løveridder V. 824: megh tøcker ether hierte jnktet skielve, j er ien mand aff eder selwe, Visen Nr. 291:

Fru Ellen hun bor ud Sjælland,
hun er en Frue selv.

og underlig nok er det netop det samme Udtryk, som

---

[1]) O. Nielsen, Oldemoder 78. Scr. Rer. Dan. V. 540. Henry Petersen, Geistlige Sigiller Nr. 692. Hübertz, Ærø 291—2. Munch, Norske Folks Historie IV. I. 82. Flateyjarbók III 187.

Knytlingasaga c. 103 benytter om Plog; han levede længe „ok var mikill maðr fyrir sèr“. Ja, endog en latinsk Kilde synes at benytte det i Anledning af Plog, idet den forbittrede Roskilde Anonym skriver om ham: „denne vanskabte Mand med den korte Krop, som ikke var nogen Mand for sig (per se nihil faciens), men Herre over Ploven, Herre over Spydet, som Herre af Slyngen, Herre af Stenen [1])“.

Mit Resultat er altsaa dette. Visen er paa ingensomhelst Maade samtidig. Vel har den flere gode gamle Udtryk, men den har paa den anden Side ogsaa sene Bestanddele, saaledes som den udførlige Beskrivelse af Klædedragten, der iøvrigt ordret findes igjen i Visen om Hr. Tidemands Drab (Abrahamson Nr. 61 Vers 1—4); som bekjendt ere Skræderkunstens Gjerninger især besungne i Romanerne. Visen behandler de historiske Forhold med en Ubekymrethed, som kun en sildig Sanger vilde tillade sig. Og den Overensstemmelse, som findes mellem Visen og enkelte historiske Kilder, synes at tyde paa, at dens Forfatter ingenlunde var ubekjendt med dem. Ligesaa lidt er den færøiske Vise samtidig; den er digtet som Modbillede eller Fortsættelse af den danske, og at Ingvar Kvæse skulde være bleven dræbt, som Visen udsiger, modsiges i alt Fald af den eneste Efterretning vi have om ham, idet Knytlinga c. 118 meddeler, at han faldt i Kampen paa Grathehede.

Denne Vise og dens færøiske Fælle synes i alt Fald at bringe den Lære, at selv en i sen Tid digtet, historisk Folkevise kan indeholde Navne og Oplysninger, som ikke blot ere rigtige, men tillige ukjendte eller dog lidet kjendte fra andre Kilder.

---

[1]) Scr. Rer. Dan, I. 385.

2. Nr. 118 Kongemødet i Roeskilde (1157)

1. Udi Dannemark er kommen konger [tre],
— *Der herre Knud lille bleff veyenn.* —
saa møgit usømme hør mannd paa de.
I dragger eders forgylte spöre offuer de weye.

2. Kong Suen hand ladder it gestebud giøre:
saa mangen skønn helt lader liffuit der.

3. Haand byder her Woldemor och her Knud:
dennem følger saa mangen ridder prud.

4. Kong Suend hand heder paa suenne tho:
„I beder her Nilaus ind for mig gaa!"

5. Innd kom her Nilaus, hand stedis for bord:
„Huad wille i, minn herre, hui sende i mig ordt?"

6. „Hør du, herre Nilaus, vilt du Knud lille veye,
liden Kirstenn, min søster, will jeg dig giffue.

7. Wilt du, her Nilaus, Voldemor sla,
der-for giffuer jeg dig syff-hunderede gaarde."

8. „Icke kiøber jeg saa dyre min møe:
ieg legger i morgenn paa steiler dø.

9. Icke haffuer ieg dit gods saa kier:
ieg will enn for-reddere vere."

10. „Her Nilaus, wilt du Knud lille vye,
lidenn Saffi, min søster, will ieg dig giffue."

11. „Hør i, her Suend, i holder eders ordt!
for hende lidenn Saffi driffuer ieg det mord."

12. Silde om afftenenn, de ridder sattis innd:
ingen matte bere suerd op unnder sin skind.

13. Det melte herre Sønne, den harde hals:
„Her Nilaus ber suerd och handen falsk."

14. Her Suen hand til kronen løff:
hand slucte ud lycte met kaber skøtte.

15. Her Nilaus hand sit suerd uddrogh:
her Knud hand thell iordenn hugh.

19. Nu ligger Knud lille och rinder blod:
igienn leffuer Woldemor aff hellig rod.

17. Her Woldemor lod sig icke fortryde
udaff den stene-stue-dør at bryde.

18. Den sten-stue-dør denn løb hand fra:
der monne well tredewe drauanter for staa.

19. Tredeue drauanter for staa:
hand drog der-fra, dog bleff hannd saar.

20. Espens suoger hand war hans fuld-tro wenn:
hand førde her Woldemor tell Judland.

21. Her Woldemor met sin eddelingh
de rider saa offte tell steffne-thinngh.

22. De klager fast paa det ynckelige mordt,
her Suen hand haffuer i Roskyldt giort.

23. Hannd giør itt udbod saa strengh:
hand byder ud alle welbyrdige suenne.

24. Hand byder ud alle, der hesten kunde ride:
her Woldemor will hannem aff landet driffue.

25. Der-forre daa vorde de bynder hannem vrede:
de myrde kong Suend paa Graate-heede.

26. Nu ligger kong Suen, och hannd er liigh:
kong Woldemor bleff konge i Dannemarkis rige.

27. Her Nilaus fick huerken gods eller møe:
— *Der her Knud lille war wyenn.* —
paa steile och hiull saa bleff hand dø.
I d[ragger] e[ders forgylte spöre offuer de weye].

I Indledningen til denne Vise skriver Grundtvig, at Saxo siger os, at før Slaget paa Grathehede red en Sanger frem og opflammede Valdemars Krigere ved at synge dem en Vise om Svends Troløshed og Snigmordet

i Roeskilde, og at den foreliggende Folkevise netop behandler samme Emne, endskjøndt den gaar noget videre og tager Slaget paa Grathehede med; „den tør vel ei udgives for til Dels at være den samme som den, Saxo omtaler; men umuligt var det dog ikke, at noget Saadant kunde være Tilfældet.“ A. D. Jørgensen derimod tillægger Visen en „fuldstændig Samtidighed“; „den er en af de mærkeligste Levninger af vor Middelalders Digtning, en virkelig „historisk Folkevise“ ikke blot en „Folkevise om historiske Personer“, et Kvad, der selv spillede en vigtig Rolle i Udviklingen af en af de mest følgerige Kriser i vor Udvikling“ [1]). Denne Antagelse tror jeg aldeles bestemt maa forkastes.

Jørgensens Forsvar herfor lyder paa, at Visen indeholder tydelige Vidnesbyrd om, at Digteren stod Begivenheden nær og øste sin Kundskab om den af den umiddelbare Overlevering, ikke af nogen skriftlig Kilde. Her maa nu bemærkes, at Visens Hovedperson er Hr. Nilaus, Knuds Banemand, det vil med andre Ord sige Dithmarskeren Ditlev Edlarsøn, som ifølge Saxo og andre Kilder kløvede Knuds Hoved og som i Grathehedekampen blev fangen og derpaa af Valdemar dømt til Steile og Hjul. Forulempningen af Navnet, nemlig at *Thetlavus* er bleven til *Nilaus*, skal jeg ikke lægge nogensomhelst Vægt paa, da Sligt kan hænde den bedste Vise under Tidens gnavende Tand. Forsaavidt Fortællingen nu gaar ud paa, at Ditlev, ved Svends Tilbud om at faa hans Søster til Ægte, lokkes til at myrde Knud, er der heri en Urigtighed, idet Svend ikke vides at have havt Søstre. Vi kunne imidlertid rette Verslinien saaledes: „liden Saffi, hans [ikke: min] Søster, vil jeg Dig give“,

---

[1]) Nordisk Månedskrift for folkelig og kirkelig Oplysning 1875. II. 262 f.

og vi træffe da paa en historisk Person, nemlig Knuds Søster, den skjønne Sophie, som Valdemar ægtede lige før Grathehedekampen. Imidlertid er dog denne Part af Visen, Midlet, hvorved Ditlev lokkes til at udføre Gjerningen, stadig ubekræftet af Historien, selv om den maatte være sand, ligesom denne Maade at overtale paa, ved at love Vedkommende en Hustru, er et almindeligt Træk i Viserne (jfr. Nr. 145 F).

Anderledes gaar det derimod med Skildringen af hin berømte Aften i Roeskilde den 9de August 1157; her kan man blot indvende, at Beskrivelsen er næsten altfor korrekt, det vil sige, at den staar de skrevne Kilder saa nær, at man bliver betænkelig derved. Naar det saaledes siges, at Svend til Kronen løb og slukkede Lygten med Kaabeskjød, da stemmer det med Saxo, at Lysene bleve slukkede [1]), og med Svend Aagesøn, at det skyldtes Svends Mænd, medens Helmold derimod, vistnok rigtigere, angiver, at Valdemar slukkede Lyset for at kunne undslippe (hermed stemmer Saxos Fortælling ogsaa bedst). At Slukningen skete med Kaabeskjødet, nævnes ikke i Kilderne; men Saxo fortæller (og efter ham Thomas Gheysmer), at Valdemar med Haanden viklet i Kaabeskjødet afbødede Huggene og stormede ud af Døren (manum amiculo obvolutam). — „Dog blev han saar“ hedder det om Valdemar, hvad jo alle Kilder bekræfte, ligesom de ogsaa fortælle om at han flygtede til Jylland i en Baad og paa Thinge fremstillede Svends Svig (Saxo: Svenonis dolum pro concione causatus). Hvad endelig Ditlevs Død paa Steile og Hjul angaar, bekræftes den af Saxo og Knytlingasaga.

---

[1]) Saxo glemmer at fortælle, at Lysene bleve slukkede, medens han dog har meddelt, at de vare bragte ind i Stuen, og senere, at Svends Mænd søgte at skaffe Lys i Mørket ved at aabne Skodderne.

I alt dette findes saaledes Intet, som særlig kan bringe os til at tænke paa en Samtidig. Visens Forfatter har havt de samme Kundskaber som de velbekjendte Kilder, men ikke mere. Jørgensen peger imidlertid paa V. 20, som han gjengiver saaledes:

Esberns Maag var hans fuldtro Mand,
han førte Her Voldemar til Judland.

Som det vil sees af det ovenstaaende Aftryk, der følger det eneste bevarede Haandskrift af Visen, staar her: Espens suoger. Jørgensen har utvivlsomt strøget Ordet Svoger, fordi Svoger næppe fandtes i Sproget i det 12te og 13de Aarhundrede (det findes ikke i Provinslovene). Men naar han saa istedetfor sætter *Maag*, ville vi bemærke, at dette Ord vel kan betyde Svoger, men i det langt overveiende Antal Tilfælde betegner Svigersøn. Hvad Jørgensen mest forbauses over ved Udtrykket *Espens suoger* er, at Visen kjender og har Interesse for denne Mand og betegner ham som en Svoger til Esbern Snare. Her sigtes nemlig til Peter, der var gift med Absalons og Esberns Søster og hos hvem de Flygtende opholdt sig en Stund hin Nat. Visen angiver ham besynderligt nok som Esbern Snares Svoger, skjøndt Esbern aldeles ikke før eller senere omtales i Visen og skjøndt det dog laa saa langt nærmere at kalde ham for Absalons Svoger. Her finde vi altsaa formentlig et Træk, som peger hen paa en Samtidig, en Mand, der var nøie knyttet til Esbern Snare, og som dernæst vidste, at Esberns Svoger havde hjulpet Kongen over til Jylland, hvad andre Kilder ikke berette.

Dette holder imidlertid ikke Stik. For det Første maa det bemærkes, at hin Peter utvivlsomt har hjulpet de Flygtende (i selve Mordnatten kommer i alt Fald Valdemar til hans Gaard), men at Sjælen i den hele Virksomhed for at skjule Valdemar og føre ham bort

fra Sjælland, vitterlig nok var Esbern Snare, der omsider skaffede Valdemar et Fartøi, hvormed han seilede til Jylland. Heraf følger aldeles aabenbart, at hvis der skal rettes i den nævnte Verslinie og hvis *suoger* skal fjernes, hvad der ganske sikkert er nødvendigt, saa maa der staa saaledes:

> Espen snare war hans fuldtro wenn,
> han førde her Woldemor tell Judland

hvorved man opnaar den store Fordel, ikke at skulle tale om Espens Paarørende, skjøndt man i Forveien slet ikke har talt om Espen, og dernæst at komme i fuld Overensstemmelse med Saxo og andre Kilder. Til yderligere Bevis for denne Tydnings Rigtighed skal jeg henvise til Rimkrøniken, hvor vi finde et meget lignende Vers:

> tha wor Esbern Snare saa kodh [glad],
> han førde hannum tiil Jutland i en bodh.

I Visen fortælles, at „Herre Sønne, den haarde Hals“ opdager, at Ditlev bærer Sværd under Skind. Denne Oplysning finde vi ikke bekræftet andensteds. Vi vide, at Sune Ebbesøn var gaaet over til Valdemars Parti, men ikke noget om, at han har været tilstede i Roeskilde. Mulig har Visen Ret, hvis da ikke atter her Texten ligesom ved „Nilaus“, ved „Espens Suoger“ og ved „min Søster“ er skreven forkert, og der istedetfor skal staa f. Ex. Herre Tenne, thi Petrus Thema (Thenja) var Valdemars Hjælper ved at skaffe ham Heste og Folk. Men i hvert Fald nævnes jo i Kilderne Sune ved Siden af Absalon og Esbern som Valdemars fornemste Raadgivere strax i hans første Regeringstid.

Hvad der efter min Opfattelse gjør Visen som historisk Meddelelse mistænkelig, er Viseberetningens Nærhed ved de gamle Kilder. Man behøver blot at

sammenstille Beretningen med Svend Aagesøns Krønike for at se, hvor tæt man kommer ved dens Side. Silde om Aftenen de Ridder sattes ind (tempore serotino . . . instructis catholicianis); det er Svend, der slukker Lysekronen (extinctis luminaribus interemerunt); Valdemar bliver saaret (haud modico vulnere percepto); det er „Bønderne som vorde vrede“ og myrde Kongen (Sveno victus manu rustica perimitur), samt endelig og næsten mest V. 16: „igjen lever Valdemar af hellig Rod“ (Waldemarus sacro cruore oriundus). Jeg har ikke med denne Redegjørelse villet paastaa, at Visen netop har sat Svend Aagesøns Krønike paa Vers, men kun at den stærkt har benyttet Kundskaber hentede fra denne og andre Kilder.

Visen er en meget god Middelaldersvise, om den end, fordi den først er nedskreven i det 17de Aarhundrede, og kun findes i et eneste Haandskrift, har faaet moderne Udtryk (V. 18: tredive Drauanter, et Ord, som ogsaa Anders Vedel i sin Oversættelse af Saxo benytter ved Fortællingen om Mødet, Kalkars Ordbog har ikke Exempler ældre end 16de Aarhundrede; V. 23: alle velbyrdige Svende). Men med det 12te Aarhundrede har den Intet at gjøre; endnu mindre er den samtidig, og allermindst er det den Vise, som blev sungen paa Grathehede. Før 1170, da Knud Lavard virkelig blev Helgen, har man dog vel næppe kaldet Valdemar „af hellig Rod“, selv om man alt en Del Aar tidligere arbeidede paa hans Helliggjørelse. Og Visen handler om Ditlev, hans Ægteskabsplaner, hans Falskhed, hans Straf — medens jo dog aabenbart Visen paa Slagdagen har handlet om Svend, ligesom den jo da i hvert Fald ikke har kunnet omhandle Ditlevs Straf og Slagets Udfald. Fremdeles har hin Vise opfordret til Hævn og til at vise mandigt Mod, medens deraf ikke findes det allermindste i den bevarede Vise. Omkvædene ere:

Der Herre Knud lille bleff veyen.
I dragger Eders forgylte spöre oftuer de weye.

Knud vides ikke at have havt Tilnavnet Lille, og at antage det for en ny historisk Oplysning af Visen forekommer mig farligt af den Grund, at Viserne idelig benytte dette Tillæg. Valdemars og Toves Søn er saaledes ogsaa Knud Lille Nr. 121 B 23; en Knud Lille af Valdemars Familie, vist hans Søn, nævnes i Visen om Kong Valdemar og hans Søster Nr. 126 E 68; om Knud Lille Ellinessøn handler Nr. 291; Find Lille besynges i Nr. 123; om Stig Lilles Bryllup læses i Nr. 76; ikke at tale om Tove Lille Nr. 121, Hillelille Nr. 124. De historiske Kilder oplyse Intet om Knuds ydre Udseende, men da Absalon i Mørket kan antage, at den dræbte Knud, som han holder i sine Arme, er Valdemar og denne var sine 70 Tommer høi, forekommer det mig, at man maa sige med Suhm (VI. 254): „han har uden Tvivl været høi og velskabt, siden Absalon kunde tage ham for Valdemar". Dette taler i hvert Fald ikke for, at han har havt Tilnavnet Lille.

Den sidste Linie af Omkvædet forstaar jeg ikke. Grundtvig retter Spöre til Spore, og det er mulig rigtigt, men „at drage Sporen over Veie", forekommer mig et mærkeligt Udtryk, til hvilket jeg ikke kjender Paralleller; det hedder ellers overalt „spænde Spore" og „drage Klæder eller Hjelm" paa sig (se foran S. 209 om Plog, N. M. Petersen, Saml. Afh. III. 77). Linien er vist urigtigt husket; jeg vil jævnføre dermed „jeg skal drage mit Sværd af Spaan" (I. 124) eller lignende. I hvert Fald kan jeg ikke forstaa, hvordan Omkvædet, som A. D. Jørgensen vil, skal kunne være „et Opraab til Hævn over den faldne Konge" eller „et Udtryk, der for hin Tids Talebrug maatte lyde som vort: „og derfor vil jeg slaa som tapper Landsoldat"". Ordene forekomme mig snarest at pege hen paa en sen Riddertid.

Naar endelig Jørgensen vil hævde, at Visen netop særlig vil skildre Knud og hans sørgelige Skjæbne og stiller sig paa hans Standpunkt, maa det bemærkes, at der om Knud jo ikke staar det Mindste uden at han blev dræbt, og hvis Visesangeren særlig har læst Svend Aagesøns Skildring, kan han vel nok have faaet Sympathi med denne Knud, som i Roeskilde fik Martyrskab (Kanutum martyrio coronantes). Rimkrøniken er vel et godt Exempel paa, at en senere Forfatter kan optage hver enkelt Konge til Behandling og fortælle sympathetisk om ham.

Hermed skal jeg slutte Omtalen af denne Vise. Ikkun eet Punkt bliver det som et Tillæg til det foran Sagte nødvendigt at behandle og det endda udførligt. A. D. Jørgensen har, efter at Ovenstaaende var skrevet, fremsat en hel ny Opfattelse af, paa hvilket Sted den berømte Kamp 1157 skal have staaet og derved tillige af den Tradition, som har bevaret Mindet om den (Historisk Tidsskrift, Sjette Række II. 623 f.). Allerede forskjellige Forhold i Saxos Fortælling om Kampens Forløb skulle saaledes vække Opmærksomhed. Et Gjærde om Markerne maatte Fodfolket hugge ned, da Rytteriet ved de høie Stolper eller Gjærdestaver blev hindret i at komme i Kamp. Nu var, ifølge Jydske Lov, Mikkelsdag, 29de September, den Dag, da alle Gjærder skulde nedtages, saafremt da ikke Sæden var tagen af Marken forinden. Siden Gjærderne den 23de Oktober endnu stode, synes Høsten i dette Aar at have været meget sen. Svend lader desuden sine Heste fodre af den paa Marken staaende Overflødighed. Det er meget rigtigt. Høsten har været sen det Aar; den 23de Oktober svarer jo endog til den 29de Oktober efter vor nuværende Tidsregning. Men dersom vi skulde drage Slutninger om, hvor Kampen har staaet, af den Omstændighed, at der endnu fandtes Korn paa Marken saa sent paa Aaret, maatte vi langt snarere tænke paa de magre eller de side Jorder i Heden og ved Moserne, end paa det forholdsvis gode Agerland i Middelsom Herred. Og hvad Gjærdet an-

gaar, maa det bemærkes, at det Intetsomhelst kan bevise med Hensyn til Høsten. Vi have jo ingen Oplysning om, at hint Gjærde hørte til dem, der skulde fjernes. Der var Gjærder i Tusindtal, som ikke borttoges; det hele Danmark gjordes ikke ved Høstens Ende til en stor aaben Slette, hvor Kvæget kunde gaa, hvor det lystede. Landsbyen var til Exempel afgrænset ved Gjærder mod Nabolandsbyen, forsaavidt ikke særlige Forhold fandt Sted, og en Mand kunde eie Enemærker, som aldrig gik ind under den fælles Fælled. Ja, der er den allerstørste Sandsynlighed for at her netop er Tale om et saadant Grænsegjærde. Herhen peger dets særdeles solide Beskaffenhed, og der var jo dernæst al mulig Anledning til at sætte Bom for, at Kvæget løb ud paa Heden eller i Mosen. Dette passer netop fortræffeligt med Hedeegnen og med Grænselandet mellem Heden og det opdyrkede Land.

Men mellem Kamppladsen og det Sted, hvor Svend blev dræbt, maa der have været lange Afstande — siger Jørgensen — thi Kongen flygter efter den korte Kamp først til Hest og kommer til en Mose, hvor Hesten synker i, saa maa han fortsætte Flugten tilfods, bortkaste sin tyngende Rustning, støtte sig til to Ledsagere, indtil ogsaa denne Vandring bliver ham for tung, hvorfor han sætter sig ned og opgiver Flugten. Dette kan ikke hænde en krigsvant Høvding paa en 30—40 Aar, medmindre man tænker paa en lang og møisommelig Flugt. Derfor bliver det »nødvendigt« at sætte Valpladsen 5—6 Mil fra Grathehede.

Dette er jo et aldeles subjektivt Skjøn eller Ræsonnement, mod hvilket der kan anføres et andet Skjøn, der har mindst ligesaa stor Beviskraft. Vi kjende ikke det Mindste til Svends legemlige Disposition paa Kampdagen, han kan have været træt og mat fra de foregaaende Dage, han kan have deltaget voldsomt i Slaget, han kan have faaet alvorlige Hug og Stød i Kampen, som kunde besværliggjøre ham alle Bevægelser. Hans Hest har vel desuden forædt sig som alle de andre Heste; Mosedyndet havde tynget hans Lemmer, siger Saxo, kort sagt, der er Hundrede Muligheder at regne

med, som kunde gjøre ham enhver Flugt besværlig. Men dernæst: Solen staar i Slutningen af Oktober først op Kl. 7. Hærens Opstilling og Skjaldens Sang foran denne har vel taget et Par Timer, Kampen mellem saa talrige Tropper har dog sikkert, selv om den ikke var langvarig, varet flere Timer (Knytlinga siger: »det blev en haard og langvarig Kamp«), derpaa begynder Flugten, men Kl. 4 gaar Solen ned, og da var sikkert allerede Kongen dræbt, eftersom Alt synes at være foregaaet ved Dagslys. At Kongen skulde være flygtet 5—6 Mil i den her nævnte Tid, er lidet sandsynligt. Hele mit Skjøn har naturligvis ikke den fjerneste Værdi i og for sig, men til at tilintetgjøre den Paastand, at Svend »umulig« kan være bleven dræbt i Nærheden af Valpladsen, synes det at have Værdi i fuldeste Maal. Jeg behøver altsaa slet ikke at indskyde den Mulighed, at Flugten aldeles ikke er sket i lige Retning, at Svend har maattet søge mange forskjellige Veie hen for at undgaa Forfølgelse, idet Fjender overalt viste sig.

Hvis Nogen vilde, med Saxos Text i Haand, paastaa, at det jo dog er ganske »umuligt«, at Saxo kan have tænkt paa en Flugt af synderlig Varighed, maatte man desuden give ham Ret. Her staar: »Sveno cum paucis ad palustria forte fuga perveniens, cum, luto desidente, equi vestigiæ mergerentur, pedes iter arripere conabatur. Sed ne sic quidem cæno onus ferente, etiam arma deposuit. Postremo, quanqvam suorum humeris anniteretur, suprema victus lassitudine, comitibus aufugere jussis, in arboris unius radice consedit. Adeo quippe eum vires defecerant, ut ne gradum quidem alieno subnisum adminiculo proferre potuerit«. Der staar endvidere, at den Bondehob, som dræbte Svends Ledsager og derpaa Kongen selv, var kommen for at søge Bytte (ab agrestibus, indagandæ prædæ gratia supervenientibus). Men saa meget er dog vel givet, at Bønderne ikke gik ud for at lede efter Bytte 5—6 Mil fra Valpladsen.

Men Jørgensen har i flere Henseender misforstaaet Felttoget, hvis rette Gang efter Kilderne var følgende. Efterat Kong Valdemar er flygtet til Jylland og har ladet sig hylde

i Viborg, drager han med sine Krigere til Randers. Svend lander ved Grenaa og gaar mod Viborg for at samle flere Tropper. Imod hans Hær udsendes Esbern Snare med sin Fortrop; der forefalder smaa Skjærmydsler med ham ved Kvorning og andensteds paa Veien til Randers. Saa saare Esbern Snare er sluppen over Broen over Gudenaa ved Randers, afkaster Valdemar Broen; han vil ikke have Kamp paa dette Sted og trækker sig tilbage Syd paa for at samle endnu flere Krigere. For saa vidt er Jørgensen fuldkommen enig heri. Om den videre Fremrykning siger Saxo saaledes: Waldemarus, tandem gerendi fiduciam belli quotidianis copiarum incrementis adeptus, amne alias superato, hostem appetere statuit. — Altsaa, der er gaaet Dage hen efter at Valdemar havde havt denne Stilling ved Randers Bro, han faar stadig større Tilslutning, og efterat han er gaaet over Gudenaa paa et andet Sted, beslutter han et Slag paa en Slette, hvor han kan lade hele sin Styrke udfolde sig. Saxo giver ikke den fjerneste Antydning af, at det skete i Nærheden af Randers; han siger endog ikke, at Valdemar strax efter at være gaaet over Aaen opstiller sin Hær, men kun at han efter at være gaaet over Aaen »beslutter at ville angribe Fjenden«. Man tvinges med andre Ord aldeles ikke til at indskyde i Saxos Text, for at gjøre den forstaaelig: »Valdemar rykkede derpaa mod Vest«; iøvrigt vilde et saadant bortfaldet Mellemled ingenlunde være noget Uhørt hos Saxo (se foran S. 218). Hvor det er, Valdemar gaar over Gudenaa, siges intetsteds, men da paa flere Steder Aaen løber knap i to Mils Afstand fra Grathehede, vil man se, at her slet ikke er nogen Afstand at overvinde. Der er saaledes ingensomhelst Vanskelighed ved at henlægge Kampen til Grathehede.

Knytlinga Saga bekræfter denne Felttogets Gang med en Tydelighed, som ikke lader nogen Tvivl tilbage. Den omtaler Stillingen ved Randers i Cap. 116 f.: »En er Sveinn konúngr kom til Randáróss, þá hafði Valdimarr konúngr látit skjóta af brúnni, ok mátti þá eigi yfir ána komast, ok varð því ekki af orrustunni«. Dermed slutter dette Kapitel, og det følgende begynder derpaa: »þetta eð sama haust eptir

Mikjálsmessu kom Valdimarr konúngr liði sínu þar sem heitir Graðarheiðr« osv. Altsaa først i et helt nyt Kapitel, med en hel ny Tidsangivelse (i samme Høst efter Mikkelsmessen), ret som om der kunde være hengaaet lang Tid efter det forud Fortalte, først da kommer Grathehedekampen, først da har Valdemar samlet et tilstrækkeligt Antal Tropper.

Men vi vende tilbage til Saxo, og idet vi forlade alt skjønsvis Overslag over paa hvilket Sted han efter sin Beskrivelse kan tænkes at henlægge Slaget, spørge vi, om han ikke ligefrem nævner Valpladsens Navn. Jørgensen udtaler Intet herom. Han siger, at det er »en senere uhjemlet Sætning«, at Slaget skulde have staaet paa Grathehede, han omtaler i det Hele aldeles ikke Kildernes Udsagn om, paa hvilken geografisk Plet Slaget stod. Læseren af hans Afhandling maa nødvendigvis faa Indtrykket af, at Saxo Intet indeholder herom og at alle de andre Kilder ikke fortjene at nævnes. Imidlertid kan Jørgensens Afhandling kun siges at indeholde det Tankeexperiment, hvorledes man maatte komme til at tolke Saxos Text, hvis han ikke andensteds havde sagt, at Slaget stod paa Grathehede og hvis de andre Kilder taug derom. Saxo anfører ikke ved Fortællingen om hin mærkelige Slagdag, at enten Slaget stod paa Grathehede eller at Kongen blev dræbt dér, men ved senere to Gange at komme tilbage hertil kalder han Slaget: »bellum Grathicum« (S. 896, 911). Altsaa, den saare paalidelige Saxo, som kjender Valdemars Felttog ud og ind, den samtidige Fortæller, der har udspurgt Høi og Lav om hin Kamp, er ikke i fjerneste Maade i Tvivl om, at Kampen stod ved Grathe. Jeg kan ikke forstaa, at man kan komme bort fra et saa utvetydigt, saa uomstødeligt Vidne.

Men foruden at Jørgensen ikke omtaler denne Saxos Angivelse, mistyder han ogsaa et andet Sted hos ham. I umiddelbar Fortsættelse af sin Beretning om Slaget fortæller Saxo, at Valdemars Mænd vilde have Svends Krigere eller Venner straffede, saaledes Thorbern, og »dog havde denne, da der kæmpedes ved Randers Bro, fralagt sig al Skyld i Forræderiet i de Mænds Nærværelse, som havde raadet til at

dræbe Knud.« Det følger aldeles ubestrideligt af Sammenhængen, at Saxo ikke herved tænker paa Grathehedekampen, men netop udpeger et andet tidligere Sammenstød. Hvorledes skulde der desuden under det store Slag have været Leilighed til at udvexle den Slags Redegjørelser? Men vi vide jo tilmed, at da Esbern Snare fra Randers gjorde sine Streiftog henad Viborgveien og derpaa trak sig tilbage, medens han stadig skjærmydslede med Fjenden, kom det til fredelig Samtale mellem de to Partiers Mænd. Svends Krigere udspurgte Esbern om Valdemar, og Esbern gav Stikpiller til dem i Anledning af Svigen i Roeskilde. Senere i selve Randers sende de to Partiers Mænd fra den afbrudte Bros Levninger Spyd og Sten mod hinanden tværs over Aaen (promptissimi tamen juvenum, reliquiis pontis præter imperium occupatis, jaculis missilibusque certantes magna fortitudinis experimenta dedere). »Fra Brostumperne blev der vexlet Pile, Spyd og onde Ord«, siger Jørgensen selv. Det er ubestrideligt til hine Forhold, der sigtes. Iøvrigt vilde det jo være aldeles utroligt, at Saxo skulde have antaget, at det store Slag mod Kong Svend stod i Nærheden af Randers, uden at han ogsaa havde sagt det.

Lad os spørge en Mand fra den modsatte Leir. Svend Aagesøn har utvivlsomt været med i hint Felttog, i hvert Fald havde hans Fader Aage Christiernsøn i denne Krig en tremragende Plads ved Kong Svends Side, og det var ham, der tvang Svend til at vove Slaget. Det vilde være aldeles urimeligt at antage, at Svend Aagesøn ikke skulde have vidst paa det allernøiagtigste, hvor Slaget stod, men han skriver (c. 8): »Sveno Waldemaro regi Jutiæ occurrit secus Gratham, proelium cum eo commisit. Nec diu anceps extitit victoria, cum Sveno victus manu rustica perimitur«. Altsaa ved Grathe staar Kampen, og ved Grathe dræber Bondehoben Kongen. Der er ikke Tale om andet end at disse to Begivenheder følge tæt paa hinanden; det strider aldeles imod Sammenhængen, at der skulde være gaaet en halv eller en fuld Dag hen, eller at Stedet skulde være et helt andet. Og denne Efterretning skyldes en Deltager i Slaget!

Den tredie udførligere Kilde er Knytlinga Saga c. 117 f. Den siger, at Kongen kom med sin Hær »til det Sted, som hedder Grathehede, det er kort Sønden for Viborg«. Svend stiller ligeledes sine Krigere op »paa Heden«. Kongen flygter og skifter Dragt med en Klerk; han bliver tilbage i et Buskads, men findes og dræbes. Knytlinga tænker afgjort aldeles ikke paa nogen Afstand mellem Valpladsen og Drabsstedet.

Men dertil kommer saa hele Rækken af fortrinlige paa samtidige Optegnelser støttede Aarbøger, saaledes Roeskildekrøniken (in Gratheheth dimicans . . . occubuit), Lundeaarbogen (victus in Grathæheth, fugit in Grathæmosæ), Rydaarbogen (Grathæhethæ . . . in proelio occisus) og mange andre Krøniker og Optegnelser[1]. Det vil ikke være Umagen værd at gjennemgaa dem, da de alle som een udsige, at Slaget stod paa Grathehede. Der lyder med andre Ord i det hele Kor af ypperlige Kilder ikke een Røst, som taler mod den Bestemmelse af Slagstedet, paa hvilken man har troet i sex Hundrede Aar. Jeg tør vistnok bruge det Udtryk, at syv og syvsindstyve Grunde paa den mest uomtvistelige Maade godtgjøre, at Slaget stod paa Grathehede, og at ingensomhelst Grund taler for, at det ikke skulde have staaet her.

3. Valdemar den Store og Dronning Sophie.

Folkeviserne have i ikke ringe Grad gjort sig til Opgave at tegne Billeder af vore Dronninger. Men ingen af disse Billeder staa dog saa klart malede for vort Blik som Skildringen af de to ældste Valdemarers Hustruer, den grusomme og hævngjerrige Sophie, den fromme, ydmyge og kjærlige Dagmar, den onde, tyranniske og havebegjærlige Bengerd. Dersom imidlertid

[1]) Scr. Rer. Dan. I. 22, 39, 120, 163, 176, 241, 252, 276, 386. II. 171, 376, 381, 431. III. 305.

Historikerne med Haanden paa Hjertet skulde aflægge Bekjendelse om, hvad de af sikkre Kilder vidste om disse tre Dronningers Karakter, maatte de erklære, at det er grumme lidt eller Intet, og at det ikke skulde forbause dem, om et nyt fundet Aktstykke kunde komme til at stille dem i et helt andet Lys. Kun een Egenskab er sikker, hvad disse Dronningers Personer angaar, nemlig deres store Skjønhed.

Saxo kalder Dronning Sophie gjentagne Gange saare fager (pulcherrima), og Svend Aagesøn, som ofte har havt Leilighed til at se Dronningen, udbryder i den største Beundring over hendes herlige Skjønhed, som ikkun Cicero, Ovid og Vergil vilde kunne beskrive. Dagmars og Bengerds Skjønhed omtales ogsaa i Kilderne, og for den sidstnævnte Dronnings Vedkommende fremkom fra Gravens Gjem mærkelige Vidnesbyrd om hendes fint formede Legemsbygning, ovale Ansigtsform, prægtige Tandrække og tykke Haarfletning [1]). Derimod ere vi uden synderlig Kundskab om disse Dronningers aandelige Egenskaber, ja hvad værre er, den Underretning, som Viserne give, synes i alt Fald for to af disses Vedkommende ganske uefterrettelig.

Den følgende Undersøgelse gaar nu ud paa at sammenligne de af Viserne givne Portrætter med vore historiske Efterretninger og i det Hele at afveie Visernes Troværdighed. Iøvrigt kommer jeg derved til ogsaa at omtale forskjellige Sider af deres Ægtefællers Karakter.

Vi vende os først til Dronning Sophie. I Visen Nr. 121 Valdemar og Tove møder os Fortællingen om, hvorledes Dronningen i sin Skinsyge paa Valdemars Frille Tove lader hende dræbe i den ophedede Badstue,

---

[1]) Saxo 703, 729. Scr. Rer. Dan. I. 63, 165, 181, 285 (Beringaria insigni venustate et nitore virgo). Detmar 1214. Kongegravene i Ringsted 64.

hvad hendes Sønner hævne ved at fornærme Dronningen. Efterat dette i Visen indeholdte Sagn i det sidste Par Aarhundreder har været knyttet til Valdemar Atterdag, har man i nyeste Tid kunnet paavise, at det angaar Valdemar den Store og hans Frille Tove. Visen Nr. 126 indeholder Fortællingen om Kong Valdemar og hans Søster. Liden Kirsten bliver forført af Buris, og Dronning Sophie giver Kongen Underretning herom. Valdemar vil prøve, om Beskyldningen er sand ved at danse med Kirsten, og da han bliver overbevist, prygler han hende tildøde med Lædersvøber (i den islandske og færøiske Text dør hun ved Dansen). Buris bliver straffet ved at miste Fod og Haand, Øinene udstinges og bæres ind for Dronningen. Lænket til Vestervig Port skal han daglig gaa til Liden Kirstens Grav. Men Valdemar paalægger sig endvidere selv den store Bod at sidde i Mørkehuset, indtil han faar afbedet sin store Synd. Ogsaa i denne Vise optræder Dronning Sophie paa en lidet tiltalende Maade; hun angiver Liden Kirsten og hun hidser Kongen til at straffe hende haardt. Endelig faar hun i andre Viser et endnu slettere Skudsmaal.

Vi skulle nu prøve om der kan findes Bekræftelse paa disse Fortællinger i de historiske Kilder.

Kong Valdemar havde en Frille Tove[1]). Vi vide det af Knytlinga Saga; Saxo nævner hende ikke, men

---

[1]) Man ser ret ofte Navnet Tove opfattet som Due og sammenstillet med Dyveke; men det oldnordiske Tófa (hvortil svarer Mandsnavnet Tófi) har ikke det allerfjerneste at gjøre med en Due (dúfa). Sammenstillingen med Dyveke (Duelil) er derfor ganske grundløs. — Valdemar den store, som „lover dem baade“, Sophie og Tovelille, Christian II, som uagtet Ægteskabet med den elskværdige Elisabeth, dog vedligeholder Forbindelsen med Dyveke, Frederik I af Sverrig, som uagtet Ulrikke Eleonores ømme Kjærlighed dog

taler ret ofte om hendes Søn Christopher, der blev opdraget af Peder Thorstensøn og undervistes af gode Lærere. Valdemar bar i det Hele Omsorg for denne Søn; Christopher følger saaledes paa Tog med Kongen og Absalon. I Vaaren 1170 inden den store Fest ved Sankt Hansdags Tid, da Knud Lavards Skrinlæggelse fandt Sted, sendtes han under Esbern Snares Veiledning paa Tog til Øland; dog skulde de passe paa at være hjemme igjen til Festen, hvad da ogsaa lykkes. Derpaa bliver Christopher Høvedsmand i Sønder-Jylland, men dør 1173 og begraves i Ringsted Kirke. Man mærker saaledes ikke i mindste Maade, at Christopher ikke skulde have staaet paa den bedste Fod med sin Fader, med sin Familie eller med de raadende Statsmænd. Valdemars ægte Sønner vare for unge til at kunne være ham fjendske. Christopher var, da han døde, omtrent 23 Aar gammel, hans Halvbroder Knud var vel dengang 11 Aar. Og der er ingen Kilde, der nævner eller endog antyder, at Valdemar skulde have fortsat sit Forhold til Tove, efter at han 1157 havde ægtet Sophie.

I Modsætning hertil fortælle Viserne om, at Dronning Sophie — fordi Kong Valdemar „lover dem baade“ — lader Tovelille kvæle i Badstuen, hvorfor (A) Toves Søn Christopher og dennes Broder Knud søndertræde Dronningen under deres Hestes Hove, eller (B) Toves Søn Bjørn slaar Dronningen tilblods og truer med, at han og hans Brødre skulle drive hende af Landet, eller (D) Valdemar opgiver alt Samkvem med Dronningen (jfr. Nr. 126 D 180, Ísl. Fornkv. Nr. 52), skjøndt Sophie

---

slutter sig til Frøken Taube — „det er uimodsigeligt at Due i ældre Tid har været benyttet som et Fællesnavn for Kongernes Friller“, vilde sandsynligvis en Mand af Folkloristernes Skole sige.

endnu i Valdemars sidste Leveaar synes at have født ham Børn.

Saaledes findes i denne Vise kun een Ting at være rigtig, nemlig Personernes Navne (eller dog flere af dem); Begivenheden selv er ubekræftet eller i allerhøieste Grad usandsynlig, eftersom alle andre historiske Oplysninger bringe os til at opfatte Forholdet mellem de handlende Personer paa en hel anden Maade. Den eneste Mulighed for at kunne tilføre Sagnet et Holdepunkt vilde være, om man iøvrigt kunde anse Kongens og Dronningens Karakter for grusom, hvorom jeg senere skal tale. Jeg gaar nu over til Beretningen om Liden Kirsten og Buris.

Der forekommer i Kong Valdemars Historie tvende Buris'er, men den, mod hvem Tanken uvilkaarlig først vender sig, er Buris Henriksøn, som virkelig blev straffet af Valdemar. Han havde vægret sig ved at hylde Valdemars Søn som Arving til Riget og var senere bleven overbevist om Forbindelser med de Norske, hvorfor han sattes i Fængsel. Den anden Buris var en Stifbroder til Dronning Sophie; i Kong Valdemars Jordebog kaldes han „Bulislaus“, i de gamle svenske Krøniker Burizlef, Burissleff, og man kunde mene, at denne mulig kunde være Visens Buris. I et Aktstykke, udstedt af Valdemar o. 1159, nævnes „Burius, cognatus meus“. Her kunde man maaske være tilbøielig til at oversætte: „Buris, min Svoger“, efterdi i Virkeligheden *cognatus* ofte betyder Svoger, skjøndt det ogsaa kan betyde Slægtning, og fordi en Benævnelse efter det Bestemte synes mere rimelig end at betegnes ubestemt som Nogens „Slægtning“. Imidlertid er der Grund til at mærke sig Navnets Form. Saxo kalder altid Henrik Skatelars Søn *Burisius*, medens han jo godt kjender Navnet Bugisclavus som baaret af pommerske Mænd. I vore gamle latinske Aarbøger findes ligeledes altid

Burisius om Henriks Søn. Buris opretter Tvis Kloster, og i det Dokument, som han udsteder derom, kalder han sig Burisius, Henriks Søn (Danske Saml. IV. 348). Snorre og de islandske Sagaer skrive ligeledes altid Buriz. Saaledes synes der ikke at kunne være Tvivl om, at han hed Buris, og naar en islandsk Aarbog derfor i Modsætning hertil skriver ved 1167: Borizlafr hertekinn (hvilket senere udskrives af en anden islandsk Aarbog), da kan man dristig paastaa, at her foreligger en Feiltagelse.

Hvis dette staar fast, kan det altsaa ikke være Dronningens Broder, til hvem den danske Vise sigter, og det uagtet den netop betegner Buris som en Broder til Sophie. Den islandske Text (Nr. 52) kalder ham Burtleifr, men her er hans Slægtskabsforhold til Kongen angivet saaledes, at de vare *systrúngar*, Børn af to Søstre; i Virkeligheden var Slægtskabet dette, at Valdemars og Buris Henriksøns Bedstefædre vare Halvbrødre. Naar Alt vel overveies, forekommer det mig derfor rimeligst, at Visen tænker paa Buris Henriksøn. Det er jo netop ogsaa om denne Mand sene Kilder fortælle, at han blev blindet og lemlæstet, medens vi om Dronningens Broder vide, at han faldt i Kampen for at vinde Sverrig imod andre Tronfordrere. Men netop den forvirrede og selvmodsigende Visekundskab peger paa, hvorledes det er sene Tiders Sagn og halve Husken, vi have med at gjøre.

De samtidige Kilder, saaledes Saxo, sige, at Buris blev fangen, ikke videre. Man beskylder ofte Saxo for, at han har fortiet den haardere Straf, som overgik Buris. Men hvad udtale da de samtidige Annaler, saaledes de Lundske: 1167 Hoc anno Burisius captus est (Scr. I. 241), den fortræffelige Krønike — 1219: Burisius captus est (III. 260) og det samme findes i andre samtidige eller snart efter skrevne Aarbøger. Først et Aar-

hundrede efter Begivenheden, nemlig i Ryd Klosters Aarbøger, er der bleven føiet til: (1167) Burisius captus est, et effossis oculis castratus (I. 163). Vi se det Samme af de Sjællandske Aarbøger: 1167 „Burisius captus est a rege Valdemaro“, til hvilken Optegnelse en nyere Haand har føiet „et eruti sunt oculi ejus“ (II. 616, 633). Kilden til begge disse Tillæg er dog ganske sikkert Albert af Stade: „Magnus Burtzius dux Daniæ . . . quo a Waldemaro rege cæcato et castrato etc.“ Men denne Forfatter skrev netop et Aarhundrede senere (han gjennemsaa sit Arbeide 1256, døde o. 1264), og han synes ikke vel underrettet. Albert fortæller etsteds, at Valdemar paa sin Reise til Kirkemødet ved St. Jean de Laone 1162 blev ledsaget af „dux Borius“, hvilket ogsaa Saxo bekræfter, samt at Valdemar senere lod ham drukne, fordi han stræbte efter Magten (regnum affectavit); men paa et andet Sted omtaler han som nævnt „Magnus Burtzius“, der havde ægtet en Datter af Herman af Winzenburg og som blindes og lemlæstes af Valdemar (Pertz, Scr. Rer. Germ. XVI. 327, 345). Nu havde Valdemar en Søster Kirsten, som blev gift med en Magnus, hvem netop den Skjæbne overgik at blive blindet, lemlæstet og sat i et Kloster, nemlig den norske Kong Magnus den Blinde. Han forskød hende snart, men efterat han var bleven afsat, søgte han gjentagne Gange under Kampen om Tronen sin Tilflugt hos Valdemar her i Danmark.

Saaledes synes den af P. E. Müller forsvarede Tolkning at ligge saare nær, at Albert af Stade har slaaet denne Magnus sammen med Buris til en Magnus Burtzius; tilmed sad der jo i Søborg Slot sammen med Buris, eller dog paa samme Plads, hvor han havde siddet, en Magnus, nemlig Erik Lams Søn, der ligeledes paa Grund af Oprørsplaner var gjort til Fange, og som

var en Slags Halvbroder til den Datter af Herman af Winzenburg, som Albert omtaler.

Flere Forfattere hævde, at den islandske Vise er den ældste, og særlig gjøre de opmærksom paa, at Straffen over Buris ikke findes hverken i de islandske, den norske eller svenske Text, men kun i flere af de danske Former. Mulig forholder det sig saa, men da forekommer det mig, at man afklæder Visen en stor Del Eiendommelighed og kun faar tilbage et Sagn om en Konge, der danser en Søster, som nylig har barslet, tildøde, hvilket jo er et af skotske, tydske og vendiske Viser behandlet, yndet Emne. Med hvor megen Skarpsind Grundtvig end har søgt at godtgjøre, at Sagnet oprindelig er dansk og herfra vandret til Udlandet, kan denne Optræden af samme Sagn i mange Lande ikke andet end skræmme os fra at tro paa særlig danske Begivenheder.

Hvor hører man desuden fra Valdemarernes Historie om slige grusomme, merovingiske Scener som de her beskrevne? Og hvorfor nævne Kilderne ikke disse Familieskandaler? I Knytlinga Saga findes som bekjendt ret ofte Notitser og Fortællinger med romantisk Skjær fra de danske Kongers Historie optegnede. Hvorfor har nu Knytlinga ikke et Ord enten om Valdemars Grumhed eller om Sophies Blodighed, Intet om at Forbindelsen med Tove skulde være fortsat efter Valdemars Ægteskab, Intet om den lemlæstede Fange?

Hvad der maa fordres er, at en saa haard og grusom Opførsel maatte kunne tænkes mulig paa Grund af Kongens Karakter, saaledes som den skildres os i paalidelige Kilder. Men Saxo opruller ikke et saadant Billede af Valdemar. Han omtaler ikke en eneste falsk Gjerning af ham; han skildrer Kongen som noget indolent, hvorfor han heller ikke var opfarende; han kunde vredes, men han skjulte sin Vrede. Paa den anden Side glemte Valdemar ikke let helt det Nag, han engang

havde fattet. I Valdemars Historie forekommer dog Exempler paa megen Mildhed og stor Overbærenhed, saaledes da han efter Slaget paa Grathehede tilgiver de Fleste af sine Fjender. Magnus, Erik Lams Søn, der blev gjort til Fange i Kampen, venter sin Død, men faar istedetfor af Kongen ikke blot sin Frihed, men Æresposter. Senere indlader Magnus sig ikke destomindre i Sammensværgelse med Karl og Knud, Ærkebisp Eskils Dattersønner, men da det opdages, tilstaar han sin Brøde og faar paany Kongens Tilgivelse. Da han for tredie Gang træder i Forbund med Oprørerne, berøver Kongen ham ikke Livet, men sætter ham i Fængsel paa Søborg. En saadan Straf for et Forræderi maa dog vel efter enhver Tids Betragtningsmaade betegnes som mærkelig mild. Hvad Karl og Knud angaar, da fandt Eskil, deres egen Morfader, deres Brøde saa stor, at han end ikke gik i Forbøn for dem hos Kongen. Knud og Karl flygte fra Landet; da de senere gjøre et Indfald i Halland, angribes de af Befolkningen, og Karl falder. Knud bliver fangen og hensættes nu i Fængslet paa Søborg hos Magnus. En mildere Straf kunde dog vel Kong Valdemar ikke tildele ham.

Men Svend Aagesøn har et Udtryk, som stadig bliver anført til Bestyrkelse af den Opfattelse, at Valdemar kunde begaa Grusomheder og især var skyldig i saadanne mod sin egen Familie. Svend Aagesøn berømmer nemlig Kongen som en skarpsindig, raadsnild og seirrig Fyrste, som en udmærket og udholdende Kriger, som rettænkende, velvillig og afholdt, men saa føier han til: kun var han temmelig grusom imod „sine Egne" (in suos tantum plus justo crudelior)[1]. Inden man uden videre

---

[1]) De coetero vir fuit Waldemarus vitæ per omnia probatæ, facie venusta, facetus, sagax, in consiliis perspicacissimus, strenuus et egregius miles, omni urbanitate refertus, victoriosus, gratiosus, successibus semper abundans, in suos tantum plus justo crudelior. Scr. Rer. Dan. I. 63.

sætter disse Ord i Forbindelse med hine Historier i Kongens Familie, gjælder det imidlertid at klare sig, hvad Svend Aagesøn forstaar ved *sui*. Svend Aagesøn fortæller, at Knud den Hellige ilede tilbage til Flaaden, som han havde forladt, og ventede at finde sine (suos) paa samme Sted, men Hver og En var dragen hjem til Sit (ad sua). Her er *sui* altsaa hele Flaademandskabet baade Styresmænd og Matroser, og har Intet med Familien at gjøre.

Og netop samme Sprogbrug findes hos Saxo S. 983: for at narre Fjenden lader Absalon paa et Tog flere af sine Krigere (complures ex suis) gaa bort i Skjul og tyst, medens de komme igjen aabenlyst. Paa et andet Sted sigter Saxo nærmest til Vederlagsmændene, nemlig hvor Vederlagsrettens Bestemmelser nævnes og hvor han omtaler, at Kong Knud hellere straffede med Forvisning end med Død: ita rex proscriptione suos quam nece puniri maluit (S. 530). Svend Grathe følges paa Flugten af „quidam suorum“ (S. 734).

I de gamle legendariske Beretninger om Knud den Helliges Mord siges Dronning Edel at liste sig ved Nattetid ind i Kirken, hvor Liget laa, med sine Mænd: cum suis (Scr. III. 376, 396, 411). „Nicolaus, rex Danorum cum suis occisus est“ staar der i den Lundske Gavebog ved 25. Juni. Herman af Winzenburg dræbes af sine egne Undergivne, nemlig af sine Ministeriales: a suis (Pertz, Scr. R. G. XXIII. 149). Valdemar Seir og hans Søn bleve paa Lyø forraadte af deres Egne: a suis proditi, capti sunt in lectis suis (Ryd Klosters Aarbog Scr. I. 166). Abel dræbes af Friserne: in suo et a suis truculenter interfectus est . . . Unde a suis ad Sleswik translatus (Scr. I. 24, 25). Om Erik Glipping staar der i den ældre Lundske Gavebog: a suis crudelissime trucidatus (Weeke, Lunde Domkapitels Gavebøger 296). Arnold af Lybek VI. 13: Waldemarus dux cum expe-

ditione gravi terram comitis intravit, cui comes cum suis occurit (med sine Tropper); 14: tractabat cum suis (sine Krigere); 16: dux videns quod sui in obsidione Sygebergensi deficerent . . . cumque dux castrum suis locasset et ad sua cum gaudio remearet. Henrik af Letland XXVI. 2: rex . . . adiciens ut sibi perpetuam fidelitatem prestarent, et suis tam contra Ruthenos quam contra paganos auxilium suum non denegarent. Et promiserunt tam sibi quam suis fidele semper auxilium[1]).

Heraf synes bestemt at fremgaa, at *sui* aldrig i den Tids Sprogbrug bruges om „sine Nærmeste“, „sine Slægtninge“ — jeg har i alt Fald ikke truffet derpaa — derimod om „sine Krigere“, „sine Mænd“, men uden at man kan sige, at der særlig haves en snevrere Kreds for Øie; tværtimod betegnes derved ofte hele Hæren, ja alle en Konges Undersaatter eller Landsmænd. Den eneste Gang Svend Aagesøn iøvrigt benytter *sui*, forstaar han hele Landets Ledingsmandskab derved. Deraf følger at Svend Aagesøn ved sit Udsagn afgjort ikke har tænkt paa Familieskandaler. Der kan kun blive Spørgsmaal om, i hvor vid en Betydning han har taget Valdemars „Mænd“. Og nu maa det huskes, at Svend Aagesøn, som den, der oprindelig havde staaet paa Svend Grathes Side vel nok kan have fundet, at de Straffe, som overgik flere af Svends Tilhængere, vare for „grusomme“, skjøndt det snarere var Valdemars Mænd end Kongen selv, der krævede Straf over dem.

Men Svend Aagesøn kan ogsaa have tænkt paa, at Valdemar ved andre Leiligheder havde vist sig haard mod Undersaatterne og til Ex. havde straffet Skaanin-

---

[1]) Fra en senere Tid hidsætter jeg: Niels Ebbesøn undkommer fra Overfaldet paa Grev Gert i Randers „cum suis“ (Thomas Gheysmer, Scr. II. 392). Den overfaldne Grev Gert raaber paa „suos“ om Hjælp. (Urkundenbuch der Stadt Lübeck III. 90).

gerne altfor haardt ved Dysiebro. Valdemars Opførsel ved denne Leilighed bliver af Saxo netop bedømt paa samme Maade. Absalon havde bedt Kongen spare Sværdet og jage Bondehoben bort med Stokkeprygl, men Valdemar svarede, at han havde med Mænd og ikke med Hunde at gjøre. „Ikke tilskyndet af Vrede eller Raseri, men med klart Overlæg for at revse Undersaatternes Frækhed og for at afskrække Andre fra at gjøre sig skyldige i lignende Dumdristighed, ansaa han det fornødent at tilegne sig noget af den Grumhed, som var ham selv mest forhadt, at bortlægge sit Sinds Mildhed for en Tid og at efterligne grusomme Gjerninger“ (non iræ aut furoris impulsu concitatus, sed conspicua animi industria ad corrigendam civium insolentiam metumque consimilis audaciæ cæteris injiciendum aliquid ab invisissima sibi *feritate* mutuandum ratus, mansuetudinem ingenii sui, deposita ad tempus clementia, *crudelitatis actus* imitari coegit, S. 944). Naar det nu huskes, at Svend Aagesøn slutter sin Historie med de Begivenheder i Pommern, der fandt Sted kun tre Aar efter dette Oprør, er det vist ikke urimeligt at antage, at han kan have havt den Grumhed, som Valdemar udviste mod Skaaningerne, i Minde. Saaledes bør Oversættelsen af de oftnævnte Ord snarest være, at Kong Valdemar var „mere end Ret var grum mod sine Undersaatter“.

Saa meget staar fast, at man ikke hos Svend Aagesøn tør se en Hentydning til Valdemars Opførsel mod sin Familie. Tilbage bliver da kun hans Skildring af Valdemars Karakter som noget grum. Enhver Tanke om, at de brugte Udtryk skulde sigte til Forhold, om hvilke Saxo havde iagttaget en diplomatisk Taushed, i hvilken vi ellers ikke vide, at han gjør sig skyldig, bør opgives. Saxo siger jo desuden ogsaa, at Valdemar kunde gjemme et Nag længe. Men derfra at en Konge kan lade sin

Vrede falde haardt paa oprørske og trodsige Undersaatter eller i sit stille Sind længe gjemme en Vrede, er jo dog et langt Spring til den raa og udsøgte Grusomhed, som Kong Valdemar øver i hine Viser.

Saaledes bør vi ikke lade disse Pletter fremdeles skjæmme Mindet om en stor Konge; de have ikke nogen Sandhed i sig. Om Dronning Sophies Rygte og Karakter vide vi slet Intet. At hun sætter Pris paa det Tilbud at faa to Døttre gift med den tydske Keisers Sønner, saaledes som Saxo fortæller, kan vel ikke kaste nogen stærk Skygge paa hende. Fire Aar efter Valdemars Død indgaar hun Ægteskab med en af de mægtigste Mænd i Tydskland, Landgrev Ludvig af Thüringen; et Utal af danske Enkedronninger i det 12te og 13de Aarhundrede indgik andet Ægteskab. Ludvig var en af de største Partigængere i Tydskland og meget lunefuld, hvorfor han snart efter, da han igjen var bleven forligt med Keiseren, sendte Sophie tilbage paa lidet ærefuld Maade. Alt dette giver slet ingen Oplysning om Sophies Karakter, og ingen fremmede eller danske Kilder indeholde Noget derom.

Jeg skal endnu kun tilføie, at en hel Række andre Viser end dem, ved hvilke vi udførlig have dvælet, besudle omkap Dronningen og hendes Ægtefælle. I Nr. 127 pidsker Kong Valdemar sin Søsterdatter Luselil ihjel paa falsk Anklage af Sophie, hvorfor der i Nr. 126 G tages Hævn over Dronningen. I Nr. 129 forgiver hun af Skinsyge Signelil og i Nr. 130 Mettelil; i Nr. 128 viser hun anden Haardhed. At alt dette er ren og pur Fabel, er saa givet som Noget, og Ingen har vovet at paastaa disse Visers Sandfærdighed.

4. Dronning Dagmar og Dronning Bengerd.

Der er noget Beroligende i fra alt det Fantasteri, som opførtes for os om Valdemar I og hans Dronning,

at komme ind i et mere stille Farvand, hvor man dog i alt Fald kan se historiske Kyster. Dette gjælder Viserne om Dronning Dagmar.

Dagmar var en Datter af Kong Przemysl Ottokar I af Bøhmen og Adela af Meissen, hvem hendes Ægtefælle efter mange Aars Ægteskab forskjød. Adela maatte ty til sin Familie i Meissen og søgte forgjæves under en langvarig Rettergang og med Paakaldelse af Pavens Hjælp at blive indsat i sine Rettigheder. Hun stiftede et Kloster; en af hendes Døttre blev Abbedisse og betragtedes efter sin Død som Helgen. Den haarde Skjæbne, som overgik Moderen, har vistnok tidligt modnet Dagmar og bragt de smukkeste Sider af hendes Karakter til Udvikling. Fra Meissen kom Dagmar 1205 til Danmark for at giftes med Kong Valdemar. Efter Dagmars Død (1212) ægtede Valdemar Berengaria, en Datter af Kong Sancho I af Portugal (1214). Hun døde allerede 1221. Den Skildring, som Folkeviserne give af disse to Dronningers forskjellige Karakter, er velbekjendt.

Vi skulle nu prøve, om Visernes Skildring af Dagmars Personlighed finder Bekræftelse i mere paalidelige og samtidige Kilder. Ja, eet Forhold synes rigtignok at pege hen paa noget Vindende og Tiltalende hos Dronningen, nemlig hendes Navn. I sin Hjemstavn bar hun Navnet *Dragomir* (fredsæl), og foruden dette bøhmiske Navn havde hun det kirkelige Margrete. Det danske Folk omdannede dernæst Dragomir til *Dagmar* — som det langt tidligere af Vladimir havde dannet Valdemar — og aabenbart med Tanken om, at hun var en *Dagens Maar* eller Mø. „Margrete var hendes rette Navn, Dagmar hed hun for hendes Vænhed“, staar der i Oversættelsen af de gamle Ryd-Aarbøger, der ere afsluttede senest en Menneskealder efter Valdemars Død. I de islandske Aarbøger omtales: Margrét, er Danir kallaðu Dagméy (Dagmér). Schiern har utvivlsomt Ret i sin

Paavisning af, at det bøhmiske Dragomir har givet Anledning til den danske Navneform, men Svend Grundtvig har ligesaa sikkert Ret i sin Paastand, at man har dannet den danske Form med den bestemte Tanke at ville give Dronningen et smykkende Navn med en skjøn og tiltalende Betydning [1]).

Om derimod Navnet Bengerd er blevet dannet af det portugisiske Berengaria for at give et Navn af ond Betydning, er vel snarere tvivlsomt. I nogle Kilder staar, at Berengarias „rette Navn er Bringenild“ (Briginild, II. 172, III. 308). N. M. Petersen formoder, at man har villet frembringe et Navn, som lignede Brynhild, den onde Kvinde; men snarere end at ville etymologisere synes disse Kilder at ville lægge en bedre Viden eller Lærdom for Dagen, eftersom Berenguella virkelig er en portugisisk Form af Navnet. Noget Andet er, at man senere benyttede Navnet Bengerd i ond Betydning. Huitfeldt skriver saaledes, ved at omtale, at Valdemar ægtede Bengerd: „hun var ond og raadte til at skatte hans Bønder og Almuen, fik Skyld for alt det ilde var gjort. Saa vi nu have det Ordsprog, at vi kalder en ond Kvinde Beengjerdt“. Huitfeldt synes ikke at støtte sig til andre Kilder end Visen, og endda aner han næsten, at Bengerd „faar Skyld“ for, hvad hun er uskyldig i. I Skuespillet Hekastus fra 17de Aarhundredes Begyndelse udskjælder Satan Fides for „Bengjærd, hovedløse og slemme Side“, og Arent Berntsen udtaler, at alle haarde og onde Koner hos Danske kaldes endnu paa denne Dag Bengerd (jfr. Kalkars Ordbog).

---

[1]) Det kan bemærkes, at en kyndig Forfatter, som skrev i det 13de Aarhundredes sidste Halvdel, bruger venlige Udtryk om Dagmar og hendes Søn: a prima uxore, filia videlicet Regis Bohemiæ, Margareta nomine, nobili Regina, filium sibi æquivocum genuit, qui . . a seculo nimis mature subtractus est (Scr. I. 22).

Fra Dronningernes Navne gaa vi til deres Gjerninger. I Visen Nr. 133 fortælles om, hvilke Ønsker Dronning Dagmar bad opfyldte som sin Morgengave:

A 10 Den første Bøn jeg Eder beder,
den beder jeg Eder saa blide:
I lader ud Biskop Valdemar,
aller-kjæreste Morbroder min.

Bisp Valdemar var nu ganske sikkert ikke hendes Morbroder, men der er megen Rimelighed for, at Dagmar har medvirket til hans Løsgivelse. Pave Innocents III havde jævnlig i Breve tilskyndet Valdemar til at frigive den fangne Bisp. Da nu dernæst Dagmars Moder i lang Tid havde i Paven sin eneste eller bedste Talsmand for sin Ret ligeoverfor Kong Przemysl, maatte der være al Grund for Dagmar til at understøtte Pavens Bøn. Vist er det ogsaa, at disse Begivenheder fandt Sted hurtigt efter hinanden, 1205 stod Brylluppet, og Bispen frigaves 1206. Endelig fortæller Ryd Klosters Aarbog: „Bisp Valdemar blev befriet paa Dronning Dagmars Bøn“. At Bispen havde flere, der toge sig af hans Sag, fortæller ogsaa Arnold af Lybek (der døde 1212) i sin Krønike, idet han siger, at Bispen frigaves „paa Forbøn af Hr. Ærkebisp Andreas og Andre, som toge sig af hans Sag“. — Nu staar der tilbage at undersøge, om Frigivelsen fandt Sted som Dronningens Morgengave.

Vi læse i den svenske Rimkrønike en Beretning om hvorledes Erik Glippings Datter Margrete 1298 holdt Bryllup i Stockholm med Kong Birger af Sverrig (V. 1452 f.):

Drotningen Merita ville ey annat hawa
aff konungenom til Morgongawo,
hon badh lööss Magnus Algutzson,
nu liffuer än mangen man thet moon,
henne takkade huar then man thet hörde
fore then ädlaheet hon tha giorde.

Denne Magnus Algotsøn sad fangen paa Grund af begaaet Rov. Vi se altsaa, at en ny Margrete (foruden Dagmar-Margrete) ved sit Bryllup beder om en Fanges Frigivelse. Hvilke Slutninger kunne vi nu drage heraf? Ja, at Dagmarvisen ikke har laant af dette Skrift og ikke har kjendt denne Handling af den senere Margrete, kan vist ansees for givet. Det er langt rimeligere, at Fortællingen om en Fanges Frigivelse i Anledning af en Dronnings Bryllup har knyttet sig til Bisp Valdemars Historie; han var en ganske anderledes kjendt Personlighed end Magnus Algotsøn, ligesom Følgerne af hans Frigivelse vare anderledes betydningsfulde. Imidlertid er der paa den anden Side al Sandsynlighed for, at Rimkrøniken fortæller noget virkelig Foregaaet, da denne Del af den er nedskreven ikkun en Snes Aar efter Brylluppet. Det Sandsynligste er, at Margrete, Kong Eriks Datter, har taget Dronning Dagmar til Forbillede, eller rettere, vi staa her ved en almindeligere Skik, at man frigiver Fanger ved en saa glædelig Leilighed som en Prinsesses Bryllup. Hver Tid har sine Sædvaner. Da Marie Louise af Orleans ægtede Kong Karl II af Spanien, blev Bryllupsfesten forherliget ved en Auto-dafé; en Snes Mennesker bleve brændte og tre Gange saa mange lede andre haarde Straffe. At lade sit Ægteskab indvie ved en Frigivelse, saaledes som i Visen, tiltaler vor Tids Følelse mere. Den samme Skik omhandles iøvrigt i Nr. 153, der besynger Erik Menveds Bryllup med Ingeborg. Her beder Dronningen som Morgengave om, at Marsk Stigs Døttre gives fri af Jern. —

A 24. Havde jeg ikke mine Ærmer om Søndag snørt
og ikke Striger paa sat,
da havde jeg ikke i Pinen brændt,
og hverken Dag eller Nat.

Elisabeth, den ungarske Kong Andreas' Datter, havde fjorten Aar gammel ægtet Landgrev Ludvig af Thüringen

(1221), der havde elsket hende fra Barn af. Da hendes Ægtefælle døde paa Korstog 1227, skal hans Broder Henrik Raspe have forjaget Elisabeth fra Wartburg; hun døde i Marburg 1231. Elisabeth havde været en sjelden from og godgjørende Kvinde og levede i sine senere Aar fuldkommen asketisk under Bodsøvelse og Tugt. Bekjendt er Fortællingen om, hvorledes hun engang mod sin Ægtefælles Bud vilde bringe Brød til de Fattige; han mødte hende paa Veien, men da hendes Kurv blev undersøgt, vare Brødene forvandlede til Roser (et Maleri af Hopfgarten paa Thorvaldsens Museum giver en Fremstilling heraf).

Elisabeth blev anset for Helgeninde omtrent inden hun døde og blev kanoniseret 1239. Paa Grundlag af hendes fire Kammerfrøkners Fortællinger om hendes Liv og Vandel, blev der affattet et Skrift for at bevise hendes Hellighed [1]). Heri fortælles det som Exempel paa hendes religiøse Sind, at hun formaaede de Fruer, som besøgte hende, til i det Mindste at love hende ikke at bruge altfor stærkt snørede Ærmer eller at flette Silkebaand i Haaret [2]). Selv løste hun under Messen sine Ærmer og bortlagde Armbaand, Ringe og anden Pynt. Allerede som lille Pige havde hun gjort Gud mange smaa Løfter, saaledes om ikke at snøre sine Ærmer paa

[1]) De nyeste Undersøgelser om dette Skrift findes i Neues Archiv f. Deutsche Geschichtskunde XIII. 443 f. [2]) Mencken, Scr. Rer. Germ. II. 2013: multa parva vota consuevit facere pro Deo, velut de manicis non consuendis ante missam diebus festivis et utendis cyrotecis in die dominico ante meridiem. 2016: de manicis consuticiis nimis strictis aut zonis sericis pro ornatu crinibus implicitis et crinalibus . . . vitandis . . . Item ipsa ab adolescentia consuevit sæpius in missa sub quibusdam ewangeliis manicas proprias solvere et monilia, annulos et alios ornatus corporis deponendo et velamen capitis . . . humiliter ac depresse collocare.

Festdage inden Messen og ikke at bruge Handsker om Søndagen før Middag.

Nu kunde man sige: men saa er Dagmarvisens Fortælling jo laant af hvad der sagdes om den hellige Elisabeth. Denne Slutning tror jeg dog vilde være høist urigtig. Det er muligt, at Dagmarvisen er yngre end Skriftet om Elisabeth; men det er slet ikke sikkert, at dette Skrift har været kjendt i Danmark. Det Eneste, som hin Parallel oplyser, er, at det paa hin Tid blev anset for særlig fromme Kvinders Skik ikke at pynte sig paa Festdagene inden Messen eller ved Kirkegangen. Og Eet maa man fremfor alt huske paa. Hvor ædel og smuk den ydmyge Optræden kan være, som Elisabeth udviser, foreligger der dog i Visen langt mere. Det er den sublime Anvendelse af hint Træk, som henrykker os, nemlig at dette alene trykker Dagmars Samvittighed og lader hende føle Pinslen i Skjærsilden, at hun havde snøret sine Ærmer og sat Striger paa.

Det kunde have sin Interesse at vide, hvad Striger var. I Almindelighed betød Strike i Middelalderen og den nærmest følgende Tid et Hovedklæde, især et saadant, som den gifte Kvinde bar, eller Fruerhuen. Denne Betydning kan det ikke have i Dagmarvisen, dels fordi det er sat i Forbindelse med Ærmet, dels fordi Pluralisformen Striger benyttes. Det er imidlertid bekjendt, at det netop i 12te og Begyndelsen af 13de Aarhundrede var Mode foruden de til Skjorten eller Chemisen hørende Ærmer, som man kunde snøre paa forskjellig Maade i videre eller snævrere Folder, tillige at have umaadelig vide nedhængende Pragtærmer, udgaaende fra Skulderen, Ærmer, hvis Underside kunde have flere Alens Længde og som kunde være af saare kostbart Stof, ofte af et fra Skjorten eller Kjolen helt forskjelligt; de vare saa vide og store, at man kunde bære og skjule allehaande Ting i dem. Disse Ærmer vare naturligvis til største Gene og maatte opbindes eller kastes over Skulderen, naar man til Ex.

skulde tvætte Hænderne eller foretage noget alvorligere Arbeide. Det almindelige Navn for et saadant Ærme var i Tydskland og andensteds *Stuche*. Om *Stuke* oprindelig har staaet i Visen, eller om Striker i Danmark er bleven benyttet som Benævnelse for disse Ærmer, kan jeg ikke sige. Jeg vil dog bemærke, at Strik i alt Fald i Sverrig ogsaa var Navnet paa fint, kostbart Klæde, og endvidere, at der i Magnus Smeks Testamente af 1346 omtales: palla altærens af gulræntstrik, twa stukur af gulræntstrik (Schlyter oversætter: Halværmer af guldrandet fint Klæde). Moden varede i de sydlige Lande indtil midt i det 13de Aarhundrede, da Ærmerne igjen bleve snævre[1]). Man skal ganske vist vogte sig for af Klædedragten at drage Slutninger om Visernes Alder, da nyere Tids Moder let ville kunne have faaet Indgang i en ældre Vise, men det vil i hvert Fald sees, at med den da raadende Mode passer Visens Omtale af Ærmerne ikke ilde.

Grundtvig fortolker Striger som »Striber, Bræmmer«. Denne Tydning kunde synes langt simplere, og jeg skulde gjerne have tiltraadt den, hvis jeg havde kunnet finde Ordet i denne Betydning i Middelalderens Sprog. Først i Bibelen af 1550 læses: han skar »hvide Strige [men ikke: Striger] paa Kjeppene«.

Endnu skal jeg tilføie nogle Bemærkninger om Valdemars Forhold til sin Hustru. Det er bleven sagt, at han, medens Dagmar levede, stod i Forhold til Esbern Snares unge Enke, dennes tredie Hustru Helene, Guttorms Datter, og med hende fik en Søn Knud. Jeg tror dog, at man har taget Feil med Hensyn til det Tidspunkt, da denne Forbindelse fandt Sted og da denne Søn skal være født.

Aarbøgerne nævne ofte Hertug Knud, men de oplyse ikke, hvem hans Moder var. Man har imidlertid ad andre

---

[1]) Schultz, das höfische Leben, zweite Aufl. 253 ff., 299, 417, 604.

Veie været i Stand til at udfinde dette (jfr. Suhm IX. 192 f.). I et Brev af 1250 betegner nemlig Esbern Snares Datter Ingeborg af Kallundborg Hertug Knud som sin Broder, og følgelig maa hendes Moder Helene, som var en Datter af Hertug Guttorm af Sverrig og gift med Esbern Snare, paa et eller andet Tidspunkt være traadt i Forhold til Valdemar og have født ham Sønnen Knud. Ifølge Kong Valdemars Jordebog gav Kongen sit svenske Arvegods til Hertug Knud, og dette stemmer ikke ilde med, at Knud var af svensk Afstamning paa mødrene Side og mulig besad andet svensk Gods.

Men paa hvilket Tidspunkt var Kong Valdemar saaledes traadt i Forbindelse med Fru Helene? Knud blev født 1211, siges der. Ja, ganske vist, Peder Olsen skriver i sine historiske Optegnelser paa Reformationstiden ved Aaret 1211: natus est Kanutus filius Regis (Scr. R. D. I. 181). Peder Olsen har ikke denne Oplysning fra nogen af de Kilder fra Middelalderen, som ere bevarede til vore Dage. Og selve den Omstændighed, at han nævner et Fødselsaar, er i og for sig mærkelig. De danske Aarbøger ere ikke meget flittige i at meddele, naar de kongelige Prinser kom til Verden, men med Hensyn til en Del af de kongelige Børn findes dog Fødselsaaret optegnet. Her er imidlertid Tale om Fødsel af en uægte Søn af Kongen, altsaa om en Begivenhed, der ikke har en saadan officiel og aabenlys Karakter som Fødslen af en ægte Prins; snarere søgte man vel at skjule den. Det er mig ikke bekjendt, at der for hele det 12te, 13de og 14de Aarhundrede haves Optegnelser om Fødselsaaret for endog en eneste uægte Kongesøn, og dog var der jo især i den første Halvdel af dette Tidsrum en Mængde uægte Børn i Kongefamilien (naar vi ere i Stand til at paavise, i hvilket Aar Bisp Valdemar af Slesvig, Kong Knuds Søn, er født, er Grunden den, at Valdemar Seir i et

Brev til Paven meddeler, at han var født efter sin Faders Død). Enhver vil kunne overbevise sig herom ved at tage Kønigsfeldts „Tabeller over de nordiske Rigers Kongeslægter“ i Haand.

Af disse Grunde bliver Peder Olsens Optegnelse noget mistænkelig — eller med andre Ord, vi have al mulig Grund til at antage, at Peder Olsen har troet, at Dagmar havde født foruden Valdemar en yngre Søn Hertug Knud. Dette udsiger nemlig Visen om Dagmars Død (i begge Former A og B):

> lader I Knud, min yngste Søn,
> og Konning i Danmark være.

Saaledes maatte Peder Olsen da anbringe Knuds Fødsel inden Dronningens Død. Forholdet bliver altsaa følgende: efterat han ved 1209 har anført: „natus est Waldemarus III filius Regis Waldemari II“, giver han ved 1211 den parallelle Oplysning: „natus est Kanutus filius Regis“ og ved 1212 Dronningens Død. Denne Tydning bliver bekræftet af Huitfeldts Krønike. Huitfeldt, som med Flid benytter Viserne til Oplysning om Valdemars Historie, tror, at Dagmar var Knuds Moder og skriver ved 1211: „fødde Dronning Margrethe hannem en ung Søn, beed Knud“. Med andre Ord, Oplysningen om Knuds Fødselsaar skyldes kun en Slutning, som Peder Olsen har draget. Aaret er i Virkeligheden ukjendt, og har vist slet ikke været 1211, men et tidligere Aar. Knud deltog jo desuden allerede 1222 i Kong Valdemars Tog til Estland (Scr. R. D. VII. 192). Esbern Snare døde 1204 i en Alder af mindst 77 Aar og efterlod en ung Enke; 1205 ægtede Kong Valdemar Dagmar. Valdemar har mulig staaet i Forbindelse med Helene inden Esberns Død; men maaske har hans Forhold til hende bestaaet i det mellemliggende Aar inden Brylluppet. Hos Kongens Raadgivere og i den offentlige Stemning i Landet har

dette Forhold vakt Bekymring, og man har ladet Valdemar vide, at det for ham som 34aarig Mand nu var paa høie Tid at tænke paa en legitim Forbindelse med en Fyrstedatter og paa at sikkre Landet Kraft og Sammenhold ved at kunne efterlade det en ægtefødt Tronarving.

Viserne om Dronning Dagmar kunne ikke kaldes samtidige. En samtidig Digter vilde ikke have gjort sig skyldig i en saadan Feiltagelse som at lade Knud være Dagmars Søn. Men der lever endnu i Viserne saa megen Kundskab om de sande Forhold, saa megen Stemning fra Valdemarstiden, at man næppe tør sætte dem længere ned i Tiden end en eller to Menneskealdre efter Dronningens Død. —

I det Foregaaende har jeg søgt at vise, at det skjønne Billede af Dronning Dagmar, som Viserne oprulle for os, ikke modsiges af de historiske Kilder, men snarere bekræftes af dem. Forholdet er derimod anderledes med Hensyn til Dronning Bengerd. Her lade alle paalidelige Kilder os i Stikken. Vi vide intetsomhelst Ondt eller Godt om denne Dronning. Det taler dog vel egentlig ikke til Ugunst for Bengerd, at da man søger en Brud til den unge Kong Valdemar vælger man hendes Broderdatter. Endvidere er et meget betænkeligt Forhold tilstede, som let vil have kunnet forrykke Skildringen. Det lyse og herlige Billede, som man havde af Dagmar, vilde jo komme til at skinne end klarere, om man havde et Modstykke i en Dronning, der maaske ikke ret havde vidst at gjøre sig yndet, og hvem Folkeomdømmet derfor søgte at gjøre end sortere. Dertil kom de stygge Skygger, som Bengerdsønnernes Liv og Opførsel kastede bag ved sig, Splid mellem Brødre, Brodermord, pludselig Død — og paa den anden Side Mindet om Dagmars unge haabefulde Søn, der havde havt den tunge Skjæbne tre Aar at sidde i Fangenskab, at miste sin

Hustru efter kun to Aars Ægteskab, og som Tremaanedersdagen efter hendes Død selv kom ulykkeligt af Dage.

Og grumme ynkeligt staar det til med Anklageskrifterne mod Bengerd — jeg mener Viserne. En Vise (Nr. 139), kun opbevaret i eet Haandskrift, fortæller om, hvorledes hun som sin Morgengave fordrer, at Fruer ikke maa bære Skarlagen, at Bonden ikke maa ride Hest, at Landet skal slaaes i Lænker og at hver Bondekone, der faar en Søn, skal give en Øre Guld. Kongen afslaar det dog, og om Natten viser Dagmar sig for ham og raader ham til at tage den onde Kvinde med i Leding; bliver hun hjemme, er hun i Stand til at ødelægge Landet aldeles. Saa tager Valdemar hende med:

den første Pil i Leding var skudt,
hun var i Bengerds Hjerte brudt.

Kun et Brudstykke af denne Vise foreligger, men det samme Emne er blevet behandlet i en svensk Folkevise i moderne Form fra det 17de eller 18de Aarhundrede. Vedel har paa Grundlag af den danske Vise selv lavet en ny Vise med Omkvæd: „Vee, da vorde hende Berngerd!“ Ni Aar efter at Vedel havde udgivet denne Vise, skrev Huitfeldt, at der om Bengerd endnu paa denne Dag synges en Vise med Omkvæd: „Skam faa hun Bengerd, Herre Gud være med Kongen!“ Der har altsaa virkelig existeret en Vise om Bengerd, og vi kjende nogenledes dens Indhold[1]). Men denne Vise er skreven som Modstykke til Dagmarvisen — naar Dagmar beder om at faa Fanger af Jern, beder Bengerd: „I lader vore Lande i Jern slaa“ o. s. v. — og dens For-

[1]) Jeg advarer dog imod Grundtvigs frie Omdigtning i „Folkeviser i Udvalg“ S. 426 (saaledes Omkvædet: Gud glæde Din Sjæl, Dronning Dagmar!)

tælling om Bengerds Død i Krigen er historisk urigtig. Naar det nu dernæst erindres, at „Beengiærd“ ved Middelalderens Slutning var bleven enstydig med en ond Kvinde, kan man ikke andet end nære Frygt for, at Visen er bleven til i en sen Tid. I hvert Fald er den fra et langt senere Tidsrum end Dagmarviserne.

Jeg skal tilføie, at Organist Laub om den bevarede Melodi til Visen skriver, at den er „yderlig ubetydelig, rimeligvis lavet i allernyeste Tid“ (Om Kirkesangen S. 63).

5. Nr. 141 Kong Valdemar fangen.

1. Jeg vil Eder en Vise kvæde,
den feireste, I lyster at høre:
Herre Gud give, Landen maat staa i Fred
og Kongen Villie at gjøre.
I rider ei!

2. Der raaded en Konge over Danmarks Land,
han var baade mild og god:
og nok da havde han Borg og Fæste,
baade Land og Rige i Vold.

3. Vel syv Kongrige havde han i Vold,
som jeg vil for Eder nævne:
saa ilde gjorde Sorte Grev Hendriksen
han skilte hende ved sin Evne.

4. Det ene var Danmark, det andet var Sverrig,
det maatte den Herre ikke nyde:
det tredie var Holsten og Meklenborg,
deres Tro saa monne de bryde.

5. Det fjerde var Valland ude ved Aa,
som ligger ved Elben næst:
det femte var Engelland stor og stærk,
de tjente den Herre allerbedst.

6. Det sjette var Norge, det syvende Skotland,
det maatte den Herre ikke nyde:

til Brunsvig førte de den kronede Konge,
det maatte de Danske fortryde.

7. Til Brunsvig førte de den kronede Konge,
han hedde Kong Valdemar:
og det stod saa i otte Aar,
det Landen i Vaade staar.

8. Det stod saa i otte Aar,
den Herre tog til at lange:
saa sendte han Bud til Venner sine
om Guld og Sølv at laane.

9. Det lidde fast ad det niende Aar,
den Herre tog til at lange:
sender han Bud til Danmark
og bad sig løse af Fange.

10. Og sendte Bud til Dannemark
til kjæreste Sønner sin:
og bad dem gjøre for Ære sin
og løse deres Fader af Pin.

11. De foer dennem til Stævne
og saa til Herredsthing:
om Guld og Sølv at laane
og løse deres Fader hjem.

12. Og de red dennem til Thinge
og saa til hverende Stævne:
de var den Herre alle fuld tro,
de lod hannem ikke blive elende [i Udlandet].

13. Tak have Fruer og Jomfruer,
for de var tro og huld:
saa løsed de ud den kronede Konge
alt med deres Sølv og Guld.

14. Syv Tønder Guld var der paa Vægt
med syv Hundred Ørs skjønne:
de løste den Konge af Fængsel ud,
sendte hannem i Landen hjemme.

15. Kongen stander i Fremmerstavn,
hans ien Ørandt alt i Taare:

„I danske Hovmænd, lægger Aarer for Bord!
vi vil til Danmark fare.“

16. Dronningen stander i Høieloft,
og ser hun ud saa vide:
„Nu seer jeg min ædelig Herre,
som Landen bær for Kvide!“

17. Saa glad var alle de danske Hovmænd,
deres Herre var kommen til Lande,
som Englene var paa Paaskemorgen,
der Christus monne opstande.

18. Saa glad var alle de danske Hovmænd,
deres Herre var frelst af Nød:
som Englen var paa Paaskemorgen,
der Christus stod op af Døde.

19. Nu haver denne Vise faaet Ende,
som jeg haver for Eder sagt:
Herre Gud unde os Freden god
og giv os af sin Naade.
I rider ei!

Denne Vise kan indirekte give et af de bedste Bidrag til Belysning af, hvorledes gamle Viser og ægte historiske Viser fra Middelalderen saa ud. Dommene om den have lydt meget forskjelligt. Abrahamson kalder den: „en Vise af ingen poetisk Værdi; og er denne rimede Prosa vist ikke ældre end det 16de Aarhundrede“. Svend Grundtvig betegner denne Dom som „ganske ubeføiet“, og A. D. Jørgensen har i sin Undersøgelse over Visen udtalt, „at den næppe er bevaret uforandret i alle sine Enkeltheder; men den hidrører utvivlsomt fra Samtiden“. „Den er et Udtryk for Kongens og Folkets Glæde over Tilbagekomsten . . . og er efter al Sandsynlighed udsprungen fra de Kredse i Samfundet, som stode Kongen nær og for hvem Sagen ved Siden af den offentlige Interesse havde en umiddelbar personlig Side, saa at de endog kunde glemme hin over denne“ (Nordisk Måned-

skrift, 1875 II. 279). Jørgensen har derfor meddelt Visen i sin Samling af Kildeskrifter „Valdemar Seir“.

Ligeoverfor denne Vise er dog ingen Tvivl mulig. Dens Kjendemærker ere aabenbare; baade ved hvad den meddeler og hvad den lader uomtalt, stempler den sig som en i sene Tider fabrikeret Vise. For det Første bringer Visen ingensomhelst Oplysning, der tyder paa en Kundskab, som alene Samtiden kunde have. Vi faa intet Nyt at vide; den store Begivenhed fortælles i bekjendte Træk, det Nye er kun en Række Meddelelser, som paa den mest skurrende Maade staa i Strid med de sande historiske Forhold.

Alle fire Former af Visen ere saaledes enige om, at Valdemar raadede over Sverrig, England og Skotland. Norge nævnes i tre Former; istedetfor Valland have tre Former Venden. Nu skulde man dog tro, at var der Noget, som maatte være Samtiden bekjendt, maatte det være Kundskaben om hvor vidt Kong Valdemar udstrakte sit Scepter. Enhver Dansk maatte vide, at han raadede over Danmark og Holsten, Venden (Meklenborg, Pommern), Rygen og Estland, men istedetfor at angive dette, vil Digteren have Tilhørerne til at tro, at Valdemar som en anden Knud den Store raadede over England og som en Unionskonge herskede over Sverrig, Norge og de skotske Øer. Den historiske Uefterrettelighed er her af altfor grovkornet Art; den sætter Tilhører og Læser strax over i de uvirkelige Tilstandes Regioner.

A. D. Jørgensen udtaler, at Meddelelsen om de syv Kongeriger stemmer med Tidens Smag; her er brugt Udtryk, „der for en prosaisk Betragtning ere usande, men for hin Tids Tilhørere have været uadskillelige fra al Poesi. Saaledes har jo f. Ex. Skibet bestandig Silkeseil, Borgen gyldne Fløie, Porten Guldnagler, Rytteren gyldne Sporer, Helten er ung, Jomfruen den deiligste under Solen; hvert Slag varer sine tre Dage, hver Hær

har mindst 18,000 Mand, hver Flok bestaar af syv og syvsindstyve . . . Rent prosaisk taget har Digteren hverken selv troet paa disse Tal og Udtryk eller ventet eller ønsket, at nogen Anden skulde tro paa dem“. Her blander Jørgensen to meget forskjellige Ting sammen. De staaende Udtryk, de stereotype Vers, der findes i høi Grad i Middelalderens Digtning og som iøvrigt forekomme i enhver Digtning, skulle naturligvis bedømmes paa den Maade, som Jørgensen her har angivet. Havde der altsaa i Visen staaet simpelthen: „Vel syv Kongeriger havde han i Vold“, da havde der ikke været det Fjerneste at sige derpaa. Man kunde jo tilmed nok udpege syv Riger og Lande — om ikke netop Kongeriger — som vare i Kong Valdemars Vold. Men naar Digteren derpaa giver sig til at opregne de syv Kongeriger med Navns Nævnelse, da ere vi udenfor den poetiske Sprogbrug og inde paa et helt andet Omraade. Naar derhos Digteren endvidere opremser Riger, som vitterlig aldeles ikke hørte under dansk Vælde, og undlader at nævne saadanne, som Kongen besad, ere vi langt borte fra enhver Sandsynlighed for, at det er en Samtidig, som synger; i den Grad vilde han dog sikkert ikke saa at sige slaa den sande Virkelighed i Ansigtet.

Men i denne Vises Stil passer det fortræffeligt. Vi faa nemlig fremdeles at vide, at Valdemar førtes som Fange til Brunsvig — istedetfor at han sad fangen i Lentzen, i Dannenberg, i Schwerin, men aldrig i Brunsvig. Mon nu virkelig Navnet paa Kongens Fængselssted slet ikke skulde have præget sig i det danske Folks Bevidsthed? Og dog sad Kongen 9 Aar fangen, siger Visen — i Virkeligheden halvtredie Aar — otte Aar holdt han det ud, men da det led paa det niende, begyndte han at længes og sendte Bud til sine Sønner om at udløse ham. Hin „Samtidige“ har saaledes været ubekjendt med, at Valdemars ældste Søn sad i Fængslet hos ham,

og at den næstældste kun var ni Aar gammel (den uægte Søn Knud var dog omtrent 16 Aar).

Sønnerne fik nu indsamlet paa Thinge og Stævne den store Løsesum; thi Fruer og stolte Jomfruer løste den kronede Konge med deres Guld og Sølv. Om Kvindernes Deltagelse i Udløsningen er ellers Intet kjendt. Alt hvad vi vide er, at Kong Valdemar maatte love at give en Del af den afdøde Dronning Bengerds Guldsmykker. Det er rimeligt nok, at Kvinder have givet deres Bidrag, men allersandsynligst er, at den fra alle historiske Baand frigjorte Digter har ønsket at benytte Minderne om Svend Tveskjægs Fangenskab og Løskjøbning. Løsesummens Størrelse angives bestemt: 7 Tønder Guld veiet (B: 6000 Mark Sølv, C: 700 Pd. Sølv, 700 Pd. Guld, D: 1000 Pd. Guld) og 700 Heste. I Virkeligheden blev der udredet 45,000 Mark Sølv og 100 Heste. Ingen vil naturligvis gaa i Rette med Visen for de urigtige Tal, og det skulde være underligt, om et af Tallene ikke nok kunde slumpe til at stemme med det Rigtige. Visens Kundskab om, at Løsesummen bestod af to Dele, Penge og Heste, kan ikke overraske og antyder Intet om, at det er en Samtidig, som taler, thi det er en Efterretning, som findes i de sædvanlige Aarbøger og ogsaa i Rimkrøniken:

. . . til Danske os løste for 40 Tusind Mark,
da de det spurgte og hørte.
Jeg vil sige foruden Straf,
de Gaver, som jeg der bort gav,
de stod ei dyrt minne
med Heste og andre Klenod,
som jeg de Herre give lod
og Fruer og gode Kvinde.

Derimod burde en Samtidig vide, at Dronning Bengerd, som i halvfjerde Aar havde ligget i sin Grav, ikke kunde modtage Kong Valdemar ved Hjemkomsten, og

dog staar hun i Høieloft og ser „sin ædelig Herre, som Landen bær for Kvide“.

Med andre Ord — Visen indeholder ikke en eneste Oplysning, som kan formaa os til at tro, at alene en Samtidig kunde have digtet den, og dens Meddelelser ere i vigtige Punkter paa den mest tirrende Maade i Strid med den historiske Virkelighed, saa at sikkert nok en Samtidig eller en nær Eftertidig ikke kan have forfattet den.

Efter disse Betragtninger over Visens Emne skulle vi se, hvorledes Visens Form netop anviser os den samme Forstaaelse. I alle Former af Visen lyder første Vers saaledes:

Jeg vil Eder en Vise kvæde,
ihvem den lyster at høre,
Herre Gud give, Landen maatte staa i Fred
og Kongen Villie at gjøre!

og tredie Vers begynder saaledes:

Vel syv Kongeriger havde han i Vold,
som jeg vil for Eder nævne.

Ligesaa vist som dette har været de senere Aarhundreders og vor Tids Maade at begynde en Gadevise paa, ligesaa vist er det, at det netop er i Strid med god Skik i Middelalderen, og dog er det klart, at Visen fra Begyndelsen af har foreligget i denne Jeg-Stil, thi den kommer igjen mange Steder i Visen, se saaledes B 6, 7 (C 7, D 6): vor kronede Konge, og A 19:

Nu haver denne Vise faaet Ende,
som jeg haver for Eder sagt:
Herre Gud unde os Freden god
og give os af sin Naade!

Netop ved denne Form bringes Visen til at staa saa ene og forskjellig fra de andre historiske Viser. Man

føler, at man har at gjøre med en slet Historiker og en tarvelig Rimer fra det 15de Aarhundredes Slutning eller fra det 16de Aarhundredes Begyndelse, der finder paa at anbringe sin historiske Viden tilsat med en god Del Opdigtelse i en Vise. Man vil ogsaa lægge Mærke til, at medens de andre Viser sætte os midt ind i Begivenheden og fortælle om de Handlende som om Nulevende, synger denne Vise om det forlængst Fortidige; „der var en Konge i Dannemark" saaledes lyder det i alle Former, netop som i Visen om Kong Snio, hvilken man dog vel ikke vil tillægge en Samtidig. Ligesaa i alle Former: „han hedde Konning Valdemar." Saa godt som alt dramatisk Liv er borte, der er sparet paa Replikker i en overordentlig Grad, Verbet er paa de fleste Steder som med Villie holdt i Fortid istedetfor i det levendegjørende Præsens. At Forfatteren har været en Geistlig, kan man maaske slutte af Vers A 18 (findes i alle Former):

Saa glade var alle de danske Hofmænd,
deres Herre var frelst af Møde,
som Englen var paa Paaskemorgen,
der Christus stod op af Døde.

Det synes temmelig profant og smagløst at sammenligne Christi Opstandelse med Kong Valdemar Seirs Hjemkomst fra Schwerin [1]). Men dernæst er denne Indblanding af religiøs Viden ganske ukjendt i Viserne, saaledes som det foran er godtgjort. For de rimede Romaner gjaldt derimod noget helt Andet, idet de jævnlig og gjerne indblande religiøse Betragtninger og Lignelser.

---

[1]) Verset er laant omtrent ordret til Formen A af Visen om Fru Ellens Sønner, der befri deres Fader af Fangenskab, Nr. 290; i B hedder Faderen endog Kong Valdemar. De tre gamle Former B, C, D have dog ikke Verset; A er først fra Frederik III's Tid.

Visens Begyndelse og Slutning er ganske som i Romanerne, dens hele bløde Tone stemmer med disse, og egent for Romanviserne er endvidere den freidige Legen med historiske Forhold, en Benyttelse paa fri Haand af alle Slags historiske Momenter.

Nei, vil Nogen høre, hvordan en samtidig Vise om Kong Valdemars Fangenskab lyder, saa læse han det latinske Digt:

> Plange, primatus Dacie
> quondam clarus in acie,
> sed nunc tua militia
> vili torpet pigritia . . .

Munkenes Fader — synger den ukjendte Digter[1]) — er landflygtig, Freden for Bonden borte, Røvere raade paa Havet, og det blot fordi hin Judas, hin Kain eller Nabal, hin Belials Mand har angrebet den Mand paa sit Leie, som han ikke turde møde paa Valen. Herre befri Kongerne af Fængslet! Og I Riddere, hvorfor lægge I Hænderne i Skjødet og blive til Latter? Have I ikke Medynk med den gamle Konge, saa hav dog Medynk med den unge!

Her føler man, at det er en Mand, der veed Besked, som taler, en Mand, der har sin selvstændige Mening og som endvidere er greben af Tidens Nød og Alvor. Her faa vi Oplysninger om Tilstanden under Fangenskabet, om Ufred og Sløvhed, her taler en Mand, som veed, at der sidder to danske Konger i Fangenskab, og som viser sin særlige Interesse for den unge Konge; han taler endelig i Præsensform. Denne latinske Sang danner den grelleste Modsætning til hin ukyndige Vise med dens hele ufaktiske Skildring og skolemesteragtige Opregning af de syv Kongeriger og de udbetalte Penge.

---

[1]) Usinger, Deutsch-dänische Geschichte 434 f.

Den danske Vise fortjener ikke at sættes i Klasse med andre historiske Viser, og knap nok med Middelalderens Viser i Almindelighed. Dens Plads er nærmest ved den Art Poesi, som repræsenteres af Rimkrøniken og af de rimede Romaner.

6. Viserne om Marsk Stig

Undersøgelsen vil her komme til at gaa i meget forskjellige Retninger. Den første Opgave maa imidlertid være at redegjøre for, om de mange Viser om Marsken og om Kong Eriks Mord ere Varianter af samme Grundtext eller om de skille sig i forskjellige Grupper.

Af de bevarede 10 Former af Marsk Stig Viserne har Grundtvig ment at kunne tilveiebringe en vis Helhed, som skal have været den oprindelige, nemlig en Sangcyclus, bestaaende af 8 delvis selvstændige Afsnit paa ialt en halvandet Hundrede Vers med 4 forskjellige Omkvæd. Kvadet om Marsk Stig har oprindelig udgjort et Hele, skriver han, men saaledes at det fra første Færd af har delt sig i en Række af Afsnit. A. D. Jørgensen har i sin smukke Undersøgelse over denne Vise [1]) bekæmpet denne Antagelse, idet han især paaviser, saaledes som allerede Molbech havde gjort opmærksom paa, at Viserne ere skrevne fra forskjelligt Standpunkt, nogle fra de Kongeliges, andre fra de Fredløses. Denne Opfattelse er vist rigtig, om end Forskjellen mellem Grupperne ikke er saa stor som paastaaet. Vi skjelne altsaa mellem to Grupper af Viser. Den Første vil jeg betegne som Forførelsesviserne. Den omfatter Formerne A-E, H, I, og i dem høre vi, hvorledes Kongen forfører Marsk Stigs Hustru under hendes Ægtefælles Fraværelse,

---

[1]) Bidrag til Nordens Historie i Middelalderen 113 f.

af hvilken Grund Marsken hævner sig paa Kongen ved at myrde ham i Finderup Lade. Marsken lægger ikke Skjul paa sin Gjerning, men lyser den ligeoverfor Dronningen og den unge Kong Erik; som fredløs drager han til Hjelm. Omkvædet er i disse Viser: „Min ædle Herre, hin unge Hr. Marsti“ eller „Fruen sidder i Sjælland, saa mangt dér hun sørger.“ Den anden Gruppe, Formerne F, G, begynder med Linierne: „Der er saa mange i Dannemark, som alle vil Herrer være“, og har til Omkvæd „Nu stander Landen i Vaade.“ I en 12—14 Vers fortælles her kortelig om Sammensværgelsen og om Kongens Mord, hvilket af en Smaadreng meldes til Dronningen. Her er Standpunktet de Kongeliges.

Som en tredie Gruppe har man nævnt Visen K, der er saa kort, at jeg hidsætter den helt.

1. De vaare vel siu oc siusinds-tiue,
de møttis paa en hede:
„Huad da skal wi slaa paa?
Kongen er bleffuen oss vred.
Oc wi er dreffuen ud aff Danmarck.

2. Wi vil slaa en raad paa:
oc tage, huad wi tage maa.“

3. Thed suared hin unge her Marsti:
„Før skal jeg lade mit unge liff!

4. Wi vil bygge oss it huss paa Hjelm:
wi frycter icke for kongen aff Danmarck selff.

5. Wi bygger den høyest offuer alle tinde:
all Danmarckis macht skal den ey vinde.

6. Wi bygger den huss alt i-saa fast:
wi passer ey paa bøsser eller bly-kast.“

Dette Brudstykke tror jeg dog, at man gjør bedst i at lade ude af Betragtning; dertil er det altfor meningsløst og værdiløst. Vers 1 har fire Linier, de øvrige ere to-

liniede, og dog er det et stort Spørgsmaal om ikke hele Visen er en slet husket fireliniet Vise. Det tredie Verses første Linie: „det svared hin unge Hr. Marsti“ passer langt bedre som første Linie i et fireliniet Vers, end som nu, da det skal afgive *Marsti* som Rim paa *Liv*, skjønt Marsti ellers overalt i Viserne har Tonen paa første Stavelse. Jul. Martensen har meget snildt henpeget paa, at Verset her antyder den oprindelige og usammentrukne Form Marsk Stig: men da Texten selv har det sammensmeltede Marsti, og da de fireliniede Texter A, B, D, H alle have et lignende „Hr. Marsti“ i mangfoldige Vers i Enden af første Linie og flere Gange en Linie som „Det svared unge Hr. Marsti“ (A 42, 101, C 10), forekommer min Forklaring mig dog at ligge nærmere. Man kan jo ovenikjøbet finde det paa *Liv* rimende Ord og det Udseende, som Verset oprindelig har havt, i parallelle Vers i de andre Texter, saaledes C 5 (E 7 jfr. H 16):

Det var Herre Marsti,
han tog til sin Kniv:
„havde det mig en anden sagt,
da skulde det kostet Dit Liv.“

Jfr. K 3. Det svared hin unge Her Marsti:
„Før skal jeg lade mit unge Liv!“

Samme mærkelige Lighed forekommer i Vers som disse:

A 108 (H 19). Marsti han lader opbygge Hjelm,
han sætter dér Mur og Tinde:
Kongen drog derfor med al sin Magt,
hannem kunde slet Ingen udvinde.

Jfr. K 5. Vi bygger den høiest over alle Tinde:
al Danmarkes Magt skal den ei vinde.

Dertil kommer mange andre Besynderligheder i Visen f. Ex. Udtrykket „Kongen er bleven os vred“,

ret som om Morderne vare blevne forbausede over, at Kong Erik var bleven vred paa dem, fordi de havde slaaet hans Fader ihjel! Til denne Linie findes Søsterlinier i andre Viser, saaledes forekommer Linien i en virkelig passende Forbindelse i Karl og Margrete Nr. 87:

1. Du røm af Land, Herre Karl!
Kongen er vorden Dig vred:
og mist haver Du Din Jomfru,
Du faar hend aldrig mer.
I rømmer af Lande!

og i Nr. 291 Vers 7 i A, B, C, D, G: „Kongen var vorden ham vred“, nemlig fordi Ridderen havde dræbt en anden Ridder (F 7: „og saa gjort Kongen imod“). Ogsaa andre Udtryk ere ret mærkelige: tage hvad vi tage maa, al Danmarks Magt, Bøsser! I Vers 6 maa vel Linien: „Vi passer ei paa Bøsser eller Bly-kast“ rettes i Lighed med A 106, B 35 „vi reddes ikke for Bue og Pil, ei heller for Blidekast.“ Endelig har Visen det vexlende Omkvæd: „Og vi er dreven ud af Danmark.“ „Men vi . . .“, „Der vi . . .“ Saaledes vækker dette Brudstykke paa mange Maader Mistanke, og naar A. D. Jørgensen og Bugge anse det for en Levning af den ældste Viseform, hvori Marsk Stig formentlig endnu kun nævnes som en af de mange Sammensvorne, forekommer denne Antagelse mig at mangle ethvert godt Fodfæste.

Vi vende os nu til den første Gruppe af Viser, Forførelsesviserne. Bugge har villet godtgjøre, at disse „til Dels ere en Omdannelse af en ældre Vise, der har handlet om ganske andre Personer“, nemlig om to i den tydske heroiske Sagndigtning navnkundige Personer, den gothiske Konge Ermanrik og hans troløse Marsk Sibeke. I den norske Thidriks Saga (Kap. 276 f.), der er forfattet omkring 1250 og for største Delen grunder sig paa nordtydske Mænds Fortællinger, berettes

hvorledes Erminrik sendte sin Raadgiver Sifka til et Sted (Sarcastein) for at dømme i alle Sager og skifte Ret, men imidlertid nærmede Kongen sig hans skjønne Hustru Odila, og hun vovede ikke at modstaa hans Villie. Da Sifka efter vel udrettet Ærinde kommer hjem til Odila, staar hun op og gaar ham i Møde, jamrer sig og græder saa saare. Hellere skulde Du glæde Dig over, at jeg er kommen hjem, siger Sifka. Men hun svarer: medens jeg sad i min lille Stue og sømmede Din Silkeskjorte, kom Kong Erminrik og tvang mig til at efterkomme hans Ønsker. Det skal Kongen undgjælde, siger Sifka. Imidlertid lader han ligeoverfor Kongen, som om han var uvidende om det Skete, og er lutter Glæde. Kongen og hans Raadgiver raadslaa sammen ganske som før. Men Sifka giver Kongen det ene onde Raad efter det andet, og ved hemmeligt Overfald, ved underfundig Fremfærd og lumpen Bagvaskelse faar han efterhaanden Kongens tre Sønner tagne af Dage. I denne æreløse Adfærd tager Odila Del.

Den samme Fortælling findes i Das deutsche Heldenbuch, trykt 1477 (udg. af Adelbert v. Keller 1867, S. 8 f.). Keiser Ementrich havde en Marsk, den tro Sibiche. Mod hans skjønne Hustru søgte Keiseren forgjæves at fremme sine onde Hensigter, og han sendte da Marsken bort i 12 Uger. Keiseren foranstalter derpaa nogle Hoffester, og ved den fjerde af disse lykkes det ham ved slette Kvinders Hjælp at faa sit Ønske opfyldt mod hendes Villie. Da Sibiche kommer hjem, fortæller hans Hustru det Skete, hvorpaa Sibiche udtaler, at hidtil havde han været kaldt den tro Sibiche, men nu skulde han blive den utro. Sibiche giver derpaa Kongen det onde Raad, at han skal efterstræbe sine Broderbørns Land og Liv. Dette forvolder store Krige.

Lighederne med Visernes Indhold er altsaa følgende.

Hovedpersonerne ere en Konge eller Keiser *Erminrikr* eller *Ementrich*; som Visens Kong *Erik* har han en Marsk eller Raadgiver *Sifka* eller *Sibiche*, Visens Marsk *Stig*. Dennes Hustru er saare fager og opvækker Kongens Elskov, men kun ved List og Tvang opnaar han sin Hensigt. Hun tilstaar det strax for Manden, og han udtænker en Hævn.

Nu forekommer det mig imidlertid, at naar vore Visers egentlige Emne skal nævnes, saa er det Hævnen over den troløse Konge, der med sit Blod maa betale sin Usædelighed. At Hustruen forføres under Marskens Fraværelse er noget forholdsvis underordnet, medens paa den anden Side Marsk Stigs aabne Vedkjendelse af, at han er Drabsmanden, og hele øvrige ridderlige Optræden er et Hovedpunkt. Men den Skikkelse, som det fremmede Sagn viser os, er den træske, „utro“ Sibiche. Han lader ikke Kongens Blod være Betaling for Ugjerningen; han hævner sig paa den underfundige Maade, at han f. Ex. faar Kongen til at sende en af sine Sønner til England, hvilken paa denne Færd tages af Dage, eller Sibiche fremsætter den usande Beskyldning mod en anden Søn, at han har voldtaget hans Datter. Bugge omtaler, at Ermanrik efter andre Kilder bliver overfalden om Natten og dræbt; men at hiddrage nye Kilder til at supplere de Mangler, som der kunde være i de to Kilder, hvis Lighed paaberaabes, forekommer mig ikke at være tilladeligt.

Hvad nu Navnelighederne angaar, kan man paaberaabe sig nogen Lighed mellem Erminrikr, Ementrich og Erik, men mellem Sifka, Sibiche og Stig synes der dog at være altfor stor en Afstand, tilmed da Navnet i Visen jo altid er Mársti. Hustruens Navn er i Thidriks Saga Odila, i Visen Ingeborg eller Mettelil, og kun Visen siger, at Stig sendes i Leding; det tydske Sagn har Intet om Grunden til Fraværelsen, ifølge Sagaen

var det for at dømme i Retssager, og ifølge denne Kilde var jo Sifka end ikke Marsk, men Kongens Raad.

Da Erik træder ind i Høienloft for Ingeborg, siger han:

A 22. „Her sidder I, skjønne Fru Ingeborg!
og vil I være mig huld,
da syr I mig en Skjorte
og synker [ɔ: bræmmer, broderer] den med røde Guld!“

23. „Skulde jeg sy Eder en Skjorte
og sinke den med røden Guld,
saa Mænd ved, Dannerkongen.
da var jeg Her Marsti uhuld.“

Bugge sammenholder disse Vers med Ordene i Thidriks Saga „jeg sad i min lille Stue og sømmede Din Silkeskjorte“, men herved synes atter overset, hvad der er betydningsfuldt i den hele Fortælling og hvad der er aldeles uvigtigt. Thi i Thidriks Saga har denne Syning endnu ikke faaet den symbolske Anvendelse, som den har i Visen. Det var jo nemlig gammel Skik og Regel, at en ærbar Kvinde kun kunde sy en Skjorte til sin Elsker, sin Trolovede eller sin Ægtefælle; i Kong Eriks Anmodning ligger altsaa en Elskovserklæring. I Gisle Surssøns Saga beder Asgerd Aud om at skjære en Skjorte til hendes Mand, men Aud svarer, at det gaar lige saa lidt an, som hvis Asgerd vilde sy en Skjorte til Auds Broder. I Visen om Lave Stisøn og Fru Eline (Nr. 259) siger Esbern Ottesen til Fru Eline, der under sin Ægtefælle Hr. Laves Ledingsfærd sidder ene hjemme:

B 6. „Hør I, Fru Elinsborg,
vil I være mig huld:
giver mig en Skjorte
og singler den vel med Guld.“

7. „Giver jeg Eder en Skjorte
og singler jeg den med Guld,

froer [erfarer] det Laue Stisøn,
han vorder mig aldrig huld."

I Malfred og Magnus (Nr. 49):

B 49. Det var liden Malfred,
hun var Magnus Kongens Søn huld,
hun lod hannem Skjorter sy
og syede [singlede] dem med Guld.

I Elveskud (Nr. 47):

D 9. „Og hør, liden Ole, træd i Dansen med mig,
en Skjorte af Silke saa giver jeg Dig."

10. „En Skjorte af Silke jeg selv formaar:
thi den har min Fæstmø foræret mig igaar."

Bugge har netop selv andensteds givet mange Oplysninger om den Skik, at Fæstemøen syede en Skjorte til sin Fæstemand (Grundtvig III. 918), saaledes at dette Forhold er ham vel bekjendt, men netop derfor vilde det vistnok have været rigtigt, om Bugge havde betonet, at det Betydningsfulde i denne Skjortesyning aldeles ikke findes i Thidriks Saga, saaledes at man ikke tør sige, at Motivet er taget af den.

Hustruen gik sin Mand grædende imøde — siger Thidriks Saga — og ligesaa i Visen:

B 18. Hør i ded, skjønne fruuv Mett-lille,
hui rinder taare paa kinnd?
och huii gredder i for kommenn,
och nu imod kommen min?

De sidste Linier ere meningsløse, og Bugge retter dem i Overensstemmelse med Sagaen til

hvi græder I for Gammen
nu imod Komme min?

„For Gammen d. e. istedenfor at vise Glæde; dette Ord bringer tillige Alliteration." Nu er imidlertid Allite-

ration, som foran paavist, aldeles ikke god Visestil, og Bugges Rettelse forekommer mig endvidere af den Grund uheldig, at den har frembragt en Linie, som uden Kommentar er aldeles uforstaaelig.

Tværtimod, her er et af de Punkter, hvor Visen helt afviger fra Sagaen. Alle de Visetexter, som omhandle Hjemkomsten (A 31 f., C 2 f., D 3 f., E 3 f.), have med Undtagelse af Formen B Vers som disse:

C 2. Det var Hr. Marsti,
han kom fra Ledingen hjem,
ikke da vilde hans væne Hustru
gange hannem ud igjen [imod].

3. Længe stod Herre Marsti
og tænkte han ved sig:
„Hvi monne ikke min kjære Hustru
nu stande op imod mig?“

4. „Den Tid I af Landet foer,
da var jeg en Ridders Frue:
nu er jeg en Dronning udi Dannemark,
det maa jeg fuld lidet love.“

Det ypperlige og skjønne Træk, at Ingeborg i Følelsen af sin Sorg og Ulykke ikke kan og vil gaa sin Ægtefælle imøde, og ligeledes det andet stolte Træk, at hun meddeler sin Ulykke ved at sige, at hun nu er Dronning i Danmark — Intet af alt dette kan enten Thidriks Saga eller Heldenbuch rose sig af at indeholde. Nu siger Bugge: „Optegnelsen B har, som Overensstemmelsen med Sagaen viser, alene bevaret det Oprindelige.“ Tværtimod, hint tarvelige og forkvaklede Vers i B har ikke nogetsomhelst Krav paa at gjøres til et oprindeligt, og der er ikke det Mindste til Hinder for at antage Versene i de fire andre Texter for ægte. En Vise, der var lige saa fersk og flau som Sagaen, og som til Ex. ikke kjendte den underforstaaede Betydning af det Træk, at man beder en gift Kvinde om at

sy en Skjorte til sig, og som ikke forstod den forførte Hustrus Skam, saa at hun ikke vil gaa sin Husbond i Møde, og ikke hendes Selvspot over at være bleven Dronning — en saadan Vise voxer sig ikke i Tidens Løb høi og skjøn. Her kan Ingen tage Feil af, at det mest Poetiske ogsaa er det Oprindelige. — Iøvrigt gjenfindes dette Træk i nogle senere Viser, saaledes hos Abrahamson Nr. 125:

Det var rige Her Peder,
han kom fra Rom og hjem,
ikke vilde stolte Fru Mettelil
gaa hannem ud igjen

jfr. ogsaa Nr. 259 A 10.

Alt i Alt synes det, der bliver tilbage af Lighederne mellem Visen og det norske og tydske Sagn at være saa lidt, at det omtrent ene bestaar i, at en Konge bortfjerner sin Vasal for at have Leilighed til at forføre hans Hustru. Lige siden Kong David satte Urias paa den udsatte Post i Krigen for ved hans Død at kunne bemægtige sig Bathseba, har der været Konger og Herrer, som paa tilsvarende Maade søgte at bane Vei for deres lidenskabelige Ønsker. Herman af Winzenburg, der ægtede Erik Lams Enke, siges at have voldtaget en af sine Tjenestemænds Hustruer under dennes Fraværelse, hvorfor Herman blev myrdet af sine Mænd. Valdemar Seir skulde jo under Henrik af Schwerins Fraværelse i det hellige Land have forført hans Hustru, hvad der gav Anledning til Henriks Hævn. Lignende Fortællinger haves om andre Korsfarere[1]). Dertil kommer det Uheldige, at Heldenbuch er langt yngre end vore Viser. Bugges Antagelse er derfor ogsaa den, at Visens

[1]) Koken, Die Winzenburg 68. Usinger, Deutsch-dänische Geschichte 294.

Forfatter hverken har benyttet den i Sagaen eller i Heldenbuch nedskrevne Fortælling, men derimod en nedertydsk Vise, der behandlede det samme Emne. Denne nedertydske Vise har rimeligvis allerede da været overført til dansk Sprog og saaledes kunnet afgive Vers til Marsk Stig Visen. Som vi have set synes ikke nogetsomhelst af Visernes Stof at være gaaet over fra de fremdragne Kilder, og Forbindelsen med den ukjendte nedertydske Vise kan saaledes næppe siges at have nogen Støtte.

Dr. Emil Gigas har i Nordisk Tidsskrift for Filologi (ny Række sjette Bind, S. 130 f.) paapeget en spansk Marsk Stig i et Drama af Lope de Vega „El principe despeñado“, den nedstyrtede Konge. Don Sancho er kommen paa Navarras Trone efter sin Broders Død ved Hjælp af Don Martin, uagtet Dronningen ventede sin Nedkomst og snart fødte en Søn. Hun er flygtet og Barnet er bleven bragt til Don Martin, hvis Hustru Doña Blanca tager sig af det. Paa Jagten kommer Kongen til Slottet og ser Blanca, i hvem han bliver heftig forelsket. Fjender have imidlertid nærmet sig Landet, og Kongen sender Don Martin efter dennes eget Ønske ud mod dem. Imidlertid har Kongen skaffet sig Adgang om Natten til Don Martins Borg. Blanca overvælder ham med Bebreidelser over at han saaledes vil krænke sin troeste Undersaats Ære; men Kongen svarer frækt, at det er hans Agt at være Tarquinius, selv om hun vil være Lucretia. Da Don Martin senere kommer hjem til sin Borg, finder han Haven øde, Blomsterne afrevne, Huset betrukket med Sort. Hvem er død? raaber han. „Din Ære!“ er hendes Svar. Nu svigter Don Martin Kongen, forbinder sig hemmelig med Enkedronningen, og engang da Kongen er paa Jagt, lokkes han op paa en høi Klippe og styrtes i Afgrunden.

Dr. Gigas har kunnet forfølge de Sagn, som delvis

ere blevne benyttede af Lope de Vega og paapege enkelte Begivenheder i Navarras Historie, som gaa igjen i Dramaet. Men selv om der nu virkelig har været et Middelalderssagn af nogen Lighed med Dramaet, forekommer dette mig Intet at betyde ligeoverfor den danske Digtning. Det Punkt, hvori det spanske Digt kommer vore Viser nærmest, skulde vel dog være det Svar, som Doña Blanca giver sin Ægtefælle ved hans Hjemkomst, at hans Ære er død. Men ligesaa simpel og naturlig, som i vor Vise Ingeborgs Replik er, at hun er bleven Dronning, ligesaa theatralsk er Scenen med det sorgklædte Hus og den sortklædte Hustru, som svarer ham, at hans Ære er død. Hvis man vil søge efter de af Lope de Vega benyttede Motiver, ville Tarquinius, som han selv nævner, og Urias være mere end tilstrækkelige og til en Scene som den ved Don Martins Hjemkomst behøves visselig ikke andet end Digterens egen Genialitet.

Dr. Gigas har udtalt, at Chr. Richardts „Drot og Marsk“ i enkelte Scener er kommen det spanske Stykke meget nær. Ved et nøiere Eftersyn finder jeg denne Lighed helt forbausende. Saaledes naar Ingeborg sort tilhyllet, med Øinene mod Jorden, udbryder:

Da Thyra vilde Drotten melde,
han havde tabt sin bedste Skat —
Ak!
da lod hun Natten selv fortælle,
at det for ham var bleven Nat!

eller man sammenligne blot følgende Replikker:

Don Martin.
Quién es el muerto?

Blanca.
Tu honor!

Marsk Stig.
Sig,
er Nogen død?

Ingeborg.
Din Ære, Stig!

Enhver Tale om at den danske Digter skulde have laant fra Lope de Vega er, som ogsaa Dr. Gigas bemærker, paa Forhaand udelukket, eftersom det spanske Stykke aldrig er kommet til Norden og, som det synes, knap nok Nord for Pyrenæerne; Pastor Richardt har iøvrigt, som velvilligt Svar paa Forespørgsel, tilskrevet mig, at han „aldrig har anet Tilværelsen af „Den nedstyrtede Konge“ endsige benyttet det.“ Men jeg kan trygt paastaa, at hvis Lope de Vega havde været en Barde i Bretland og Forfatteren af „Drot og Marsk“ en Skjald paa Harald Blaatands eller Hakon Adelstans Tid, vilde de moderne sammenlignende Mythografer have erklæret, at her forelaa et nyt, aldeles uomstødeligt Vidnesbyrd om den Paavirkning, som den nordiske Poesi modtog fra de brittiske Øer. —

Iøvrigt vil ogsaa jeg kunne forøge Samlingen af Sibicher. Keiser Valentinian III., Roms uværdige Hersker og en lumpen Vellystning, efterstræbte Hoffets Damer. En Senator Petronius Maximus, der to Gange havde været Consul, havde en meget smuk og tillige dydig Hustru, og i hende blev Keiseren heftig forelsket. For nu at faa sit Begjær opfyldt sendte han Bud efter Maximus og begyndte at lege Tavlbord med ham, og da Maximus tabte, tog Keiseren hans Ring i Pant. Han sendte derpaa et Bud med Ringen til Maximus' Hustru og lod sige, at Keiserinden ønskede at tale med hende. Uden at ane Ondt begav hun sig i Bærestol til Borgen, men førtes ind i et afsides Kammer, hvor Keiseren fuldbyrder med Magt sin Villie. Fuld af Sorg og taarevædet retter hun de bittreste Bebreidelser mod sin Ægtefælle, idet hun antog ham for medskyldig i Svigen. Maximus

beslutter harmfuld at hævne sig, og da Feltherren Aetius staar hans Planer i Veien, faar han først Keiseren til at myrde denne, og derpaa overtaler han to af Aetius' Tilhængere til at dræbe Keiseren, hvilket skete en Dag, da denne paa Marsmarken saa paa Troppernes Øvelser, uden at Keiserens Følge lagde nogen Hindring i Veien derfor [1]). Her har man en keiserlig Raadgiver (Consul, rádgjafi) med en smuk Hustru, som Keiseren ved List forfører; Raadgiveren bliver nu det utro Raad, og ved lignende rænkefuld Færd som Sibiche bereder han sin Fjendes Nederlag.

Vi vende os derpaa til Forholdet mellem samtlige disse Viser og den historiske Virkelighed, som har været Udgangspunktet for dem [2]). Vi læse i de historiske Aarbøger, at Kong Erik, der havde gjort megen Uret ved at plyndre fra Kirkerne og besvære Klostre med Hunde og Heste, ved ikke at skaffe Ret for de Skadelidte og Fornærmede, blev svegen af dem, hvem han netop mest havde belønnet. De dræbte ham St. Cæcilie Nat 1286, medens han sov paa sit Leie i Finderup; ikke mindre end 56 Saar, hvoraf ingen under Brystet, havde Drabsmændene bibragt ham. Paa et Danehof i Nyborg bleve af hele Folket Morderne udpegede; de dømtes fredløse, deres Gods konfiskeredes, men i Norge fandt de Tilhold, og de foretoge Tog mod Danmark. Efterat saaledes Marsk Stig 1289 havde plyndret rundt om paa Kysterne, satte han sig 1290 fast paa Hjelm.

Ved at sammenholde denne Beretning fra Annalerne med Viserne, vil man strax se, at disse aldeles ikke have Udseende af at være digtede paa Grundlag af Aarbøgerne. I saa Fald vilde sikkert forskjellige af disses faktiske Oplysninger være blevne indflettede, saaledes til

---

[1]) Kilden er især Prokop. [2]) Den bedste Redegjørelse findes i Julius Martensens Afhandling i Historisk Tidsskrift, Fjerde Række, IV. 90 f.

Ex. Tidspunktet St. Cæcilie Nat, eller en nøiere Betegnelse af Stedet (Finderup forekommer kun i A og F), de 56 Saar vilde være blevne omtalte, og andre af de Sammensvorne være nævnte f. Ex. Grev Jakob (nu nævnes kun Marsti, Rane). Aarbøgerne udsige, at Mordet sker af Ubekjendte, som først blive udpegede ved Processen et halvt Aar efter, medens Viserne berette, at Marsti paa ægte aaben Riddervis erklærer sig selv for Drabsmand.

Viserne repræsentere altsaa en selvstændig Tradition eller et selvstændigt Sagn, og de ere ikke afhængige af Aarbøgerne. Vor Undersøgelse bør nu gaa ud paa at finde deres nærmere Forhold til den historiske Virkelighed.

Viserne gjøre Marsk Stig til Hovedpersonen som Kongens Modstander og Morder. Det er ham personlig, som lægger Haand paa Kongen i Finderup, saaledes som baade Forførelsesviserne og Drabsviserne, A 91, B 32, F 4, udsige. Det maa nu indrømmes, at Traditionen i een Henseende gjør Marsken Uret. Han var maaske ikke selv tilstede i Finderup. I Processen mod Jens Grand gjøres det gjentagne Gange gjældende, at hin Nat var en af de Beskyldte 3, en anden 2 Dagsreiser borte fra Gjerningsstedet (Scr. VI. 299), og det er i dette Punkt, at Dommen rettes 1305, idet kun Arvid Bengtsen og Rane betegnes som nærværende ved Drabet. Men at Marsk Stig var Hovedmanden for de Sammensvorne, synes derfor ikke mindre utvivlsomt. I den Dom, som afsagdes 1287. erklæredes de Skyldige for at være Grev Jakob af Halland, Marsk Stig, Niels Hallandsfar, Peder Pors og fem andre. Da det jo ganske sikkert følger af Grev Jakobs høie Byrd som Sønnesønssøn af Valdemar Seir og hans Titel af Greve, at han maatte stilles i Spidsen, og da Marsk Stig dog nævnes som Nr. 2, tør man vist ikke sige, at dette strider mod

Visens Fremstilling. I det Brev, hvori den norske Konge samme Aar tager de Fredløse i Beskyttelse, nævnes Grev Jakob ikke — han var vel saaledes slet ikke i Norge og betragtede sig vel som uafhængig Fyrste, der ikke behøvede nogen Overherre; de Øvrige nævnes omtrent i samme Orden som i den danske Dom og altsaa med Marsk Stig i Spidsen. Procesakterne angive ganske vist Grev Jakob som occisor principalis eller dog som inter occisores principalior, men andensteds udpege de netop Marsken som Hovedmanden „cum marschalco Stigoto et suis complicibus, occisoribus patris regis principalibus“ (VI. 292, 322).

Og spørges Aarbøgerne fra disse Tider, vise de grant, hvilken Mand der interesserer dem; saaledes angive de Optegnelser, som findes i Annalerne fra Essenbæk (ad 1323), hvilke Usinger og Schäfer anse for mulig samtidige: 1287, Stig Andersen flygter fra Danmark; 1290, Hjelm bliver bygget; 1293, Stig Andersen døde paa Hjelm. Netop de samme tre Angivelser findes i Tillæggene til den sjællandske Krønike[1]). Detmar anfører ogsaa ved 1287, at Marsk Stig „anklagedes for Mordet og blev fordreven af Landet og med ham mange af de bedste Danske“ (jfr. Ryd-Aarbøgerne I. 170). Ingen af vore Annaler dvæler ved Jakob af Halland eller har nogen Interesse for ham. Og allerede ved en tidligere Leilighed have Annalerne udpeget Marsk Stig som Kongens Modstander, nemlig da han 1276 alene af alle Stormændene vægrer sig ved at sværge Ed til den unge Kong Erik, hvilket findes i Aarbøgerne fra Esrom (Scr. I. 247, V. 625). Saaledes kunne Viserne i dette Punkt ikke siges at afvige fra Aarbøgerne.

De Fredløse paastode, at Dommen var uretfærdig og

---

[1]) Scr. II. 527, 635. Usinger, dän. Annalen u. Chroniken 86; Schäfer, dän. Annalen 42 f., 52.

ulovmedholdelig. Man havde blot svoret dem Drabet paa, uden at tillade dem at værge sig ved Benægtelsesed. Kong Birger tilskriver Kong Erik, at man havde dømt mod al Retfærdighed og vitterlig Lands Lov og Ret (1302), og Kong Hakon klager over, at Kong Erik havde selv tilnævnt Mænd og ladet disse oversværge de Beskyldte imod Guds Lov og alle Mænds Lov (1307). Nu maa man imidlertid huske paa, hvilke store Vanskeligheder Processen frembød. Det var et Snigmord, udført af formummede Personer, og kun den offentlige Mening udlagde en Række Skyldige. Vinteren maa gaa hen, og først et halvt Aar efter, paa Danehof ved Pintsetid (25de Mai), kan det Thing sættes, som er i Stand til at udpege de Skyldige. Denne lange Mellemtid kan umulig betragtes som ufordelagtig for de Beskyldte (den længste Varselfrist for Folk inden Landet var efter Provinslovene 6 Uger), de oprørte Sind maatte efterhaanden blive roligere, den almindelige Mening om, hvo de Skyldige vare, have fæstnet sig.

27 Adelsmænd dømte de Sammensvorne, hedder det i en gammel Kilde (Scr. I. 392), men Huitfeldt synes at vide bedre og nøiagtigere Besked. Dronningens Broder Markgrev Otto, Hertug Vitslav, Greverne af Holsten og 27 gode Mænd af Adel bleve udtagne til at ransage og sværge om, hvem Kongens Mordere vare. Saaledes synes mindst 31 Mænd udtagne. Imidlertid er det vel rimeligst at antage [1]), at ialt tre Tylvter Mænd ere blevne udnævnte, hvoraf dog kun 27 eller 31 have villet sværge Morderne Forbrydelsen paa. Paa lignende Maade blev der, i Anledning af Processen om Kongedømmets Ret til Als, udtaget 12 Mænd af Worthel, hvoraf dog kun de ti svore [2]). Huitfeldt fortæller derpaa videre: „Da

---

[1]) Jfr. A. D. Jørgensen i Aarbøger f. N. Oldk., 1876, 86.
[2]) Suhm, Hist. af Danm. X. 1025.

blev Vidnesbyrd forhørte og Eftertanke og Undervisning oplæst, hvem fornævnte Drab skulde beganget, og bleve Grev Jacob, Marsk Stig o. s. v. dømte til Banemænd og for den Sags Skyld fredløse at være, og deres Gods forbrudt". At denne Dom i det Hele gav et Udtryk for den da raadende offentlige Mening, synes ogsaa at fremgaa af, at den stadfæstes af Rigets Ærkebisp og Bisper og senere af Rudolf af Habsburg. Da Processen 1305 optoges paany, dømtes de Fredløse igjen for crimen læsæ majestatis og for „Raad, Befalning og Gjerning til at ihjelslaa" samt Arvid Bengtsen, fordi han „med egen Haand overvar det slemme Mord" (Huitfeldt). Saaledes kom man ved en ny Overveielse kun til at give ændrede Præmisser, ikke til at forandre Resultatet.

Først i Christoffer II.s Haandfæstning c. 16 loves der, at „de fordrevne og deres Arvinger og enhver som helst, der med Urette var berøvet sit Gods, skulde have sit Gods igjen, hvor det fandtes"; i Valdemar Eriksens Haandfæstning c. 14 bestemmes disse Personer nærmere, som „dem, der vare beskyldte for Mordet paa Kong Erik og ikke enten personlig ved Daad eller Hjælp havde deltaget i det, og som ikke vare lovlig overbeviste". Selv om nu en og anden af de Fredløse maatte være dømt paa et mindre fyldestgjørende Bevis, eller rettere, selv om hin Dom maatte være gaaet ud over mange af de ni Dømtes Tilhængere, forekommer det os, at der ikke er Grund til at tvivle om, at de ni vare retfærdigt dømte. Den Bekræftelse, som Dommen fik af Geistligheden, og efterat Sagen 18 Aar senere var optagen paany, af uforkastelige Dommere, der kun ændrede i Præmisserne, synes dog at pege paa, at her ingen Uret er bleven begaaet.

Naar det nu stundom bliver sagt, at Mordet jo dog fandt Sted paa hel anden Maade, idet Kongen blev dræbt „medens han sov i sin Seng", er det en grundig

Misforstaaelse. Kongen har været paa Jagt og maa søge Nattely, hvor han kan faa det, og det finder han i en Lade i Finderup (maaske Kirkeladen). I denne opslaar Følget hans Feltseng eller Reiseseng eller reder et Leie for ham. Alle Kilder udsige, at han dræbtes „in suo lecto“; den tydske Sanger Rumelant synger:

uf einem bette da er slief.

Detmar oversætter „in suo lecto“ ved „uppe sineme bedde“. Det forekommer mig klart, at *lectum* maa forstaaes efter Tidens og Pladsens Leilighed, altsaa som et Leie eller en Feltseng. Hvorfor man ikke skulde kunne sige om den i Laden hvilende Konge, at han dræbtes „in suo lecto“, er mig ganske uforstaaeligt. Om Kong Valdemar Seir og hans Søn, der bleve fangne under en lignende Situation, medens de efter Jagten sov i et Telt paa Lyø, bruge Aarbøgerne netop stadig de samme Ord: capti in lectis suis (saaledes Ryd-Aarbogen I. 166, og ligeledes flere andre Kilder). Om det har været paa Halm og Tæpper eller paa Hynde, Kongen har sovet, er ganske ligegyldigt. Vist er, at han laa i Laden og var gaaet i Seng nøgen, saaledes som man paa de Tider altid gik til Hvile. Om Rane hedder det i hvert Fald i Processen, at han, „skjøndt nøgen og vaabenløs“, gjorde Modstand mod Angriberne (VI. 299). Saxo fortæller, at Karl af Halland og hans Følgesvende — paa Svend Grathes Tid — engang søgte Nattely i en tom Lade, og at de senere, da de overfaldtes, brøde „nøgne ud af Laden“ (S. 701)[1].

Det er muligt, at foruden Jagten et Elskovseventyr har holdt Kongen tilbage i Finderup. Det er i alt Fald noget Saadant, Jens Grand vil insinuere, naar han i

---

[1]) J. Martensen l. c. 132.

Processen udtaler, at en troværdig Mand har „iaar" fortalt ham, „hvorledes og af hvilken elendig Grund Kongen kom af Dage paa dette mistænkelige og øde Sted" (VI. 299). Og her tilføies saa: det er ikke let at sige, men de, som vide Besked, kunne fortælle om „i hvilken Grad Kongen ødslede med, hvad hans var, og ødelagde al Moral i Landet (prodigus iste sui fuit et omnium bonorum morum regni; sammenlign Vellejus Paterculus II. 48: prodigus suæ alienæque et fortunæ et pudicitiæ) og hvor grumt han forfulgte Kirkerne, de Geistlige og deres Friheder".

Den første Gang Beskyldningen om hans Usædelighed fremdrages som Grund til hans Mord er i Annales Lubicenses ad 1324: „causa suæ incontinentiæ, ut dicitur" (Pertz XVI. 415), derpaa hos Thomas Gheysmer: „totus lubricus fuit, uxores nobilium violavit" (II. 388); senere udtaler en svensk Krønike (til 1415), at han dræbtes „til Hævn, som det sagdes, for hans skammelige Vellyst; han krænkede mange adelige Kvinders Blufærdighed, derimellem Marsk Stigs Hustru" (I. 392). Endelig give de Visbyske Aarbøger Oplysning om, at Kong Erik dræbtes af Palne Litle, hvem hans Svigersøn Stig havde tilskyndet til at tage Hævn for, at hans Datter var bleven krænket af Kongen (I. 256).

Allerede Jens Grand fremsætter altsaa Sigtelser om, at Kongens Sæder vare alt andet end rene, og han antyder, at Opholdet i Finderup skyldtes et Elskovseventyr, men han vilde sikkert ganske anderledes have udpeget disse Sider af Kongens Vandel, dersom de havde affødt Sammensværgelsen imod ham, og dersom Drabet var sket af Hævn. Herom kan der efter de gode historiske Kilder ikke være Tale, men det er derimod ikke usandsynligt, at Rygtet om, at Kongen havde været paa et Elskovseventyr hin Aften, har været tidligt tilstede, og at det sammen med Rygtet om en personlig Strid mellem

Kongen og Marsken og almindeligere Beskyldninger for, at Kongen førte letsindig Vandel, have affødt Fortællingen om Eriks Forhold til Marskens Hustru.

Imidlertid bør det bemærkes, at ogsaa i Forførelsesviserne Marsk Stig fremstilles som den, der vil gjøre sig til Konge:

A 92. Det var danske Dronning
ud af Vinduet saa:
„Hisset ser jeg den selvgjort Konge
ridendes i vor Gaard.“

93. „Jeg er ikke selvgjort Konge,
fordi Du siger saa:
men det var Drost Hr. Lovmand,
sidst i din Arm laa.“

Noget lignende udsiges i

I, 6. Dronningen stander i Høieloft,
og ser hun der-paa:
„Hist kommer ridend Her Marsti,
og Kongen for sønden Aa.“

7. „Tier I kvær, min naadige Frue!
I spotter mig ikke for Herre!
Han hedder Drost Hr. Ove,
der Kongens Navn skulde bære.“

Og endelig hedder det i H 12:

Og vær velkommen, Her Dus van Huss!

hvor Dronningen paa Marsken anvender en Betegnelse efter det slette Kast i Tærningspil, *Dus,* hvilket Ord iøvrigt ogsaa bruges som Navn for den simple Mand og Almuen og modsættes *ses zink* (sex, fem) Adelen; saaledes siger en lybsk Krønike, at den Ære, man viste Kong Christian den Første i Rom 1474, skrev sig fra, at man vidste, at Danskerne i gammel Tid havde vundet Valland og Rom, og det var maaske ubekjendt, at *ses*

zink (sex, fem) senere vare blevne *troye duss* (tre, to) (unde was lichte unbekant, dat ses synke was troye dusz geworden, Schiller & Lübben, Wörterbuch; jfr. Holbergs Udtryk: at gifte sig paa en Trøieduus); *van huss* forstærker Udtrykket (von Hause aus).

Man pleier gjerne at forklare Dronningens spottende Ord om „den selvgjorte Konge“ som en Hentydning til Erik Glippings Forhold til Marskens Hustru, men herved forekommer det mig rigtignok, at man baade søger langt bort og fordærver Visens Smag. Dernæst gaar man jo lige stik imod Virkeligheden, idet Stig, hvis der sigtes til hans Hustrus Skjæbne, netop paa en alt Andet end selvgjort Maade var bleven Konge. Derimod kunde Dronningen med god Grund kalde Oprøreren og sin Mands Morder for selvgjort Konge. Og Marsk Stig kan da svare igjen, at selvgjort Konge kan man kun kalde Drost Hr. Ove, der sidst laa i hendes Arm.

Men det er især Viserne F G, der skildre de politiske Motiver til Mordet. „Der var saa Mange i Danmark, som alle vilde Herrer være“. Man læser jo da ogsaa i Historien om Valdemar Seirs Efterfølgere fremfor Alt dette, at Kongens Slægtninge, Hertugerne, Herremændene og Kirkens Mænd alle vilde raade og styre. Fuldkommen i Overensstemmelse med Visernes Ord staar der i Ømklosters Historie om det første Aarti af Kong Eriks Regering, at da var der „megen Forstyrrelse i hele Danmark, fordi Enhver gjorde, hvad der syntes ham godt. Thi Kong Erik var et Barn“ (Scr. V. 267). Ved de Skranker, som man senere ved Anordningerne af 1282 og 1284 satte for Kongemagten, følte Kong Erik og hans Søn sig da ogsaa som lænkebundne. Erik Menved udtaler i Processen mod Jens Grand, at de Fredløse „havde været meget mægtige ved hans Hof og de raadende i Riget“, „de havde været Herrer i hele Kongens Rige, Alt havde de befalet og foretaget efter

Forgodtbefindende“. Kong Erik havde ophøiet disse Adelsmænd, havde givet dem Rigdom fremfor alle sine tro Mænd, havde taget dem til Hirdmænd og gjort dem til Landets Ypperste (patres regni), havde ladet dem raade over alle Landets Indkomster og Afgifter og blot forbeholdt sig Navnet af Konge, og dog mente disse Umættelige, som havde Landets Kjød og Marv, at de Intet besad, saalænge de ikke tillige havde Kronen (diadema regni)[1]). Ogsaa hos den tydske Digter Rumelant hører man en Gjenklang af, hvorledes Kongen havde gjort sig til disse Mænds „Knægt“, givet dem Magt og Ret, og dog havde de myrdet ham [2]):

Ir morder, pruebet iuwern mort,
wie grosz ein mortlich sünden hort
in iuwern kameren hordet;
seht, iuwer künik was iuwer kneht,
der iu gewalt gab unde reht;
den habet ir gemordet.
Des sit er immer me versmat, von allen gnaden vröude los gescheiden;
der mort ist iuwer heilvertrip:
man git das kriusze uf iuwern lip,
unt slæt iuch, sam die heiden.

Et Bidrag til Belysning af de Motiver, der foranledige Mordet, pleier man endvidere at søge i Kong Eriks Tilnavn. Det skal angive en Egenskab ved hans Person, og særlig har A. D. Jørgensen tolket det som Forføreren, af oldnordisk *glepja*, at forføre. Det vilde være et nyt Bidrag til Kundskab om Kongens Karakter og hans Rygte, dersom der var tildelt ham et Tilnavn pegende hen paa Usædelighed. Det forekommer mig dog, at allerede sproglige Grunde kunde vække Be-

---

[1]) Scr. VI. 287, 288, 290. [2]) v. der Hagen, Minnesinger III. 68.

tænkelighed ved at tyde hans Navn saaledes. Dansk og Svensk have ikke et Verbum at forføre af lignende Rod, og de have ligesaa lidt som Oldnordisk et Substantiv *Glepping* en Forfører, hvorimod vi i Dansk og Svensk have Udtrykket at gaa glip, Glæppesti (feil Vei), i svenske Love: *glöpa ordh*, Smædeord, ubetænksomme Ord. Andre forklare Glipping som den Rasende, af *glepsk* (et saadant Ord anføres af Huitfeldt, Moth og Kalkar, men uden Exempler) — eller som den, der glippede (klippede) med Øinene — eller af den slette Mønt, Kongen slog. Til den sidstnævnte Tolkning maa bemærkes, at vi ikke træffe *Klipping* som Navn paa en Mønt førend i det 16de Aarhundrede, saa at denne Forklaring ganske sikkert strax maa opgives.

Under alle disse Forsøg har man imidlertid glemt først at undersøge, hvilken den rette Form for Kongens Tilnavn var. Nu er det saa, at, ligesom andre af vore Kongers Tilnavne, kommer dette forholdsvis sent frem i de skrevne Kilder. Men i det 16de Aarhundrede mente man aabenbart, at han hed Klipping. Peder Olsen kalder ham E. Klepping (II. 215); Poul Helgesen E. Klipping (Hist. compendiosa ed. Lindenbruch); Dansk Aarbog 1158—1560: E. Klipping; Henrik Smith: E. Klipping (Rørdam, Kildeskrifter I. 562, 587); Hamsfort: E. Clepping (I. 40), Cleppinga (I. 290, 296), Clipping (VII. 174). Andre Kilder fra 16de Aarhundrede, saaledes Anonymi Historia S. Canuti ducis: E. Chleppingh (IV. 247); Historia Ordinis Fratrum Minorum: E. Klepping (V. 513). Fremdeles i meget sene Kilder: E. Cleppinga (VI. 643), E. Klipping (VII. 160), E. Cleppinga (VII. 168), Gleping afvexlende med Clepping (VII. 194, 223). Saafremt det største Tal skal være det afgjørende, er aabenbart Klipping det rette Navn og ikke Glipping.

Vi kunne tilmed paavise, naar den sidste Form kommer frem. Chr. Pedersen skriver i sin danske

Krønike: „E. som kallis klippingh . . . de kallede hannem E. klippingh", men i Randen hertil har Vedel med Henvisningstegn efter „kaldes" tilskrevet „Gleping ob insaniam", saaledes som man kan se af det paa Kongens Bibliothek bevarede Haandskrift (Gl. Kgl. Sml. 828 Folio, jfr. Saml. Skr. V. 448). I sin Fortale til den tredie af Marsk Stig Viserne siger Vedel da ogsaa, at Kongen hed Glepping, „ikke af Klipping, men fordi han var glepsker, det er rasende og afsindig, og foer ilde afsted udi alle sine Raad og Daad". I Kraft af lærd Tolkning benytter Vedel altsaa Formen Gleping, medens dens traditionelle Form var Klipping.

Iøvrigt er følgende Sted hos Peder Olsen (Scr. I. 124) oplysende: „iste dictus est Ericus Gipping, sic enim habent libri antiqui". Navnet er naturligvis skrevet eller læst feil af Peder Olsen eller hans Forgænger; Peder Olsen har jo selv paa et andet Sted kaldet Kongen E. Klipping, og at Kongen ikke hed Gipping er sikkert nok. Men Anledningen til denne Misforstaaelse falder næsten i Øinene. Hvis l føres for nær hen til C, vil det grumme let kunne opgaa i C og forvandle dette til et G (Clip = Gip). Men saaledes fører det urigtige Gipping os atter hen til Clipping.

Vi have fremdeles to ældre Kilder end de foran nævnte. I Aarbøgerne, der gaa til 1415, finde vi: E. dictus Klipping (I. 392), og Rimkrøniken skriver Erick Kleppingk. Nu staar kun een Kilde tilbage, men rigtignok ogsaa en Kilde, som man formelt set kunde kalde den alleræeldste. I Aarbogen, der gaar til 1317 (Scr. II. 174) læses nemlig:

1286 occisus est Rex E. in lecto suo in nocte Sanctæ Ceciliæ, inflictis sibi vulneribus LVI, in Findorp Juciæ juxta Wiburgh, qui dicebatur Glepping.

Det Tryggeste er dog vist aldeles at se bort fra denne Kilde. Den findes i et af Stephanius' Haand-

skrifter fra 17de Aarhundrede, og Afskriften er, som mange Feil i Navne udvise, yderst slet, hvorfor Langebek da ogsaa uden videre retter Adskilligt i sin Udgave af Texten. Men selv om den foreliggende Afskrift var rigtig, viser den Maade, hvorpaa Bemærkningen om Kongens Tilnavn paa en meningsløs Maade er heftet til ved Sætningens Slutning, som om den angik Finderup, at her ikke foreligger en oprindelig Bestanddel, men en i senere Tider gjort Tilføielse til den Efterretning om Mordet, som Krøniken indeholder og som iøvrigt, ligesom Krønikens andet Indhold, væsentlig er et Udtog af Rydaarbøgerne. Ligeoverfor alle andre Kilders Udsagn lider altsaa denne Kilde af saa store Mangler, at den ikke kan give Vidnesbyrd af nogensomhelst Vægt.

Det synes saaledes sikkert, at man som Udgangspunkt for Tolkningen af Kongens Navn maa tage Formen Klipping (Klepping) og ikke Glipping. Hvad betød da Klipping paa Kong Eriks Tid, og findes det ellers anvendt som Tilnavn? Herpaa maa svares, at Klipping var ikke blot i Norden, men i Tydskland, hvorhen det var indvandret fra de nordiske Lande, den gængse Benævnelse paa et klippet Faareskind. Saaledes hedder det i en Stettinsk Toldrulle fra 1270: de centum pellibus agnorum quod vocatur clipping (Stieda, Revaler Zollbücher, Einl. 133), og det forekommer ligeledes i flanderske og rhinske Toldruller. Klippingr nævnes i Graagaas og andre gamle islandske Kilder (Diplom. Isl. I. 164 (1100): geldinga klippingar). I en svensk Skomager-Skraa 1474 art. 18 (Klemming, Skrå-Ordningar S. 19) læses: hwlkin swa som siäl klippingh for nöthskin, jfr. art. 17, 19; i en Kjøbenhavnsk Vedtægt af 1590: enn skingkiortell aff wldsking 4 marc, enn skingkiortell aff klippinger 3½ marc (Kbhvns Dipl. II. 443). Men stundom betegnes ogsaa den afklippede Uld som Klipping: wulle de ys geheyten clyppynk (Schiller & Lübben,

Mittelniederdeutsches Wörterbuch), Peder Syvs Ordsprog: Gaardkone skal have Klipping og ei Bovuld.

Saalænge der findes et velbekjendt Ord, som svarer til det gamle Navn, forekommer det mig urigtigt at ty til aldeles ubekjendte Ord, som skulde betyde en Rasende, en Forfører, En der klipper med Øinene o. s. v. Og at dette Ord kunde anvendes som Tilnavn for en Mand, kan bevises ved mange Exempler. En Lybecker Borger ved Navn Johannes Clipping opholdt sig saaledes paa Kong Eriks Tid i England (Lüb. Urkundenbuch I. Nr. 329, II. Nr. 127; jfr. Hildebrand, Rigisches Schuldbuch 57). Paa den Tid levede ogsaa i Dortmund Johannes Cleppinc, og i det 14de Aarhundrede forekommer dér i Byen Mænd med Tilnavnet Clipping, Cleppinc meget hyppigt. Denne Families Medlemmer sade jævnlig i Byraadet (saaledes 1424 Herman Cleppinck) og optraadte som store Handelsmænd i England (Frensdorff, Dortmunder Statuten und Urtheile 79, 129, 214). Mulig har Handel med „Klippinge“ givet den oprindelige Anledning til deres Navn. Den Dortmundske Familie hedder snart Klipping, snart Klepping, saaledes som Kong Erik. Om Ordet staves med i eller e, er aabenbart ligegyldigt. Selv den klippede Mønt kan forekomme stavet med e (1523: give Kleppingen ud for en Skilling).

Saavidt, men heller ikke længere, kan jeg foreløbig komme! Jeg har formentlig kunnet fastslaa, at Kongen hed Klipping; jeg har fremdeles viist dette Ords Betydning paa Kong Eriks Tid, og at det fandtes andensteds som Tilnavn. Men om det er Kongens Dragt, eller en Egenskab ved hans Karakter, eller hans Skjæbne, der har givet Anledning til Tilnavnet — derom veed jeg Intet. —

Hermed har jeg endt den lange Vandring gjennem Undersøgelser af forskjellig Art. Resultatet af disse maa fastslaaes saaledes, at Viserne vel ikke give den historiske

Virkelighed, men dog heller ikke afvige længere fra den, end at vi godt kunne tænke os dem digtede i de nærmeste Aaringer efter Mordet. At Marsken stilles i Forgrunden stemmer fuldkomment med de virkelige Forhold og Samtidens Tro, og den Tid, da Hjelm havde Horn, har sikkert grebet dybt ind i Folkets Fantasi [1]), hvorfor hint Vers, der findes i Slutningen af to af Formerne [2]), er som baaret af selve Tidens Stemning og Følelse:

A 107. B 37. Bonden gaar paa Marken
og dér saar han sit Korn:
„Hjælp os Gud-Fader i Himmerig,
haver nu Hjelm faaet Horn!"

---

[1]) „Tempore parricidarum Hyelmensium" staar der i Vita B. Nicolai Arusiensis, Scr. V. 308. [2]) Grundtvig lader i sin folkelige Udgave (1882) disse Viser ende med følgende Vers:

De store Ege, i Skoven staa,
naar de udi Storm omfalde,
da slaa de neder baade Hassel og Birk
og andre smaa Ymper med alle.

Dette Vers gaar igjen i P. Hansens Litteraturhistorie, N. Baches Nordens Historie og mange andre Steder, og hvis Skjønhed var det samme som historisk Adkomst, var det jo paa sin rette Plads. Men med Middelalder og med Folkeviser har det ikke det fjerneste at gjøre, ikke mere end et Vers af Oehlenschläger eller Hauch. Det falder baade i botanisk og i almindelig æsthetisk Henseende udenfor Visestilen og er digtet af Anders Sørensen Vedel. Han er ogsaa Mester for det foregaaende Vers om de „Bønder graa" og et efterfølgende om de „fattige Bønder" (se herom mit Andet Foredrag i Den danske Bonde og Friheden); disse to Vers staa i poetisk Kraft langt tilbage for det nys anførte, men i historisk Henseende ere de alle lige værdiløse og bør dele Skjæbne som Brødre. Grundtvig erkjender, at Verset om de store Ege ikke hører hjemme i denne Vise, men formoder dog, at Vedel har taget det fra en anden Vise, og han mener, at det er et „ægte folkeligt Vers".

Dette Vers fra Forførelsesviserne svarer mærkeligt til Omkvædet i den anden Gruppe Viser (F G): „Nu stander Landen i Vaade“. Scenen i Laden har alle Mærker af en ægte, samtidig Tradition og stemmer i det Hele godt med de historiske Kilder. Men Digterne af disse Viser have tillige grebet Rygtet om, at Forhold i Marsk Stigs Familie skulde have givet Anledning til Mordet, og her have de da udmalet sig Situationen med digterisk Frihed. At flyvende Motiver fra andre Traditioner iøvrigt ere blevne benyttede, er vel utvivlsomt. Jeg skal til Slutning paavise dette med Hensyn til en enkelt Scene i den ene Vises Fortælling.

A 59. De hisset efter Hjort og Hind
og lige saa efter Raa:
de holdt det saa længe,
at Dagen den monne forgaa

60. Det mælte unge Kong Erik,
han var i Huen saa ve:
„Hjælp nu, Gud Fader i Himmerig!
jeg er ud af min Led.“

61. Saa saa han sig saa lidet omkring
udi de tykke Ris:
der blev han vaer et lidet Hus,
der brændte baade Ild og Lys.

62. Han gik sig i Huset ind,
han var i Huen saa ve:
der stod inde saa skjøn en Jomfru,
som nogen Mand vild se.

63 Han tog hende listelig i sin Arm,
han talte til hende saa brat:
„Hør I det, min skjønne Jomfru,
I sover hos mig i Nat!“

64. Det da svared den skjønne Jomfru,
saa hjertelig hun lo:
„Svar Du først, Kong Erik,
den Gjerning, Du haver sidst gjort!“

65. „Min skjønne Jomfru, veed I det saa vel,
saa veed I ogsaa mere:
I siger mig det, min skjønne Jomfru,
hvor længe mit Liv skal være!“

66 Det da svared den skjønne Jomfru,
saa hjertelig der hun lo:
„Spørg Du ad den lidel Krog,
der Dit Sværd hænger paa.“

67. Det var unge Kong Erik,
han efter den Jomfru tog,
hun blev borte imellem hans Hænder,
han hende aldrig mere saa.

68. Den Stund, den Jomfru hos hannem var,
da havde han Ild og Lys:
saa snart som hun var kommen hannem fra,
han stod i tykken Ris.

Det er en vidunderlig fantastisk Skildring. Kong Erik træffer i Skovens Tykning et Hus og mødes med en Jomfru, et forunderligt Væsen, der kjender Kongens Fortid og kan sige ham den Gjerning, han sidst har bedrevet. Nu vil Kongen ogsaa have Fremtiden at vide, men kun et spottende Svar og en Latter møder ham — samtidig svinder Jomfruen bort mellem hans Hænder, Huset ligesaa, og Kongen staar i Skoven i Mørke. Men sligt et Eventyr var oplevet før.

Balder, Odins Søn, var bleven optændt af den mest glødende Kjærlighed til Nanna — fortæller Saxo i Begyndelsen af tredie Bog — og da han frygtede for, at Kong Høther, hvem Nanna elskede, vilde staa hans Ønsker mest i Veien, besluttede han at tage Kongen af Dage. „Omtrent paa samme Tid foer Høther paa Jagten vild i Taagen og traf paa nogle Skov-Jomfruers Hus. De hilste ham ved hans rette Navn, hvorfor han spurgte, hvo de vare. De svarede: det er efter vort Vink og Varsel, at Krigslykken mest retter sig, idet vi tidt usynlige ere tilstede paa Valen og ved hemmelig Bistand

skaffe vore Venner det gode Udfald efter deres Ønske. De havde Magt og Evne, paastode de, til at hidføre Lykke og bringe Ulykke, og de fortalte ham, hvorledes Balder ved at se hans Mælkesøster Nanna i Badet var bleven optændt af heftig Kjærlighed. Det Raad vilde de give ham, at han ikke angreb Balder med Vaaben, skjøndt han vel fortjente et grundigt Had, thi han var en Halvgud, oprunden af en hemmelig himmelsk Sæd. Men da de havde talt dette, opløste Huset sig til Intet, og Høther fandt sig pludselig, ene og husvild, midt paa Marken under aaben Himmel. Mest maatte han undre sig over Jomfruernes hastige Flugt, Stedets forandrede Udseende og Husets skuffende Væsen og Skin. Han vidste saaledes ikke, at hvad der var hændt ham, kun var idel Kogleri og Gjøglespil".

Saaledes havde Kong Høther paa et Tidspunkt, da man stræbte ham efter Livet, paa en Jagt i Skoven truffet Jomfruer, der kjendte Fortiden og vidste Besked om Fremtiden, og det var gaaet ham som Kong Erik, at pludselig vare Pigerne borte, Huset forsvundet, og Kongen stod ene under den aabne Himmel. At der er en stærk Lighed tilstede med Visens Fortælling om Kong Erik, kan sikkert ikke bestrides. Man kunde jo endog sige, at Høther og Erik (Hotherus, Ericus) i lige saa høi Grad ere Navnefættere som Erik og Ermanrik. Det er imidlertid ingenlunde min Mening at ville paastaa, at Visen har laant af Saxo; jeg vil kun pege paa, hvorledes aabenbart et gammelt Motiv er blevet benyttet af Digteren, men rigtignok paa en saa genial Maade, at det er blevet hans Eiendom. Det er gaaet med denne Scene netop som med Motivet angaaende de om Søndagen snørede Ærmer, som Dagmarvisen har benyttet.

I Fortsættelse af mine Undersøgelser over Navnet Glipping og til Forsvar for den af mig benyttede Form M e n v e d,

skal jeg fremsætte nogle Studier over dette Navn. Jeg har i det Foregaaende skrevet Menved, som næsten alle Danske skrive og længe have skrevet. Kun Rigsarkivar A. D. Jørgensen har i senere Tid skrevet Menvæt, idet han hævder, at Tilnavnet svarer til det islandske »meinvættr«, en Meenvætte, et Uhyre. I den Biografi af Kongen, som jeg for nogle Maaneder siden skrev i C. Brickas Dansk Biografisk Lexikon, udtalte jeg mig imod denne Tydning i nogle faa Linier, idet jeg agtede nærmere at redegjøre for Navnet i dette Arbeide. Imidlertid har Jørgensen taget til Orde imod min Udtalelse i det sidst udkomne Hefte af Historisk Tidsskrift (6te Række II. 706 f.).

Den oprindelige Form af Navnet kan man let finde; der er i det Hele kun een. Jeg kan begynde med at anføre den Kapellan Nicholaus dictus Menwet, som forekommer 1282 (Scr. VI. 434). Som Tilnavn for Kongen forekommer det første Gang i den Lundske Gavebog, hvor Indførslen er sket i den første Trediedel af det 14de Aarhundrede, altsaa samtidig med eller lige efter Kongens Død: Menveet (Weekes Udgave S. 289). Jeg skal anføre de øvrige Kilder nogenledes i Tidsfølge. Ryd Aarbøger: Menewet (I. 170). Aarbøgerne -1313: Menwet (IV. 25). Aarbøgerne -1317: Menveet (II. 174). Yngre Lundske Gavebog: Mennewet (IV. 61). Rimkrøniken: Menwet. Chr. Pedersen: Menued (Skrifter V. 451), Peder Olsen: Menwet (I. 127, 130, 190. II. 215, 258. V. 422), Mænvet (I. 128). Poul Helgesen: Memwidt (Hist. comp. 39). Henrik Smith: Menduit, Mendued (Rørdam, Kildeskrifter I. 588 f.). Hamsfort: Menveta (I. 40, 294, 302, 304. VII. 174). Sene Kilder: Mendved (VII. 194), Menvit, Menweth (VI. 627), Menveta (VI. 644).

Saaledes er der ikke mindste Tvivl om, at den rette Form er Menvet eller Menveet. Naar Jørgensen nu tilføier: »Hamsfort bruger den middelalderlige Form Menvetæ, hvis Endelse er langt ældre end hans Tid« — da har jeg al Grund til at undre mig. Thi man kan dog vel ikke lade en Genitiv- eller Dativform af en latinsk Oversættelse af et dansk Navn optræde som dansk Navneform.

Naar Hamsfort skriver: cognomen habuit Menvetæ, (Cato habebat cognomen sapientis, siger Cicero), voluntatem regis Erici Menvetæ, regi Erico Menvetæ promittit, da er det selvfølgelig Genitiv og Dativ af Menveta, som er en latinsk Oversættelse af Menvet. Saaledes bærer jo Hamsfort sig overalt ad. Han skriver Ericus Eigota, Canutus Lavardus, Ericus Emuna, Erlingus Scachus, Ericus Cleppinga osv., men i Genitiv: Erici Emunnæ copias, Canutus Erici Eigothæ filius. Herpaa er der over et Par Tusinde Exempler hos Hamsfort. Og han angiver desuden selv, hvad Ordet hedder i Nominativ Ericus Menueta, Erici filius (S. 40), hvilken Form ogsaa fremgaar af Ablativen: ab Erico Menveta concessa (S. 304). At Forholdet er saaledes, derom have Forfatterne af Registret til Scriptores da ikke heller været i mindste Tvivl. Følgelig kjender ogsaa Hamsfort alene Formen Menvet.

Hvad nu Udtalen af Menvet angaar, er der formentlig al Grund til at antage, at første Stavelse har havt aaben Vokal og ikke været udtalt som: Meen. Den findes nemlig aldrig stavet *meen*, hvorimod den anden Stavelse som Modsætning netop nogle Gange skrives *veet*. Havde man havt Tanken henvendt paa Meen, Skade, havde man dog vel i det Mindste en enkelt Gang blandt de mange stavet det paa denne Maade, som det findes i Romanerne, eller man havde dog vel en Gang imellem skrevet i jydsk Form *mien*, hvilket findes allerede i Flensborg Stadsret og desuden i Romanerne. Naar der endelig i den yngre Lundske Gavebog findes Mennewet, hos Peder Olsen Mænvet, i Poul Helgesens Krønike endog Memvidt, saa tror jeg, at der er bragt en god Del Sandsynlighed til Veie for, at første Stavelse har havt aaben Vokal og ikke udtaltes: Meen.

Den anden Stavelse skulde ifølge Jørgensen være: Vætte. Denne Form findes jo imidlertid aldrig; hverken Menvætte eller Menvæt forekommer. Og imod, at der i Formen Menvet skulde ligge en Vætte skjult, taler, at et saadant Væsen i mindst ligesaa mange Tilfælde hedder i Middelalderen vette og ikke vet, hvilken Form dog Jyder

samt Poeter i Rimnød benytte. Under saadanne Forhold vilde det være høist besynderligt, om Kongens Navn aldrig skulde være blevet stavet: Vette, Vætte, Vætt, Væt, Vat, men alle disse Former glimre ved haardnakket Fraværelse. Dertil kommer, at Ordet Men-vætte mig vitterligt aldrig forekommer paa Dansk — Jørgensen har da heller ikke fundet noget Exempel derpaa — men er islandsk, norsk og færøisk (se Lyngbye, Færøiske Quæder 549: majnvitti). Og endelig maa det tilstaaes, at det er meget overraskende, om en Mand af Erik Menveds Karakter, Sæder og Vandel skulde have faaet som landgængs Tilnavn: et Uhyre, og at dette umiddelbart efter hans Død, medens hans Minde levede frisk mellem Folk, skulde være nedskrevet af Kannikerne i Lund saaledes: »Erik Meen-Vætte, den alvorlige Mand og store Landestyrer« (E. M. austerus vir et magnus rector). Det maa da i alt Fald kaldes contradictio in adjecto! Vi staa her ved det lidet Rimelige. Af disse mange Grunde forekommer denne Tolkning mig at maatte forkastes.

Jeg veed saaledes ingen anden Udvei end at vende tilbage til den gamle Tydning, at her sigtes til et af Kongens Yndlingsudtryk, Eden eller Udraabet: Menvet. At en Mands Mundheld kan blive hans Tilnavn, er ikke ubekjendt, Lappenberg henviser saaledes til Bairerhertugen Henrik Jasomirgott; Jørgensen og Andre have paa forskjellig Maade, men ad denne Vei, tydet: Atterdag. Og vel beset tale netop Navnets Former for, at her sigtes til Eden.

Hvorledes Eden eller Udraabet Menvet skulde tydes, enten som: »ved Mænd«, eller som: »Mænd veed«, derom var jeg, da jeg skrev Artiklen i »Biografisk Lexikon« endnu usikker; bl. A. af Hensyn til den knappe Plads omtalte jeg kun den sædvanligt fremsatte Tolkning: »ved Mænd«. Jørgensen har hertil bemærket, at omkring 1300 hed ved *vith* og ikke *vet*, hvilket er fuldkommen rigtigt; kun maa man stadig huske paa, at en Ed altid bliver slidt — man skriver saaledes ingensinde *saa Gud*, men *sgu* — og at der endvidere slides paa et Tilnavn. Det er imidlertid ganske ligegyldigt; jeg er nu fuldkommen paa det Rene med, at Fortolkningen af Eden

ene kan være: »Mænd veed«, hvilken Tydning Jørgensen ikke har bemærket.

Jeg skal begynde med, til Oplysning om, hvor almindeligt dette Udbrud var i Middelalderen og i hvilke Former det forekommer, at hidsætte en Del Exempler:

Ivan Løveridder (I) 2930: saa mendh wedh, thet gaar saa.
„ 4079: ney, wed mend, jech giør ey sa.
„ 4338: jaa, wed men, saffdæ han.
„ 4878: ney, mæn vedh, thet gaar ey saa.
„ 6222: jaa, wed men, sanneligh.
„ (II) 501: mænwith sagde Her Ywan.
„ 1162: videe men thu siger icke sath.
„ 2604: ja vitmen thet gor mech soa.
Frederik af Normandie 872: men wedh, thet skal ræth weræ.
„ 2077: mend wed, thet skal væræ, jaa!
Flores 601: men wedh, saffde the bodhe reth.
„ 1361: wed thet mend jeg war eij glad.
Laurin 604: wed mend, nw skalt thu Didrik bidhe!
Grundtvig Nr. 86 A 18: saa men wed, skønne frw Mergrette!
„ Nr. 199 c 31: saa mend weed, Lauy Peedersenn!
„ Nr. 298 E 30: som mennd ved, danerkonngenn!
„ Nr. 298 G 43: saa mennd wed, unnge Willom!
„ Utrykt 136 (jfr. foran S. 21): som menn wid, stolten Elselille.

Af flere af disse Former bliver det klart, at Paakaldelsen lyder »Mænd veed«. Anderledes kunne nemlig ikke Formerne »videe men« og »wed thet mend« tydes. Paa samme Maade sige vi jo: »Gud veed, at jeg gjorde mig al mulig Umage« og Lignende; jfr. følgende Vers af Ivan Løveridder (II) 1344:

Gudwet jomfru thet skullæ i høræ,
jech vil thet storlige gerne gøræ.

Saaledes undgaar man ogsaa den Besynderlighed, at det styrede Ord skulde staa foran Præpositionen. Paa denne Maade har Fritzner tolket den oldnorske Form i sin Ordbog (ved maðr): »menn veit (ikke vitu!) forekommer ofte indskudt i Talen som en Forsikkring om Sandheden af dens Indhold.. ogsaa veit menn.. þat veit menn.«

Der bliver derefter kun tilbage at undersøge, om Formerne af Kongens Navn svare til Eden, og her vil det sees, hvorledes de to ældste Former netop have Menveet. I den almindelige Form Menvet svarer vet fuldkommen til Præsens af vitæ, jfr. Skaanske Lov VII. 13: at han uet, Valdemars Sjæll. Lov I. 16: thær men vet ey til skiæls, og alle de Afvigelser, som iøvrigt forekomme, gjenfindes i den oven anførte Liste over Paakaldelsen i Middelalderens Digtning.

Saaledes tror jeg at have skabt ikke lidt Sandsynlighed for hvorledes Kongens Tilnavn skal forstaaes. Jeg skal kun tilføie Eet. Jørgensen udtaler: »Jeg skal for mit Vedkommende selvfølgelig gjerne opgive min Skrivemaade, hvis der kan føres Bevis for, at en anden er rigtigere«. Her er en Forskjel mellem Jørgensens og min Opfattelse. Jørgensen har, uagtet Formen Menvæt aldrig forekommer i Kilderne, i flere Aar skrevet Menvæt, fordi han har ment, at saaledes burde Navnet forstaaes. Jeg har længe været paa det Rene med, at Glipping er en urigtig skreven Form, men jeg har alligevel ingensinde benyttet Formen Erik Klipping (heller ikke i Biografisk Lexikon), uagtet jeg herfor kunde paaberaabe mig saa godt som alle Kilder. Jeg mener nemlig, at der bør hengaa en vis Tid, i hvilken en saadan foreslaaet Berigtigelse eller Tydning prøves og drøftes, og at man let forvolder Skade ved at ville tvinge den frem overalt, hvor man skriver. Hvis jeg har Ret i den foranstaaende Undersøgelse, har Anders Sørensen Vedel saaledes igjennem flere Aarhundreder paabyrdet os den falske Form Glipping, og en Gjentagelse af noget Saadant synes jeg ikke kan være ønskelig.

7. Nr. 156 Niels Ebbesøn.

Hvis man skulde nævne, hvilken Vise der har bragt de Danske mest Glæde, maatte det sikkert være Visen om Niels Ebbesøn. Den giver en Skildring af Begivenheden i Randers den 1ste April 1340, der ikke blot levende tiltaler vor nationale Følelse, men som virker

ved en indre Sandsynligheds Magt og en mærkelig talende Anskuelighed, hvorhos den, hvad der er vitterligt for Alle, ikke har nogen Kilde imod sig, der kunde bestemt bestride dens Rigtighed. Vi gribes uvilkaarligt af den Tro, at den Stemning, der raader i den, maa svare til den Følelse, som herskede umiddelbart efter Begivenheden.

Men vi bør selvfølgelig ikke blive staaende ved denne umiddelbare Paavirkning; vi bør undersøge nærmere Visens Forhold til de andre historiske Kilder.

Det første Punkt, som maa gjøres til Gjenstand for Betragtning, gjælder det almindelige Standpunkt, som Visen indtager ligeoverfor Niels og hans Bedrift.

Rigsarkivar A. D. Jørgensen har tidligere udtalt og for nylig igjen hævdet, at „ligesom Fortællingen om Marsk Stig under de langvarige Kampe mellem Kronen og de jydske Stormænd gav Anledning til en storslaaet Ridderdigtning, hvis Formaal var at forherlige Adelens stolte Uafhængighed, saaledes tages Drabet i Randers til Indtægt for den samme Samfundsopfattelse. Niels Ebbesøn blev en kjæk Talsmand for Ridderens Ret overfor sin Herre; det patriotiske i hans Daad tabtes saa godt som helt af Syne, medens Undsigelsen og Selvtægten blev Handlingens Midtpunkt“. „Det historiske Emne er tilfældigt; Grev Gert er her ikke Landets Svøbe som Holstener, han er Repræsentant for Fyrstemagten overfor Herrevælden“. (Bidrag til Nordens Historie i Middelalderen 142; Artiklen Niels Ebbesøn i C. Brickas Dansk Biografisk Lexikon [1])).

---

[1]) Til de dér anførte Behandlinger af Niels Ebbesøns Historie — C. Olsens, Thisets, Rosenørns og Jørgensens — bør føies som den egentlige Hovedkilde Svend Grundtvigs omfattende, indtrængende og kritisk ypperlige Fremstilling af Niels Ebbesøn og hans Gjerning i Danmarks gamle Folkeviser III. 476—542.

Denne Opfattelse tror jeg ikke holder Stik. Mange af Visens Vers tale imod den. Man maa huske paa, hvorledes Tilstanden i Virkeligheden var ved Begyndelsen af 1340. Det gjærede rundt om i Jylland, det holstenske Tryk føltes som ulideligt, og Grev Gert indsaa Nødvendigheden af at føre en Hær op i Landet. Naar man med disse historiske Forhold for Øie læser de første 29 Vers af Visen, vil man se, at det virkelig er Danmark, hvorom Kampen gjælder:

A 1. Greven drog i Dannemark ind,
hannem fulgte saa fager en Skare:
fire Bannere og firsindstyve,
hvo turde imod hannem stande!

2. Greven skulde til Randers ride,
og did lod han sig raabe:
og det var hannem for lange spaaet,
han skulde sit Liv der tabe.

3. Ikke vilde han det lade fordi,
end vilde han det friste;
Riddere og Svende, Bønder og Bomænd,
dennem vilde han hjemme gjæste.

I klare Træk er her tegnet, hvorledes det gjaldt et voldsomt Slag imod alt, hvad der hed Dansk, Høi og Lav. Saa sendte Greven Bud til Niels Ebbesøn og gav ham Leide. Niels mødte da ogsaa ved Randers Strand, og Greven tager ham i Forhør: „Hvor staar Huen i Nørre-Jylland? og hvor lider Frænder Dine?“ Gert har erfaret, at Niels den foregaaende Dag var redet til Hr. Bugges Gaard med Hundred Mænd i Plade, men Niels erklærer det for en Usandhed, han havde ikke havt mer end 40 Karle med sig. Greven klager over det almindelige Frafald:

17. „Her Bugge han haver mig undsagt,
og saa hin unge Poul Glob:

Her Anders Frost er og en af dem
og er fremmerst i det Raad.

18. End flere, jeg haver til Villie været,
de ville mig nu forsmaa:
I lide fast paa Hr. Bugges Raad,
I siger, hvor det vil gaa?"

19. „Hr. Bugge veed jeg Intet af,
hvad som han vil gjøre:
Anders Frost haver været Eders Tjener saa tro,
aldrig skal I Andet spørge."

En stor Del jydske Herremænd have altsaa løssagt sig fra Gerts Tjeneste, men paa Gerts Klage derover svarer Niels Ebbesøn spottende, at en Svend har Lov at tjene hvem han vil. Niels Ebbesøn undviger altsaa Grev Gerts Klage eller Beskyldning, han dreier Svaret drillende over paa det juridiske Standpunkt om hvad der er en Ridders og en Svends Ret. Det er selvfølgelig ikke dette Spørgsmaal, som Grev Gert vil drøfte, hvorfor han afbryder brat: „Niels Ebbesøn, Du taler mig fast imod, og Du snakker altfor længe". At den Vending, som Niels giver Samtalen kun er en Udflugt og et Drilleri, fremgaar jo ogsaa af at Hr. Bugge har meget mere end opsagt Tjenesten; han har undsagt Greven. A. D. Jørgensen træffer derfor kun Sagens formelle Side, naar han skriver: „Visen opfatter ikke Niels Ebbesøn som Frihedshelt; hvad han gjør, sker fordi han er fornærmet og uden Grund er bleven fredløs; han vilde have Ridderens Ret til at tage Tjeneste og tage Orlov efter eget Tykke, det kunde Greven ikke taale at høre, og derfor undsagde de hinanden". Af Alt, hvad der er berettet og sagt i Visen, fremgaar jo dog aldeles utvivlsomt, at Sammenkomsten dreier sig om langt mere. Greven vil ikke finde sig i at svigtes af Jyllands Store og vil ikke taale, at de arbeide imod ham. Dersom Visen vilde skildre den enkelte Ridders Frihed og Selv-

stændighed, hvorfor lader den da ikke Niels staa som Hovedmanden, der selv opsiger sin Tjeneste, medens det her er Gert, som jager ham bort; hvorfor skulle vi da høre om alle de mange, der have forladt Grev Gert? Og er det ikke besynderligt, at deres Samtale skal dreie sig om Personer, der helt staa udenfor Visen, naar den ikke angaar Landet og de Danske i Almindelighed?

Jeg kan altsaa ikke indse andet, end at Visen netop fortæller om Niels som den, der paa lignende Maade som flere andre Herremænd var træt af Grevens Vælde og vilde byde ham Stangen. Hvis man vilde forlange, at Visen udtrykkelig skulde tale om „Fædrelandets“ Nød og om Niels som „Danmarks Befrier“, vilde man stille et Krav til denne Vise, som ingensomhelst Vise fra Middelalderen vilde kunne opfylde. Viserne beskjæftige sig ikke med det Almene, men med det Enkelte, det Konkrete, og den enkelte Mands Optræden imod Landets Underkuer opfatter Visen paa ret Visemaade som en national Reisning mod det Udenlandske. Derimod er Begrebet Fædreland, som foran paavist, uomtalt i Viserne. Men endelig taler jo for den her forsvarede Opfattelse det berømte Vers A 68, B 58, D 52:

Saa gjæsted han en Kjærling,
hun havde ikkun to Leve:
den ene gav hun Niels Ebbesøn,
for han slog den kullede Greve.

Det er dog vel klart, at hin Kjærling ikke takkede Niels, fordi han havde hævdet Ridderens Frihed, derimod for at han havde friet alle Danske, Ridderne og de Ringeste, for et utaaleligt Tyranni. A. D. Jørgensen vil bortfjerne Verset ved at sige, at det vist har hørt til en anden Vise, som har besunget Begivenheden mere som en stor Folkebevægelse, men da Verset findes i tre Former af de fire fuldstændige, som haves, maa det siges i

hvert Fald at være voxet mærkelig godt og tidligt sammen med Visen, og jeg kan ikke skjønne, at man uden Vilkaarlighed kan fjerne det.

Derfor forekommer Visens Aand mig aldeles at svare til, hvad de historiske Kilder berette om Nielses Bedrift. At Grev Gert havde store Tanker om nu at knuse Danmark, at hævne sig for al Modstand og at blive Eneherre, det udsige de allerbedste Kilder. I Thomas Gheysmers Krønike staar der, at Greven vilde tilintetgjøre den jydske Adel og tildele sine Tydskere Landet („intendens totam nobilitatem Jucie exstirpare et illam terram suis Teutonicis assignare"). Fortsættelsen af den sjællandske Krønike tillægger ham den Hensigt at ville „underlægge sig Danmark og flere Riger". Bremer Præsten skildrer ham som „overvindende og underlæggende sig Alt". Da beslutter en Mand „hvem Fædrelandets Frihed laa i høieste Grad paa Hjerte" (patriæ libertatis studiosissimus) at redde Landet, saaledes siger Krøniken, der ender 1415 (Scr. I. 395).

Selv om der nu i Landet har været adskillige Adelsmænd, som fandt, at Tiden var kommen til at bryde med Grev Gert, saaledes som Visen siger, er der dog kun een Mand, som kraftigt og hurtigt kaster Broen af og som kommer Grev Gert i Forkjøbet. Niels Ebbesøn staar ene i sin Beslutning om at dræbe Greven.

A. D. Jørgensen vil rigtignok hævde, at Overfaldet paa Grev Gert byggede paa en almindeligere Sammensværgelse af jydske Adelsmænd; „den samtidige lybske Krønike lægger ikke Vægt paa Niels Ebbesøns Navn, men siger, at Greven faldt for en Sammensværgelse af henved 60 stedkjendte Mænd; en dansk Krønike har det bestemte Tal 47". Dette kan jeg ikke finde stemmende med Kilderne. Krøniken fra Lybek udtaler, at da „de Danske hørte, at Greven var kommen sig [af sin Sygdom], da samlede sig af dem henved 60 listige

Mænd; de kom til Randers Lørdag Aften før Judica me [1ste April]"[1]). Her tænkes ikke paa 60 Sammensvorne, men paa samtlige Deltagere i Nielses Daad, ham selv, hans Ledsagere og Følgesvende, netop som Thomas Gheysmers Aarbøger sige, at Niels med 47 Mænd i sit Følge trængte ind i Byen[2]) (habens secum tantum 47 socios intravit). Naar fremdeles Jørgensen anfører, at ved Forliget i Spandau: Junker Valdemar lover ikke at forsvare „dem, som myrdede Grev Gert", maa man huske vel paa, at dette Brev er udstedt ikkun tre Uger efter Drabet (22de April), da man ikke vidste noget nærmere om, hvor mange der havde deltaget i Gjerningen, og da man nærede Mistanke mod Flere. Saaledes sigtedes Hertug Valdemar for at have været Medvider, men han fralagde sig det med Ed.

I denne Sammenhæng kan heller ikke paaberaabes

---

[1]) Detmar: do sammelden sic erer wol sestich kundighe man. Jørgensen oversætter kundighe ved stedkyndige; men jeg finder ikke nogen Grund til denne begrænsende Forstaaelse. Kundich betyder ganske vist kyndig, vidende, men Schiller & Lübben, Mittelniederdeutsches Wörterbuch, har flere Exempler paa Kundicheit i Betydning Klogskab, List (ofte i ond Betydning); paa Høitydsk findes ganske almindelig kündig (kündiger man) for klog, listig, forslagen (Lexer, Mittelhochdeutsches Wörterbuch). Endvidere har Visen selv:

A 9. „Niels Ebbesøn, Du est en konstig (D 15: köndige) Mand
og dertil est Du from:
hvor Du kan ikke over komme,
da rider Du langt derom.

Hos Peder Laale læses: Vær saa kyndig, at Du ei bliver syndig; hos Chr. Pedersen: træsk eller kyndig, vafer; kyndig, versutus. I Middelalderens Svensk findes ligeledes jævnlig kyndogher i Betydning listig, snu; Söderwall, Ordbok. [2]) Scr. II. 392. Hvad Socii betyder, fremgaar klart af, at det nogle Linier efter hedder, at Grevens Socii forfulgte ham (insecuti fuerunt eum socii comitis cum pluribus vexillis).

den af Huitfeldt givne Oplysning, at der 1351 udstedtes en Kvittans af Grev Gerts Sønner Henrik og Klaus til Hr. Johan Limbek, „at de have annammet af Hr. Stig Andersøn 500 Mark Lybsk, som fornævnte Hr. Stig Andersøn havde sonet om, med Niels Ebbesøns Venner, for Grevernes Faders Død: og derfor lade de fornævnte Hr. Johan Limbek, saa vel som Hr. Stig Andersøn, kvit for fornævnte Sone, dog at Hr. Stig betaler Hr. Johan Limbek fornævnte Penninge igjen“ (S. 505 jfr. 469). Bøden synes ikke at være udredet af Nielses Arvinger; Hr. Stig betaler, og Grunden er, at han har været mellem Niels Ebbesøns Venner[1]). Men hvorledes Stigs Stilling iøvrigt har været, er uoplyst, og hvis det var en for Manddrab udredet Bøde vilde den, som Thiset bemærker, være temmelig lille og snarest tyde paa at det var simple Følgesvendes Bøder. Man kan af Huitfeldts vage Udtryk, der synes at tyde paa, at han end ikke selv har forstaaet sin Kilde, Intet udlede, og det er ligesaa vel muligt, at Hr. Stig blev straffet for Forsømmelighed i at forsvare eller vogte Greven i Randers. Der indledtes jo paa lignende Maade Undersøgelse mod den tydske Ridder Otto af Schenkenberg for Forsømmelse i at ile Grev Gert til Hjælp. Men endelig ere alle danske Kilder[2]) enige om at udsige, at Niels Ebbesøn, han og ingen Anden, var Drabsmanden; de lade ham optræde i Randers „med sine“ (cum suis), de stille ham paa den mest personlige Maade lige over for Greven. En sen holstensk Krønike siger da ogsaa, at „Niels var sin egen Raadgiver, men han var en Skalk“[3]).

---

[1]) S. 469 omtaler Huitfeldt kun, at Stig Andersøn betaler, men han tilføier: „hvilket er et Tegn til at Niels Ebbesøns Slægt og Venner have maattet bøde for samme Greve han ihjelslog“. [2]) Scriptores Rer. Dan. I. 132, 258, 304, 395. II. 392. V. 507. VI. 225. VII. 230, 246. [3]) Scr. Rer. Dan. V. 508: unde was syn eghene Raedgheuer, men he was eyn schalk.

Saaledes maa al Tanke om en almindelig Sammensværgelse af jydske Adelige falde bort; det er rimeligt, at Niels har havt Medvidere og maaske Følgesvende af Adelen, men de have da fuldkommen underordnet sig ham som hans Hjælpere. Ogsaa i dette Punkt er Visen fuldt i Overensstemmelse med alle andre Efterretninger. Den nævner selv Misfornøiede og Frafaldne i Jylland, men Niels er med sine Mænd ene om at udføre Bedriften.

Selv om man nu ikke har tvivlet om, at Niels Ebbesøn handlede for at befri sit Fødeland og ikke af rent private Motiver, til Ex. fordi han var misfornøiet over en Dom, som Grev Gert havde fældet, hvad Huitfeldt anfører som et medvirkende Motiv, har man dog spurgt, om ikke den Maade, hvorpaa han udførte Drabet, maatte kaldes uhæderlig. Var det ikke et natligt Mord?

I Visen er Drabet skildret som udført paa ægte Riddervis, saaledes som Feider førtes mellem Adelsmænd. Greven havde forvist Niels Ebbesøn, og denne havde undsagt sin Fjende. Han dræber ham ved Daggry, og han lader Trommen røre for ligesom at gjøre Gjerningen vitterlig. Alt dette bekræftes nu af Kilderne. Der var netop Feide mellem Greven og Niels. Den sjællandske Krønike fortæller, at Greven havde undsagt ham (quem ipse prius diffidaverat; jfr. med Hensyn til dette Udtryk Scr. VI. 629: rex omnia juramenta fidelitatis, que Archiepiscopo Lundensi et ecclesie sue fecerat, rupit, et ipsum Archiepiscopum et suos mortaliter diffidavit). I Bremerpræstens Krønike berettes ligeledes, at Niels vel en Tid havde været Grevens lydige Undersaat, men at der derpaa var opstaaet Uenighed mellem dem, og at Niels sagde, at Greven begik Uret mod ham og hans[1]). Selv denne for Holstenerne partiske Krønike vover altsaa ikke at beskylde Niels for Lumskhed.

[1]) Pertz XXI. 274.

Om Tiden, da Drabet fandt Sted, giver den lybske Krønike følgende Oplysning. Greven pleiede at læse sine Tider med sin Kapellan og „holdt sine Tider, der hørte til den Dag, ligesom en geistlig Mand“, og saaledes skete det ogsaa denne Nat. „Greven havde læst sine Tider og igjen lagt sig, da kom de Danske op og sloge den syge Mand ihjel paa hans Seng“. Hvis nu Grev Gert her strengt har fulgt Kirkens eller Klostrenes Bedetimer, kan der kun være Tale om en af to „Tider“, enten nocturnum medianum, Midnat, eller matutina (ogsaa kaldet laudes), der læstes Kl. 3; den hed ogsaa den første Ottesang, i Modsætning til den senere, Primen Kl. 6 [1]). Formodentlig er Greven derfor gaaet til Hvile igjen ved halvfire Tiden, og imellem dette Tidspunkt og Solopgangen Kl. 5 er saa Drabet foregaaet.

A 58, B 48. Den Tid Greven han var død,
og da slog de paa deres Trommer:
det var Niels Ebbesøn
af Byen vilde han gange.

Ogsaa dette Træk, at de lode Trommerne røre, er historisk sikkert. Hos Thomas Gheysmer læses nemlig, at de gik til Grevens Herberg, hvor de, medens Trommerne rørtes og Ild blev paasat, brøde ind og dræbte Greven (cubiculumque dicti comitis adiens, percussis tympanis incendioque posito in villa, illud validissime effregit, ipsumque comitem ... interfecit). Her finder altsaa Trommeslagning Sted samtidig med at Angriberne bryde ind i Huset, næsten som for at gjøre Daaden vitterlig i selve Øieblikket. Nu have ganske vist danske Forfattere i senere Tider oversat *percussis tympanis* saaledes, at de

---

[1]) A. Chr. Bang. Den norske Kirkes Historie under Katholicismen 240; Kraus, Real-Encyclopädie der christlichen Alterthümer (officium divinum); Binterim, Denkwürdigkeiten der christ-kathol. Kirche IV. 1. 357 f.

lode Klokkerne ringe, hvad der imidlertid afgjort er urigtigt. Vel kan *tympanum* ogsaa, om end langt fra saa hyppigt, betyde en Klokke, men i Almindelighed betegnes derved en Tromme, Pauke eller Tamburin (se saaledes i Processen mod Jens Grand: turba armatorum cum tuba et tympano, Scr. VI. 292), og kan man end ogsaa „slaa paa“ *percutere* Klokker, ligger det dog langt nærmere at „slaa“ Trommer. Tilmed bruges percutere netop om Trommeslagning. Saaledes siges det om Saracenerne, der vare bekjendte for deres Trommer: percutientes tympana cum baculis retortis, og hos Johannes de Janua læses: timpanum . . . instrumentum musicum scilicet pellis vel corium ligno ex una parte contextum ...virgula percutitur[1]). Selve det Faktum, at Trommer bleve rørte, er saaledes ubestrideligt, hvorledes man saa end vil fortolke Hensigten dermed.

Efterat Daaden er sket, standser Visen sin Fortælling, og der siges en Tak til Niels Ebbesøn for, at han har befriet Landet. Kun een Vise veed Besked om Niels Ebbesøns senere Skjæbne. Efter Verset om Kjærlingen med de to Leve følger i Formen B:

59. Saa foer han af Landet ud
med Hustru og Børn saa smaa,
det vil jeg for Sandhed sige:
han levede baade glad og fro.

60. Niels Ebbesøn foer af Landet,
til Norge mon han ride:
det vil jeg for Sandhed sige,
han havde forvundet sin Kvide.

61. Niels Ebbesøn ud af Landet drog,
han slog den Greve ihjel:

[1]) Schultz, Das höfische Leben, 2te Aufl. I. 562. Ducange, Glossarium, tabur, tympanum. Viollet-le-Duc, Dictionnaire raisonné du Mobilier Francais II. Tambour.

saa glade vare alle de Danske,
at det gik saa vel.

Naar et Digt helt igjennem har lydt prægtigt og vægtigt, naar det har indeholdt nogle af de mest dramatiske Scener, de bedst pointerede Vers, som vi i det Hele have fra Middelalderen, og det derpaa slutter med en Mundfuld som den, der findes i disse tre Vers, da tør man vel nok udstøde et Veeraab og tillige et advarende Varsko. At Ridderen til Slutning „lever glad og fro“, at han „har forvundet sin Kvide“, hører til den Art Oplysninger, hvormed Hundreder af Viser ende, det er Linier, der staa paa Folkepoesiens Gadehjørner og gaa i Dagarbeide paa hvilketsomhelst Sted, hvor Plads kan være ledig. At en eller anden Smagsfordærver har villet hefte dem paa den gamle Vise, fordi det maaske ikke tiltalte ham at slutte med et Vers om en Kjærling, et af den Slags Vers, som vi netop finde mest gribende, det bør dog virkelig ikke komme Visen til Skade paa Navn og gode Rygte. I Rostock ligger begravet en dansk Mand Niels Ebbesøn, og nogle Danske, som saa Ligstenen, have deraf, senere i Middelalderen, uddraget den Slutning, at den berømte Mand vist var død landflygtig i Udlandet. Det er mulig denne Oplysning, som Versemageren har villet anbringe (skjøndt han siger Norge, maaske forledet af Norringris, eller vel snarere fordi Marsk Stig drog til Norge), men hans poetiske Afmagt, uagtet han ranede flere af de benyttede Linier fra andre Viser og uagtet han to Gange tog sin Tilflugt til det sædvanlige Bindemiddel („Det vil jeg for Sandhed sige“), synes derfor ikke mindre aabenbar. Der er efter mit Skjøn netop ligesaa stor Afstand mellem Himmel og Jord, som mellem denne Vises samtlige øvrige Vers og disse tre Endevers i Formen B. A. D. Jørgensen har derfor afgjort Uret i den Udtalelse, at „den be-

varede Folkevise oprindelig lod ham forlade Land og Rige som en fredløs Mand paa samme Maade som Marsk Stig". Hine Vers ere netop ganske værdiløse og have Intet med den oprindelige Vise at gjøre.

Visen nævner en stor Del Navne paa Riddere og Svende og angiver endog Slægtskabet mellem dem. Det maa nu være vor Opgave at prøve, om de nævnte ere virkelig historiske Personer. Men først og fremmest maa det undersøges, hvem Niels Ebbesøn var, og om vi ellers vide noget om ham.

Med Hensyn til Niels Ebbesøns Familieforhold forekommer det mig, at Thiset endelig har skabt Klarhed [1]). Jeg skal kortelig gjengive hans Argumentation. Niels Ebbesøn bærer et Navn, som ingenlunde er almindeligt i det 14de Aarhundrede eller senere, ja det er et stort Spørgsmaal, om der findes andre Personer med dette Navn end Grev Gerts Banemand og en o. 1370 forekommende Niels Ebbesøn. Nogle Aktstykker, som omhandle en ved Tiden 1340 død Mand af dette Navn, synes derfor at maatte angaa den berømte Niels. Indholdet af disse er følgende:

Terkel Hval lader 1343 paa Vendsysselthing Vidnesbyrd optage om, at han havde skjødet noget Gods til en vis Lammiin paa Niels Ebbesøns Vegne, imod at Niels gav ham fuldt Vederlag. Der er, som det synes, indtruffet Noget, som gjør Opfyldelsen af denne Forpligtelse usikker; derfor tager Terkel Vidne paa Løftet. 1347 sluttes en Overenskomst mellem samme Terkel Hval og Niels Ebbesøns Arvinger, for hvilke Esger Ebbesøn, kaldet Kroch, optræder; det ældre Skjøde til Niels stadfæstes ligeoverfor Arvingerne; Esger pantsætter paa disses Vegne forskjelligt Gods til Terkel Hval, og denne

---

[1]) Historisk Tidsskrift 5 R. V. 443 f. jfr. 6 R. II. 644 f. Danmarks Adels Aarbog 1888, 58 f.

løser derpaa Erik Nielsen, Danmarks Konges Marsk, Poul Glob, Esger Ebbyson og Peder kaldet Munk den Yngre fra det Forløfte, de i denne Sag havde udgivet til Terkel Hvals Søn paa hans Vegne.

At her er Tale om en for ikke længe siden død Herremand Niels Ebbesøn er klart. Men vi vide fremdeles, at denne Niels har hørt til Familien Strangesøn (eller Bild), der ogsaa langt senere kaldte sig snart efter dette Slægtnavn Strangesøn, snart uden dette efter Faderens Navn. Børnenes Værge Esger Ebbesøn, efter al Rimelighed Nielses Broder, er sammen med en Strange Ebbesøn Vidne paa Retterthinget i Aalborg 1355, og begge disse Mænds under forskjellige Breve bevarede Segl udvise Strangesønnernes tværdelte Vaabenmærke. Det forekommer mig derfor utvivlsomt, at den rette Banemand er udpeget. Dertil kommer, at netop Folkevisens andre Adelsmænd kunne paavises som Slægtninge eller Venner af denne Niels Ebbesøn Strangesøn. Og naar denne Niels viser sig at være en Adelsmand fra Vendsyssel, med Gods i Horns, Børglum og Vennebjerg Herreder, medens Grevens Banemand efter Traditionen skulde have besiddet Nørreris eller Norringris, der formodes at have ligget i Sabro Herred ved Aarhus, hvor endnu et Voldsted med den tusendaarige Eg forevises, da kan det bemærkes, at en Niels Ebbesøn 1337 paa Aabo Syssels Thing paa en Andens Vegne pantsætter Gods, der kun ligger et Par Mil fra dette Voldsted.

Poul Glob nævnes i Visen som en af dem, der have undsagt Greven. Denne Mand optraadte, som alt viist, 1347 som Forlover for Niels Ebbesøns Arvinger; han hørte til de rigeste og mægtigste Mænd i Thy og Vendsyssel og maa desuden ved Slægtskab være knyttet til Strangesønnerne, idet han tog Arv sammen med Elef Elefsøn af denne Familie; hans Navn staar ved Siden af „Eske Ebbesøn og Strange Ebbesøn, Brødre“

under det Forpligtelsesbrev, Kong Valdemar udgav 6te Januar 1341.

Grev Gert nævner som en anden af sine Modstandere Anders Frost. Da Globernes Eiendomme i Thy skiftedes 1348, vare bl. A. Petrus Ebbyson, Andreas Esgyszon Frost Vidner ved det udstedte Dokument; Poul Glob var en af Arvingerne. Andreas Frøst var Vidne paa Viborg Landsthing 1361.

For disse smukke Resultater af Thisets Undersøgelse, vundne ved en sjelden personalhistorisk Indsigt, forekom der mig at være bragt stor Sandsynlighed til Veie; tilmed fandt jeg ved yderligere Studier af Kilderne fuld Bekræftelse paa dem. Det undrede mig derfor at se, at A. D. Jørgensen i Artiklen i „Biografisk Lexikon“ aldeles forkastede dem. Jørgensen havde dog aabenbart overset Følgende:

A 59. Heden gaar Niels Ebbesøn,
han vilde af Byen fly:
efter gaar Hr. Ove Hals,
han vilde hannem det forbyde.

60. „Hør Du, Hr. Ove Hals,
lad Du mig nu gaa!
Du veedst, Du est min Svoger,
Du maatte mig Intet skade.“

61. „Alt veed jeg det fuldt vel,
jeg skulde Din Svoger være:
nu haver Du slaget min Herre ihjel,
jeg maa det ikke gjøre.“

62. Niels Ebbesøn brugte sit gode Sværd,
han vilde hannem Intet vige:
Hr. Ove Hals med Tydske flere
de maatte dér lade deres Liv.

Formerne B 52—55, C 49—52, D 46—50 have alle denne Episode omtrent i de samme Ord. At der dog var een dansk Mand, som forsvarede Greven, var jo ogsaa saa

mærkeligt, at det fortjente at mindes. Og det synes, som om Visen skal være særlig heldig i at faa Bekræftelse paa sine Opgivelser, thi i Bremerpræstens Beretning staar der netop, at Niels Ebbesøn dræbte, foruden Grevens Vogtere, en anset jydsk Herremand Hasen (comitem...cum custodibus interfecit et cum uno prepotente viro domino Hasen de Jutzia). Allerede Grundtvig har været opmærksom paa, at denne Hasen (i Nominativ Hase) maa være den samme som den Mand, der i Visen hedder Offue Hals (A), Offe Calles eller Challes (B), Aage Hass (C), Offue (D). Derfor lød Thisets Udtalelse saa besynderlig, at han ikke dristede sig til at paastaa, at Hr. Ove Hals havde existeret, han havde aabenbart ikke bemærket den Bekræftelse, som Visen faar fra tydsk Side. Hals har Manden vel næppe heddet, da baade Formen C og Bremerpræsten betegne ham som Hase, der ikke var et ualmindeligt Navn. Tilmed er denne Ove Hase ingenlunde ubekjendt. I en Række Aktstykker nævnes netop under Christopher og Interregnet en mægtig Mand Ove Hase. I en Afhandling, som Thiset har offentliggjort, medens denne Bog trykkes [1]), har han oprettet det Forsømte og taget denne Mand under Behandling. Jeg behøver altsaa ikke at fremlægge, hvad jeg selv havde samlet om Ove Hases Liv og Levnet, der viste mig ham som hjemmehørende i den Strangesønske Slægtskabskreds. Thiset har gjort det med sit sædvanlige grundige Kjendskab til hine Tiders Personalhistorie.

Ove Hase nævnes i Aktstykker fra 1320 til 1340. Han optræder paa Kong Christophers Tid i Sjælland, hvor han eier Gaasetofte i Arts Herred, han er en af de Mænd, der indbefattes i Udsoningen med Grev Gert, dengang Kong Christopher og Grev Johan forlige sig

[1]) Historisk Tidsskrift, Sjette Række II. 644 f.

med denne (1332). Fra nu af viser han sig i Jylland, hvor han samler Gods. Men dernæst har der bestaaet en Slægtskabsforbindelse mellem ham og Strangesønnerne, thi en yngre Hr. Ove Hase, der levede paa Dronning Margretes Tid og eiede Gaasetofte og andet af den ældre Hr. Oves Gods, har Strangesønnernes tvedelte Vaabenskjold.

Saaledes bliver hele denne Episode af Visefortællingen bekræftet i alle Enkeltheder af andre Kilder[1]).

Jørgensens Standpunkt er derfor ikke holdbart. Han har villet støtte sig til Traditionen om, at Nielses Hjemsted var Nørringris, nemlig den saakaldte Hovgaard mellem Risgaardene i Nørring (Folby Sogn) ved Frisenborg, hvor en Borgvold med den gamle Eg endnu paavises, medens Niels Strangesøn nærmest har Gods i Vendsyssel[2]). Hertil har Thiset med Grund bemærket, at foruden denne Gaard i Sabro Herred bliver ogsaa en anden Gaard i Rinds Herred, hvor virkelig en Bondegaard Nørris findes, udpeget som Nielses Borg, og at der ikke synes stor Anledning til snarere at følge den ene end den anden af disse Traditioner. Disse Sagn

---

[1]) Sandsynligvis vil ogsaa den gjæve Svend Trøst, der af Thiset betegnes som „hidtil uhistorisk“, blive funden. Som en foreløbig Gisning — men ikke som det mindste mere end en Gisning eller Mulighed — skal jeg hidsætte, at denne Niels Ebbesøns „Søstersøn“ ikke har heddet Svend Trøst, men Svend Frøst (altsaa indenfor den foran nævnte Slægtkreds). Personer med Navnet Frost kaldes nemlig meget jævnlig Frøst, se saaledes Brev 1361 Andreas Frøst (Scr. VI. 472), Jes Frøst af Frøslevgaard, Væbner o. 1420 (Dueholms Diplom. 14, 16, 17, 18, 43, 104, 136, Ældste Archiv-Reg. II. 387, III. 190), Hr. Anders Frøst, Præst paa Mors o. 1430 (Dueh. Dipl. 34, 38, 39), Mattis Frøst i Tved (Dueh. Dipl. 92), Fru Kirsten Frøst (Æ. A. R. IV. 264), Jens Frøst i Nibe o. 1520 (Diplom. Viberg. 200). [2]) Niels Ebbesøn, der nævnes i to Aktstykker fra Aabo Sysselthing (1337) og fra Viborg Landsthing (1338), udskilles derfor af Jørgensen fra den i andre Breve nævnte Niels Ebbesøn.

kunne ikke ledes længer tilbage end til Begyndelsen af det 17de Aarhundrede; det vil altsaa sige, de ere ikke ældre end Slægtebøgerne, som gjøre Niels til en Strangesøn. Endelig har Thiset gjort det ikke usandsynligt, at Nørringris i Slutningen af 14de Aarhundrede eiedes af en Niels Sebbesøn; en saadan Mand fandtes i alt Fald i disse Egne paa den Tid, og mulig har man heri Grunden til Traditionen.

Denne Vise er saaledes i historisk Henseende den mærkeligste af alle. Krønikerne og Aarbøgerne ere knappe og tilbageholdne i deres Meddelelse om Begivenheden i Randers, men deres Udsagn kan fuldstændiggjøres af Visens detaillerede, levende Skildring, der i Sanddruhed ikke giver dem Noget efter. Dens allerfleste Enkeltheder faa Bekræftelse af andre Kilder eller ved Studier over de handlende Personers Slægtforhold og deres Optræden andensteds, men Visen er ganske uafhængig af hine spredte Kilder, som ikkun senere Tiders Forskere have kunnet føre sammen fra Danmark og fra Udlandet for at belyse Begivenheden [1]). Visen skyldes ikke blot en Samtidig; dens ypperlige Digter har foruden lykkelig poetisk Evne besiddet nøie Kjendskab til Daaden og stor Sanddruhed [2]).

---

[1]) Jfr. Kr. Erslev i Historisk Tidsskrift 6te Række II. 431.

[2]) Dette er jo ogsaa Svend Grundtvigs Resultat: „den er bleven til strax efter Begivenheden i Nærheden af dens Skueplads og er forfattet af en Mand, der da baade i Tid og Rum og sagtens ogsaa i Livsstilling stod Niels Ebbesøn og hans Mænd nærmere end selv de ældste danske Skribenter“.

Ottende Kapitel.

Tilbageblik.

Til Slutning skulle vi endnu kun kaste et Blik paa de indvundne Resultater.

Jeg har overalt væsentlig ved indre Grunde stræbt efter at vise, hvad der er ægte og gammelt, hvad der er oprunden i Middelalderen og bevaret uskadt fra den, jeg har søgt at udpege som Modsætning Farve og Tone i det senere Tilkomne og Moderne. Med Grund kunde man dog spørge, om vi ikke besidde ydre Momenter, der kunde godtgjøre Visernes Alder og deres Udseende paa et bestemt Tidspunkt. Naar Svend Grundtvig, som det jævnlig er Tilfældet, bestemmer en Vise som en ægte Riddervise fra det 12te Aarhundrede, bygger han saa alene paa et Skjøn? Herpaa kan kun svares, at vi allervæsentligst maa støtte os til de Visesamlinger, som adelige Damer have nedskrevet i det 16de og 17de Aarhundrede, og at vi altsaa have meget vanskeligt ved at sige, hvorledes en Vise i det 12te Aarhundrede saa ud. Betegnes den ovenikjøbet som en Riddervise, fortjener det at huskes, at der af egentligt Riddervæsen vistnok Intet fandtes i Danmark paa den Tid.

Men vi bør prøve, hvor langt vi af rent ydre Grunde

ere i Stand til at følge Viserne tilbage i Tiden. Naar vi da foretage en Vandring i tilbagegaaende Retning, viser sig Følgende. Reformatoren Laurentius Petri omtaler midt i det 16de Aarhundrede Hagbard og Signes Vise, og i Skriftet om den papistiske Messe 1533 siger Kantoren, at han vil „glæde sig med Ranes Vise“, hvilken ogsaa var den svenske Historiker, Magister Erik Olsen († 1486) bekjendt: quidam Rane, de quo canticum solenne frequentatur. Christiern Pedersen skriver 1534: den gamle Kæmpevise lyder: „Olger dansk han vandt Seier af Burmand“, og netop samme Linie findes anbragt paa Kalkmaleriet i Floda Kirke i Södermanland fra Slutningen af 15de Aarhundrede: Hollager da(n)s(k) ha(n) wan siger af Burman.

Men vi kunne dog naa noget længere tilbage. I et Haandskrift i Linköping fra 1450 er en Del af Ridderen i Hjortehani (Nr. 67) opskreven: „drømth haffuer mik om jomfrwer i alle naath“, og i et Haandskrift paa det kgl. Bibliothek i Kjøbenhavn fra samme Tid (1454) findes flere Gange skrevet Omkvædet paa Marsk Stig Visen: „Fordi stander Landet i Vaade“ [1]). Det er alt omtalt, at et svensk Visevers findes i et Haandskrift fra første Halvdel af 15de Aarhundrede (se foran S. 122). Men endnu et helt Aarhundrede længer tilbage kunne vi naa,

[1]) I Haandskriftet Ny Kgl. Samling 123 4to, der er skrevet paa Latin og indeholder opbyggelige og theologiske Stykker, findes som en Art Penneprøve tilskrevet Følgende nederst paa Siderne eller ved et Stykkes Ende. Paa Blad 26 verso nederst: Hay ffre gudh giordh; Blad 38 v.: multi sunt prelati sive sacerdotes nomine sed pauci dignitate. Augustinus. Hay free gudh giord fforthy standh landh j waadh. Non semper oleum. Bl. 50 v.: fforthy stand landh i waadh [51 r.] cogita ad quem finem posses venire. Bl. 54 v.: fforthy stand landh j waad. Non semper oleum hay hay. Underbibliothekar C. Weeke er bleven disse Tilføielser vaer og har velvillig henledet min Opmærksomhed paa dem.

nemlig ved den i Runehaandskriftet af Skaanske Lov fra omtrent 1300 opskrevne Visestump („drømde mik en drøm i nat“) med Melodi. Da vi nu dernæst kjende Vers af islandske Viser fra det 13de Aarhundrede (jfr. foran S. 9, 19, 117), som have en Form, der aldeles ligner den danske, tør vi vel tro paa, at vor Visedigtning gaar tilbage til det 13de Aarhundrede.

Saxo gjengiver paa sin omskrivende Maade gamle Viser (saaledes om Arngrims Sønner, om Braavallaslaget), hvilke vare skrevne i Bogstavrim, men dermed er ikke afgjort, at Viser i Kæmpevisestil ikke da fandtes og digtedes. Deres Form vilde vanskelig kunne kjendes igjen under en latinsk Dragt, og der var Intet i Veien for, at de to Stilarter kunde leve samtidig, saaledes som Tilfældet var i England, hvor man har stavrimede Vers fra en sen Tid, indtil Slutningen af det 14de Aarhundrede [1]), medens vi dog vide, at allerede Kong Knud den Store skal have digtet Verset:

merie sungen ðe muneches binnen Ely,
ða Cnut ching rew ðer by;
roweð, cnithes, noer ðe land,
and here we þes muneches sæng!

Alt hvad vi naa til er saaledes dette: der er en Mulighed for, at man i det 12te Aarhundrede har digtet Viser i Danmark af Form som Kæmpeviserne, men det maa afgjøres i hvert enkelt Tilfælde, om en Vise kan føres saa langt tilbage.

Nu have imidlertid mine foran fremsatte Undersøgelser over de historiske Viser bragt som Resultat, at vi ikke med Grund kunne betragte bevarede Viser som stammende fra det 12te Aarhundrede. De angaa Begivenheder paa den Tid, men de tale ikke som sam-

---

[1]) Rosenberg, Nordboernes Aandsliv II. 446.

tidige Vidner, skjøndt de paa den anden Side heller ikke synes meget eftertidige. For det 13de Aarhundredes Vedkommende stiller det sig anderledes; da er der bleven digtet baade om Dagmar og om Marsk Stig, vistnok ogsaa om Begivenheder paa Valdemar den Stores Tid.

Der findes derhos nogle Viser, som jeg ikke har gjennemgaaet i det Foregaaende, men som afgjort skrive sig fra det 13de Aarhundrede; det er danske Viser, men de angaa svenske Forhold, idet de besynge Kvinderovene indenfor Sune Folkesøns Æt. En af disse Nr. 155 omhandler saaledes, hvorledes Sune Folkesøns Datter Benedicte blev røvet ud af Klostret af Østgøternes Lagmand Lars. Hvad der fortælles i Visen stemmer godt med, hvad vi kunne oplyse fra andre spredte Kilder af forskjellig Art; en Aarbog giver os endog Aaret for Begivenheden (1245), men at Visens Forfatter skulde have indsamlet det splittede Materiale for at danne sin Fortælling synes ganske usandsynligt. En anden Vise Nr. 138 fortæller, at den saaledes røvede Kvindes Moder Eline havde havt samme Skjæbne, idet Sune havde taget hende ud af Vreta Kloster; her ere i alt Fald flere af de optrædende Personer historiske og Begivenheden ikke helt usandsynlig. Endelig forefaldt der ogsaa et Rov i en tredie Generation af denne Familie, idet nemlig ifølge Visen Nr. 180 Ingrid, en Datter af Benedicte i hendes andet Ægteskab med Svantopolk Knutsøn, blev røvet af Folke Algotsøn netop som hun skulde feire sit Bryllup med den danske Drost David Thorstensøn. Denne Begivenhed fortælle Aarbøgerne ved 1287 eller 1288, og den havde alvorlige Følger for Algotsønnerne (jfr. Viserne Nr. 181, 182). Foruden det Præg af Ælde, som udmærker disse Viser, er deres Emne i saa betydelig Grad gjennemsyret af historisk Virkelighed, og Fremstillingen paa den anden Side dog uafhængig af

Kilderne, at man ikke kan frakjende dem, at de skrive sig fra Samtiden [1]).

Med det Paaviste stemmer jo ogsaa, at et Visevers, som sagt, allerede er opskrevet paa Erik Menveds Tid; Visen om Niels Ebbesøn maa være digtet umiddelbart efter Begivenheden den 1. April 1340.

Det fjortende og det femtende Aarhundrede har aabenbart været Visedigtningens store Blomstringstid, men det er sandsynligt, at en stor Del af Ridderviserne først skrive sig fra Overgangstiden til Reformationen, eller endog fra selve den gjærende lutherske Tid. Gaston Paris har for nylig i en lærerig Afhandling taget til Orde imod Tilbøieligheden til at sætte de europæiske Landes Folkeviser langt tilbage i Tiden, og han hævder, at den lyrisk-episke Folkepoesis store Blomstring begynder i de fleste af Landene i det 15de eller tidligst i 14de Aarhundrede [2]). Jeg tror, at man for Danmarks Vedkommende dog maa føre den noget længere tilbage, men den stærke Udvikling og de fleste Frugter har Digtningen dog afsat i hin senere Del af Middelalderen.

Det har været muligt at forfølge den Forandring i Smag og Stil, som Viserne undergaa i Middelalderens Slutning eller paa Reformationstiden. Naar man nemlig nøie bestemmer Visernes almindelige ydre Karakter og deres Indhold, naar man til Ex. undersøger, hvor langt den hele Visedigtning naar i Omfang af Lyrik, i det Maal, hvori Sangerens Personlighed gjør sig gjældende baade i Omkvæd og Text, naar man gjør sig Rede for i hvor høi eller ringe Grad religiøs Tro, Fædrelandsfølelse eller Lærdom komme frem i den, naar man nøie prøver Visernes ydre Form og Fremtræden, vil man have Leilighed til at se og til at undres over, hvorledes

[1]) Jfr. H. Schück, Svensk Literaturhistoria I 118. [2]) Journal des Savants 1889, 526 f.

forskjellige Viser og Visegrupper stadig komme til at staa som Undtagelser og det saaledes, at de gjerne blive Undtagelser i flere af de nævnte Retninger. Disse Afvigelser ere i og for sig mærkelige, thi indenfor al Folkepoesi digtes der gjerne paa samme Maade, med samme Forudsætninger, i samme Stil, en Sanger gjør ikke sin særlige Individualitet og Smag gjældende. Allermindst vil et sligt subjektivt Standpunkt søge at hævde sig paa mange Maader, afvige i flere forskjellige Retninger fra det fælles Stade, til Ex. baade i Form og Indhold. Viser af denne Art trænges i hvert Fald ud til denne Digtnings Ydergrænser, og Mistanken imod dem bliver sædvanligvis forøget ved et nyt Forhold, idet den i disse Afvigelser raadende Smag og Stil viser sig netop som den, der herskede i Renaissancen og den lærde Periode og som for Exempel netop er saa høist betegnende for alle de Vers, der i sildige Haandskrifter heftes til Viserne af den gamle Stil, som kjendes fra gamle Haandskrifter.

Ad denne Vei har da formentlig en stor Del Viser, som forstyrrede det rette Syn paa Folkedigtningen, kunnet fjernes og føres hen til deres rette Plads, nemlig enten som lærd Digtning eller især som Gadeviser fra de sidst forløbne Aarhundreder.

Men blandt det store Antal af ægte Folkeviser, som vi kunne føre tilbage til Tiden før Reformationen, kunne vi endvidere finde Kjendemærker, der bestemme deres tidligere eller senere Alder. Vi spore saaledes en lærdere og mere kunstmæssig Poesis Indflydelse i Romanviserne, hvor ogsaa en uren Smag gjør sig gjældende, vi se i sildige Viser lyriske Elementer tilknyttede til den ældre, rent episke Stil, og samtidig har vel ogsaa, som i Tydskland, Melodien begyndt at tage Overhaand over Texten. Endvidere kommer der nye Strænge og nye Greb og Strøg ind i Digtningen, Fædrelandsfølelsen lader sig stadig stærkere høre, og naar den tidligere Elskovssang i frem-

trædende Grad var lys, munter og lykkelig[1]), kommer den forsmaaede Kjærlighed, den sønderrevne Stemning til Orde i alt Fald i Sangene fra Reformationstiden. Her faar Mismodet jævnlig Udtryk, mere dog som en ny Mode end som stammende fra en forandret Livsopfattelse.

Det er bleven paavist i hvilken Grad Omkvædene høre til Viserne som disses uadskillelige Bestanddel. Tillige er Modsætningen mellem Texten og Omkvædet fremhævet. I Omkvædet gjør det fra Visetexten udelukkede *Jeg* sig gjældende, man hører dets Glæde og Sorg, dets Tilraab til Tilhørerne og de Medfølende. Her bryder Følelsen direkte frem i et Udbrud og lader sig ikke nøie med at virke i Skjul bag ved det Fortalte. Her tales med Forkjærlighed om Naturens og Blomsternes Skjønhed („Men Skoven stander al udi Blomster"), her vendes Ordet direkte til Tilhørerne („Styrer I vel de Runer!"). I Omkvædet moraliseres der („Fagre Ord fryde mangt et Hjerte"), og der ønskes („Maatte jeg En med de allervæneste fange!"), her udtales Sandheder af almindeligt Indhold („Sorgen er tung, hvem hende skal ene bære") — kort sagt, i alt det, hvorfra Sangeren i den strengt fulgte episke Tone, som Visestilen iøvrigt kræver, er stænget ude, faar man nu hans Stemme at høre.

Ved en Række Undersøgelser har jeg dernæst godtgjort den Indflydelse, som Visernes Brug til Dans har

---

[1]) Böhme, Altdeutsches Liederbuch XXXIII: den ældre Kjærlighedssang er overveiende munter og udtrykker saa godt som alene den seirrige Kjærligheds Stemning. Talvj, Charakteristik der Volkslieder germanischer Nationen 444. Rosenberg, Nordboernes Aandsliv II. 444: Elskoven [i Viserne] er aldeles ikke smægtende; med forsmaaede Elskere have Viserne ikke den mindste Medlidenhed, en schillersk Ritter von Toggenburg vilde man have fundet latterlig eller kjedelig.

havt paa deres Udseende, samt den Indvirkning, som deres Bevarelse alene gjennem Hukommelsen har maattet udøve. Fremdeles har jeg søgt at udrede, hvorledes paa den sildige Tid, da Viserne opsamledes og nedskreves, mangen en Gang Lærdom og ny Smag have sat et Præg paa Stilen, som den oprindelig ikke havde, ja hvorledes nye Tillæg, endog for Ex. af Katholicisme, netop da ere blevne heftede paa dem. Det er formentlig ogsaa lykkedes at fjerne mange Rustpletter og meget Støv, som Tiden havde sat, og derimod at se klarere den uforlignelige Troskyldighed og Fordomsfrihed, den Jævnhed i Stil og Udtryk, som giver denne Digtning sin største Værd og hvorved den har kunnet holde sig frisk og levende i Folket igjennem lange Tider, medens saa meget af Kunstdigtningen er gaaet af Mode eller ud af Forstaaelse.

Et Maal for disse Undersøgelser har endelig været at løse Folkevisen fra Forbindelsen med Oldtidsdigtningen. Det er ikke muligt at tegne et Stamtræ eller at bygge en Bro, som fører fra den ene til den anden, thi de ere i alt Væsentligt grundforskjellige. Det islandske Kvad bygger, hvad Formen angaar, paa Ordaccenten, medens det i Visen er Ordet i sin Forbindelse, altsaa Sætnings- eller Meningsaccenten, hvorover Verset dannes. Kvadet har en langsom Gang, en taktfast Lyd, man ser ligesom Pendulets Sving for sit Øie, medens Visen risler melodisk eller springer efter sin Lyst og som den bedst formaar. I Oldkvadene staa Ordene Skulder ved Skulder, Appositioner findes i Overmaal, medens Viserne ingensinde fremtræde som saa tæt sluttede og faamælte. Og naar Kvadet tillader sig de voldsomste Inversioner og ombytter efter Forgodtbefindende den naturlige Plads for Subjekt, Objekt og Prædikat, vover Visen aldrig en paafaldende Ordomsætning.

Dens Udtryksmaade passer da ogsaa fuldkommen til den naturlige, simple Fortælling, som er saa vidt

forskjellig fra Kvadenes ofte saa tankevægtige, belærende Indhold. Kvadene anvende Bogstavrim og reciteres, medens Viserne have Enderim, synges og ledsages af Dans, hvilken de Gamle knap nok kjendte. Naar nu endelig hertil føies, at Kvadene med deres Kenninger benytte et vanskeligt Sprog eller dog et Sprog, som udelukkende tilhørte Poesien, medens Viserne ikke have disse Omskrivninger og Forstandsbilleder Behov og i det Hele ikke anvende et Sprog, der er forskjelligt fra den daglige Tales, da tror jeg nok, at man tør sige, at vi staa ved to vidt forskjellige Digtarter, mellem hvilke man vanskelig skal kunne finde et aandeligt Sammenhæng. Noget helt Andet er, at Oldtidens Forestillingskreds paa mange Maader lever igjen i Digtningen i Middelalderen, at Hedenskabets Sagn og Myther her kunne optræde under nye Former, ja at enkelte Udtryk og Billeder fra de hedenske Kvad dukke op i den christelige Tids Folkedigtning. —

Hermed slutter jeg disse Forsøg paa at finde Visernes rette Aand og Skikkelse. Bogen anbefales nu til alle dem, der endnu elske den gamle, naive Digtekunst og glæde sig ved den som ved et friskt Kildevæld og kvægende Skygger paa en solhed Dag, til dem, der endnu betragte Folkeviserne som en af vor Litteraturs eiendommeligste og bedste Skatte.

Fortegnelse over Viser,

til hvis Fortolkning Bidrag ere givne i dette Skrift, med Henvisning til Sidetallet.

Tallet foran Titlen angiver Visens Nummer i Svend Grundtvigs „Gamle Danske Folkeviser".

De Udgaver af nordiske Folkeviser,

hvortil der i Bogen især henvises, ere følgende.

Abrahamson, Nyerup og Rahbek, Udvalgte danske Viser fra Middelalderen I—V. 1812—14. Sædvanlig anført som: Abr.

Svend Grundtvig, Danmarks gamle Folkeviser I—V. 1853—90. — Danske Kæmpeviser og Folkesange fra Middelalderen, fornyede i gammel Stil. 1867. — Danmarks Folkeviser i Udvalg. 1882.

Evald Tang Kristensen, Jydske Folkeviser og Toner, samlede af Folkemunde. 1871. — Gamle jyske Folkeviser. 1876. — 100 gamle jyske Folkeviser. 1889. De tre Samlinger ere her anførte som: Kristensen I, II, III.

H. C. Lyngbye, Færøiske Qvæder om Sigurd Fofnersbane og hans Æt. 1822.

V. U. Hammershaimb, Færøiske Kvæder I—II. 1851—55. — Færøsk Anthologi. 1.—4. Hefte. 1886—89.

Svend Grundtvig og Jón Sigurðsson, Íslenzk Fornkvædi I—II. 1854—85.

M. B. Landstad, Norske Folkeviser. 1853.

Sophus Bugge, Gamle norske Folkeviser. 1858.

A. I. Arwidsson, Svenska Fornsångor I—III. 1834—42.

E. G. Geijer och A. A. Afzelius, Svenska Folkvisor. Ny, betydligt tillökad upplaga, utg. af R. Bergström och L. Höijer. 1880.

Af *Johannes C. H. R. Steenstrup* er tidligere udkommet:

Studier over Kong Valdemars Jordebog. Efter trykte og utrykte Kilder. 1874. Pris 8 Kroner.

Professor Dr. C. Paludan-Müller og Kong Valdemars Jordebog. Endnu et Indlæg til Forsvar for Sidstnævnte. 1874. Pris 65 Øre.

Indledning i Normannertiden (Normannerne I.) 1876. Pris 6 Kroner.

Vikingetogene mod Vest i det 9de Aarhundrede (Normannerne II.) 1878. Pris 6 Kroner.

Danske og norske Riger paa de brittiske Øer i Danevældens Tidsalder (Normannerne III.) Med 2 Kort. 1882. Pris 8 Kroner.

Danelag (Normannerne IV.) Med 1 Kort. 1882. Pris 6 Kroner.

Englands Erobring ved Hertug Vilhelm af Normandiet. Med 1 Kort og 4 Billedrækker efter Bayeux-Tapetet. 1877. Pris 70 Øre.

Bayeux-Tapetet. En veiledende Beskrivelse for Besøgere af det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg Slot. 1885. Pris 25 Øre.

Den danske Bonde og Friheden. Otte Foredrag over Bondestandens Fortid, holdte inden Hundredaarsfesten for Frigjørelsen. 1888. Pris 1 Krone 25 Øre.

Bonden og Universitetet. Nogle historiske Undersøgelser i Anledning af Hundredaars-Mindefesten den 20de Juni 1888. 1888. Pris 75 Øre.

Historieskrivningen i Danmark i det 19de Aarhundrede (1801—1863). Et Festskrift udgivet af den danske historiske Forening i Anledning af dens halvhundredaarige Bestaaen den 14de Februar 1889. Pris 5 Kroner.

Rudolph Kleins Eftf.
Th. Sørensen.
Kjøbenhavn K. Klareboderne 10.

Kjøbenhavn. I. Cohens Bogtrykkeri.

